

**T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ ANABİLİM DALI**

**MİKRO MİLLİYETÇİ PLAN OLARAK KÜRT KORİDORU PROJESİ
VE TÜRKİYE’NİN BU PROJEYE YÖNELİK TEHDİT ALGILARI VE
POLİTİKALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Emre BURSA**

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Can KAKIŞIM**

**Karabük
EKİM/2019**

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI	3
DOĞRULUK BEYANI	4
ÖNSÖZ	5
ÖZ.....	6
ABSTRACT.....	7
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ	8
ARCHIVE RECORD INFORMATION	9
KISALTMALAR	10
ARAŞTIRMANIN KONUSU	14
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	14
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	14
ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ/PROBLEM	15
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	15
1. BİRİNCİ BÖLÜM	16
1.1. Türkiye Ve Kürt Sorunu	16
1.1.1. Kürt Sorununun Tarihsel Kökenleri	16
1.1.2. Türkiye İç Siyasetinde Kürt Sorunu.....	21
1.1.2.1. Cumhuriyet Döneminde Yaşanan Kürt İsyanları	21
1.1.2.2. Kürt Milliyetçiliğinde Durgunluk Dönemi ve Yeniden Uyanış	29
1.1.3. PKK'nın Ortaya Çıkışı Ve Türkiye'nin Tepkisi	37
2. İKİNCİ BÖLÜM.....	50
2.1. Türkiye'nin Bölge Politikalarında Kürt Sorununun Etkisi.....	50
2.1.1. Türkiye-İrak İlişkileri Ve Kürt Sorunu	50
2.1.2. Türkiye-Suriye İlişkileri Ve Kürt Sorunu.....	62
2.1.3. Türkiye-ABD İlişkileri Ve Kürt Sorunu	73
3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	89
3.1. Basra'dan Akdeniz'e Kürt Koridoru Projesi Ve Türkiye'nin Tutumu.....	89
3.1.1. Kürt Koridoru Projesi	89
3.1.2. Suriye İç Savaşı Ve Planın Gelişimi.....	103
3.1.3. Türkiye'nin Kürt Koridoru Projesine Yönelik Politikaları	120
3.1.3.1. Irak Müdahalesi Sonrası Türkiye'nin Kürt Koridoru Politikası	120

3.1.3.2. Suriye Krizinde Türkiye'nin Kürt Koridoru Politikası.....	134
SONUÇ	155
KAYNAKÇA.....	161
ÖZ GEÇMİŞ	181

TEZ ONAY SAYFASI

Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Emre Bursa'ya ait "Mikro Milliyetçi Plan Olarak Kürt Koridoru Projesi ve Türkiye'nin Bu Projeye Yönelik Tehdit Algıları ve Politikaları" adlı bu tez çalışması Tez Kurulumuz tarafından Uluslararası Politik Ekonomi Yüksek Lisans programı tezi olarak oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Akademik Unvanı, Adı ve Soyadı

İmzası

Tez Kurulu Başkanı : Dr. Öğr. Üyesi Sanem YAMAK

Danışman Üye : Dr. Öğr. Üyesi Can KAKIŞIM

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Gizem Bilgin AYTAÇ

Üye :

Üye :

Tez Sınavı Tarihi: 03/10/2019

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Emre BURSA

İmza

:

ÖNSÖZ

Çalışmamın her aşamasında bana, değerli vaktini ayırarak, tecrübesi, bilgileri ve destekleriyle yardımcı olan ve yol gösteren kıymetli hocam ve tez danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Can Kakışım'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, başta Doç. Dr. Ali Asker hocam olmak üzere eğitim hayatım boyunca benim üzerimde emeği geçen ve katkıları olan tüm hocalarıma da müteşekkirim. Son olarak bana her zaman destek olan ve güvenen, annem Arzu Bursa'ya, babam Abdullah Bursa'ya, kardeşim Fatma Nur Bursa'ya ve lisans ve yüksek lisans eğitim sürecinde birlikte yaşadığım dedem Kazım Demir'e ve anneannem Fatma Demir'e minnettar olduğumu belirtmek isterim.

ÖZ

Bölgenin en önemli etnik unsurlarından biri olan Kürtler, Orta Doğu'da farklı devletlerde yaşamlarını sürdürmektedirler. Kürtler, bu devletlerden özerklik ve birtakım kültürel haklar elde etmek için uzun yıllar mücadele etmişlerdir. Bu ülkelerin başında gelen Türkiye, cumhuriyetin kuruluş aşamasından beri Kürt sorunu ile ilgilenmek durumunda kalmıştır.

Kürtler, coğrafyadaki dağılımları ve bölge devletlerinde başlattıkları mücadeleler ile küresel güçlerin ilgisini çekmişlerdir. Özellikle ABD, Kürtlerle yakından ilgilenmiştir. Küresel üstünlüğünü ve ulusal çıkarlarını korumak isteyen ABD, Kürtleri müttefik olarak seçmiştir. ABD, Basra Körfezi'nden Akdeniz'e uzanacak bir Kürt koridoru projesini planlamıştır. Ancak bu proje bölge devletlerinin huzurunu bozmuş ve çatışma ortamı yaratmıştır.

Türkiye, Kürt koridoru projesi çerçevesinde yer alan Irak ve Suriye'de başlayan çatışmalardan ciddi şekilde etkilenmiştir. Güvenlik tehlikesi ile karşı karşıya kalan Türkiye, Irak'ta özerk bir Kürt yapısının kurulmasını engelleyememiştir. Türkiye, Suriye'de gelişen Kürt hâkimiyet alanına karşı askeri tedbirler alarak, Kürt koridoru projesinin önüne geçmek istemiştir.

Anahtar Kelimeler: Kürtler, Kürt Koridoru, Türkiye, Suriye, Amerika Birleşik Devletleri.

ABSTRACT

The Kurds, one of the most important ethnic elements of the region, live in different states in the Middle East. The Kurds have struggled through long ages to obtain autonomy and some cultural rights from these states. Turkey, as one of these countries, has dealt with the Kurdish problem since the period of its establishment.

The Kurds have attracted the attention of global powers with their distribution in the geography and the struggles that they have begun in the regional states. United States, in particular, has been interested in the Kurds. United States, which wants to protect its global superiority and national interests, has chosen the Kurds as allies. United States has planned a Kurdish corridor project from the Persian Gulf to the Mediterranean. However, this project has disturbed the peace of the regional states and caused an environment of clashes.

Turkey has been affected severely by conflicts which began in Iraq and Syria as part of the Kurdish corridor project. Turkey, which faced a safety problem, could not prevent establishment of autonomous Kurdish structure in Iraq. Turkey wants to hinder Kurdish corridor project by taking military measures against domination of Kurdish groups in Syria.

Keywords: Kurds, Kurdish Corridor, Turkey, Syria, the United States.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Mikro Milliyetçi Plan Olarak Kürt Koridoru Projesi ve Türkiye'nin Bu Projeye Yönelik Tehdit Algıları ve Politikaları
Tezin Yazarı	Emre Bursa
Tezin Danışmanı	Dr. Öğretim Üyesi Can Kakışım
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	Ekim/2019
Tezin Alanı	Uluslararası Politik Ekonomi
Tezin Yeri	KBÜ/SBE
Tezin Sayfa Sayısı	182
Anahtar Kelimeler	Kürtler, Kürt Koridoru, Türkiye, Suriye, Amerika Birleşik Devletleri

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	The Kurdish Corridor Project as a Micro-Nationalist Plan and Turkey's Perception of Threat and Policies against this Project
Author of the Thesis	Emre Bursa
Advisor of the Thesis	Asst. Prof. Can Kakışım
Status of the Thesis	Master
Date of the Thesis	October/2019
Field of the Thesis	International Political Economy
Place of the Thesis	KBÜ/SBE
Total Page Number	182
Keywords	Kurds, Kurdish Corridor, Turkey, Syria, the United States

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

ADYÖD: Ankara Demokratik Yüksek Öğrenim Derneği

AK Parti: Adalet ve Kalkınma Partisi

ARGK: Artêşa Rizgarîya Gelê Kurdistanê (Kürdistan Halk Kurtuluş Ordusu)

ASALA: Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia (Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu)

BDP: Barış ve Demokrasi Partisi

BM: Birleşmiş Milletler

BMGK: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

BOP: Büyük Orta Doğu Projesi

BPH: Barış Pınarı Harekâtı

CAATSA: Countering America's Adversaries Through Sanctions Act (Hasımlarla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Etme Yasası)

CENTO: Central Treaty Organization (Merkezi Antlaşma Teşkilatı)

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

DDKD-KİP: Devrimci Doğu Kültür Derneği-Kürdistan İşçi Partisi

DDKO: Devrimci Doğu Kültür Ocakları

DEHAP: Demokratik Halk Partisi

DEP: Demokrasi Partisi

DP: Demokrat Parti

DTP: Demokratik Toplum Partisi

ENKS: Encûmena Niştimanî ya Kurdî li Sûriyê (Suriye Kürt Ulusal Konseyi)

ERNK: Eniya Rizgarîya Netewa Kurdîstan (Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi)

FKH: Fırat Kalkanı Harekâtı

GAP: Güneydoğu Anadolu Projesi

GOKAP: Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Projesi

GOLD: General Organization for Land Development (Arazi Islah Genel Müessesesi)

HADEP: Halkın Demokrasi Partisi

HDP: Halkların Demokratik Partisi

HEP: Halkın Emek Partisi

HPG: Hêzên Parastina Gel (Halk Savunma Gücü)

HRK: Hêzên Rızgarîye Kurdîstan (Kürdistan Kurtuluş Birlikleri)

IİD: Irak İslam Devleti

İKBY: Irak Kürt Bölgesel Yönetimi

İŞİD: Irak ve Şam İslam Devleti

KADEK: Kongreya Azadî û Demokrasiya Kurdistanê (Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi)

KCK: Koma Civâken Kurdistan (Kürdistan Topluluklar Birliği)

KDP: Partîya Demokrata Kurdîstan (Kürdistan Demokratik Partisi)

KONGRA-GEL: Kongreya Gelê Kurdistan (Kürdistan Halk Kongresi)

KYB: Yekîtiya Niştimanîya Kurdîstan (Kürdistan Yurtseverler Birliği)

KYK: Kürt Yüksek Konseyi

MC: Milletler Cemiyeti

MDD: Milli Demokratik Devrim

MİT: Milli İstihbarat Teşkilatı

MGRK: Meclîsa Gel a Rojavayê Kurdistan (Batı Kürdistan Halk Meclisi)

MSB: Milli Savunma Bakanlığı

NATO: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)

ÖSO: Özgür Suriye Ordusu

PKK: Partiya Karkerên Kurdistan (Kürdistan İşçi Partisi)

PSK: Partiya Sosyalist Kurdistan (Kürdistan Sosyalist Partisi)

PYD: Partiya Yekîtiya Demokrat (Demokratik Birlik Partisi)

SD: Sosyalist Devrim

SDG: Suriye Demokratik Güçleri

SKDP: Suriye Kürdistan Demokrat Partisi

SMDGUK: Suriye Muhalifleri ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu

SOFA: Status of Force Agreement (Güçler Statüsü Anlaşması)

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

SUK: Suriye Ulusal Konseyi

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TEV-DEM: Tевgerên Civaka Demokratîk (Demokratik Toplum Hareketi)

THKP-C: Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi

TİP: Türkiye İşçi Partisi

TKDP: Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi

TKDP-KUK: Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi-Kürdistan Ulusal Kurtuluşçuları

TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri

YDG-H: Yurtsever Devrimci Gençlik Hareketi

YPG: Yekîneyên Parastina Gel (Halk Koruma Birlikleri)

YPJ: Yekîneyên Parastina Jîn (Kadın Koruma Birlikleri)

ZDH: Zeytin Dalı Harekâtı

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Çalışma, mikro milliyetçi bir plan olarak gelişen Kürt koridoru projesi kapsamında ABD ve Kürt hareketinin kurduğu ittifakın, Türkiye'ye etkilerini içermektedir. Ayrıca büyük bir Kürt nüfusa sahip olan Türkiye'nin bu ittifaktan algıladığı tehlike doğrultusunda izlediği politikalar ve askeri tedbirler ele alınmıştır.

Üç bölüme ayrılan çalışmanın ilk bölümünde, Türkiye'de gelişen Kürt milliyetçiliği ve Türkiye'yi hedef alan PKK terör örgütü açıklanarak, Türkiye'nin Kürt koridoru projesinden duyduğu rahatsızlığın nedenleri verilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde, Kürt koridorunun baş aktörü ABD ve bu projenin uygulama sahası olan Suriye ve Irak'ın Türkiye ile ilişkileri ağırlıklı olarak Kürtler merkeze alınarak işlenmiş ve günümüzdeki gelişmelerin daha iyi anlaşılması adına bir zemin yaratılmak istenmiştir. Son bölümde ise Kürt koridoru projesi ile ABD'nin neler hedeflediği ve hangi kazanımlar elde edeceği ortaya konulmuştur. Bu çerçevede Suriye'de gelişen Kürt hareketi incelenmiş ve Türkiye'nin hissettiği tehlikeyle bu hareketin genişlemesini engellemek için yaptığı siyasi hamleler ve gerçekleştirdiği askeri müdahalelere yer verilmiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Orta Doğu'da önemli bir etnik unsur olan Kürtleri hedef alan bazı mikro milliyetçi projelerin, geçmişten günümüze bölgedeki gelişmeler bağlamında Türkiye açısından ne gibi bir tehlike yarattığı ortaya konulmak istenmiştir. Türkiye'nin algıladığı tehdit çerçevesinde, ABD'nin bölgedeki çıkarları neticesinde Kürtlerle kurduğu ilişkiyle bağlantılı gelişen Kürt koridorunun Türkiye'yi ne derece etkilediğine değinilmiştir. Ayrıca bu noktada Türkiye'nin, Irak ve Suriye'de izlediği siyasetin ülke açısından doğurduğu sonuçlara da yer verilmiştir. Çalışma, geçmişte ve bugünlerde olduğu gibi gelecekte de Türkiye'ye siyasi, sosyal ve ekonomik olarak yansiyacak olan, özellikle Kürtlerin merkezde olduğu, bölgesel gelişmelerin ve akıbetlerinin açıklanması açısından da önem arz etmektedir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

İlk olarak tezin konusu belirlenmiş ve devamında başlık ile alt başlıklar bir taslak olarak çıkarılmıştır. Konu kapsamında kaynak taraması yapılmış ve elde edilen belgeler

ilgili bölümlere göre tasnif edilmiştir. Yazım aşamasında birçok kitap, dergi, makale, tez ve internet sitesinden yararlanılmıştır.

ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ/PROBLEM

Türkiye'deki Kürt sorunu, tek tip bir uluslaşma ve modernleşmeye karşı bir tepki olarak baş gösterse de, devletin Kürt kimliğini yok saymaya ve bastırmaya yönelik politikaları PKK gibi terör örgütlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Geçmişten beri Suriye, Irak, İran ve Türkiye'de çeşitli ayaklanmalar başlatan Kürtler, günümüzde bu coğrafyada önemli gelişmelerin baş aktörü ve uluslararası aktörlerin bölgedeki siyasi araçları konumuna gelmişlerdir. ABD'nin küresel üstünlük ve bölgedeki çıkarları doğrultusunda Kürtlerle ittifak halinde, kendi denetiminde bir Kürt yapılanması kurmak istemesi bölge devletlerini olumsuz etkilemekte ve Türkiye'yi birtakım tedbirler almaya itmektedir. Türkiye ise Irak'taki otorite boşluğunda doğan Kürt yapılanmasında olduğu gibi Suriye'de 2011'deki krizin başlangıcında Kürtlerin yükselmesine olanak sağlayacak bir ortam yaratsa da, Irak'ta yaşadığı tecrübenin aynısını Suriye'de yaşamak istememekte ve Kürt yapısının kurulmasını önlemeye çalışmaktadır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Tezde, Kürtlerin tarihine genel olarak değinilirken, Türkiye'deki Kürt isyanları ve PKK terör örgütünün gelişim süreci incelenmiştir. Daha sonra Kürt koridorunun iki ayağını oluşturan Irak ve Suriye'nin ve projenin üreticisi konumundaki ABD'nin, ağırlıklı olarak Kürtler nezdinde Türkiye ile ilişkileri ele alınmıştır. Son olarak, özellikle 1990'lardan itibaren Türkiye'nin, Irak ve Suriye'deki gelişmeler karşısındaki tutum ve tedbirleri açıklanmıştır.

1. BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Türkiye Ve Kürt Sorunu

1.1.1. Kürt Sorununun Tarihsel Kökenleri

Eski zamanlardan beri Zagros Dağları'nın* batısında bir dağ halkı olarak yaşayan Kürtler, zamanla Orta Doğu'nun farklı bölgelerine doğru yayılmışlardır.¹ Divan-ı Lügati't-Türk adlı eserde Kürtlerin yaşadıkları yerler, Anadolu'nun ve Güney Azerbaycan'ın güneyi, Suriye'nin doğusu ve İran-İrak sınırında kalan bölgeler olarak tarif edilmiştir.² Kürtlerin yıllar boyunca hayatlarını devam ettirdikleri bu coğrafya, Kürdistan olarak tanımlanmıştır. Lakin bu kavram sınırları ve nüfusu belli olan bir devleti nitelendirmekte, sınırları tarihçiler arasında farklılık arz eden bir coğrafyayı temsil etmektedir.³ Kürtlerin eski tarihlerden beri bu topraklar üzerinde yaşamış oldukları ve dolayısıyla bölgenin otokton halklarından biri olduğu kabul edilmektedir.⁴

Kürtlerin yaşadığı bu coğrafya üzerinde, tarihte birçok savaş meydana gelmiş ve bu topraklar farklı medeniyetlerin egemenliğine sahne olmuştur. Dolayısıyla Kürtlerin kökenleri çok eskiye dayandırılarak, milattan önce 8000'li yıllarda Zagros ve Mezopotamya'ya yerleşen Gutilerin, Kürtlerin en eski ataları oldukları iddia edilmiştir.⁵ Daha sonra bölgede, MÖ 2334'te Gutilerle birleşen Lulular, MÖ 1900'lü yıllarda ekonomik ihtiyaçlar için Babil'e gelen Kasitler, MÖ 1600'lerde Mittanniler, MÖ 835'te Urartular, MÖ 8 ve 6. yy. arasında Medler, sonrasında Subariler ve MÖ 400'lerde Kardular boy göstermiştir.⁶ Yaşadıkları topraklar bakımında Kürtler ile ortak paydada buluşan bu kavimlerin, Kürtlerin atası olabileceği düşünülmektedir.

Kürtlerin yaşadığı ve Anadolu'nun giriş kapısı olduğu için stratejik bir öneme sahip olan Kürdistan bölgesi, Yunanlılar ve Medler arasında, sonrasında ise Romalılar ve Sasaniler arasında hâkimiyet mücadelesine sahne olmuş ve çoğu kez taraflar arasında

* İran'ın Irak sınırından Basra Körfezi'nin güneyine kadar uzanan ve uzunluğu 1.500 kilometreye varan dağlar zinciri.

¹ İhsan Şerif Kaymaz, "Emperyalizmin "Kürt" Kartı", *Akademik Bakış*, Cilt:1, Sayı:1 (2007): 156.

² Ahmet Buran, "Kürtler ve Kürt Dili", *Turkish Studies*, Cilt:6, Sayı:3 (2011): 47.

³ Botan Amedi, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi Cilt: I* (İstanbul: Fırat-Dicle Yayınları, 1991), 51.

⁴ Ahmet Kahraman, *Kürt İsyanları-Tedip ve Tenkil* (İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2004), 23.

⁵ Amedi, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, 17.

⁶ A.g.e., 21-49.

el değiştirmiştir.⁷ 7. yuzyıla kadar süren Roma-Sasani rekabetinden sonra bölgede Araplar üstünlük kurmaya başlamışlardır. Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin halifelik yıllarına rast gelen bu dönemde Kürtler, Arap egemenliği ile birlikte Zerdüştlük dinini bırakarak Müslümanlığı benimsemişlerdir.⁸ Fakat coğrafi özellikler nedeniyle Kürtler, İşlam Devleti'nde benliklerini kaybetmeyerek, aşiretler şeklinde yaşamlarına devam etmişlerdir. Bu Kürt aşiretleri, Emevilerin egemenliğine karşı büyük çatışmalara girerken, 10. yuzyılda Abbasiler döneminde merkezi otoritenin zayıflığından faydalanarak özerk hanedanlar kurmuşlardır.⁹ 990 yılında kurulan Mervani Beyliği, Kürtlerin kurduğu özerk yapılardan biridir fakat bu beylik 1085 yılında Selçukluların gücünü artırması sonrası Büyük Selçuklu Devleti'nin bir parçası haline gelmiştir. İlerleyen dönemde ise, 1177'de Eyyubiler Devleti'ni kuran Selahaddin Eyyubi, Kürtleri himayesi altına alırken, Kürtlere askeri ve sivil organlarda üst düzey mevkiler vermiştir.¹⁰ Kürtler, Selahaddin Eyyubi'den sonra Selçukluların baskısını tekrar hissetmeye başlasa da bölgede daha büyük bir güç ortaya çıkmış ve Moğolların istilaları başlamıştır. Kürt aşiretleri, aralarında devam eden düşmanlıklar yüzünden birlik sağlayamamaları nedeniyle Moğolların saldırılarına karşı sağlam duramayarak katliama uğrarlarken, birçok Kürt dağlara kaçmak zorunda kalmıştır.¹¹ Bu yıkımdan 150 yıl sonra, 1393'te Bağdat'ı ele geçiren Timurlenk, kuzeye doğru ilerleyişini devam ettirmiş ve Kürtlerin yaşadığu yerler bir kez daha talan edilmiştir.¹²

Belli aralıklarla, bölgeye hâkim olmaya çalışan güçler tarafından etki altına alınan Kürtler, 15. yuzyılda Akkoyunlular ve Karakoyunlular arasında da rekabete sebep olmuşlardır. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun Akkoyunlulara karşı 1473'te üstün gelmesi sonrası, Kürtlerin yoğun olduğu kesimlerde oluşan güç boşluğunu Safeviler doldürmüştür.¹³ Bu gelişmeden sonra, şii mezhebine mensup olan Safeviler, Kürtler arasında şii öğretisini yaymak için uğraşmışlardır fakat Sünni olan Kürtler Osmanlı İmparatorluğu'na yakınlaşmaya başlamıştır. Safeviler ile Osmanlı İmparatorluğu

⁷ Cemal Ülke, "Kürdistan Eyaleti'nin İdari Yapısı (1847-1867)" (Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi, 2014), 6.

⁸ Emre Paksoy, *Kürt Tarihi Üzerine* (Derin Düşünce Fikir Platformu, 2010): 7.

⁹ Bekir Biçer, "Ortaçağda Kürtler ve Türkler", *International Journal of Social Science*, Cilt: 6, Sayı: 6 (2013): 236.

¹⁰ Kahraman, *Kürt İşyanları*, 26.

¹¹ Biçer, "Ortaçağda Kürtler ve Türkler", 248.

¹² David McDowall, *Modern Kürt Tarihi* (İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2004), 51.

¹³ Akın Ağca, "şark Meselesinde Kürtçülük (1787-1923)" (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2012), 54.

1514'te Çaldıran Savaşı'nda karşı karşıya gelirken, Yavuz Sultan Selim Kürtlerin Sünnilik faktörünü iyi değerlendirmiş ve İdris-i Bitlisî ismindeki âlimi kullanarak Kürtlerin Safevilere karşı ayaklanmasını sağlamıştır.¹⁴ Kürtleri yanına alarak savaşta büyük avantaj sağlayan Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail'i yenilgiye uğrattıktan sonra İdris-i Bitlisî ile Kürtleri ilgilendiren bir anlaşma yapmış ve Kürt Beyliklerinin özerkliklerinin korunması şartıyla Osmanlı İmparatorluğu'na bağlanmalarına karar verilmiştir.¹⁵ Osmanlı İmparatorluğu, diğer azınlıklarda olduğu gibi Kürtlere de toleranslı davranması ve uyguladığı özerklik siyaseti neticesinde, Kürt topluluklarını en uzun süre hâkimiyet altında tutmayı başaran devlet olmuştur.¹⁶ Gerek Osmanlı'nın azınlıklara izlediği politikalar gerekse aşiretler halinde kendilerine özgü yaşayış şekilleri ve dağlık alanlarda toplanmaları nedeniyle Kürtler, kendi gelenek, görenek, dil ve kültürlerini korumayı başarabilmişlerdir.

Osmanlı'daki Kürt özerk yapıları, *Ekrad* beylikleri olarak adlandırılmış ve bu beylikler, devletin müdahale etme hakkıyla birlikte, yönetici Kürt aileleri tarafından idare edilmiştir. Yönetici aile içinden seçilen bir kişi *Ekrad* beyliğinin lideri olurken, liderlik babadan oğula geçmiştir. Uzun bir süre bu gelenek devam etmiş ve imparatorluk ile Kürtler arasında ciddi sürtüşmeler yaşanmamıştır. Ancak 1808-1839 yıllarını kapsayan II. Mahmut döneminde ise merkezi otoriteye önem verilmiş ve Kürt ağaları tasfiye edilmeye başlanmıştır.¹⁷ Bu gelişme neticesinde Kürtler arasında huzursuzluklar baş göstermiştir. 1806 Babanzade Abdurrahman Paşa İsyanı, 1812 Babanzade Ahmet Paşa İsyanı, 1818 Zaza Aşiretleri İsyanı, 1830 Yezidi Kürtleri İsyanı, 1832 Mir Muhammed-e Kor İsyanı, 1839 Garzan İsyanı, 1842'de Han Muhammed ve Bedirhan Bey İsyanları ile 1880 Şeyh Ubeydullah Nehri İsyanı,¹⁸ merkezileşmeye karşı otorite mücadelelerinin en önemli örnekleridir. Ayrıca Kürt beylerinin tasfiyesi sonrası oluşan otorite boşluğu, şeyhler tarafından doldurulmuş ve din şemsiyesi altında birleşen Kürtler arasında Kürtlük duygusu artmaya başlamıştır.¹⁹

¹⁴ A.g.e., 55.

¹⁵ Amedi, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, 124.

¹⁶ Berkan Öğür, "Kürdistan Haritalarındaki Jeopolitik Söylem", *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2 (2014): 125.

¹⁷ Zeynep Karadiş, "II. Meşrutiyet Dönemi'nden Lozan Barış Antlaşması'na Kadar Kürt Teali ve Teavün Cemiyeti'nin Faaliyetleri" (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2006), 38.

¹⁸ Ülke, "Kürdistan Eyaleti'nin İdari Yapısı", 20-22.

¹⁹ Baskın Oran, "Kürt Milliyetçiliğinin Diyalektiği", içinde: *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Milliyetçilik*, ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekin (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008), 874.

Kürtlük duygusunun Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilk izleri, 17. Yüzyılda yaşamış ve Kürt milliyetçiliğinin öncüsü kabul edilen şair Ahmedî Xani'nin, Kürtlerin devlet ve padişah özleminden bahsettiği *Mem û Zîn* adlı eserinde ve Avrupai milliyetçiliği benimseyerek Kürt devletinin kurulması gerektiğine vurgu yapan 19. yüzyıl yazarı Hacı Qadiri Koyî'nin eserlerinde görülebilir.²⁰ Ahmedî Xani ve Hacı Qadiri Koyî'nin çalışmaları halk tabanında çok fazla etkili olamasa da Kürt milliyetçiliğinin yapıtaşlarını oluşturmuştur. Bunların yanında Kürt milliyetçiliğini canlandıracak başka unsurlar da mevcuttur. *Kawa Destanı**, Hamidiye Alayları ve Aşiret Okulları, Osmanlı İmparatorluğu altında yaşayan Kürtlerin milliyetçilik duygularını yaşatan ve tetikleyen başlıca etmenlerdir.²¹ Anadolu'da bir Ermeni devletinin kuruluşunu engellemek ve bölgedeki denetimi artırmak isteyen II. Abdülhamid tarafından kurulan Hamidiye Alayları ve isyanları önlemek için aşiret liderlerinin çocuklarının okutulduğu Aşiret Okulları, Kürt aşiretlerini bir araya getirmiş ve Kürtler arasında Batılı düşünceleri benimsemiş bir aydın kesim yaratmıştır. Bu okullarda yetişmiş Kürt kökenli aydınlar, 1889'da istibdat rejimine karşı kurulan İttihat ve Terakki Cemiyetinde faal rol oynamışlar, Kürtlerin sosyal, siyasi ve ekonomik gerikalmışlığını dile getirmeye çalışmışlardır.²² Cemiyetin içinde faal olan Bedirhan ailesinden Mithat Bedirhan, 1898'de *Kürdistan* adlı gazete çıkarmış ve gazete, Kürtlük duygusunun benimsendiği ve Ermenilerle ittifakın teşvik edildiği bir organ olarak 1902'ye kadar faaliyetlerini sürdürmüştür.²³

Abdülhamit karşıtı olarak yürütülen faaliyetlerde Kürtler kadar diğer azınlıklarda beraber hareket ederken, 1908'de meşrutiyetin ilan edilmesinden sonra umduklarını bulamamış ve kendi topluluklarını savunmaya yönelik eylemlerde bulunmaya başlamışlardır. Kürt milliyetçileri de meşrutiyetin ilanı sonrası, Kürtçenin eğitim dili olması, Kürtçe eserler yayımlanması ve meşrutiyet yönetiminde Kürtlerin yer almasını

²⁰ M. Fatih Çiçek, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Kürt Milliyetçiliğinin Tarihsel Kökenleri ve Gelişimi", içinde: *Kimlik, Kültür ve Değişim Sürecinde Osmanlı'dan Günümüze Kürtler Uluslararası Sempozyumu*, ed. Cengiz Yıldız (Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2013), 105-106.

* Demirci Kawa'nın Kürtlere zulüm yapan Kral Dehak'ı alt edip, Nevruz ateşini yaktığını anlatan destan.

²¹ Oran, "Kürt Milliyetçiliğinin Diyalektiği", 874.

²² Fatih Ünal, "II. Meşrutiyet, Ulusçuluk ve Kürt Ayrılıkçı Hareketi", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Sayı: 46 (2008): 70.

²³ Hamit Bozarlan, "Kürd Milliyetçiliği ve Kürd Hareketi (1898-2000)", içinde: *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce- Milliyetçilik*, ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008), 844.

sağlamak için²⁴ Kürt Teavün ve Terakki Cemiyetini kurmuşlar ve cemiyetin yayın organı olan *Kürt Teavün ve Terakki* adlı gazeteyi çıkarmışlardır. Ayrıca ilk legal Kürt öğrenci derneği olan *Kürt Talebe-Hevi* (Umut) adlı cemiyeti kurup ve *Roj Kürd* (Kürt Güneşi) gazetesini yayımlamışlardır. Fakat ilerleyen dönemlerde İttihat ve Terakki Cemiyeti, milliyetçi niteliğe sahip olan azınlık örgütlerine mesafeye yaklaşmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyetinin benimsediği yeni tutum, Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti'nin sonunu getirmiş ve cemiyetle birlikte yayın organı kapatılmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyetinin Türkçülük görüşüne doğru kaymasıyla beraber, kültürel bir niteliğe sahip olan Kürt milliyetçiliği siyasileşmeye başlamıştır²⁵ ve ilk örgütlü Kürt isyanı olan ve Kürt krallığı kurmak için başlatılan 1914 Bitlis İsyanı da bunun en somut örneğidir. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla beraber Bitlis İsyanı bastırılırken, Kürtler de Ermeni tehdidinden dolayı devletle iş birliği yaparak savaşta Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında savaşmışlardır.

Dünya savaşından sonra ortaya çıkan güç boşluğundan yararlanmak isteyen Kürt milliyetçileri, Wilson'un *self determinasyon* ilkesi doğrultusunda faaliyet göstermek üzere, Kürdistan Teali Cemiyetini kurmuş ve bu cemiyetin yayın organı *Jîn* (Yaşam) adlı gazeteyi yayımlayarak kendi kaderlerini çizmek istemişlerdir.²⁶ Ancak cemiyetin üyeleri, kendi aralarında anlaşmazlıklar yaşayarak eylem bakımından karmaşa yaşanmasına neden olmuş ve bu dönemde özerklik talebiyle başlatılan 1921 Koçgiri Ayaklanması dışında Kürt milliyetçileri çok sorun çıkarmamışlardır. Bunun en büyük nedeni, Sevr Antlaşması'nın 144. maddesi uyarınca Ermenilerin Kürtlerin yaşadığı bölgeye geri dönmesinden duyulan endişe ve Sevr'in 62-64. maddeleriyle kurulması planlanan Kürdistan'ın, Ermenistan ile arasındaki sınırın belli olmamasıdır.²⁷ Nitekim bu sebeplerden dolayı Kürtler, Kurtuluş Savaşı boyunca etkin rol oynayarak işgalcilere karşı başarılar kazanmışlar fakat cumhuriyetin kurulmasından sonra tekrar devlet ile sorunlar yaşamaya devam etmişlerdir.

²⁴ A.g.e., 845-846.

²⁵ A.g.e., 846.

²⁶ A.g.e., 875.

²⁷ Oran, "Kürt Milliyetçiliğinin Diyalektiği", 875.

1.1.2. Türkiye İç Siyasetinde Kürt Sorunu

1.1.2.1. Cumhuriyet Döneminde Yaşanan Kürt İsyanları

Mustafa Kemal ve arkadaşlarının başlattığı milli mücadele döneminde, ülkenin bağımsızlığını ve bütünlüğünü korumak için ülke sınırları içinde kalan çeşitli etnik unsurlar birbirinden ayrı ele alınmayarak millet olarak nitelenmiştir. Ayrıca kurulan Millet Meclisindeki millet sözcüğü, Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki millet esasına dayanmakta ve diğer etnik unsurlar gibi Kürtleri de temsil etmekteydi.²⁸ Ayrıca Kürdistan kelimesinin kullanılmasında da bir sakınca görülüyor, resmi evraklarda bu kelimeye yer veriliyordu. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'ndaki anlayış devam ettirilerek, bağımsızlık savaşında Kürt unsurlarla beraber hareket edilmesi ve savaş yürütülürken yeni sorunlara mahal verilmemesi sağlanmıştır. Ancak bu durum milli mücadele döneminin başarılı olmasıyla birlikte tersine dönmüştür. Cumhuriyet kurulduktan sonra, Mustafa Kemal ve arkadaşları devlet inşası ile beraber bir ulus inşa etme çabalarına girişmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yaşadığı iç sorunların hafızalardan silinememesi ve devletin bölüneceği psikolojisi nedeniyle, ülkedeki çeşitli unsurların farklılıklarını yok sayarak Türk üst kimliği çatısı altında birleştirilerek homojen bir ulus yaratılmak istenmiştir. Bu anlayışın temel dayanağı, Lozan Antlaşması'ndan itibaren kendini göstermiş, azınlık kavramı Müslüman olmayan Türk vatandaşlarını içerirken,²⁹ Kürtler bu terimin dışında kalmıştır. Lozan'dan sonra 1924 Anayasası da, devletin Türk'ten başka milleti tanımadığı, vatandaş olan herkesin Türk kabul edildiği (madde 88) ve Türkçe bilmeyenlerin milletvekili seçilemeyeceği (madde 12) gibi maddeler barındırarak homojen bir Türk milleti yaratmanın kurallarını içermiştir.³⁰ Ancak modern ve homojen bir ulus inşa süreci, Türk olmayan unsurlar arasında olumsuz karşılanmış ve Kürt milliyetçiliğinin radikalleşmesine neden olmuştur.³¹ Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti, modern bir devlet olma yolunda ilerlerken, devletin gerçekleştirmek istediği reformlara karşı çıkan ve halifeliği savunarak geleneksel bir tutum sergileyen gruplar ile karşı karşıya gelmiştir.³² Halifeliğin

²⁸ Mesut Yeğen, *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 114.

²⁹ Bilal Eryılmaz ve Mücahit Bektaş, "Lozan Perspektifinden Türkiye'de Azınlık Politikaları (1923-2016)", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2 (2017): 30.

³⁰ Yeğen, *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, 119.

³¹ Ahmet Asker ve Emrah Yıldız, "Ezberin İnşası: Millî Mücadele ve Erken Cumhuriyet Dönemi Basınında Kürt Meselesi", *Kebikeç Dergisi*, Sayı: 32 (2011): 17.

³² Nurullah Altun, "Modern Türkiye'de Kimlik: Kürt Kimliğinden Kürt Sorununa", *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 2 (2013): 56.

kaldırılması, Kürt milliyetçileri tarafından Türk-Kürt kardeşliğini sağlayan ortak dini unsurun ortadan kalkması olarak algılanmıştır. Hem Türk egemenliğinin artması hem de modernite olgusunun getirdiği merkezi devlet, gelenekçi bir anlayışa sahip olan Kürt aşiretlerinin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki özerk yaşayış biçimlerini ciddi şekilde tehdit etmiş ve radikalleşen Kürt milliyetçilerinin isyanlar çıkarmasına neden olmuştur. Kürt muhalefetinin başlattığı bu isyanların en önemlileri, 1925 Şeyh Said, 1927-1930 Ağrı ve 1936-1938 Dersim isyanlarıdır.

Şeyh Said Ayaklanması

Seyyid Abdülkadir, Cibranlı Halit ve Yusuf Ziya gibi önemli Kürt milliyetçileri, 1923 yılında, daha önce kurulmuş Kürt cemiyetlerinden farklı olarak silahlı mücadeleyi öngören *Hizbe Azadiya Kurdistan* (Kürdistan Özgürlük Cemiyeti) adlı bir örgüt kurarak *Azadi* (Özgürlük) hareketi başlatmışlardır.³³ Şeyh Said de örgüte ilerleyen zamanlarda üye olmuş ve fikri olarak katılım sağlamış ancak lider kadroda yer almamıştır. Kürt milliyetçileri bu hareketle, merkezi devlete ve Türk egemenliğine karşı geleneksel yapılarını korumak için bağımsız bir Kürdistan kurulmasını hedeflemişlerdir.

Türk egemenliği, hilafetin kaldırılması ve özerklik gibi iç dinamikler ile mücadeleye kalkışan Kürt milliyetçilerini, bir dış dinamik olarak İngiltere-Türkiye arasında devam eden Musul sorunu da etkilemiştir. İngiltere, başarılı olsun olmasın Kürt milliyetçilerini ayrılıkçı bir hareket çıkarmasını yeğleyerek Musul sorununda elini güçlendirmeyi hedeflemiştir.³⁴ Çünkü Kürt nüfusunun fazla olduğu Musul'da Türklere karşı sempatinin azalması ve Türkiye'nin Musul üzerindeki iddiasının zayıflaması İngiltere'nin yararına olacaktı.³⁵

Bahsedilen sebepler ve etkiler ışığında örgüt liderleri aralarında düzenledikleri toplantılar ile isyan hazırlıkları planlarken, ordunun içinde bulunan örgüt üyelerine de şifreli telgraflarla haber vermişlerdir. Fakat ordudaki örgüt üyeleri, Yusuf Ziya'nın gönderdiği telgrafi yanlış yorumlamalarından dolayı isyanın başladığını sanarak dağa çıkmış ve bunun neticesinde de devlet harekete geçerek örgüt liderlerinden Yusuf Ziya

³³ Kahraman, *Kürt İsyamları*, 63.

³⁴ Işıl Turan, "Komintern Belgelerinde Şeyh Said İsyanı ve Ankara'daki Kabine Değişikliği", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Sayı: 11 (2007): 186-187.

³⁵ Ömer Kürkçüoğlu, *Türk İngiliz İlişkileri* (Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1978), 98-99.

ile Halit Bey'i tutuklayarak idam etmiştir.³⁶ Bu olaydan sonra Şeyh Said, örgütün başkanı seçilerek hareketin liderliğini üstlenmiş ve isyan hazırlıklarına devam etmiştir. Ancak Şeyh Said Piran köyünde ikamet ederken, jandarmaların tutuklama girişimlerine karşı jandarmaları esir alarak isyanın erken başlamasına sebep olmuş ve 13 Şubat 1925'te Piran'da hükümete isyan başlatıldığını ilan etmiş, sonrasında ise isyan Genç, Lice, Palu, Çapakçur ve Hani'ye yayılmıştır.³⁷ Türkiye, isyanın patlak vermesiyle birlikte Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nda değişiklik yaparak dini siyasete alet edenleri vatan haini ilan etmiştir.³⁸ İsyancıların kalkışmanın başlarında Kürt illerinde etkili olması, dönemin başbakanı Fethi Okyar'ı gerekli önlemleri almama suçlamalarıyla karşı karşıya bırakmış ve istifa eden Okyar'ın yerine olaya daha radikal önlemler ile yaklaşan İsmet İnönü başbakan olmuştur.³⁹ İsmet İnönü'nün ilk icraatları, kamu düzenini bozan örgüt ve yayınların yasaklanmasını öngören Takrir-i Sükûn Kanunu'nu çıkarmak ve doğu illerini kapsayan İstiklal Mahkemesini kurmak olmuştur.⁴⁰ Diyarbakır'da hâkimiyeti ele geçirmek isteyen isyancılara karşı da silahlı müdahale başlatılmış ve çok fazla zayıat vererek geri çekilmek zorunda kalan Şeyh Said 15 Nisan'da Varto yakınlarında yakalanmıştır. Daha sonra Şeyh Said ve arkadaşları, kurulan İstiklal Mahkemesi ile idama mahkûm edilmiştir.

Şeyh Said Ayaklanması, hilafeti savunan dinci bir nitelik barındırır da Kürt milliyetçisi Hizbe Azadiya Kurdistan Örgütünün amaçları doğrultusunda planlanan ulusal bir ayaklanma özelliğini de sahiptir. Türk hükümeti tarafından isyanın dini tarafının öne çıkarılarak çağdaşlaşmaya karşı bir hareket olarak nitelendirilmesinin nedeni, Kürt sorununun diğer devletlerce bilinmesinin ve bağımsızlık amacı bulunan ayaklanmaların devletin milli menfaatlerine daha fazla zarar vereceği düşüncesinden kaynaklanmaktadır.⁴¹ Şeyh Said İsyanı sonrası, ülkenin bütünlüğünü korumak isteyen devletin tutumunda gerçekleşen değişiklik hareketin ulusallığını kanıtlamaktadır. Türkiye laiklik, çağdaşlaşma ve ilerleme ideallerinde, Kürt milliyetçilerinin çabalarını gerici ve dinci olarak görürken, isyan sonrası ülkenin bütünlüğüne yönelik bir tehdit

³⁶ Deniz Ali Gür, "Kürt Dinamiğinin Tarihsel Gelişimi", *Antitez*, Sayı: 2 (2012): 31.

³⁷ Nurgün Koç, "Şeyh Sait Ayaklanması", *Turkish Studies*, Cilt: 8, Sayı: 2 (2013): 158.

³⁸ A.g.e., 158.

³⁹ A.g.e., 159.

⁴⁰ Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 254.

⁴¹ Kahraman, *Kürt İsyanları*, 109.

olarak algılamıştır.⁴² Kürt kimliğini bir sorun olarak görmeye başlayan Türkiye, çözüm için Şark Islahatlar Encümeni adlı bir komite oluşturmuş ve komite Şark Islahatları Planı başlıklı bir rapor hazırlamıştır.⁴³ Rapor doğrultusunda; doğu illerine genel vali müfettiş atanmış ve müfettiş ordu ile desteklenmiş, isyana neden olan veya huzursuzluk çıkararak aşiretler göçe tabi tutulmuş, arazilere Türk muhacirler yerleştirilmiş, bölgedeki memurların Kürt olmamasına özen gösterilmiş ve aşiretlerin ellerindeki silahlar toplatılmıştır.⁴⁴ Türkiye bu raporla, tehlike olarak gördüğü aşiretlerin etkisini kırarak bölgede hâkimiyeti kurmak istemiştir. Fakat 1927’de aşiretlerin etkili olduğu Ağrı İsyanlarının başlaması, devletin aşiretlerin etkisini kırmak için aldığı tedbirlerde başarısız olduğunu gözler önüne sermiştir.

Ağrı İsyanları

Şeyh Said İsyanının bastırılmasından sonra İran, Irak ve Suriye topraklarına kaçan Kürt isyancıların da içinde bulunduğu Kürt milliyetçileri, Memduh Selim’in fikri ve İngiltere ile Fransa’nın destekleriyle 1927’de Lübnan sınırları içinde *Hoybun* adı verdikleri bir cemiyet kurmuşlardır.⁴⁵ Dış destek bulan Kürt milliyetçilerini, Azeriler ile ilgili Türkiye’ye kuşku ile yaklaşan İran da desteklemiştir. *Hoybun Cemiyetinin* kuruluş amacı, Türkiye’nin egemenliği altında bulunan Kürtleri bir araya getirerek Kürdistan devleti kurmak ve bu hedef doğrultusunda da Ermeniler ile iş birliği yapmak olduğu örgütün kuruluş nizamnamesinde açıkça belirtilmiştir.⁴⁶ Nitekim cemiyetin, Ermenilerin yoğun olduğu Lübnan’da kurulması, cemiyet içinde Ermenileri Vahan Papazyan’ın temsil etmesi⁴⁷ ve Ermenistan’dan topçu ustası getirmeleri⁴⁸ Ermeniler ile sıkı bir iş birliği yaptıklarının göstergesidir. Ayrıca cemiyetin ismi de, benlik anlamına gelen Kürtçe *Hoybon* kelimesi ile Ermeni yurdu anlamına gelen *Haypun* kelimesinin harmanlanmasıyla oluşturulmuştur.

⁴² Hamit Bozarlan, “Türkiye’de Kürt Milliyetçiliği: Zımnî Sözleşmeden İsyana (1919-1925)”, içinde: *Kürt Milliyetçiliğinin Kökenleri*, ed. Abbas Vali (İstanbul: Avesta, 2005), 222-223.

⁴³ Asker ve Yıldız, “Ezberin İnşası”, 27.

⁴⁴ Altan Tan, *Kürt Sorunu - Ya Tam Kardeşlik, Ya Hep Birlikte Kölelik* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2009), 245-248.

⁴⁵ Mehmet Köçer, “Ağrı İsyanı (1926-1930)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 2 (2004): 382.

⁴⁶ Zafer Çakmak, “Hoybun Cemiyeti”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2 (2008): 42-43.

⁴⁷ A.g.e., 37-38.

⁴⁸ Oran, “Kürt Milliyetçiliğinin Diyalektiği”, 876.

Cemiyetin başkanı olarak Bedirhan ailesinden Celadet Bey görevlendirilmiş ve planlanan isyan için oluşturulacak ordunun başına da bir dönem Osmanlı ordusunda görev yapan İhsan Nuri getirilmiştir. Fakat İsyân planlananın aksine, 1926'da Yusuf Taşo ve arkadaşlarının hayvan hırsızlığı yaparak Ağrı Dağı'na kaçmaları ve devletin asilere karşı harekete geçmesi ile başlamıştır.⁴⁹ Ordunun isyancılara karşı başlattığı ilk hareket, Sakanlı ve Kızılbaş aşiretlerinin isyancılara yardım etmesi sonucu başarısız olsa da ikinci hareket ile birlikte Ağrı Dağı temizlenmiştir. Fakat isyancıların çoğu İran'a kaçmış ve İran'ın tedbir almamasının Türkiye'nin işini zorlaştırdığının bilincinde olan hükümet, İran ile 22 Nisan 1926'da "Türkiye-İran Dostluk ve Güvenlik Anlaşması" imzalayarak sorunun üstesinden gelmeye çalışmıştır.⁵⁰

Türkiye ile dostluk anlaşması olmasına karşın İran, anlaşma hükümlerine uymamış ve tedbirin alınmamasından dolayı İhsan Nuri komutasındaki isyancılar 1927'de tekrar Ağrı'ya geçmişlerdir. Bunun üzerine harekete geçen Türk hükümeti, 13 Eylül 1927'de operasyonlara başlamış, ancak hem bölgenin dağlık olması hem de İhsan Nuri'nin etkisiyle operasyon uzamış ve Türkiye isyancılarla müzakere kararı almıştır.⁵¹ Aynı zamanda halkı da yanına çekmek isteyen Türkiye 1927'de, Şark Islahat Planı doğrultusunda çıkarılan iskân kanununun durdurulduğu ve devlete bağlılığını ilan edenlerin suçlarının affedileceği ilan etti. Bu kararı duyurmak için I. Umumi Müfettiş İbrahim Tali Öngören görevlendirilmiş, ancak ne af planı işe yaramış ne de İhsan Nuri anlaşmaya yanaşmıştır. Üstelik isyancılar, Ağrı Dağı'nda Ağrı Kürt Cumhuriyeti kurduğunu ilan etmiş ve sarı, yeşil ve kırmızı renkli bayrak ile bir sembollerini bile oluşturmuştur.⁵² İsyân hareketliliği artarak devam ederken Türkiye, İran ile 1928 Haziran'da yeni bir dostluk anlaşması imzalayarak, saldırılara karşı iş birliği konusunda anlaşmaya varmıştır. Ancak bu anlaşma da Kürt isyancıların sınır geçişlerini engelleyememiş ve silahlı faaliyetlerine devam etmişlerdir.

İsyânın giderek alevlenmesi üzerine 1929'da Mustafa Kemal başkanlığında Bakanlar Kurulu toplantısı yapılarak, 1930 yılında askeri harekâta başlanmasına karar

⁴⁹ Bülent Şener, "Ağrı İsyânı (1926-1930) ve Türkiye-İran Krizi (1930): Türk Dış Politikası Tarihinde Bir Zorlayıcı Diplomasi Uygulaması", *History Studies*, Cilt: 4, Sayı: 4 (2012): 387.

⁵⁰ Köçer, "Ağrı İsyânı", 383-384.

⁵¹ Erdal Aydoğan ve Ahmet Edi, "Şeyh Sait İsyânı Sonrası Ağrı İsyânları (1925-1930)", içinde: *III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu*, ed. Oktay Belli (İstanbul: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, 2010), 189.

⁵² Şener, "Ağrı İsyânı (1926-1930) ve Türkiye-İran Krizi", 394.

verilmiş ve İran'a baskı yapılmaya başlanmıştır. Ancak İran, ortak harekât yapma fikrine yanaşmamış ve sadece sınırı kapatmakla yetinmiştir.⁵³ Harekât Eylül 1930'da başlamış ve İran topraklarında kalan Küçük Ağrı Dağı ve Aybey Dağları'na da giren Türk askerleri,⁵⁴ harekâta başarılı olarak isyancıları bertaraf etmiş, ancak isyanın öncülerinden İhsan Nuri ve Ermeni Zilan'ın İran'a sığınmasına engel olamamıştır. Küçük Ağrı ve Aybey Dağları'na giren Türkiye, İran ile yaptığı görüşmeler sonucu bu yerlerin Türkiye sınırları içinde kalmasına karar verilmiş ve hudut uyuşmazlığı nedeniyle isyancılara karşı yaşanan sorunun halledildiği açıklanmıştır.⁵⁵

İsyanın dört yıl gibi uzun bir süre devam etmesinin arkasında çeşitli nedenler vardır. Bunlardan biri isyanın yürütüldüğü Ağrı Dağı'nın coğrafi koşullarıdır. Diğer nedenler ise; isyancıların sıkıştıkları zaman İran topraklarına kolayca kaçabilmeleri, Hatay sorunu nedeniyle Fransa'nın ve Büyük Ermenistan idealleri olan Ermenilerin Kürtlere destek vererek menfaat sağlama çabaları ve İngiltere'nin isyancılara silah ve mühimmat sağlamasıdır.

Ağrı İsyanının çıkmasında başrolü oynayan *Hoybun Cemiyeti*, Kürtçülüğü öne çıkaran, Ermenilerin katkılarıyla sadece Türkiye'de değil dünyanın farklı yerlerinde örgütlenen,⁵⁶ silahlı kuvvetler oluşturan ve aşiretlere yönelik ulusçu propaganda faaliyetleri yürüten bir örgüt olarak kendinden önceki cemiyetlerden farklı bir niteliğe sahiptir.⁵⁷ Bilhassa propagandaya çok önem gösteren örgüt, Kemalizm gibi Batıcı bir özelliğe sahip olduğunu belirtmek amacıyla Latin alfabesine geçerek *Hawar* (Çağrı) dergisini Latin harfleriyle yayımlamıştır.⁵⁸ Ayrıca Türk tarih tezine karşı çıkarak, Türklerin değil Kürtlerin medeniyete katkıda bulunduğunu savunmuşlardır. Cemiyetin tüm bu çalışmalarının yanında, milli bir bayrak hazırlamaları Kürtçülüğün sembollerinden biri haline gelmiş ve kendinden sonra gelişen Kürt milliyetçiliğine önemli katkılarda bulunmuştur.

⁵³ Ahmet İlyas, "Cumhuriyet Döneminde Ortaya Çıkan İsyanlarda Aşiretlerin Rolü", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1 (2015): 193.

⁵⁴ Şener, "Ağrı İsyanı (1926-1930) ve Türkiye-İran Krizi", 404-405.

⁵⁵ Aydoğan ve Edi, "Şeyh Sait İsyanı Sonrası Ağrı İsyanları", 195.

⁵⁶ Çakmak, "Hoybun Cemiyeti", 48.

⁵⁷ Nelida Fuccaro, "Manda Yönetimi Suriye'sinde Kürtler ve Kürt Milliyetçiliği: Siyaset, Kültür ve Kimlik", içinde: *Kürt Milliyetçiliğinin Kökenleri*, ed. Abbas Vali (İstanbul: Avesta, 2005), 240.

⁵⁸ Bozarlan, "Kürt Milliyetçiliği ve Kürd Hareketi", 850.

1936-1938 Dersim İsyanı

Hoybun Cemiyetinin öncülüğünde başlatılan Ağrı İsyanının bastırılmasından sonra Türkiye, Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı doğu illerinde ıslahat çalışmalarına devam etmiştir. Bu bağlamda 1927 ve 1934 iskân kanunları ile birçok aşiretin yeri değiştirilirken, bölgede asayiş sağlamak, merkezi otoriteyi güçlendirmek ve askeri sevkıyatı hızlandırmak için demiryolu çalışmaları yapılmıştır.⁵⁹ Osmanlı İmparatorluğu'ndan beri sürekli sorunlara neden olan Dersim de, devletin katı aşiret yapılanmasını kırarak huzuru sağlamak istediği yerlerden biri olmuştur. Bu nedendir ki Dersim'i konu alan birçok rapor yazılmıştır. 1926'da Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey'in, Diyarbakır Valisi Cemal Bardakçı'nın, 1928'de Birinci Genel Müfettiş İbrahim Tali'nin, 1930'da Fevzi Çakmak'ın ve Halis Paşa'nın, 1931'de İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ve 1933'te Hüsrev Gerede'nin hazırladığı raporlar, Dersim'de Kürtleşmenin arttığını ve aşiretlerden kaynaklanan sorunların devam ettiğini belirten ve çözüm önerileri sunan belgelerdir.⁶⁰ Bu raporları göz önüne alırsak, devlet 1920'lerden beri Dersim'de isyan çıkma olasılığını sürekli göz önünde bulundurmuş ve çözüm aramıştır.

1935 yılına gelindiğinde İsmet İnönü, yaptığı seyahatler sonucu hazırladığı Şark Raporu ile Dersim'de ıslahat programlarının uygulanarak, bu vilayetin yeniden kurulması ve askeri idare ile kontrol edilmesi gerektiğini hükümete bildirmiştir.⁶¹ İnönü'nün raporu sonrasında Dersim, Elazığ ve Bingöl illerini kapsayan Dördüncü Genel Müfettişlik kurulmuş, genel müfettişliğe General Abdullah Alpdoğan getirilmiş, askeri şubelerle desteklenen müfettişe genel yetkiler verilmiş ve bölgeye karayolları yapılmaya başlanmıştır. İnönü'nün raporu doğrultusunda çıkarılan 25 Aralık 1935 tarihli Tunceli Kanunu ile genel müfettişe geniş yetkiler tanınırken, aynı zamanda Dersim ilinin adı Tunceli olarak değiştirilmiş ve aşiret liderlerinin, seyitlerin ve ağaların gücü kırılarak bölgenin ekonomik ve sosyal olarak kalkındırılması amaçlanmıştır.⁶²

Merkezi bir devlet olarak bölgedeki otoritesini artırmak isteyen Türkiye, Dersim'de feodal yaşam tarzını benimseyerek güçlerini koruyan aşiretleri, şeyhleri ve seyitleri yoksulluğun, geri kalmışlığın ve isyanların en önemli nedeni olarak

⁵⁹ Oran, "Kürt Milliyetçiliğinin Diyalektiği", 876.

⁶⁰ Arif Bingöl, "Milli Devlet ve Kürtler" (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2011), 126-134.

⁶¹ Bahar Toparlak, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Dördüncü Umumi Müfettişliğin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Faaliyetleri", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 53 (2016) 224.

⁶² Bingöl, "Milli Devlet ve Kürtler", 138-141.

belirlemiştir. Nitekim yapılan ıslah çalışmalarının, geleneksel düzeni devam ettirmek isteyen aşiret liderleri, ağalar ve seyitler tarafından olumsuz karşılanması ve devlete karşı birlikte hareket edebilmek için kendi aralarındaki kan davalarını sona erdirerek bir mücadele fikrini olgunlaştırmak istemeleri devletin haklılığını ortaya koyar niteliktedir.⁶³ Türkiye'nin yaptığı düzenleme çalışmalarına karşı çıkan isimlerin başında, Dersim'de lider olarak kabul edilen Seyit Rıza gelmektedir. Kurduğu düzenin devlet eliyle yok olmasını istemeyen Seyit Rıza, aşiret liderleri ile uzlaşarak hükümete bir ultiatom göndermiş; karakol ve köprü yapımının durmasını, bucak ve ilçe oluşturulmamasını, silahlarının ellerinden alınmamasını ve vergilerin pazarlıklar sonucu kararlaştırılmasını istemiştir.⁶⁴ Ancak Dersim'de cumhuriyetin getirdiği ilkeler ve modern bir devlet olma arzusu doğrultusunda bir dönüşüm gerçekleştirmek isteyen Türkiye bu istekleri kabul etmemiştir. Bunun üzerine Mart 1937'de, Harçık Irmağı üzerindeki köprünün Haydaran ve Demenan aşiretleri tarafından yakılması, telefon hatlarının kesilmesi ve Sin karakoluna baskın yapılması isyanın fitilini ateşlemiştir.⁶⁵ Bunun üzerine harekete geçen askeri birlikler müdahaleye başlamış, fakat Yukarı Abbasuşağı, Yusufhan ve Kureyşhan aşiretlerinin de destekleriyle isyan yayılmaya başlamıştır. İsyanın lideri Seyit Rıza olurken, teorisyenleri Şeyh Hasanlı Alişer ve Nuri Dersimi olmuştur. Türkiye hükümeti, isyan girişiminin başarılı ilerlemesiyle birlikte diğer aşiretlerin de olaya müdahil olacağı bilgisini aldığından dolayı derhal hava saldırısıyla karşılık vermiş, daha sonra kara birlikleri bölgeye intikal ettirilerek bizzat Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak tarafından yürütülen harekât ile isyancı aşiretler teslim olmaya başlamıştır.⁶⁶ Aşiretler arasında başlayan çözülme eski düşmanlıkların da etkisiyle devam etmiş ve oğlunun teslim olması ile iyice köşeye sıkışan Seyit Rıza 10 Eylül 1937'de teslim olmuştur.⁶⁷ İsyancılar mahkeme önüne çıkarılmış ve Seyit Rıza ve oğlu Refik Hüseyin, Seyhan aşiret reisi Hasso Seydo, Yusufhan Aşiret Reisi Fındık, Demenan aşiret reisi Hasan ve Mirzaoğlu Ali'nin oğlu Ali'nin idamına karar verilmiştir.⁶⁸ Ancak isyandan kaçmayı başaran Kör Abbas ve Baluşağı aşiretleri, 2

⁶³ Tuğba Doğan, "Arşiv Belgelerine Göre 1937-1938 Dersim İsyanı", *History Studies*, Cilt: 4, Sayı: 1 (2012), 159.

⁶⁴ Rıza Zelyut, *Dersim İsyancıları ve Seyit Rıza Gerçeği* (Ankara: Kripto Kitaplar, 2010), 295.

⁶⁵ Bilal Şimşir, *Kürtçülük II (1924-1999)*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2009), 397.

⁶⁶ Mahmut Akyürekli, "Dersim Sorunu (1937-1938)" (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2010), 109-111.

⁶⁷ Doğan, "Arşiv Belgelerine Göre 1937-1938 Dersim İsyanı", 164.

⁶⁸ Şimşir, *Kürtçülük II*, 412.

Ocak'ta asker kaçaklarını aramaya çıkan askerlere ve Mercan karakoluna saldırmaları sonrası 10 Ağustos 1938'de İkinci Dersim Harekâtı başlatılmış, Dördüncü Umumi Müfettişliğinin tedip (uslandırma) ve tenkil (uzaklaştırma) çalışmaları ile Üçüncü Ordunun tarama operasyonlarından oluşan iki etaplı harekât başarılı olmuş ve 16 Eylül'de operasyonlar sona ermiştir.⁶⁹

Türkiye ile Hatay uyuşmazlığı yaşayan Fransa, *Hoybun Cemiyeti* nezdinde bir isyan başlatmak için fırsat kollamış, bu nedenle Nuri Dersimi'yi Türkiye'ye yollamışlar fakat Dersim İsyanı tamamen kendi sebepleriyle gelişen bir isyan olmuştur. Nuri Dersimi'nin isyana Kürtçülük paradigmasını işlemeye çalışması çok fazla etki yaratmamakla beraber, isyan ulusal bir nitelik değil, ulus devletin getirdiği değişime karşı başlatılan feodal bir ayaklanma vasfı taşımaktadır.⁷⁰ Aynı zamanda Sünni Kürtlerin isyana katılmamaları, ulusal bir ayaklanma olmadığı savını doğrulamaktadır.⁷¹

Kendi otoritelerini devam ettirmek isteyen şeyhler, ağalar ve seyitler başlattıkları isyanda başarılı olamayarak devletin otoritesini kabul etmek zorunda kalmışlardır. Bölgede denetimi sağlayan Türkiye ıslah çalışmalarına başlayarak okullar açmış ve okuma oranını artırmış, bölgeyi boşaltarak aşiretleri batıya nakletmiş, yol, köprü, karakol ve askeri kışla gibi bayındırlık faaliyetlerini artırmış, sağlık kurumları açmış ve tarımı geliştirmeye çalışmıştır.⁷² Türkiye hükümetinin 1927 ve 1934 iskân kanunları, 1935 Tunceli Kanunu ve 1937 Sadabad Paketi* ile otoriteyi sağlama girişimleri başarılı olmuş, Dersim isyanı sonrasında Kürt isyanları durmuş ve Kürt milliyetçiliğinde de bir donma meydana gelmiştir. Kürt milliyetçiliğinin durulmasının bir nedeni de İkinci Dünya Savaşı'nın çıkması ve savaş sonrasında oluşan uluslararası ortamın gerginliğidir.

1.1.2.2. Kürt Milliyetçiliğinde Durgunluk Dönemi ve Yeniden Uyanış

Cumhuriyetin ilanı ile beraber, yeni düzene ve sisteme karşı kendi geleneklerini ve otoritesini devam ettirmek isteyen Kürt milliyetçilerinin başlattığı isyanlar

⁶⁹ Doğan, "Arşiv Belgelerine Göre 1937-1938 Dersim İsyanı", 165-167.

⁷⁰ Gür, "Kürt Dinamiğinin Tarihsel Gelişimi", 33.

⁷¹ Bingöl, "Milli Devlet ve Kürtler", 146.

⁷² Ömer Faruk Göktepe, "Tunceli İsyanı" (Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, 2013), 52-53.

* 8 Temmuz 1937'de Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında imzalanan saldırmazlık anlaşması olup, 10 maddeden oluşan anlaşmanın 7. maddesi; kendi sınırları içinde, öteki tarafın kamu kurumlarını ve düzenini yıkmak ve hükümeti devirmek amacıyla kurulan örgütleri ve eylemleri engellemeyi yükümlülük olarak kabul etmişlerdir. Dersim isyanında ikinci harekâtın, İran ve Irak'la sınır güvenliği konusunda yapılan toplantılarda destek sözü alınınca başlatılmış olması bu maddenin işletildiğinin kanıtıdır.

bastırıldıktan sonra, Türkiye sistemli olarak Kürt etnik yapısını ülkede yok saymış ve onları da Türk olarak nitelemeye özen göstermiştir. Özellikle Kürdistan kelimesinin kullanılması devlet yazışmalarından çıkarılmış, Kürtçe yerleşim yerlerinin isimleri değiştirilmiş, Kürtçe konuşanlara kelime başına ceza verilmiş ve bunların yanında devlet Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde Türkçe eğitimin verilmesi gibi ülkesel bütünlüğü sağlayacak bir dizi dönüşüm gerçekleştirmeye başlamıştır. Böyle bir ortamda Kürt milliyetçileri, yeni bir ayaklanma çıkaracak güç ve desteği bulamamışlardır.

Demokrat Partinin (DP) siyasette etkili olması ile tek partili dönemin sona ermesi, Kürtler üzerinde Cumhuriyet Halk Partisinin (CHP) politikalarının yarattığı baskının hafiflemesine neden olmuştur. DP'nin Abdülmelik Fırat gibi Kürt isimleri milletvekili yaparak meclise sokması,⁷³ batıya yapılan yatırımları doğuya da aynı şekilde yapması, iskân kanunu kaldırma, yasak bölgelere yerleşimi serbest bırakma⁷⁴ ve Umumi Müfettişliği kaldırma gibi faaliyetleri sonucu bir Kürt burjuvazisi oluşmuş ve okuma yazma oranında artış meydana gelmiştir. Aynı zamanda yaşanan gelişmeler neticesinde sosyal ve ekonomik dönüşümle birlikte kırsaldan kentlere doğru göçler başlamış ve bu dönemde birçok Kürt genci Türk eğitim sistemine entegre olarak farklı üniversitelerde öğrenim görmüş ve şehirli Kürt aydın tabakasını oluşturmuştur.⁷⁵ Hem siyasi alanda Kürt kökenlilerin görülmesi, hem de Kürt öğrencilerin ve aydınların girişimleri ile Kürt milliyetçiliğinde farklı bir döneme girilmiş, silahlı mücadele bırakılarak Kürt kültürünü, geleneklerini ve milliyetçiliğini öğretmek ve tanıtmak amacıyla tarih yazımına başlanmış ve birtakım yayınlar çıkarılmıştır.⁷⁶ İhsan Nuri'nin *Kürtlerin Tarihi*, Nuri Dersimi'nin *Kürdistan Tarihinde Dersim*, Kadri Cemil Paşa'nın *Doza Kurdistan* (Kürdistan Davası) kitapları⁷⁷ ile *Dicle Kaynağı* gazetesi ve *Ronahi* (Aydınlık) dergisi bu dönem içinde çıkarılan yayınlara birer örnektir. Çıkarılan yeni yayınların yanında, *Mem û Zîn* ve *Şerefname* gibi Kürtler ile ilgili eski kitaplar da yeniden bastırılıp okutulmaya başlanmıştır. Ayrıca önemli Kürt aydınlarından biri olan Nuri Dersimi, Atatürk'ün Gençliğe Hitabesini referans alarak *Kürt Gençliğine Söylev* adlı

⁷³ Bozarslan, "Kürd Milliyetçiliği ve Kürd Hareketi", 851.

⁷⁴ Fuat Uçar, "Demokrat Parti Döneminde Kürt Sorunu: Gelişimi ve Etkileri", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Sayı: 43 (2016): 178-179.

⁷⁵ Çiçek, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Kürt Milliyetçiliğinin Tarihsel Kökenleri", 110.

⁷⁶ Bozarslan, "Kürd Milliyetçiliği ve Kürd Hareketi", 851.

⁷⁷ Hamit Bozarslan, "Türkiye'de (1919-1980) Yazılı Kürt Tarihi Söylemi Üzerine Bazı Hususlar", içinde: *Kürt Milliyetçiliğinin Kökenleri*, ed. Abbas Vali (İstanbul: Avesta, 2005), 58.

çalışmasıyla, Kürt tarihinin ve yaşanmışlıkların unutulmamasını öğütleyerek amaçlarına ulaşana kadar Kürt gençlerinden özgürlük mücadelesini devam ettirmelerini istemiştir. Bunların yanında Kürt öğrencilerin eğitim ihtiyaçlarını karşılamak üzere 1940'ta Dicle Talebe Yurdu kurulmuş, yurt özelinde Kürt kültürünü yaşatmak ve benimsetmek için Dicle Geceleri düzenlenmiştir.⁷⁸ Kürtlük duygusunu yaşayan aydınların yetişmesini ve bir araya gelmesini sağlayan yurt,⁷⁹ aynı zamanda Kürtlerin gizli cemiyetler şeklinde örgütlenmelerine de ön ayak olmuştur. Görüldüğü üzere bu dönemde, Kürtlerin şehirlere göç etmesi ve üniversitelerde eğitim almasıyla birlikte oluşan Kürt aydın sınıfı, şeyhler ve seyitlerin yerini alarak Kürt milliyetçiliğinin önderi konumuna gelmiş ve Kürtçülük, kurulu düzeni savunan gelenekselcilikten yavaş yavaş aydınlanmacı bir niteliğe bürünmeye başlamıştır.

DP, doğu illerinden destek almak için bazı Kürt aydınlarını parti içine alarak milletvekili olmasını sağlamış ve DP içinde siyasi alana dâhil olmaya başlayan Kürt aydınları, Kürt kimlikleri ile siyasi faaliyetler yürütmüştür. Bu bağlamda Kürt siyasileri, 1943'te vuku bulan Mustafa Muğlalı Olayı* veya 33 Kurşun Olayının baş sorumlusu Orgeneral Mustafa Muğlalı'nın yeniden yargılanmasını ve ceza almasını sağlamışlardır.⁸⁰ Hem Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı illerden destek almak hem de Kürt sorununa demokrasi ile yaklaşmak isteyen DP, Kürtlerin siyasi alanda etkin olmasını sağlayarak Kürt siyasetinin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Lakin Kürtler üzerindeki baskıyı hafifleten, doğu illerine yatırımları artıran ve Kürtlere parti içinde görev veren DP, 5680 sayılı kanun ile Kürt kültürünü savunan birçok yayını da tedavülden kaldırmıştır.⁸¹ Görülüyor ki DP, Kürtleri ayrı bir etnik unsur olarak değil, Türklük çerçevesinde değerlendirmiş, kendine benzetmeye ve eritmeye çalışarak Kürt sorununu çözmeye amaçlamıştır.

⁷⁸ Hazal Şimşek, "Modern Kürt Hareketinde Sıçrama: 58'ler", *GazeteBilkent*, 2015, <http://www.gazetebilkent.com/2015/01/07/modern-kurt-hareketinde-sicrama-58ler/>, (12.09.2018).

⁷⁹ Kerem Yavaşça, "Kürt Milliyetçiliği Tartışmaları Çerçevesinde Musa Anter" (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2013), 103.

* İran sınırından gelen aşiret mensuplarının Van/Özalp'te hayvan çalması üzerine, Özalp Kaymakamı Hilmi Tuncel bir çeteyle birlikte İran'daki aşiretlerin iki bin koyununa el koymuştur. Mehmedi Misto isimli aşiret reisi Özalp'a gelerek beş yüz koyuna el koyması olayların büyümesine neden olmuştur ve Kaymakam Tuncel'in telaşa kapılıp, Ankara'ya "Ruslar Özalp'e kadar ilerledi" mesajı ile harekete geçen ordu, Orgeneral Mustafa Muğlalı'nın emriyle olaya müdahale ederek 33 çeteciye öldürmüştür. Bu olay, Muğlalı Olayı ve 33 Kurşun Olayı olarak tarihte yerini almıştır.

⁸⁰ Uçar, "Demokrat Parti Döneminde Kürt Sorunu", 184.

⁸¹ A.g.e., 185.

DP iktidarı döneminde Kürt milliyetçiliğinin önderi konuma gelen Kürt aydınları, 1958'te doğu illerinin sorunlarını anlatan *İleri Yurt* adlı gazeteyi çıkarmışlardır. Kürt milliyetçisi olan Musa Anter'in Kürtçe *Kıml* şiirinin bu gazetede yayımlanması ise Türkiye'ye büyük yankı uyandırmıştır.⁸² Bu olay Kürt milliyetçilerinin suskunluk döneminin bittiği ve harekete geçmeye karar verdiklerinin ilk göstergesi olarak kabul edilmiştir.⁸³ Ancak Kürt milliyetçiliğini derin bir uykudan uyandıran gürültü, Türkiye sınırlarının ötesinden duyulmuştur. 1958'de General Abdülkerim Kasım, Kral Faysal'ı devirmesi sonrasında, otoritesini kalıcı kılmak için nüfusundan faydalanmak istediği Sovyetlerin gözetimindeki Molla Mustafa Barzani'nin Irak'a dönüşüne izin vermiş ve bu olay Kürtler arasında coşkuya neden olmuştur. 1958'de düzenlenen Irak anayasasının, Irak'ın ana unsurlarının Kürtler ve Araplardan oluştuğu ve Kürtlerin milli haklarının tanındığı hükümlerini içermesi,⁸⁴ Türkiye'deki Kürt milliyetçi kesimi ateşleyerek, hükümetten Kürtçe radyo yayını ve gazete talep etmelerine neden olmuştur.⁸⁵ Bu arada Irak'ın kuzeyinde gücünü iyiden iyiye artıran Molla Mustafa, Kerkük'te başlattığı operasyonlarda birçok Türkmen kökenli insanı öldürmesi üzerine Türkiye'de büyük tepki oluşmuş ve *İleri Yurt* gazetesi kapatılmıştır.⁸⁶ Türkmenlerin öldürülmesine karşı oluşan öfke, CHP Niğde Milletvekili Asım Eren tarafından "Türkiye sınırları içinde kalan Kürtlere aynı muameleyi yapacak mısınız?" sorusunu Menderes'e sormasına sebebiyet vermiştir.⁸⁷ Bunun üzerine Kürt milliyetçileri, Cumhurbaşkanı, Başbakan ve bazı ülkelerin elçiliklerine gönderdikleri "Türkiye Kürtleri" imzalı telgraflarla Eren'in tavrını protesto etmişlerdir ve bunun üzerine Türkiye, yaşanan gelişmeleri bir tehdit olarak algılamış 50 Kürt milliyetçisini tutuklamış, daha sonra Mehmet Emin Batu adındaki öğrencinin mide kanamasından ölmesi sonucu tutuklular 49 kişi kalmıştır.⁸⁸ Tarihe Kırk Dokuzlar Olayı veya Kırk Dokuzlar Tevkifatı olarak geçen bu gelişmeler sonucunda Kürt milliyetçiliği tekrar canlanmış ve Türkiye'de Kürt sorunu yeniden gündeme gelmiştir.

⁸² Gür, "Kürt Dinamiğinin Tarihsel Gelişimi", 35.

⁸³ Uçar, "Demokrat Parti Döneminde Kürt Sorunu", 192.

⁸⁴ Erol Kurubaş, "Kuzey Irak'ta Olası Bir Ayrılmanın Meşruluğu ve Self-Determinasyon Sorunu", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 59, Sayı: 3 (2004): 172.

⁸⁵ İlhan Akbulut, *Devlet Terörizm ve Ülke Bölücülüğü* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1990), 100.

⁸⁶ Altemur Kılıç, *Büyük Kürdistan Küçük Türkiye* (Ankara: Akasya Kitap, 2007), 166.

⁸⁷ Ayşe Hür, *İnönü ve Bayar'lı Yıllar (1938-1960)* (İstanbul: Profil Yayıncılık, 2015), 183.

⁸⁸ Uçar, "Demokrat Parti Döneminde Kürt Sorunu", 193-196.

Molla Mustafa'nın Irak'a gelişi ve devamında yaşanan Kırk Dokuzlar Olayının etkisi ile kıpırdanan Kürt milliyetçiliğinin canlanmaya başladığı sıralarda, 27 Mayıs 1960'ta DP iktidarına bir darbe gerçekleşmiş ve Orgeneral Cemal Gürsel Türkiye'nin devlet başkanı olmuştur. Ordunun yönetime el koymasıyla, hareketlenen Kürtler üzerinde sert politikalar yeniden başlamıştır. 1 Haziran'da Kürt kökenli 485 kişi gözaltına alınmış, 19 Ekim'de Kürt ileri gelenlerinden 55 kişi batıya sürgüne yollanmış,⁸⁹ doğuyu Türkleştirmek için yatılı okullar kurulmuş, birçok yerleşim yerinin Kürtçe ismi değiştirilerek Türkçe tabirler verilmiş⁹⁰ ve ülkede çıkarılan genel aftan Kırk Dokuzlar Olayı ile tutuklananların yararlanması engellenmiştir. Fakat darbe sonrasında hazırlanan, basın, sendikalaşma, toplantı yapma gibi politik hakları ve özgürlükleri içeren liberal bir anayasa niteliği taşıyan ve Türkiye tarihinin en özgürlükçü anayasası olan 1961 Anayasası uygulamaya koyulmuştur. Bu özgürlük ortamından yararlanan Kürt milliyetçileri, 1962'de *Dicle Fırat*, 1963'te *Dêng* (Ses), *Rêya Rast* (Doğru Yol) ve *Roja Newê* (Yeni Gün), 1966'da *Yeni Akış* adlı Kürt yayınlarını çıkarmışlardır.⁹¹ Bu yayınlar ile doğu illerinin sosyal ve ekonomik geri kalmışlığı vurgulanmaya çalışılmış ve bu nedenle Kürt entelektüeller “Doğucular” olarak adlandırılmışlardır.

Kürt milliyetçileri, çıkardıkları yayınların yanında politik alanda da Kürtçü duygularla etkili olmaya başlamışlardır. 1961'de kurulan, sosyal ve ekonomik eşitlikten yana olan ve sol bir nitelik taşıyan Türkiye İşçi Partisi (TİP), sol düşünceye kayan Kürt milliyetçilerinin ilgisini çekmiştir ve bu ilgi TİP'in Diyarbakır'da bir il örgütü kurmasını sağlamıştır. Zaten sağcı partilerin Kürtçülük aleyhtarı olması nedeniyle, Kürt milliyetçiliğinin sol düşünce içinde gelişmesi kaçınılmaz olmuştur. TİP, Kürtlerin siyasallaşmasında bir mektep görevi görmüş, ilerleyen yıllarda tamamen Kürtçülük nezdinde faaliyet göstermek için ortaya çıkan partilere tecrübe kaynağı olmuştur.⁹² Bunun yanında Irak'ta istediğini alamayan Mustafa Mustafa'nın 1961'de özerklik için isyan başlatması, Kürt milliyetçilerinin 1965'te Irak'taki gibi özerklik talepleri içeren bir programa sahip olan Türkiye Kürdistan Demokrat Partisini (TKDP) kurmasında itici

⁸⁹ Oran, “Kürt Milliyetçiliğinin Diyalektiği”, 876.

⁹⁰ Yaşar Karadoğan, “Kürd Demokratik Mücadelesinde Bir Kilometre Taşı: 1967 -1969 Doğu Mitingleri ve Kürd Uyanışı”, *Kovara Lêgerin Û Lêkoliine Bir Araştırma-İnceleme Dergisi*, Sayı: 5 (2006): 257.

⁹¹ A.g.e., 271-272.

⁹² Mustafa Doğanoglu, “Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO) ve Siyasal Ayırışma”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 71, Sayı: 3 (2016): 945.

bir güç olmuştur.⁹³ Molla Mustafa'ya yakın olan ve onu destekleyen TKDP, Türkiye'yi karşısına almak istemeyen Molla Mustafa'dan yanıt alamaması ve Kürt gençlerini sol düşünceye hâkim TİP çizgisinden kendi yönüne çevirememesi partinin genişlemesini engellemiş ve 1966'da partinin genel sekreteri Faik Bucak'ın ölmesinden sonra etkisi tamamen kırılmıştır.⁹⁴ İlk Kürtçü parti olan TKDP, muhafazakâr bir kimlikle ortaya çıkarken, sol düşünceyi terk etmeyen Kürt gençleri TKDP'ye fazla ilgi göstermemiş ve gitgide Kürt milliyetçiliğinin Marksist bir yapıya bürünmesinde büyük rol oynamışlardır.

1967'ye gelindiğinde, Ötüken ve Milli Yol dergilerinde yayımlanan Kürt aleyhtarı makaleleri,⁹⁵ Hüseyin Nihal Atsız ve İsmail Tümtürk'ün Kürt karşıtı yazılarını ve 27 Haziran 1967'de İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planının doğuya yeterli yatırımı içermediğini eleştiren TİP Diyarbakır milletvekili Tarık Ziya Ekinci, doğu illerindeki işsizlik ve geri kalmışlığı vurgulayan bir konuşma yapmıştır.⁹⁶ Bu konuşmanın da etkisiyle, Kürt aleyhtarlığından ve doğu illerinin sosyal ve ekonomik olarak geri kalmışlığından yakınan Kürtler, 1967 ve 1969'da iki büyük miting düzenlemişlerdir. "Doğu Mitingleri" olarak adlandırılan bu hareketlenme ile Kürt talepleri başarılı bir şekilde dile getirilmiştir. TİP ve TKDP içindeki Kürt aydınlar ve siyasiler de bu mitinglere katılarak Kürt kökenli vatandaşların başlattığı eyleme destek olmuşlardır. Bu mitingler, Kürtlerin isyanlardan sonra ilk defa toplu halde seslerini duyurmaya çalışmaları ve Kürtler ile Kürt illerini merkeze almaları açısından önemli dönüm noktalarından biri olmuştur.⁹⁷

Olaylar bu yönde gelişirken, TİP içerisinde Kürt sorunlarına yapılan vurgulardan rahatsız olan muhalif bir kesim vardı. Kürt meselesi ile partinin arasına bir sınır çekilmesi gerektiğini belirten Mihri Belli'nin başını çektiği Milli Demokratik Devrimci (MDD) kanat, Atatürk ilkelerini merkeze alan milliyetçi bir tavır sergilemiş ve ülkesel bütünlük içinde gerçekleşecek MDD ile Kürt meselesinin de çözüme kavuşacağını

⁹³ Aliza Marcus, *Kan ve İnanç-PKK Kürt Hareketi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 37.

⁹⁴ A.g.e., 38.

⁹⁵ Oran, "Kürt Milliyetçiliğinin Diyalektiği", 876.

⁹⁶ Gür, "Kürt Dinamiğinin Tarihsel Gelişimi", 37.

⁹⁷ Gökhan Çal, "Kürt Siyasal Hareketinde Devrimci Doğu Kültür Ocakları Deneyimi (1969 – 1971)" (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2014), 34.

savunmuştur.⁹⁸ MDD ilkelerine yakın bir tavır sergileyen TİP lideri Mehmet Ali Aybar ile TİP içinde farklı bir grup olan Sosyalist Devrimcilerin (SD) önderlerinden Behice Boran ve Sadun Aren'in yaşadığı fikir ayrılıkları arasında Kürt sorunu da yer almıştır. Boran ve Aren, etnik bir ayırım yapılmadan, ülkenin bütün işçilerinin gerçekleştireceği sosyalist bir devrimle zaten demokrasi ve özgürlük ortamının sağlanacağı ve diğer sorunlar gibi Kürt sorununun da ortadan kalkacağını vurgulamışlardır.⁹⁹ TİP içinde yaşanan bu ayırımla birlikte, MDD'cilerin Türkçü tutumu ve Kürt sorunlarının parti programlarında ikinci planda kalması nedeniyle Kürt gençleri TİP'ten uzaklaşarak kendi yollarını çizmeye başlamışlardır.¹⁰⁰ Yaşanan kopma neticesinde bazı Kürt aydınları, Türk solundan ayrılarak Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO) adı altında tamamen Kürt taleplerine yönelik kendi örgütlerini kurmuşlardır fakat bu ayrılma TİP içindeki Kürt etkinliği de tamamen bitirmiş değildir.

Kürt ulusunun tarihi, dili ve kültürünü savunmak için TKDP'nin muhafazakârlığına karşı sosyalist çizgide kurulan DDKO,¹⁰¹ devlet tarafından kapatılma riskine karşı "Kürt" kelimesini kullanmamış, onun yerine "Doğu" sözcüğünü seçmiştir.¹⁰² İlk olarak Ankara ve İstanbul'da açılan DDKO'lar, federasyon şeklinde örgütlenmenin kapatılma tehlikesi taşıdığı için birbirinden bağımsız olarak sırayla Diyarbakır, Ergani, Silvan, Batman ve Kozluk'ta da ayrı birer örgüt olarak ortaya çıkmıştır.¹⁰³ Sol bir görünüme sahip olsa da DDKO'lar, Kürtçülüğü temel almışlardır. Molla Mustafa'nın 1970'te Baas rejimiyle özerklik konusunda anlaşma imzalaması ve bunun üzerine Türkiye'nin kaygılanmasıyla beraber doğu illerine komando operasyonlarını başlatması Kürt siyasetini daha da artırmıştır.¹⁰⁴ DDKO'lar, Molla Mustafa'nın başarısından moral bulmuş ve devletin, eşkıyalık ve kaçakçılık suçlarına karşı yürüttüğü komando operasyonlarını çıkardıkları yayınlar ile sürekli eleştirmiştir.¹⁰⁵ Aynı zamanda DDKO'lar, devletin gerçekleştirdiği operasyonlardan dolayı memnuniyetsiz olan kitleler üzerinde etkili olmayı başararak toplumsal tabanını

⁹⁸ Can Kakışım, *Sınıf, Etnisite ve Kimlik-Sosyalist Paradigmanın Evrimi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 198-199.

⁹⁹ A.g.e., 201.

¹⁰⁰ A.g.e., 203.

¹⁰¹ Ahmet Hamdi Akkaya, "Kürt Hareketi'nin Örgütlenme Süreci Olarak 1970'ler", *Toplum ve Bilim Dergisi*, Sayı: 127 (2013): 94.

¹⁰² Marcus, *Kan ve İnanç*, 39.

¹⁰³ Doğanoglu, "Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO)", 950.

¹⁰⁴ A.g.e., 951.

¹⁰⁵ Çal, "Kürt Siyasal Hareketinde Devrimci Doğu", 83.

genişletmiştir. Fakat 12 Mart 1971’de Türkiye’de, ordu Süleyman Demirel hkmetine muhtıra vererek istifa etmesini sağlamış, Nihat Erim yönetiminde yeni bir hükümet kurulması sonrasında 1961 Anayasasının getirdiği özgürlükler, yapılan değişiklikler ile rafa kaldırılmış ve neticede TÜP ile DDKO’ların kapatılması kararı alınmıştır. Bu kararla birlikte DDKO yeleri tutuklanmış ve cezaevinde üyeler arasında Kürt milliyetçiliği için yeni bir dönem başlatacak iki yeni gelişme yaşanmıştır. Bunlardan birincisi, ilk kez Kürtler toplu halde siyasi bir savunma yapmıştır, ikincisi ise üyeler arasında milliyetçilik ve sosyalizm ayrışması yaşanmış, milliyetçi kesim cezaevinden çıktıktan sonra silahlı mücadeleden yana tavır takınarak Kürt hareketinde yeni bir sapma meydana getirmiş ve yeni bir dönem başlatmıştır.¹⁰⁶ DDKO’dan sonra kurulan Kürt yapılanmaları, DDKO’nun açtığı siyasi yoldan ilerleyerek Kürtçülüğü ana amaç olarak belirlemişlerdir.

1971’den sonra Türkiye’nin aldığı önlemler ile birçok dernek ve örgüt kapatılıp yeleri gözaltına alınırken, Kürt hareketinde de değişimler meydana gelmiştir. Gerek hapisanedeki gerekse Avrupa’da hayatlarını devam ettiren Kürt milliyetçilerinin zihninde iki olgu belirmeye başlamıştır. Bunlardan biri Kürtlerin Türkler tarafından sömürü altında tutulduğu, diğeri ise Türk solunun Kürt taleplerine yeteri kadar cevap vermediği düşüncesi ile tamamen Krtllk kapsamında ayrı bir örgüt kurulması gerektiğidir.¹⁰⁷ Bu doğrultuda 1971 sonrası ortaya çıkan Kürt kökenli rgtler, ‘‘Ulusal Kurtuluş’’ mottosunu benimsemişlerdir.¹⁰⁸ Bu dönemde kurulan TKDP kökenli TKDP-KUK (Kürdistan Ulusal Kurtuluşçuları), DDKO kökenli *Rızgarı* (Kurtuluş), *Kawa* ve DDKD-KP (Devrimci Doğu Kültür Derneği-Kürdistan İşçi Partisi), sol düşünce kaynaklı PSK* (*Partiya Sosyalist Kurdistan*), *Tkoşin* (Mücadele) ve PKK** (*Partiya Karkern Kurdistan*) ulusal kurtuluş ve Krtllğ merkeze alan örgütlere birer örnektir.

Silahlı mücadeleye karşı olmayan ama zamanı geldiğinde başvurulacak bir yöntem olarak kabul eden Kemal Burkay’ın önderliğindeki PSK, illegal bir yapılanma olsa da *zgrlk Yolu* ve *Roja Welat* (Yurdun Güneşi) gibi legal yayınlarla faaliyette

¹⁰⁶ Doğanoğlu, ‘‘Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO)’’, 955.

¹⁰⁷ Akkaya, ‘‘Kürt Hareketi’nin rgtlenme Süreci Olarak’’, 97.

¹⁰⁸ Ahmet Hamdi Akkaya, ‘‘Ulusal Kurtuluş, Ayaklanma ve Sınırların tesi: 1970’lerden 1990’lara Kürt Hareketi’nin Değişim Dinamikleri’’, *Toplum ve Kuram Dergisi*, Sayı: 9 (2014): 80.

* Türkiye Kürdistan Sosyalist Partisi.

** Kürdistan İşçi Partisi.

bulunmuştur.¹⁰⁹ Doktor Şivan'ın (Sait Kırmızıtoprak) liderliğinde kurulan DDKD-KİP, Devrimci Demokratik Gençlik, *Jina Nû* (Yeni Hayat) ve *Tirêj* (Aydınlık) gibi yasal dergiler çıkarmış ve Devrimci Demokratik Kadınlar Derneği adlı kadın derneği kurmuştur.¹¹⁰ *Rızgarî* örgütü ise bir yayın organı olarak faaliyet göstermiş, 1979'a kadar 9 sayı çıkarabilmiştir. TKDP-KUK ise 1977'de ortaya çıkmış ve köylü kesimden belli bir taban oluştursa da PKK terör örgütü ile girdiği sürtüşmeden dolayı etkisini pek gösterememiştir. Sosyalizmin Çin modelini destekleyenler tarafından 1976'da kurulan *Kawa*, örgütün adıyla aynı bir dergi yayımlamıştır. Dersim ve Gaziantep'te etkili olan *Têkoşin* ise 1978'de kurulmuş ve örgüt ile aynı adı taşıyan bir dergi çıkarmıştır ancak Kürçülük faaliyetlerinde tesiri diğerlerine göre daha sınırlı olmuştur. Adı geçen örgütlerin gerek kendi içinde yaşadıkları sürtüşme gerekse de kuruluş aşamasındaki PKK terör örgütü ile yaşadığı çatışmalardan dolayı etkileri zayıf kalmış, PKK terör örgütünün gücünü artırması ile birlikte Kürt sorununda PKK terör örgütü dominant aktör konumuna gelmeye başlamıştır.

1.1.3. PKK'nın Ortaya Çıkışı Ve Türkiye'nin Tepkisi

1971'de hükümet değişikliği ile birlikte Kürt hareketine yönelik başlatılan müdahale sırasında, Abdullah Öcalan İstanbul'da tapu ve kadastro memuru olarak hayatına devam etmekteydi. İstanbul'daki DDKO'ya üye olan Öcalan, hem Kürt grupların hem de sol örgütlerin konuşmalarına ara ara katılmış ve Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C) lideri Mahir Çayan'a büyük saygı duyarak fikirlerinden etkilenmiştir.¹¹¹ Özellikle Çayan'ın, devrimin gerçekleşmesi için silahlı mücadele başlatılması ve parti kurulması gerektiğini savunan düşünceleri Öcalan'ı etkilemiş¹¹² ve ilerleyen dönemde Öcalan'ın faaliyetlerine yansımıştır.

Türk solunun ve Kürt grupların, Kürtlerin sorunlarını öncelik olarak görmediğini düşünen Öcalan, askeri müdahaleden sonra İstanbul'daki işinden ayrılarak Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesine girmiştir.¹¹³ Öcalan'ın hayatının dönüm noktası bu gelişme olmuştur. Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan ve Hüseyin İnan'ın idamını

¹⁰⁹ Akkaya, "Kürt Hareketi'nin Örgütlenme Süreci Olarak", 100.

¹¹⁰ A.g.e., 100.

¹¹¹ Umut Karabulut ve Engin Eryılmaz, "PKK Terör Örgütü ve Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkileri (1991-2003)", *Belgi Dergisi*, Sayı:11 (2016): 19.

¹¹² Uğur Mumcu, *Kürt Dosyası* (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1993), 29.

¹¹³ Marcus, *Kan ve İnanç*, 41-42.

engellemeye çalışan Mahir Çayan önderliğindeki 10 kişi, NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) teknisyeni üç görevliyi kaçırmış fakat Ertuğrul Kürkçü hariç hepsi Tokat'ın Kızıldere köyünde kolluk kuvvetleri ile girdikleri çatışmada öldürülmüştür. Bunun üzerine Ankara Üniversitesinde, aralarında Abdullah Öcalan'ın da bulunduğu sol görüşlü öğrenciler tarafından protestolar başlatılmış ve bu eylemlere katılan birçok öğrenci gibi Öcalan da tutuklanarak yedi ay hapse mahkûm edilmiştir. Hapiste İbrahim Aydın ile tanışan Öcalan, Devrimci Gençlik Federasyonu üyeleri ile iç içe bulunmuş, toplantılara katılmış ve bu dönemde politik amaçlarını gerçekleştirmek için silahlı eylemler gerçekleştirecek bir örgüt kurma fikrini kafasında oluşturmuştur.¹¹⁴ Ayrıca Öcalan, Kürtlerin Türkler tarafından sömürü unsuru olarak kullanıldığı fikrini benimsemiştir.

Yedi ay sonra serbest kalan Abdullah Öcalan, kendi fikirleri ve amaçları doğrultusunda için bir örgüt kurma hayalini gerçekleştirmek için girişimlere başlamıştır. 7 Nisan 1973'te Çubuk Barajı'nda arkadaşları ile yaptığı görüşmelerde, silahlı bir örgüt kurma fikrini anlatmış fakat arkadaşları üzerinde gerekli etkiyi yapamamıştır.¹¹⁵ Ancak fikirlerinden vazgeçmeyen Öcalan, 1974'te Ankara Demokratik Yüksek Öğrenim Derneğini (ADYÖD) kurarak faaliyetlerini legal bir düzeyde devam ettirmek istemiş¹¹⁶ ve ayrıca planladığı silahlı yapının hem altyapısını oluşturmak hem de üye sayısını artırmak için ADYÖD'yi çatı olarak kullanmıştır.¹¹⁷ Ancak Öcalan, dernek içindeki solcuların, Kürtler hakkındaki düşüncelerini benimsememeleri ve yasal bir kurumun toplantılarının polis gözetimi altında yapılması nedeniyle yasal bir örgüt altında amaçlarını gerçekleştiremeyeceğini anlamış ve bir grup arkadaşı ile Dikmen'de toplanarak Marksist-Leninist bir örgüt kurmaya karar vermişlerdir. Bu kararı alan gençler, doğuda sömürüldüğünü düşündükleri Kürtleri kurtarmak ve Kürdistan devletini kurmak hayalleri ile okullarını ve işlerini bırakarak güneydoğuya gitmişlerdir.¹¹⁸ Öcalan ve arkadaşları, daha önce kurulmuş olan örgütlerden farklı olarak, dergi ve gazete yayınları çıkarmadan daha çok birebir görüşmelerle eyleme dönük örgütlenme kararı

¹¹⁴ A.g.e., 43-44.

¹¹⁵ Türkmen Törelî, "PKK Terör Örgütü (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi) 1978-1998" (Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2002), 52-53.

¹¹⁶ Mehmet Ali Birand, *Apo ve PKK* (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1992), 85.

¹¹⁷ Abdullah Öcalan, *Bir Halkı Savunmak* (İstanbul: Çetin Yayınları, 2004), 331.

¹¹⁸ Ahmet Cem Ersever, *Kürtler, PKK ve Öcalan* (Ankara: Kiyap Yayınevi, 1993), 49.

almışlar ve aydınlar arasında değil de halka nüfuz etmeyi amaç edinmişlerdir.¹¹⁹ Zaten hem dergi, kitap ve gazete basımı için gerekli araçlara sahip olacak paralarının olmadığını hem de amaçlarını halka duyurmak istedikleri için, okuma yazma bilmeyenlerin ve fakir kalmış toplumun bu yayınları alıp okuyamayacaklarını biliyorlardı. Bu yüzden Öcalan ve grubu, ortaya koydukları yapı ile Türk milliyetçilerine ve Kürt sorununu gereksiz bulan sol örgütlere karşı şiddete dayalı eylemler yapmayı benimsemişlerdir.

1975'te yavaş yavaş vücut bulmaya başlayan Öcalan'ın örgütü ve diğer Kürt örgütleri, Molla Mustafa'nın Irak'ta başlattığı özerklik mücadelesinde, İran ile Irak'ın sınırlar konusunda anlaşması ve ABD'nin Molla Mustafa'dan desteğini çekmesi sonrasında yenilgiye uğraması üzerine bir şok yaşamışlardır. Abdullah Öcalan, Kürtlerin Irak'ta yenilmesi sonrası mücadelenin lideri Molla Mustafa'yı hedef tahtasına koymuş ve Kürt mücadelesinin yeteri kadar ulusal veya sosyalist nitelikte olmadığını, Molla Mustafa'nın feodal özelliklere sarıldığını, bağımsızlık yerine özerklik talep ettiğini, müstakil bir savaş yürütmediğini ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile İran'dan destek sağladığını belirterek eleştirmiştir.¹²⁰ Ayrıca Türkiye'de kurulmuş diğer Kürt örgütlerini de eleştiren Öcalan, bu yapıları Çin, ABD, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve Türkiye'nin taleplerine boyun eğen hainler olarak suçlamıştır.¹²¹ Dikmen toplantısından sonra Apocular olarak tanınmaya başlanan Öcalan grubu¹²² ile Öcalan'ın hain olarak nitelendirdiği Kürt örgütleri arasında fikri çatışmalar yaşanmış, Kürtlerin yoğun olarak bulunduğu şehirlerde Apocuların hâkimiyet kurmasını engellemek isteyen bu örgütlere Öcalan ve arkadaşları silahlı saldırılar düzenleyerek bölgede etkinlik kurmaya başlamıştır. Abdullah Öcalan'ın bu tutumu, daha kuruluş aşamasındaki örgütünün, Kürt ulusal mücadelesinde Türkiye ve Orta Doğu topraklarında Kürtlerin tek ana aktörü olmasını hedeflediğini göstermektedir. Bu dönemde diğer Kürt örgütlerine üstünlük sağlamak için eylemler yapan Apocular, 1977'de Gaziantep'te Akbank soygununa imza atmış ve sağcı kesime karşı da saldırılar gerçekleştirmiştir. 1978'de Şanlıurfa Hilvan'da Süleymanlar aşiretinin, Öcalan gurubundan Halil Çavgun'u öldürmesiyle birlikte ilk kez bir aşirete karşı silahlı saldırıya

¹¹⁹ Birand, *Apo ve PKK*, 85.

¹²⁰ Marcus, *Kan ve İnanç*, 54-55.

¹²¹ A.g.e., 55.

¹²² Törel, "PKK Terör Örgütü", 54.

geçen Apocular başarılı olmuş ve sonrasında diğer ağalara karşı da mücadele ederek köylerde etkinlik kurmaya başlamışlardır.

Güneydoğu ve doğuda, Öcalan'ın arkadaşları ortaya konacak yapının altyapısını hazırlamak ile ilgilenirken, Abdullah Öcalan'da örgütün amaçlarını belirleyen bir manifesto hazırlamıştır. 27 Kasım 1978'de Lice'nin Fis adlı köyünde Öcalan grubunun bir araya geldiği ve kuruluş kongresi olarak adlandırılan toplantıda, Öcalan'ın yazdığı manifesto kabul edilmiş ve *Partiya Karkerên Kurdistan* (PKK) terör örgütünün kurulması kararı alınmıştır.¹²³ PKK terör örgütünün manifestosu olarak kabul edilen belge ile Türkiye'nin Kürtlere karşı sömürge uyguladığı belirtilmiş ve Kürtleri kurtarmak için silahlı bir mücadeleye girişmek üzere halk ordusu kurulması gerektiğine dikkat çekilmiştir.¹²⁴ Fis toplantısı ile kurulan PKK terör örgütü varlığını, 1979'da Adalet Partisi milletvekillerinden Mehmet Celal Bucak'a karşı düzenledikleri suikast girişimi ile resmi olarak ilan etmiştir.¹²⁵ Hem Şanlıurfa milletvekili hem de yöredeki önemli aşiret liderlerinden biri olan Bucak, büyük yankı uyandıracak gerekli özellikleri barındırdığı için hedef olarak seçilmiş ve bu eylemle birlikte PKK terör örgütü, toprak sahibi olmayan halkın sempatisini kazanmayı ve aynı zamanda devletin kendi temsilcilerini bile koruyamadığı algısını yaratmayı amaçlamıştır.¹²⁶ Ancak PKK terör örgütünün suikast girişimi başarısız olmuş ve Bucak küçük bir yaralanma ile saldırıyı atlattır.

Aşiret ağalarına yapılan saldırılar, aşiretlere karşı oluşan hoşnutsuzluktan dolayı PKK terör örgütüne taban kazandırırken, bu başarı örgütün diğer aşiretlere karşı da silahlı eylemler yapmasını tetiklemiştir. Ayrıca bu dönemde diğer Kürt ve sol örgütlere de saldırılar devam etmiş, PKK terör örgütü kendi başına bölgede hâkim olmak istemiş ve bu davranış birçok düşman kazanmasına neden olmuştur. Aşiretler, Kürt ve sol örgütler ile birlikte 1979'da Türkiye'nin içinde bulunduğu kaos ortamının da etkisiyle kolluk kuvvetlerinin de hedefi haline gelen PKK terör örgütü, örgütün önemli isimlerinden Şahin Dönmez ve birçok elemanını Elazığ'da yapılan operasyonlarda kaybetmiş ve örgüt ile ilgili önemli bilgiler ilk kez devletin eline geçmiştir.¹²⁷ Bu

¹²³ İsmet İmset, *PKK Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı (1973-1992)* (Ankara: Turkish Daily News, 1993), 47-50.

¹²⁴ Karabulut ve Eryılmaz, "PKK Terör Örgütü ve Türkiye-Suriye", 21.

¹²⁵ Ersever, *Kürtler, PKK ve Öcalan*, 52.

¹²⁶ Cenker Korhan Demir, "Öğrenen Örgütler ve Terör Örgütleri Bağlamında PKK", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 5, Sayı: 19 (2008): 77.

¹²⁷ Törel, "PKK Terör Örgütü", 58.

gelişmeden sonra Türkiye’de güvenli yer kalmadığının farkına varan Öcalan, ilk başlarda Şanlıurfa, Diyarbakır ve Mardin arasında ev değiştirerek yakalanma riski azaltsa da Türk topraklarından ayrılmaya karar vermiş, 1979 yılının sonlarında da Suriye topraklarına geçmiştir.¹²⁸ Suriye’den Lübnan’a geçerek tutuklanmaktan kurtulan Abdullah Öcalan, Bucak operasyonunun başarısız olduğu haberini de Türkiye sınırları dışında öğrenmiştir. Lübnan’a geçtikten sonra örgütünü nasıl yaşatacağı kaygısına düşen Abdullah Öcalan’ın imdadına, Lübnan’da yuvalanmış ve Türkiye’nin Filistin davasındaki tutumundan rahatsız olan Filistin menşeli örgütler yetişmiştir.¹²⁹ Fırsatı kullanan Öcalan, Filistin Demokratik Halk Kurtuluş Cephesi lideri Naif Havatme ile temasa geçerek, örgütlerin eğitim alanı olarak kullandığı Bekaa Vadisi’nde PKK terör örgütüne de Helve Kampı’nın verilmesini ve PKK militanlarının eğitilmesini sağlamıştır.¹³⁰ Ayrıca bu dönem içinde Öcalan, *Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia* (Ermenistan’ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu/ASALA) terör örgütü ile iş birliğinde bulunmuştur.¹³¹

Türkiye’nin siyasi bir karmaşa içinde olduğu 1970 ile 1980 arasında, devletin sıkıyönetimi artmış ve birçok PKK terör örgütü üyesi ve sol örgüt mensubu tutuklanırken, 12 Eylül 1980’de gerçekleşen darbe ile PKK terör örgütünün Türkiye topraklarında faaliyet imkânı kalmamıştır. Darbe, birçok örgütün dağılmasına neden olurken, Abdullah Öcalan’ın Lübnan’da Ali Hammas¹³² kod adıyla başlattığı girişimler ile kendi grubuna bir eğitim alanı sağlaması PKK terör örgütünün parçalanmasını engellemiştir. 15-26 Temmuz 1981’de Lübnan’da, PKK terör örgütünün birinci konferansı yapılmış, konferansta siyasi ve askeri eğitimin gerçekleştirilerek Türkiye’ye güçlü bir şekilde dönme kararı alınmıştır. Türkiye’nin sıkıyönetimi sol ve Kürt örgütlerin yapılanmasını önlerken, aksine PKK terör örgütünü Lübnan topraklarına itmiş ve örgütün daha donanımlı ve eğitilmiş hale gelmesine sebep olmuştur. 1982’ye geldiğinde ise İsrail ile Filistin arasında savaş cereyan etmiş ve PKK terör örgütünün de Filistinliler ile İsrail’e karşı savaşması örgüte tecrübe kazandırmış ve savaş sonrası gelişmeler PKK terör örgütünün güçlenmesine sebep olmuştur. Savaştan sonra

¹²⁸ Marcus, *Kan ve İnanç*, 72-73.

¹²⁹ Birand, *Apo ve PKK*, 108-110.

¹³⁰ A.g.e., 117.

¹³¹ Törel, “PKK Terör Örgütü”, 62.

¹³² Muharrem Bayraktar, *Batının Kanatları Altında PKK* (İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2009), 50.

Filistinlilerin Bekaa Vadisi'ni terk etmesi ile bu kamp alanının PKK terör örgütüne kalması ve PKK'nın Filistin'e yardımı dolayısıyla Suriye tarafından hoş karşılanması, örgütün bölgede daha rahat hareket etmesini sağlamıştır.¹³³ Bu şartlar altında, Ağustos 1982'de gerçekleşen PKK terör örgütünün ikinci kongresinde Türkiye'ye sızarak silahlı mücadeleye başlama kararı alınmıştır. Bu arada çeşitli bölgelerden PKK kampına militanlar getirilerek eğitilmiş ve örgüt büyümeye devam etmiştir. Ayrıca bu periyot, PKK terör örgütünün Avrupa'da da yapılanmaya başladığı dönemdir. Çünkü bu tarihlerde, Türkiye'den birçok insan Avrupa ülkelerine işçi olarak gitmiş ve bu örgütsüz topluluk örgütün ağına kolay düşürebileceği bir kitle olarak hedef seçilmiştir.¹³⁴ PKK terör örgütünün ilk örgütlenmeye başladığı ülke de işçilerin en yoğun bulunduğu Almanya olmuş, 1981'de Frankfurt İşçi ve Kültür Derneği kurulmuştur ve daha sonra örgüt Hollanda, İsveç ve Fransa'ya da kademe kademe yayılma fırsatı bulmuştur.¹³⁵

İkinci konferansta alınan karar doğrultusunda PKK terör örgütü, Türkiye'ye sızmak için 1982-1983 yıllarında hazırlıklar yapmış, Molla Mustafa'nın oğlu Mesut Barzani ile anlaşarak Irak'ın kuzeyinde yapılanmaya başlamış, *Hêzên Rızgarîye Kurdîstan* (HRK/Kürdistan Kurtuluş Birlikleri) isimli silahlı eylem birliği oluşturulmuş ve 15 Ağustos 1984'te silahlı mücadelenin başladığını ilan etmek için Siirt'in Erüh ve Hakkâri'nin Şemdinli ilçesine baskınlar düzenlenmiştir. Saldırıları Türkiye'yi harekete geçirmiş, doğuya asker kaydırmalarının yanında PKK terör örgütünün ülke içinde eylem yaptıktan sonra dağlık alanlardan kolayca Irak sınırına kaçmalarına engel olmak için Saddam Hüseyin ile görüşme yapmış ve örgüt üyelerini Irak'ın beş kilometre içine kadar takip etme izni almıştır.¹³⁶ Bunların yanında Türkiye, PKK terör örgütünün propaganda yapmak amacıyla köylere sızmasını önlemek için birçok insanı, maaş bağlayarak köy korucusu yapmıştır.¹³⁷ Türk hükümetinin aldığı önlemler ve Irak ile yaptığı anlaşma, Irak'ın kuzeyini PKK terör örgütü için tehlikeli bir bölge haline getirmiş, Öcalan tekrar eski kamp alanına dönüş yapmayı uygun görmüştür.

¹³³ Birand, *Apo ve PKK*, 117-118.

¹³⁴ Marcus, *Kan ve İnanç*, 95-96.

¹³⁵ A.g.e., 96.

¹³⁶ Birand, *Apo ve PKK*, 130.

¹³⁷ Zahir Kızmaz ve M. Seyman Önder, "Köy Korucularının Kürt Sorunu ve PKK Örgütü Konusundaki Görüşleri Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 26, Sayı: 1 (2016): 246.

Bu tarihlerde PKK terör örgütü, Türkiye’den birçok militan kazanmaya başlamıştır. PKK terör örgütüne katılımın artmasındaki en büyük pay, 12 Eylül 1980 darbesi ile birlikte cezaevine alınan mahkûmların işkencelere ve sert muamelelere maruz kalmasıdır.¹³⁸ PKK terör örgütünün faaliyetlerinin bir sonucu olarak, ülke içinde batıya göç eden Kürt kökenli vatandaşlara karşı antipati oluşması ve işten çıkarma gibi tepkilerin verilmesi ile devletin Kürt geleneklerini ve dilini yasaklaması da örgütün bir kurtarıcı olarak görülmesine ve militan kazanmasına sebebiyet vermiştir.¹³⁹ Militan sayısı artan ve Bekaa Vadisi’ne geri çekilen PKK terör örgütü, saldırılarının kapsamını ve etkisini geliştirmek için silahlı mücadelesini gerilla hareketine dönüştürme kararı almıştır.¹⁴⁰ Bu doğrultuda *Eniya Rizgarîya Netewa Kurdîstan* (ERNK/Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi) kurulmuştur. PKK terör örgütü, yeni saldırı anlayışı ile sadece devletin resmi kanallarına ve askerlere değil, halkı baskı altına almak için köylere saldırmaya ve sivillere de zarar vermeye başlamıştır.

1986’da PKK terör örgütünün üçüncü kongresi toplanmış ve gerilla tipi silahlı mücadeleden ordu tipi bir örgütlenmeye gidilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁴¹ Karar, HRK’nin feshedilerek yerine *Artêşa Rizgarîya Gelê Kurdistanê* (ARGK/Kürdistan Halk Kurtuluş Ordusu) adlı yapılanmanın vücut bulmasıyla somutlaştırılmıştır. Bu adımla beraber, örgütün hem askeri hem sivil noktalara saldırıları artarak devam etmiş, ancak 1987’de Mardin Pınarcık’ta kadın ve çocukların da katledilmesiyle sonuçlanan köy baskını, PKK terör örgütünün eylemlerinin ve ideolojisinin örgüt içinde ve dışında tartışılmasına neden olmuştur.¹⁴² Sivillere yönelik saldırılar üzerine, onların da Kürt kökenli olduklarını göz önüne alarak örgüt içinde hoşnutsuzluğunu dile getirenlerin olmasının etkisiyle 1990’da yapılan örgütün dördüncü kongresi sonrasında sivilleri hedef alan saldırılarda azalma meydana gelmiştir.¹⁴³ Ancak 1988-1989 yıllarında da eylemlerine devam eden PKK terör örgütü, büyük zayıflar vermiş olsa da Türkiye’de önemli bir gündem maddesi olmayı başarmış ve uluslararası alan da dâhil olmak üzere tanınırlığını artırmıştır. Aynı zamanda günde güne artan militan sayısının yanında PKK terör örgütü, Türkiye’nin güneydoğusunda etki altına aldığı alanları da genişletmeye başlamıştır.

¹³⁸ Oran, “Kürt Milliyetçiliğinin Diyalektiği”, 878.

¹³⁹ A.g.e., 878.

¹⁴⁰ Törelî, “PKK Terör Örgütü”, 71.

¹⁴¹ Birand, *Apo ve PKK*, 141.

¹⁴² A.g.e., 144-147.

¹⁴³ Marcus, *Kan ve İnanç*, 164.

1990'lardaki uluslararası gelişmeler PKK terör örgütünün işine yaramış, SSCB'nin çözülmesi ile beraber ideolojinin katmanlarına daha fazla dini ve etnik motif ekleyen örgüt, 1991 Körfez Savaşı sonrasında Irak'ın kuzeyinde oluşan boşluğa iyice yerleşmiş ve Türkiye'ye karşı yürüttükleri savaşta bu bölgeyi bir üs olarak kullanmıştır.¹⁴⁴ Dolayısıyla Körfez Savaşı'nın Türkiye üzerinde yarattığı hassasiyet üzerine, bağımsızlık talepleri yerine federasyon söylemini geliştiren PKK terör örgütü,¹⁴⁵ mücadelesini siyasi bir zemine taşıyarak "savaşan statüsü" elde etmeye çalışmış ve kendine uluslararası hukuk kişiliği kazandırmanın yollarını aramıştır.¹⁴⁶ Ayrıca Öcalan, politik talepleri duyurmak için silahlı mücadelenin etkili olacağını düşünse bile sadece şiddete dayalı eylemler ile isteklerinin gerçekleşmeyeceğinin kanısına vararak, PKK terör örgütünün siyasi bir uzantısının olması gerektiğini anlamıştır. PKK terör örgütünün seçimlerde milletvekillerinin aday olmalarına karışması, güç kazanmak isteyen bazı siyasileri etkileyerek örgüt ile iş birliği içine girmelerine neden olmuş ve bu ilişkinin bir sonucu olarak 1990'da Sosyaldemokrat Halkçı Partiden kopmalar ile kurulan Halkın Emek Partisi (HEP) Öcalan'ın büyük etkisi ile birlikte PKK terör örgütünün bir temsilcisi haline gelmiştir.¹⁴⁷ HEP'in kurulmasıyla birlikte Türk siyasetinde Kürt mikro milliyetçiliğinin taleplerini dile getirecek legal bir yapılanma taktiği başlamış ve HEP'ten sonra kurulan Demokrasi Partisi (DEP), Halkın Demokrasi Partisi (HADEP), Demokratik Halk Partisi (DEHAP), Demokratik Toplum Partisi (DTP), Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) ve Halkların Demokratik Partisi (HDP) de bu çizgide yoluna devam etmiştir.

1990 sonrası dönemde insan hakları ve demokrasi gibi kavramların söylemde en üst seviyeye ulaşmasını da fırsat bilen PKK terör örgütü, 1995'te gerçekleştirdiği beşinci kongre ile¹⁴⁸ bu söylemlerin paralelinde Türkiye anayasası ve Lozan Anlaşması'ndaki Türk egemenliğine kırmak için siyasi faaliyetler yürütmeye başlamıştır. Bu siyasi faaliyetler, Türkiye'yi uluslararası alanda zor durumda bırakarak üzerindeki baskıyı artırmaya yönelik olmuş, yine birçok Avrupa ülkesinde konferanslar düzenlenmiş,

¹⁴⁴ Alkaya, "Ulusal Kurtuluş, Ayaklanma ve Sınırların Ötesi", 86-90.

¹⁴⁵ Erol Kurubaş, *Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu ve Türkiye (Cilt-2)* (İstanbul: Nobel Basımevi, 2004), 104-105.

¹⁴⁶ Demir, "Öğrenen Örgütler ve Terör Örgütleri", 74.

¹⁴⁷ Erhan Ergül, "Kürdistan İşçi Partisi (PKK) Terör Örgütü: Etnik Terörün Fikri Yapısı, Anatomisi ve Şiddet Stratejileri", (Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 2007), 104-107.

¹⁴⁸ A.g.e., 111-113.

Avrupa ülkeleri ile ilişkileri geliştirmek için “Sürgünde Kürt Parlamentosu” Lahey’de kurulmuş ve Batı’nın hoşgörüsünü almak için örgütün bayrağına orak çekiç yerine meşale simgesi işlenmiştir.¹⁴⁹ Özellikle Türkiye’nin aldığı sert önlemlere karşı insan hakları kavramını öne çıkarmaya çalışan PKK terör örgütü, Avrupa’dan da destek almış ve hatta Türkiye ile Avrupa Birliği (AB) arasındaki üyelik sürecine de etki etmeyi başarmıştır. Ayrıca bu dönem içinde PKK terör örgütü, ulus devlet kurmak amacıyla çıktığı yolda, Türkiye’nin toprak bütünlüğü korunarak Kürtlere öz yönetim şansı tanınması, kültürel ve siyasal hakların verilmesi ve Kürt kimliğinin tanınması gibi tezleri benimsemeye başlayarak hedef değişikliğine gitmiş ve Öcalan da birçok konuşmasında demokratik çözüme vurgu yapmıştır.¹⁵⁰

Ancak siyasi manevraların yanında şunu da belirtmek gerekir ki, devlet ve PKK terör örgütünün en şiddetli çatışmaları da 1992-1995 yılları arasında yaşanmıştır. Devlet, güney sınırlarında PKK terör örgütüne karşı silahlı mücadele yürütmenin yanında, örgütün yapılandığı köyleri bombalayarak sert tedbirler almış ve köylerin boşaltılması ile büyük bir iç göçe de neden olmuştur.¹⁵¹ Ancak Türkiye’nin gerçekleştirdiği bu operasyonlar ve aldığı tedbirler sonuç vermiş ve Türkiye’nin yanı sıra diğer sol ve Kürt örgütlerle girdiği mücadeleden ve 1995’te Barzani’nin Kürdistan Demokratik Partisi ile 1998’de Celal Talabani’nin Kürdistan Yurtseverler Birliğinden büyük darbeler alan PKK terör örgütünün bölgede etkisi ve etkinliği azalmıştır.¹⁵² Üstelik 1999’da, Türkiye’nin baskıları sonucu Suriye’den çıkmak zorunda kalan Abdullah Öcalan, Rusya, Yunanistan, İtalya arasında mekik dokumuş, Avrupa ülkelerinden siyasi sığınma talep etmiş, Türkiye’nin tepkisi nedeniyle kabul görmeyen bu talep yüzünden Kenya’ya giden Öcalan, başkent Nairobi’de Türk görevliler tarafından yakalanıp Türkiye’ye getirilmiştir. PKK terör örgütü, Öcalan’ın yakalanması ile birlikte büyük darbe alarak örgüt içinde teslim olmaların önüne geçememiş, Öcalan’ın idam edilmesini önlemek için eylemler gerçekleştirmiş ve Öcalan’ın silahlı mücadeleyi bırak çağrısı üzerine merkez üssünü Kandil Dağı’na kaydırmıştır.¹⁵³ Ayrıca idam edilmeyerek devlet gözetiminde hapis cezası alan Abdullah Öcalan, Türkiye’de siyasi bir unsur olmaya başlamıştır.

¹⁴⁹ Emin Gürses, *Ayrılkçı Terörün Anatomisi / IRA-ETA-PKK* (İstanbul: Bağlam Yayınları, 1997), 89-90.

¹⁵⁰ Kakişım, *Sınıf, Etnisite ve Kimlik*, 276-277.

¹⁵¹ Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, 456.

¹⁵² Alparslan Uluhan, “PKK Terör Örgütü: Geçmişi, Yapısı, Geleceği ve Faaliyetleri”, *BİLGESAM* (2007): 11.

¹⁵³ A.g.e., 12.

2000’de Kandil’de yapılan yedinci kongre ile Öcalan yeniden lider seçilirken, söylem değişikliğine giden PKK terör örgütü, Demokratik Dönüşüm ve Birlik Manifestosu adı altında uluslararası alanda terörist örgüt imajını değiştirmek için ERNK’yi Demokratik Halk Birliklerine ve ARGK’yi de Halk Savunma Gücüne (*Hêzên Parastina Gel/HPG*) dönüştürmüştü¹⁵⁴ ve bölge devletleri ve halkları arasında sorunların barışçıl çözümü için siyasi mekanizmanın yürütülmesi kararı alınmıştır.¹⁵⁵

11 Eylül 2001’de ABD’de gerçekleşen terör olayı ile birlikte tüm dünyada şiddeti benimsemiş gruplara karşı büyük bir karşıtlık gelişmiş ve PKK terör örgütü de bu olumsuz ortamdan nasibini almıştır. Böyle bir uluslararası ortamda, 2002’de toplanan sekizinci PKK kongresi ile terör örgütü kimliğinin üstünü kapatmak ve siyasi alanda mücadelesini devam ettirmek için örgütün ismi değiştirilmiş ve *Kongreya Azadî û Demokrasiya Kurdistanê* (KADEK/ Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi) adını almıştır. KADEK, uluslararası ortamın ve kamuoyu baskısının doğurduğu ortamda gerilemeye başlayarak etkinliğini yitirse de 2003’te ABD’nin Irak’a müdahalesi ile birlikte büyük bir yıkımdan kurtulmuştur. Türkiye, Irak’a karşı ABD ile ortak bir operasyon düzenlenmesini içeren 1 Mart Tezkeresini reddetmesi ile Irak’ta söz sahibi olma hakkını ve PKK terör örgütünü Irak’ın kuzeyinden tamamen çıkarma şansını kaybetmiştir.¹⁵⁶ Türkiye bu şansını kaybederken aksine PKK terör örgütü Irak’ın kuzeyinde doğan güç boşluğundan yararlanarak daha rahat hareket imkânı kazanmıştır. Bu arada PKK, terör örgütü imajını değiştirme faaliyetlerine devam ederek tekrar isim değişikliğine gitmiş ve 2003’te düzenlenen dokuzuncu kongrede örgüt KADEK yerine *Kongreya Gelê Kurdistan* (KONGRA-GEL/Kürdistan Halk Kongresi) adını almıştır. Bu isim değişikliği ile birlikte silahlı mücadelenin bırakıldığı ve siyasi bir zeminde faaliyetlerin yürütüleceği bir kez daha vurgulanmıştır. Örgüt bu tarihten itibaren, Kürdistan bağımsızlığı şeklinde değil de İran, Irak, Suriye ve Türkiye’de özerk Kürt yönetimleri kurarak, bu yapıların bir konfederasyon şeklinde örgütlendiğini içeren Kürdistan demokratik konfederalizm projesini hedef olarak belirlemiştir. Bu hedefi gerçekleştirmek için de 2005’te çatı örgüt olarak *Koma Civâken Kurdistan*

¹⁵⁴ A.g.e., 12.

¹⁵⁵ Ergül, “Kürdistan İşçi Partisi (PKK) Terör Örgütü”, 168.

¹⁵⁶ Uluhan, “PKK Terör Örgütü: Geçmiş”, 13.

(KCK/Kürdistan Topluluklar Birliği) oluşturulmuş ve bu örgüt dört ülkenin topraklarında kurulması planlanan Kürt yapıları için faaliyet göstermiştir.¹⁵⁷

Abdullah Öcalan'ın yakalanması ve ardından uluslararası ve bölgesel alanda değişen dinamiklerle birlikte, söylem ve isim değişikliğine giden PKK terör örgütü, terörist imajını değiştirmeye çalışsa da bu süre zarfında şiddet merkezli eylemlerine devam etmiştir. 2005'te bir grup aydının örgüte silah bırakma çağrısı ve dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Diyarbakır gezisi ile Kürtlere yönelen hükümet, cumhurbaşkanlığı seçimlerinden dolayı kızıışan siyasi ortamda Kürt meselesini çözmek için etkin bir politika başlatamamıştır.¹⁵⁸ Ancak cumhurbaşkanlığına Abdullah Gül'ün gelmesi ile rahatlayan hükümet Kürt meselesine ağırlık vermeye başlamış ve tutuklu bulunduğu İmralı Adası'ndan gerek PKK terör örgütü mensuplarına gerekse kamuoyuna verdiği mesajlar ile siyasi bir aktör konumuna gelen ve Kürt sorununa yön veren Öcalan'ın barış için yol haritası hazırlaması sonrasında Başbakan Erdoğan "Kürt açılımının" başlatıldığını kamuoyuna duyurmuştur. 2010'da "Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi" adını alan açılım, müzakere sürecini hayata geçirmek için gerekli olan sosyal, siyasal ve toplumsal zemini yaratmak üzere ortaya atılmıştır.¹⁵⁹ 2011'e gelindiğinde ise Türkiye'nin, Norveç'in başkenti Oslo'da PKK terör örgütü ile uzun süredir görüşme halinde olduğu basına yansımış, 2012'de ise Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) Başkanı Hakan Fidan, İmralı'ya giderek Öcalan ile görüşmüş ve bu görüşme kamuoyuna açıklanmıştır.¹⁶⁰ Türk hükümeti, Kürt sorununu çözümlmek üzere doğrudan Öcalan'ı muhatap almış, BDP üyelerinin İmralı'ya gitmesine izin vermiştir. 21 Mart 2013 tarihinde ise Diyarbakır'daki Nevruz kutlamalarında Kürtçe ve Türkçe olarak okunan mektupla Öcalan, silahların değil siyasetin ön planda olduğu yeni bir döneme girildiği ve PKK terör örgütünün Türkiye sınırlarından çekilmesi gerektiği mesajını vermiştir.¹⁶¹ Böylelikle "çözüm süreci" olarak adlandırılacak yeni bir dönem başlamış ve bu dönemde Türk hükümeti gerek siyasi parti düzeyinde gerekse PKK terör örgütü üzerinden Kürt aktörlerle görüşmelere devam etmiş, Akil İnsanlar Heyeti kurularak

¹⁵⁷ A.g.e., 14.

¹⁵⁸ Faruk Alpkaya, "Kronik: "Kürt Açılımı"", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 64, Sayı: 3 (2009): 221.

¹⁵⁹ Hüseyin Alptekin ve Talha Köse, "AK Parti'nin Kürt Politikası", içinde: *AK Parti'nin 15 Yılı-Siyaset*, ed. Nebi Miş ve Ali Aslan (İstanbul: SETA, 2018), 331-332.

¹⁶⁰ Fatih Portakal, *Aklımın Dalga Geçme* (İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2016), 30-33.

¹⁶¹ A.g.e., 35.

sorunun çözümü için öneriler alınmış ve 2015'e gelindiğinde Dolmabahçe Sarayı'nda iki taraf bir mutabakat üzerinde anlaşmaya varmıştır.¹⁶² Türk hükümeti ve Kürt tarafı genel hatlarıyla, PKK terör örgütünün Türkiye topraklarından çekilmesi, Türkiye'nin demokratik reformları gerçekleştirmesi ve örgütün militanlarının topluma entegrasyon sürecinin başlatılması üzerinde uzlaşmıştır. Ancak 22 Temmuz 2015'te Ceylanpınar'da PKK terör örgütünün, iki polis memurunu evlerinde öldürmesi ve bu olaydan iki gün sonra Türk uçaklarının Irak'ın kuzeyindeki PKK kamplarına gerçekleştirdiği operasyonları Ahmet Davutoğlu'nun Ceylanpınar'a cevap olarak nitelemesi, çözüm sürecinin sona erdiğinin ilanı olmuştur.¹⁶³ Fakat Ceylanpınar olayı, süreci bitiren neden olarak tarihe geçmiş olsa bile, çözüm sürecinin tıkanmasına sebep olan tek neden değildir. Gezi Parkı protestoları, * 17-25 Aralık operasyonu ** ve Suriye iç savaşında PKK terör örgütünün Suriye uzantısının lehine gelişmelerin yaşanması ile Türk hükümetinin sarsılması, bu sebeplere bağlı olarak Kürt tarafının sürekli artan talepleri ve barış ortamını fırsat bilerek örgütün silah stoklaması ve militanlarını eğitmesi sürecin seyrini değiştiren temel nedenlerdir.¹⁶⁴

Sonuç olarak 1978'de filizlenmeye başlayan PKK terör örgütü, kurduğu uluslararası bağlantılar, çeşitli finans kaynakları ve medya ağının yanında, uluslararası ve bölgesel dinamiklere göre vizyon ve amaçlarında değişiklik yaparak kendini yenilemesi sayesinde günümüze kadar ulaşmıştır. Geçmişte kurulan diğer Kürt örgüt ve partilerden, söylem ve eylem bakımından geliştirdiği özgün yapısı ile ayrılmıştır. Ayrıca

¹⁶² "İşte Çözüm Sürecinin Kronolojisi", *Odatv*, 2015, <https://odatv.com/iste-cozum-surecinin-kronolojisi-1108151200.html>, (16.10.2018).

¹⁶³ Tansu Pişkin, "Peki, Çözüm Süreci Neden Bitti?", *BİA*, 2018, <https://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/194809-peki-cozum-sureci-neden-bitti>, (16.10.2018).

* 27 Mayıs 2013'te Taksim'deki Gezi Parkı'nda bir grup vatandaşın, Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesine tepki vermek amacıyla toplanması sonrasında güvenlik güçlerinin göstericilere sert müdahalelerde bulunması ile sosyal medyanın da etkisiyle protestocuların sayısı gitgide artmıştır. Protestocuların sayısının artması ve muhalefetin protestoya destek vermesiyle, protestoları, iktidarı devirmek için siyasi ve ideolojik bir eylem olarak algılayan AK Parti hükümeti sert tepki göstermiş ve üç haftaya yakın süren eylemler güvenlik güçlerinin müdahalesi ile son bulmuştur.

** 15 Temmuz 2016'da darbeye teşebbüs eden Fethullahçı Terör Örgütü'nün (FETÖ) hükümete karşı ilk operasyonu olarak belirtilen olayda, 17 Aralık'ta Cumhuriyet Başsavcılığı, kara para aklama, rüşvet ve altın kaçakçılığı iddiasıyla hükümet ile bağlantısı olanlar da dâhil 66 kişi hakkında gözaltı kararı almıştır. Ayrıca Recep Tayyip Erdoğan ve oğlu Bilal Erdoğan arasındaki ses kayıtları sızdırılmış, 25 Aralık'ta da Bilal Erdoğan'ın da arasında olduğu 96 kişi hakkında rüşvet, ihaleye fesat karıştırmak ve örgüt kurmak amacıyla soruşturma açılmıştır.

¹⁶⁴ Alptekin ve Köse, "AK Parti'nin Kürt Politikası", 334.

bir dönem Türkiye’de Kürt sorunu kapsamında etkin olan baskın aktör konumuna gelmeyi başarmıştır.

2. İKİNCİ BÖLÜM

2.1. Türkiye'nin Bölge Politikalarında Kürt Sorununun Etkisi

2.1.1. Türkiye-İrak İlişkileri Ve Kürt Sorunu

Yavuz Sultan Selim, 1514 Çaldıran Savaşı'nda Safevi Devleti'ne karşı ve 1516'da Memlûklere karşı aldığı zaferlerle Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını doğuya doğru genişletmiştir. Yavuz Sultan Selim'den sonra tahta geçen Kanuni Sultan Süleyman da İrakeyn* Seferi ile genişlemeyi sürdürmüştü ve böylece Irak'ı da içeren geniş bir coğrafyada Türk hâkimiyeti kurulmuştur. Irak üzerindeki Türk hâkimiyeti dört asır boyunca devam etmiş ve bu süre zarfında Irak, Osmanlı'nın önemli parçalarından biri olmuştur. Lakin Birinci Dünya Savaşı'nı kaybeden Osmanlı, İngiltere ile Fransa'nın 1916 *Sykes-Picot* gizli anlaşmasıyla aralarında paylaştığı Irak ve Suriye üzerindeki egemenliğini yitirmiştir. 1920 San Remo konferansı sonrasında amacına ulaşan Fransa ve İngiltere, Suriye ve Irak'ı manda yönetimleri altına almışlardır.

Irak ve Suriye toprakları İngiltere ve Fransa'nın himayesine girdiği için, Anadolu'da ulusal kurtuluş mücadelesi yürüten Mustafa Kemal ve arkadaşları Irak ve Suriye ile ilişkileri, Fransa ve İngiltere üzerinden yürütmek durumunda kalmışlardır. Özellikle petrol bakımından zengin olan Musul'un akıbeti konusunda İngiltere ile Ankara'da kurulan yeni Türk hükümeti arasında büyük bir ihtilaf yaşanmıştır. Mustafa Kemal, Kürt nüfusunun yoğun olduğu Musul'da, Kürtleri kendi tarafına çekmek için Şefik Özdemir Bey komutasında bir grup askeri Revanduz'a yollamış ve Özdemir Bey propagandaları ile İngilizlere karşı küçük çapta ayaklanmalar çıkarmayı başarmıştır.¹⁶⁵ Tedirgin olan İngiltere ise, 1919'da bağımsızlık girişimleri yüzünden Hindistan'a sürgüne yolladığı Süleymaniye'nin önde gelen isimlerinden Kürt Şeyh Mahmud Berzenci'yi, koz olarak kullanmak üzere Süleymaniye'ye geri göndermiştir.¹⁶⁶ Berzenci, İngiltere'nin umduğunun aksine, muhtariyet şartıyla bölgede Türklerle birlikte hareket etmek için girişimler yürütmüş ancak Türk hükümeti özerklik pazarlığına

* Kuzeybatı İran kesimi (Irak-ı Acem) ile Bağdat ve yöresine (Irak-ı Arap) girilmesinden dolayı İrakeyn (İki Irak) Seferi denilmektedir.

¹⁶⁵ Oğün Duru, "Irak Kürt Muhalefet Hareketinde Uluslararası Boyut: 1918-1975 Arası Dönemin Analizi", *Alternatif Politika*, Özel Sayı: 1 (2010): 75-78.

¹⁶⁶ A.g.e., 78.

yanaşmamıştır.¹⁶⁷ Bu gelişmeden sonra İngiltere, 1923'te hem Özdemir Bey'i hem de Berzenci'yi bölgeden uzaklaştırmıştır ve böylelikle Türk hükümeti Musul konusunda tüm dikkatlerini Lozan'a çevirmiştir.

Musul sorunu, 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması'nda da bir karara bağlanamamış ancak antlaşmanın 3/2. maddesinde taraflar, sorunun ikili görüşmelerde ele alınacağı ve eğer bir sonuca varılamazsa konunun Milletler Cemiyetine (MC) götürüleceği hususunda uzlaşmıştır.¹⁶⁸ İngiltere ve Türkiye arasındaki ikili görüşmeler, 1924 Haliç Konferansı adı altında yürütülmüş ancak tarafların sundukları tezler problemin çözülmesini engellemiş ve sorun MC'ye taşınmıştır. MC'nin belirlediği bir komisyonun gözlemlerine dayanılarak alınan karar, MC'de önemli bir güce sahip İngiltere'nin lehine sonuçlanırken, MC'ye üye olmayan Türkiye bu kararı tanımamıştır. Ancak 1925'te patlak veren Şeyh Said Ayaklanması, Türkiye'nin Musul'daki Kürt nüfusu göz önüne alarak savunduğu 'Kürtler ve Türklerin Turan ırkından geldiği ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) iki unsurun da temsilcisi olduğu' tezini dayanaksız bırakmış ve aynı zamanda ekonomik ve askeri anlamda Türkiye'yi zayıflatmıştır.¹⁶⁹ Şeyh Said Ayaklanmasını tetikleyen unsurlardan biri olarak hilafetin kaldırılması da Musul Kürtleri ile Türkiye arasındaki bağı incelten diğer bir etmen olmuştur. Ayrıca Batılı bir devlet olmak isteyen ve Batı ile ilişkileri geliştirmek isteyen Türkiye, sorunu bir an önce halletmek için İngiltere ile tekrar görüşmelere başlamış ve görüşmeler neticesinde Irak, İngiltere ve Türkiye arasında 1926 Türk-İrak Sınırı ve İyi Komşuluk Antlaşması imzalanarak Musul Irak'a bırakılmıştır. Bununla birlikte Türkiye ve Irak, sınır güvenliği ve silahlı gruplara karşı tedbir alınmasını da antlaşma metnine dâhil ederek, ciddi bir nüfus yoğunluğuna sahip Kürtlerin sınır ihlali veya isyan faaliyetlerini engellemeyi amaçlamışlardır.¹⁷⁰ Türkiye ve Irak arasında ilişkilerin olumsuz başlamasına neden olan Musul sorununun çözüme kavuşmasından sonra ise Türkiye-İrak ilişkileri normale dönmeye başlamıştır. Bu gelişmelerin ardından, Türkiye'nin Musul konusunda devre dışı kalması dolayısıyla dış destekten mahrum kalan Berzenci, yine de vazgeçmeyerek 1930'lara kadar bağımsızlık girişimlerine devam etmiştir. 1930'da İngiltere ve Irak arasında manda yönetimini sonlandıran

¹⁶⁷ A.g.e., 79.

¹⁶⁸ İlhan Uzgel ve Ömer Kürkçüoğlu, "İngiltere'yle İlişkiler (1923-1939)", içinde: *Türk Dış Politikası Cilt: I*, ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 261-262.

¹⁶⁹ A.g.e., 260-267.

¹⁷⁰ A.g.e., 269.

antlaşmada Kürtlerin yer almaması üzerine başlayan Süleymaniye'deki protestoları fırsat bilerek tekrar isyan çıkaran Berzenci, bu kez kesin bir mağlubiyet yaşamış ve Bağdat'ta gözetim altına alınmıştır.¹⁷¹ Berzenci'nin bertaraf edilmesinden sonra Irak'ın kuzeyinde, Şeyh Ahmet ve kardeşi Molla Mustafa liderliğindeki Barzani aşireti öne çıkmaya başlamıştır.¹⁷² Barzaniler, 1931'de Bağdat yönetimine karşı ayaklanma başlatmış olmalarına rağmen İngiltere'nin müdahalesi ile başarılı olamamışlar ve Kral Faysal'ın 1933'te ölmesinin ardından tahta çıkan Gazi'nin ilan ettiği genel affa kadar Türkiye'de siyasi sığınmacı olarak kalmışlardır.¹⁷³ Fakat Barzanilerin ilk girişimi etkili olmasa da İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasındaki eylemleri ile Irak'taki Kürt hareketine farklı bir boyut kazandıracaklardır.

İngiltere 1930'da Irak'taki manda yönetimine son vermiş ve 1932'de ise bağımsız bir devlet olarak MC'ye üye olan Irak ile aynı tarihte MC'ye kabul edilen Türkiye ilişkileri yakınlaşmıştır.¹⁷⁴ Irak bu dönemde krallık koltuğuna oturan Gazi'nin otorite eksikliği nedeniyle iç siyasette kriz yaşamıştır. Bu çalkantılı tarihlerde, Atatürk reformlarını Irak'a uygulamak isteyen Kürt asıllı General Bekir Sıtkı yönetime el koyarak darbeler döneminin kapısını aralamış ve buna mukabil ordu Irak yönetiminde etkin bir güç olmaya başlamıştır.¹⁷⁵ Öte yandan 1930'ların ortalarında Avrupa'daki siyasi gelişmeler ile uluslararası ortamın gerilmeye başlaması, İtalya'nın Habeşistan'ı işgali ve özellikle bölgedeki Kürt aşiretlerinin çıkardığı isyanlar nedeniyle güvenlik tehdidi algılayan bölge ülkeleri ittifak arayışına girmişlerdir. Türkiye, Irak, İran ve Afganistan sınır sorunlarını çözmek, egemen ve bağımsız olduklarının altını çizmek ve bölgesel bir barış ortamını oluşturmak isteyerek görüşmelere başlamışlardır.¹⁷⁶ İlk olarak 1935'te Cenevre'de Türkiye, Irak ve İran arasında üçlü bir antlaşma parafe edilmiş ve bir ay sonra Afganistan'ın da antlaşmaya katılmış olmasına rağmen Irak ile İran arasındaki Şattülarap sınır uyuşmazlığı nedeniyle Irak antlaşmayı imzalamaya

¹⁷¹ Duru, "Irak Kürt Muhalefet Hareketinde Uluslararası Boyut", 83.

¹⁷² Hasan Tefik Güzel, "Soğuk Savaş Sürecinde Irak'ta Kürt Hareketi ve Molla Mustafa Barzani", *History Studies*, Cilt: 10, Sayı: 4 (2018): 125.

¹⁷³ A.g.e., 125-126.

¹⁷⁴ Ebubekir Sıddık Kaplan, "Türkiye-Irak İlişkileri (1918-1960)" (Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2011), 132.

¹⁷⁵ Behçet Kemal Yeşilbursa, "Geçmişten Günümüze Irak Meselesi", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 29, Özel Sayı: 2 (2009): 1322.

¹⁷⁶ İbrahim Erdal, "Türk Basını ve Arşiv Belgelerine Göre Atatürk Dönemi (1920-1938) Türk - Irak İlişkileri ve Sadabad Paktı", *International Journal of Social Science*, Cilt: 5, Sayı: 5 (2012): 99.

yanaşmamıştır.¹⁷⁷ Türkiye'nin arabuluculuk yapması ile çözüme kavuşan Şattularap sorunu sonrasında Irak rahatlamış ve 8 Temmuz 1937'de Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında imzalanan antlaşma ile Sadabad Paktı resmen kurulmuştur. Diğer yandan Türkiye ile yakın ilişkiler kuran General Bekir Sıtkı'nın Irak yönetiminde olması, paktın kurulmasına etki eden başka bir detaydır.¹⁷⁸ Sadabad Paktı ile taraflar, sınırların dokunulmazlığı, ortak sorunlarda iş birliği ve anlaşmazlıkların MC'ye taşınması konularında uzlaşmışlardır.¹⁷⁹ Fakat Sadabad Paktı'nın en temel işlevi Kürt aşiretlerine karşı tarafların karşılıklı olarak verdikleri güvenceler olmuştur. Antlaşmanın yedinci maddesiyle taraflar, kendi sınırları içinde üyelerin herhangi birinin kamu kurumlarını ve düzenini yıkmak ve hükümeti devirmek amacıyla kurulan örgütleri ve eylemleri engellemeyi yükümlülük olarak kabul etmişlerdir.¹⁸⁰ Devletleri böyle bir ittifaka iten neden, 1920'lerde Rıza Şah Pehlevi ile modernleşme adımları atan İran'da, 1922-1932 yılları arasında Şeyh Mahmud Berzenci önderliğinde Irak'ta ve 1925, 1930 ve 1937-38 yıllarında Türkiye'de ayaklanan Kürtlerin, bölgede istikrar ve güvenliği bozan unsurlar olarak algılanmasıdır.

İkinci Dünya Savaşı yaklaşırken Irak yönetimindeki istikrarsızlık bitmemiş ve General Bekir Sıtkı'nın ölümünden sonra başbakan olan Cemil Madfai'nin yerine 1938'de Nuri Said Paşa geçmiştir. Nuri Said Paşa, Irak'ın çıkarları için İngiltere ile sıkı iş birliği içinde olmalarını düşünen bir siyasetçiydi fakat İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın baskın olması, Irak siyasetinde etkili olan milliyetçi askerleri etkileyerek İngiliz karşıtlığını körüklemiş ve 1941'de yapılan darbe ile Nuri Said Paşa'nın yerine Raşid Ali El-Geylani başbakanlığa getirilmiştir.¹⁸¹ Bağımsızlık tanınmasına rağmen kurduğu üsler ile Irak'ın işlerine karışan İngiltere'ye karşı yapılan bu değişikliğin yanı sıra ordu İngiltere'nin Habbaniya'daki hava üssünü de kuşatmıştır.¹⁸² Bu gelişmeler üzerine İngiltere, İngiliz Ordu Komutanlığını görevlendirerek silahla karşılık vermiş ve Alman yanlısı milliyetçi kesime karşı Kürt kozunu kullanmak isteyerek Barzanilerle

¹⁷⁷ Atay Akdevelioğlu ve Ömer Kürkçüoğlu, "Ortadoğu'yla İlişkiler (1923-1939)", içinde: *Türk Dış Politikası Cilt: I*, ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 367.

¹⁷⁸ Yeşilbursa, "Geçmişten Günümüze Irak Meselesi", 1322.

¹⁷⁹ Ülke Arıboğan, Gülden Ayman ve Beril Dedeoğlu, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, der. Faruk Sönmezoglu (İstanbul: DER Yayınları, 2013), 571.

¹⁸⁰ Akdevelioğlu ve Kürkçüoğlu, "Ortadoğu'yla İlişkiler (1923-1939)", 368.

¹⁸¹ William Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi* (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008), 237.

¹⁸² Yeşilbursa, "Geçmişten Günümüze Irak Meselesi", 1323.

iletişime geçerek isyana teşvik etmiş ancak Barzaniler kabul etmemiştir.¹⁸³ Molla Mustafa önderliğindeki Kürtler kendi başlarına hareket ederek bazı ayaklanmalar çıkarmış ve Barzaniler Irak'ta Kürtlerin temsilcisi olma yolunda popülerliklerini artırmaya başlamıştır. Fakat İngiltere'nin Geylani hükümetinin başlattığı kuşatmayı kırmasıyla birlikte Nuri Said Paşa'yı tekrar başbakanlığa getirmiş ve akabinde Kürtlerin muhalefetine karşı merkezi devleti desteklemeye başlaması, İngiltere ile Barzanileri karşı karşıya getirmiştir.¹⁸⁴ 1945'te İngiltere destekli Irak hükümetinin Barzan şehrine düzenlediği harekât ile yenilgiye uğrayan Barzaniler, Kürtlerin *Komala* adı altında örgütlendikleri ve yoğun olarak yaşadıkları bir yer olan İran'ın Mahabad bölgesine sığınmak zorunda kalmışlardır. Mahabad bölgesinde Kadı Muhammed önderliğindeki İranlı Kürtler, *Komala* isimli örgütün adını değiştirerek İran Kürdistan Demokrat Partisini kurmuşlar ve 1946'da SSCB'nin desteği ile Mahabad Cumhuriyeti'ni ilan etmişlerdir.¹⁸⁵ Molla Mustafa da bu Kürt hareketine katılarak general unvanı almış ve edindiği tecrübeyle birlikte *Rızgarî* ve *Hevi* gibi örgütler ile temasa geçerek 1946'da, İran Kürdistan Demokrat Partisinin uzantısı olarak Irak Kürt Demokrat Partisini Irak'ta kurmayı başarmıştır.¹⁸⁶ Böylece Irak'ta siyasi bir yapı kurmuş olsa da Molla Mustafa, Irak'ta bulunmaması nedeniyle partiyi doğrudan yönlendirmeyi başaramamıştır. Ayrıca SSCB'nin desteği çekmesinin ardından Mahabad Cumhuriyeti yıkılmış ve bunun üzerine Molla Mustafa SSCB'ye sığınmıştır.

Irak'ın içinde bulunduğu bu siyasi kargaşa döneminde dünya, büyük bir savaşı geride bırakmış ve savaştan ABD ile SSCB baskın iki güç olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Bu iki güç nüfuz edinme amacıyla büyük bir rekabet haline girerken, Orta Doğu ekseninde de karşı karşıya gelmişlerdir. Türkiye ise seçimini ABD'den yana kullanmış, özellikle DP'nin iktidara gelmesiyle, "Türkiye'nin çıkarı ABD'nin çıkarı özdeşdir" düşüncesini benimsemiş ve Orta Doğu'ya da bu açıdan yaklaşmıştır.¹⁸⁷ Nuri Said Paşa yönetimindeki Irak da, diğer Arap ülkelerinin aksine ABD ile ilişkilerini geliştirme yönünde çabalar harcamıştır. ABD, SSCB'nin bölgeye sızarak etkisini

¹⁸³ Duru, "Irak Kürt Muhalefet Hareketinde Uluslararası Boyut", 86-87.

¹⁸⁴ A.g.e., 87-88.

¹⁸⁵ William Aegleton Jr., *Mehabad Kürt Cumhuriyeti 1946* (Almanya: Komkar Yayınları, 1989), 141-154.

¹⁸⁶ Erol Kurubaş, "Irak'ta Kürt Ayrılıkçılığı ve Başarı Şansı", *Avrasya Dosyası Jeopolitik Özel Sayısı*, Cilt: 8, Sayı: 4 (2002): 129.

¹⁸⁷ Melek Fırat ve Ömer Kürkçüoğlu, "Arap Devletleriyle İlişkiler (1945-1960)", içinde: *Türk Dış Politikası Cilt: I*, ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 619.

artırmasını engellemek için, müttefiki Türkiye üzerinden bölgesel bir ittifak kurma kararı almıştır. Nitekim Türkiye ve Irak, gerçekleştirdiği görüşmeler sonucunda 24 Şubat 1955'te Bağdat Paktı'nı kuran antlaşmayı imzalamışlar ve ardından İngiltere, Pakistan ve İran'ın da katılımıyla pakt tamamlanmıştır.¹⁸⁸ Ancak 1958'de Kürt asıllı General Abdülkerim Kasım'ın gerçekleştirdiği darbe ile krallığı devirerek cumhuriyet ilan etmesi, Türkiye ile Irak'ın arasını açmıştır. Türkiye, darbeyi SSCB güdümünde bir hadise olarak niteleyerek ABD'den müdahil olmasını istemiş ve hatta bizzat bir müdahaleyi göze almıştır ancak izlenecek böyle bir yolun SSCB'nin bölgede etkisini artıracaklarını düşünen ABD olayı yumuşatma yoluna gitmiştir.¹⁸⁹ General Kasım, ilk yıllar Bağdat Paktı'ndan çekilmese de, ittifakın Irak ile Arap dünyasının arasını açtığını düşünerek 1959'da pakttan çekilmiş ve Bağdat Paktı'nın adı Merkezi Antlaşma Teşkilatı (*Central Treaty Organization/CENTO*) olarak güncellenmiştir.¹⁹⁰

Irak'ta yönetimi ele geçiren General Kasım, muhalif kesimi kontrol altına almak için nüfuzundan faydalanmayı istediği Molla Mustafa'nın Irak'a dönmesine izin vermiş ve Kürtleri kendi tarafına çekmek için Arapların yanında Kürtlerin de ana unsur olduğu ve milli haklarının tanındığı hükümlerini anayasaya dâhil etmiştir. Bu gelişmeler Irak'taki Kürtler kadar Türkiye'deki Kürtler arasında da bir heyecan yaratmış ve Türkiye'nin iç siyasetini karıştırmıştır. Ayrıca Molla Mustafa'nın önderliğindeki Kürt grupların, Kerkük'te Türkmenlere karşı yürüttüğü kanlı olaylar sonrasında Türkiye'de siyasi ortam iyice gerilmiş, 49'lar Tevkifatının yaşanmasına ve *İleri Yurt* gazetesinin kapanmasına neden olmuştur. Irak'ta meydana gelen olaylar, Dersim'deki isyandan sonra sessizliğe gömülen Kürt milliyetçiliğinin Türkiye'de tekrardan canlanmasına vesile olmuştur. Tedirgin olan Türkiye ise 1960 darbesi sonrası Kürtlere karşı sert tedbirler uygulamaya başlamıştır.¹⁹¹ Molla Mustafa ise 1961'e gelindiğinde, Irak'ın kuzeyinde iyiden iyiye gücünü artırmış olmasından aldığı kuvvetle, anayasada tanınan hakların Kürtleri tatmin etmediğini ileri sürerek otonomi talep etmiş ve General Kasım'ın ret cevabı üzerine ayaklanma başlatmıştır.¹⁹² 1963'te Abdüsselam Arif

¹⁸⁸ A.g.e., 622-625.

¹⁸⁹ A.g.e., 632.

¹⁹⁰ A.g.e., 633.

¹⁹¹ Melek Fırat ve Ömer Kürkçüoğlu, "Arap Devletleriyle İlişkiler (1960-1980)", içinde: *Türk Dış Politikası Cilt: I*, ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 786.

¹⁹² Kurubaş, "Irak'ta Kürt Ayrılıkçılığı ve Başarı Şansı", 130.

liderliğinde Baas Partisi* mensupları, darbe ile yönetimi ele geçirdikten sonra 1966'da Kürtler ile masaya oturmuşlar ancak tarafların anlaşamaması üzerine Kürtler isyana devam etmişlerdir.¹⁹³ 1968'de bir kez daha Irak'ta darbe gerçekleşmiş ve Ahmet Hasan El-Bekir yönetimi ele geçirirken, 1970'te Kürtler ile özerklik anlaşmasına varsa da Irak yönetimi anlaşma maddelerini uygulamaktan kaçınmış ve bunun üzerine 1972'de Kürtler tekrar ayaklanmışlardır. Ancak 1953'te partinin adını Kürt yerine Kürdistan olarak değiştiren KDP (*Partîya Demokrata Kurdîstan*) içinde sol eğilimli Celal Talabani'nin feodallikle suçladığı Molla Mustafa'dan kopmaya başlaması¹⁹⁴ ve Baasçıların Talabani'yi yanına çekmesi Kürt hareketini zayıflatmıştır.¹⁹⁵ Aynı zamanda, İran'la arasındaki sınır sorununu 1975 Cezayir Antlaşması ile çözmesiyle Molla Mustafa'yı dış destekten mahrum bırakan Irak, Kürtler üzerine yürüyerek on yılı aşkın süredir devam eden isyanı bastırabilmiştir. Türkiye ise isyanın meydana geldiği süre zarfında gelişmelere müdahale etmemiş ancak 1970'te imzalanan özerklik anlaşması sonrası doğu illerinde komando operasyonlarına başlamıştır. Türkiye'de yaşayan Kürt milliyetçileri ise isyanın yarattığı coşkuyla Molla Mustafa ile aynı çizgiye sahip TKDP'yi kurmuşlardır. Ayrıca Irak'tan kaçan Kürtler, İran ve Türkiye sınırına toplanmış ve Irak'ın Türkiye sınırında gerçekleştirdiği operasyonların Türk topraklarına ulaşması üzerine iki ülke arası ilişkiler gerilmiştir.¹⁹⁶

Molla Mustafa önderliğindeki Kürtlerin bir kez daha başarısız olması KDP içindeki ayrışmayı kesinleştirmiş, 1975'te Celal Talabani liderliğinde Kürdistan Yurtseverler Birliği (*Yekîtîya Niştîmanîya Kurdîstan/KYB*) Şam'da kurulmuştur¹⁹⁷ ve daha sonra KYB, Irak'ın Süleymaniye şehrinde etkinlik sağlamıştır. İsyandan sonra ABD'ye sığınan Molla Mustafa'nın 1979'da vefat etmesiyle KDP'nin yeni başkanı Mesut Barzani olmuş ve KDP'nin Irak'ın Revanduz kentinde yer edinmesiyle birlikte Irak'ın kuzeyinde KDP-KYB rekabetinin zemini oluşmuştur.¹⁹⁸ Ayrıca 12 Eylül sonrası Suriye'de yapılanmaya başlayan PKK terör örgütü de KYB ile iletişime geçmiş ve

* 1940'ta Mişel Eflak ve Salahaddin Bitar tarafından Şam'da kurulan milliyetçi ve sosyalist ideolojiyi benimseyen bir partidir ve Baas kelimesi Yeniden Doğuş anlamına gelmektedir. Partinin ortaya koyduğu milliyetçi ve sosyalist zihniyet zamanla bölge ülkelerine yayılmıştır.

¹⁹³ Güzel, "Soğuk Savaş Sürecinde Irak'ta Kürt Hareketi", 131.

¹⁹⁴ Kurubaş, "Irak'ta Kürt Ayrılıkçılığı ve Başarı Şansı", 131.

¹⁹⁵ Güzel, "Soğuk Savaş Sürecinde Irak'ta Kürt Hareketi", 131.

¹⁹⁶ Fırat ve Kürkçüoğlu, "Arap Devletleriyle İlişkiler (1960-1980)", 787-788.

¹⁹⁷ Kurubaş, "Irak'ta Kürt Ayrılıkçılığı ve Başarı Şansı", 133.

¹⁹⁸ Melek Fırat ve Ömer Kürkçüoğlu, "Arap Devletleriyle İlişkiler (1980-1990)", içinde: *Türk Dış Politikası Cilt: II*, ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 130.

Irak'ın kuzeyinde kendine yer bulmaya çalışarak KYB-KDP çekişmesine dâhil olmuştur.¹⁹⁹ Kürtler bekledikleri fırsatı, Irak'ı Arapların önderi konumuna getirmek isteyen Saddam Hüseyin'in 1979'da yönetimi devraldıktan sonra Cezayir Antlaşması'nı tek taraflı feshederek İran ile savaş başlatması ile yakalamış ve Irak güçlerinin İran'a yönelmesiyle beraber kuzeyde oluşan boşluğu doldurmuşlardır. Türk hükümeti ise, sekiz yıl süren İran-Irak Savaşı'nda tarafsız kalmayı tercih ederken, İran'ın Kürt gruplara destek vermesi ve PKK terör örgütünün Türkiye'ye açık bir tehdit oluşturmasının yanında Irak'ın, Suriye'nin sınırı kapatmasıyla petrol ihracında Türkiye'ye bağımlı kalması, Türkiye ve Irak hükümetlerini iş birliğine itmıştır.²⁰⁰ PKK terör örgütünün Eruh ve Şemdinli saldırıları sonrası Irak ve Türkiye 1984'te imzaladıkları protokol ile Türkiye'ye, PKK militanlarına karşı yürüttüğü operasyonlarda Irak topraklarında beş kilometreye varan mesafede sıcak takip hakkı tanınmıştı.²⁰¹ Bu gelişmeden en fazla etkilenen unsurlar KDP ve KYB olurken, iki Kürt grup da PKK terör örgütü ile ilişkiyi kesmek zorunda kalmış ve hatta PKK terör örgütüne karşı Türkiye ile iş birliğine girmişlerdir. 1988'de İran ile savaş sona erdikten sonra kuzeye yönelen Saddam Hüseyin, Enfal (Ganimet) Operasyonu'na başlayarak Kürtleri güneye sürmüş, bölgenin demografik yapısını yerle bir etmiş ve binlerce Kürt İran'ın sınırı kapatmasıyla Türkiye'ye mülteci olarak sığınmak mecburiyetinde kalmışlardır.²⁰² Ayrıca Saddam Hüseyin, Enfal Operasyonu kapsamında kendi halkı olmasına rağmen Halepçe'de kimyasal silah kullanarak beş bin sivilin ölmesine sebep olmuş²⁰³ ve bu saldırıdan en fazla etkilenen etnik grup ise Kürtler olmuştur. Bu gelişmeler üzerine Türkiye ise, PKK terör örgütü tehlikesinden çekinmesine rağmen uluslararası baskı ile beraber, Özal'ın Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde Batılı ülkeleri etkilemek ve seçim yatırımı yapmak istemesi gibi nedenlerle Saddam Hüseyin'in, 1984 protokolüne dayanan sıcak takip talebini reddetmiş ve sınıra yığılan Kürtleri ülkeye kabul etmiştir.²⁰⁴ Ancak bu durum, Irak ile ilişkilerin bozulmasına neden olmuş ve Irak kuvvetlerinin bölgeyi terk etmesiyle de Irak'ın kuzeyine PKK terör örgütü yerleşmiştir. Ayrıca bu dönemde Türkiye ve Irak arasında Fırat ve Dicle'nin suyunun kullanımını konusunda bir kriz yaşanmışsa da Irak'ın

¹⁹⁹ A.g.e., 130.

²⁰⁰ A.g.e., 131-132.

²⁰¹ Birand, *Apo ve PKK*, 130

²⁰² Zana Baykal, "Irak Kürdistan Bölgesinin Bağımsızlık İsteği", *SETA*, Sayı: 57 (2014): 3.

²⁰³ Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, 467.

²⁰⁴ Fırat ve Kürkçüoğlu, "Arap Devletleriyle İlişkiler (1980-1990)", 138-139.

dikkatini İran'a vermesinden dolayı bu kriz daha çok Suriye-Türkiye ilişkileri bağlamında sorunlar yaratmıştır.

SSCB'nin dağılma sürecinin son aşamalarında Türkiye, Batı'nın gözünde stratejik öneminin azalacağı kaygısı yaşarken, Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgal etmesi ve ardından yaşanan Körfez Savaşı Türkiye'nin önemini bir kez daha artırmıştır. Saddam Hüseyin, Kuveyt'in Irak'ın bir parçası olduğu ve fazla üretim yaparak petrol fiyatlarını düşürdüğünü ileri sürerek 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etmiştir.²⁰⁵ Saddam Hüseyin'in bu hamlesi ile petrol konusunda hassas olan ABD endişelenerek harekete geçmiş, Birleşmiş Milletler (BM) Irak'a ekonomik yaptırımı içeren 661 sayılı kararı²⁰⁶ almış ve Türkiye'de bu ekonomik yaptırıma katılarak Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattını kapatmıştır. Bu gelişmeler ışığında Kürtler ise, Enfal Operasyonu'nun acısı tazeyken yeni bir isyana girişmekte tereddüt etmişlerdir ancak BM'nin 678 sayılı kararıyla²⁰⁷ Irak'a Çöl Fırtınası Operasyonu yapılması cesaretlerini artırmış ve yeniden ayaklanmışlardır.²⁰⁸ Ancak güneyde Şii ayaklanmasını bastırdıktan sonra kuzeye yönelen Irak, Kürtlere sert bir şekilde karşılık vermiş ve Kürtler tekrardan Türkiye ve İran sınırına dayanmışlardır. İran-Irak savaşı sonrasındaki sığınmacıların getirdiği yükten muzdarip Türkiye, bu durum karşısında ABD Başkanı Bush ile görüşmeler yürüterek BM'den 688 sayılı kararın²⁰⁹ çıkmasını sağlamış ve 36. paralelin kuzeyinde tamamen insani nedenlere bağlı olarak güvenli bir bölge oluşturulması kararı alınmıştır.²¹⁰ Ancak bu kararın sonuçları, Türkiye açısından can sıkıcı gelişmelere sebebiyet vermiştir. Güvenli bölgeyi oluşturmak için Huzur Harekâtı başlatılmış ve 36. Paralelin kuzeyinde uçuşa yasak bölge ilan edilerek Kürtler bölgeye yerleştirilmiş, ikinci Huzur Harekâtı ile de insani yardım yapmak ve güvenliği sağlamak üzere Amerikan, Fransız ve İngiliz askerlerinden oluşan Çekiç Güç (*Poised Hammer**) bölgeye

²⁰⁵ Peter Mansfield, *Ortadoğu Tarihi* (İstanbul: Say Yayınları, 2012), 467-468.

²⁰⁶ United Nations, Security Council, Resolution 661 (1990), [https://undocs.org/S/RES/661\(1990\)](https://undocs.org/S/RES/661(1990)).

²⁰⁷ United Nations, Security Council, Resolution 678 (1990), [https://undocs.org/S/RES/678\(1990\)](https://undocs.org/S/RES/678(1990)).

²⁰⁸ Murat Köylü, "Kuzey Irak Kürt Siyasi Hareketinin Türkiye, Irak, İran ve Suriye Politikası", *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 7 (2017): 75.

²⁰⁹ United Nations, Security Council, Resolution 688 (1991), [https://undocs.org/S/RES/688\(1991\)](https://undocs.org/S/RES/688(1991)).

²¹⁰ İhsan Şerif Kaymaz, "Arap – Kürt Karşıtlığı Temelinde Irak'ın Parçalanmasına Giden Yol ve Türkiye", *Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1 (2005): 23.

* Poised Hammer, Türkçede Kalkık Horoz anlamına gelmesine rağmen, literatüre Çekiç Güç olarak geçirilmiştir.

konuslandırılmıştır.²¹¹ Ancak bu koruma kalkanı altındaki Kürtler bölgede oluşan boşluğu doldurmasını bilmiş ve PKK terör örgütü de Irak'ın kuzeyine yerleşmeye başlayarak Türkiye'ye karşı şiddet eylemlerini artırmış ve dolayısıyla Türk kamuoyunda Çekiç Güç hararetli tartışmalar başlatırken Türkiye'nin kendi eliyle bir Kürt devleti kurduğu söylemi gündemi oldukça meşgul etmiştir.²¹² İlerleyen süreçte ise Çekiç Güç, Keşif Güce dönüştürülüp kapsamı daraltılarak kamuoyundaki endişeler giderilmiş ve 2003'e kadar faaliyetini sürdürmüştür.

Savaşın sonra, Saddam Hüseyin ile Irak'ın kuzeyinde etkisini artıran KDP-KYB arasında anlaşma sağlamak için görüşmeler yürütülmüş ancak olumlu sonuç alınamamıştır. Bunun üzerine Saddam Hüseyin, 1992'de Irak'ın kuzeyinden bütün devlet memurlarını geri çekmiş ve ekonomik ambargo uygulayarak Kürtleri zor durumda bırakmak istemiştir ancak bu durum istediği sonuçları vermeyerek Kürtlerin denetimi ele almasını sağlamıştır.²¹³ Kürtler, aynı yıl Erbil'de Irak'a bağlı bir Kürt özerk yönetiminin kurulduğunu ilan etmişlerdir.²¹⁴ Bu gelişme Türkiye tarafından olumsuz karşılanmış ve Türk hükümeti bu yapıyı tanımayı reddetmiştir. Fakat PKK terör örgütünün varlığı Türkiye'yi, özerk yönetimin yaşamsal çıkarları için Türkiye ile iyi geçinmenin zorunluluğunu bilen Talabani-Barzani ikilisine yakınlaştırmıştır ve PKK terör örgütü hem Türkiye hem de KDP-KYB arasında ezilerek 1993'te tek taraflı ateşkes ilan etmiştir.²¹⁵ 1994'te ise KYB ve KDP arasında Habur Sınır Kapısındaki gelirlerin paylaşımındaki anlaşmazlıktan dolayı çatışmalar yaşanmış²¹⁶ ve bu iktidar mücadelesinde KYB, PKK terör örgütü ile iletişime geçerek örgüte yeniden bölgede faaliyet imkânı tanımıştır. Türkiye ise PKK terör örgütünün gücünü kırmak ve destek almasını engellemek için 1995'te Çelik Harekâtı'nı başlatmıştır. 1996'da KYB'nin Erbil'i ele geçirerek KDP'yi Saddam Hüseyin ile iş birliğine itmesi, Saddam Hüseyin'e karşı Kürtlerin ittifak yapmasını isteyen ABD'yi telaşlandırmış ve ABD, uzlaşma ortamı yaratmak için KDP ve KYB'yi Ankara'da bir araya getirmiştir, bu görüşmede de iki

²¹¹ İlhan Uzgel, "ABD ve NATO'yla İlişkiler (1990-2001)", içinde: *Türk Dış Politikası Cilt: II*, ed. Baskın Oran (İstanbul, İletişim Yayınları, 2018), 261.

²¹² A.g.e., 263.

²¹³ Köylü, "Kuzey Irak Kürt Siyasi Hareketinin Türkiye", 75.

²¹⁴ Uzgel, "ABD ve NATO'yla İlişkiler (1990-2001)", 264.

²¹⁵ Melek Fırat ve Ömer Kürkçüoğlu, "Arap Devletleriyle İlişkiler (1990-2001)", içinde: *Türk Dış Politikası Cilt: II*, ed. Baskın Oran (İstanbul, İletişim Yayınları, 2018), 557-558.

²¹⁶ Ali Semir, "Türkiye'nin Irak Politikası Işığında Kuzey Irak Açılımı", *Bilge Strateji*, Cilt: 3, Sayı: 5 (2011): 181.

Kürt grup Türkiye'ye, PKK terör örgütü ile mücadele sözü vermişlerdir.²¹⁷ KDP ve KYB arasındaki çatışma ise 1998 Washington Antlaşması ile son bulmuş, Erbil ve Duhok KDP'ye, Süleymaniye ise KYB yönetimine bırakılmış ve böylece Kürtler, Türkiye'nin rahatsızlık duyduğu bir özerk yapıya kavuşmuşlardır.²¹⁸

İlerleyen dönemde Irak'ta sular durulmamış ve Irak'a yönelik Batı'nın ekonomik ambargosu devam etmiştir. Ayrıca Irak'ın kimyasal silahlarını imha etme amacıyla kurulan BM organlarının kararları Saddam Hüseyin tarafından tanınmamış ve faaliyetleri engellenmiştir.²¹⁹ Bunun üzerinde kimyasal silahların varlığını tehdit olarak algılayan ABD, 11 Eylül 2001'de gerçekleşen İkiz Kuleler saldırısı sonrası güvenlik endişesine girmiş ve Irak'a müdahale kararı almıştır. Bu girişime, her ne kadar Türk hükümeti ekonomik ve sosyal çıkarlarını ABD ile pazarlık masasına yatırmış olsa da, Türk kamuoyu şiddetle karşı çıkmış ve sonuç olarak meclise sunulan tezkerenin reddedilmesiyle Türkiye ABD'yi doğrudan desteklememe kararı almıştır. Bunun üzerine 2003'te Irak'ı işgal eden ABD'nin bölgedeki en önemli müttefikleri Irak'taki Kürtler olmuş ve yardımlarının ödülü olarak, Irak'ta kurdukları de facto yapıyı Geçici Yönetim Yasasıyla Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKBY) adı altında garantiye almışlar ve Barzani'nin silahlı güçleri olan peşmergeleri, bu yapının askeri mekanizması olarak kabul ettirmişlerdir.²²⁰ Ayrıca Kürtçeyi bölgenin resmi dili olarak onaylatan ve bütçeden yüzde on yedi pay koparan Kürtler, 2005'te referandumla kabul edilen anayasa da kazançlarını resmileştirerek yasal statü sorunlarını çözmüş, aynı yıl yapılan genel seçimlerde de Talabani'yi cumhurbaşkanı, KDP'li Hoşyar Zebari'yi dışişleri bakanı çıkararak merkezi yönetimde ağırlık kazanmışlardır.²²¹ Ayrıca yine aynı yıl Mesut Barzani IKBY'nin başkanı olmuş ve bölgenin özerkliğini vurgulamak adına hükümet binaları ile Habur Sınır Kapısına Kürt bayrağı astırılmıştır.²²²

Türkiye işgalden sonra Irak'taki hareket serbestliğini yitirirken, PKK terör örgütünün Türkiye'ye yönelik saldırılarına ABD'nin göz yummasına, IKBY'nin petrol rezervi zengin olan Kerkük'ü Kürtleştirme politikalarına ve Türkmenlere yönelik artan

²¹⁷ Fırat ve Kürkçüoğlu, "Arap Devletleriyle İlişkiler (1990-2001)", 563.

²¹⁸ Semin, "Türkiye'nin Irak Politikası Işığında", 181.

²¹⁹ Yeşilbursa, "Geçmişten Günümüze Irak Meselesi", 1329.

²²⁰ Baykal, "Irak Kürdistan Bölgesinin Bağımsızlık İsteği", 4.

²²¹ Köylü, "Kuzey Irak Kürt Siyasi Hareketinin Türkiye", 76.

²²² İlhan Uzgel, "ABD ve NATO'yla İlişkiler (2001-2012)", içinde: *Türk Dış Politikası Cilt: III*, ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 283.

baskılara karşı etkili rol oynayamamıştır.²²³ Ayrıca Türkiye, İKBY'e karşı soğuk davranmış ve görüşmelerde sadece Irak Cumhurbaşkanı Talabani'yi muhatap almaya çalışmıştır. Fakat ilerleyen dönemde bölgede etkin olan güçlerin ihtiyaçlarının uyuşmasıyla birlikte Türkiye ile İKBY arasında ilişkiler tesis edilmiştir. Öncelikle Irak'ta tüm unsurları kapsayan bütüncül bir devlet mekanizması oluşturamayan ABD'nin 2008 tarihinde imza edilen *Status of Force Agreement* (SOFA) çerçevesinde Irak'tan çekilme sürecini başlatması²²⁴ ve İran'ın Şiiler üzerinde artan etkisi başta olmak üzere Irak'ın etnik unsurları arasında Türkiye'ye dengeleyici bir rol biçmesi Türkiye-İKBY ilişkilerini etkilemiştir.²²⁵ Türkiye'nin yaklaşma sebepleri ise, bölgede söz sahibi olmanın koşulu olarak Ahmet Davutoğlu'nun çizdiği dış politika kapsamında komşularla iyi geçinme stratejisini hayata geçirmesi ve PKK terör örgütünün artan şiddetine karşı silahlı mücadelenin yanında İKBY ile diplomatik görüşmelerin önemini anlamasıdır.²²⁶ İKBY tarafı ise, ABD çekilmesi sonrası ekonomik anlamda dışarıyla bağlantısını sağlayacak tek ülkenin Türkiye olması ve ayrıca 2009 seçimlerinde Nuri El-Maliki'nin çoğu ilde galip gelmesiyle yerel halkın merkezîyetçilikten yana olduğunu göstermesi²²⁷ ve İKBY'nin ayrılıkçı olarak nitelenmesi nedeniyle Türkiye'yle ilişkileri iyi tutma zorunluluğu hissetmiştir. Ayrıca Türkiye'nin enerjide dışa bağımlı olması ve 2006'dan itibaren enerji piyasasında yükselen İKBY'nin petrol ihracında Türkiye hattına bağlı kalması ilişkileri yumuşatan bir diğer önemli faktördür.²²⁸ Lakin Irak merkezi yönetimi ile İKBY'nin arasında problemlere sebebiyet veren petrol konusunda Türkiye'nin İKBY ile iş birliğine gitmesi, merkezi yönetim tarafından tepki çekmiştir. Gelişen ilişkiler bağlamında İKBY, Türkiye'nin PKK terör örgütünü hedef alan sınır ötesi operasyonlara ses çıkarmamayı yeğlemiş, hatta İKBY'nin tutumundan rahatsız olan PKK terör örgütünün 2012'de

²²³ Semin, "Türkiye'nin Irak Politikası Işığında", 183-186.

²²⁴ Veysel Ayhan, "Türkiye-İrak İlişkileri: Bölge Ülkelerinin Irak Politikası Bağlamında Bir Analiz", *Orta Doğu Analiz*, Cilt: 1, Sayı: 9 (2009): 24-25.

²²⁵ Nuri Yeşilyurt, "Orta Doğu'yla İlişkiler (2001-2012)", içinde: *Türk Dış Politikası Cilt: III*, ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 410-411.

²²⁶ Özden Zeynep Oktav, "Çok Boyutlu Türk Dış Politikasına Bir Örnek: Türkiye-İrak-Bölgesel Kürt Yönetimi Arasında Gelişen İlişkiler ve Nedenleri", *Orta Doğu Etütleri*, Cilt: 1, Sayı: 2 (2010): 58.

²²⁷ Hasan Tevfik Güzel, "Son Gelişmeler Işığında Irak'ın Kuzeyindeki Bölgesel Kürt Yönetimi", *21. Yüzyıl*, Sayı: 15 (2010): 23.

²²⁸ Mehmet Dalar, "Türkiye-İrak Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri: Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Bağlamında Petrol İlişkisine Dayalı Bir Analiz", *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 34, Sayı: 1 (2015): 61-62.

Kerkük-Yumurtalık hattına saldırı düzenlemesi ile örgütü istikrarsızlık unsuru olarak gören İKBY, PKK terör örgütüne tavrını sertleştirmiştir.²²⁹

Türkiye-İKBY ilişkileri uzun süre doğal akışını sürdürürken, İKBY'nin 25 Eylül 2017'de bağımsızlık referandumu yapması ikili ilişkilerin seyrini değiştirmiş ve Türkiye referandumuna karşı çıkan Irak merkezi hükümetinin yanında yer almıştır.²³⁰ İKBY'nin bu girişimi başarısızlıkla sonuçlanırken aynı zamanda Kürtler, Irak merkezi yönetiminin petrolün kontrolünü ele geçirmesi ve Türkiye ile ticaretlerinin zayıflaması gibi ağır bir faturayla karşı karşıya kalmışlardır.²³¹ Türkiye-İKBY ilişkilerinin tökezlemesine karşılık, Türkiye ve Irak merkezi yönetimi arasındaki ilişkiler yakınlaşmaya başlamıştır.

2.1.2. Türkiye-Suriye İlişkileri Ve Kürt Sorunu

Suriye de Irak gibi asırlar boyunca Osmanlı İmparatorluğu egemenliği altında kalmış ve sonrasında Irak'ın yaşadığı akıbete ortak olarak Birinci Dünya Savaşı sonrasında Fransa'nın mandası altına girmiştir. Dolayısıyla Türk hükümeti, Suriye ile ilişkileri Fransızlar üzerinden yürütmek durumunda kalmıştır. Bu dönemde Türkiye ve Fransa, Suriye-Türkiye sınırı konusunda ihtilafa düşmüşlerdir ve özellikle İskenderun Sancağı üzerinde iki devlet çoğu kez karşı karşıya gelmiştir.

Sancak, Türkiye ve Fransa arasında imzalanan 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması ile yönetiminin özerk olması ve Türk kültürünün korunması koşuluyla Suriye'ye bırakılmıştır.²³² Ayrıca antlaşmanın 9. maddesiyle, günümüzdeki gelişmeler bağlamında gündeme gelen Süleyman Şah'ın mezarının Türk toprağı sayılacağı da karara bağlanmıştır.²³³ 1921 antlaşmasının maddeleri Lozan'da bir kez daha teyit edilirken, Sancak, Suriye'de Fransız mandasının kesinleşmesi ile Fransa'nın hâkimiyeti altına girmiştir. Ancak 1925'te Fransa, böl ve yönet politikası çerçevesinde Suriye'yi dört idare bölgesine ayırmasıyla başlayan Arap isyanını yatıştırmak için, özel yönetim korunmak şartıyla Sancak'ı Suriye'ye bağlamıştır.²³⁴ Buna karşılık Sancak'taki Türkler

²²⁹ Berkan Ögür, Zana Baykal ve Ali Balcı, "Kuzey Irak – Türkiye İlişkileri: PKK, Güvenlik ve İşbirliği", *Ortadoğu Araştırma Merkezi*, Rapor No: 1 (2014): 53.

²³⁰ Emrah Kekilli, "Türkiye-İKBY İlişkilerinin Geleceği: Geçmişin Gölgesinde Geleceği İnşa Etmek", *SETA*, Sayı: 209 (2018): 2.

²³¹ A.g.e., 3.

²³² William Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2000* (İstanbul: Mozaik Yayınları, 2003), 60.

²³³ Mehmet Gönlübol ve Cem Sar, "1919-1939 Dönemi", içinde: *Olaylarla Türk Dış Politikası Cilt: I-Cilt: II* (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1987), 39.

²³⁴ İlhan Uzgel, "Fransa'yla İlişkiler (1923-1939)", içinde: *Türk Dış Politikası Cilt: I*, ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 281.

ve diğ er etnik gruplar tepki g österse de Türkiye, Musul meselesi ve Ş eyh Said Ayaklanması nedeniyle olaylara müdahil olmamıştır. Ancak Türkiye ve Fransa arasında 30 Mayıs 1926'da imzalanan sözleşme ile Suriye-Türkiye sınırı belirlenirken, Sancak'ın özel yönetimi bir kez daha teyit edilmiştir ve bu tarihten itibaren Sancak'ta yaşayan Türkler, Ankara'yı kendilerine örnek alıp reformlar gerçekleştirerek konumlarını güçlendirmeye başlamıştır.²³⁵ Türkiye de bu sözleşme sonrası Sancak ile ilgilenmeye devam etmesine rağmen öncelik olarak içerideki ve dışarıdaki sorunlarını halletmeye koyulmuştur.

Türkiye, Sancak üzerindeki emellerini sürdürmesine karşılık, içeride 1925'te Kürtlerin çıkardığı Ş eyh Said Ayaklanması ile meşgul olmuş ve isyanı bastırmayı başarmıştır. Ancak Ş eyh Said Ayaklanması sonrası Türk hükümetinden kaçan Kürtlerin bazıları Suriye'ye gelerek Kürt milliyetçiliğini uyandırmaya çalışmıştır.²³⁶ Ancak Fransa, Suriye'deki Sünni-Arap çoğunluğunun gücünü kırmak ve dengelemek için ülkeyi dini farklılıklara göre idare alanlarına bölerken (Dürzi ve Alevi bölgeleri), Kürtler etnik bir farklılık arz etmelerinin yanında Sünni kimlikleri dolayısıyla Fransızlar tarafından ayrıcalıkların dışında tutulmuş ve 1928'deki özerklik talepleri manda yönetimi tarafından reddedilmiştir.²³⁷ Reddin diğ er sebebi ise, Suriye'deki Kürtlerin diğ er ülkelerdeki gibi yoğunluk oluşturamamaları ve buna bağlı olarak güçlü bir lider çıkaramayarak siyasi isteklerinde cılız kalmalarıdır. Buna mukabil zaten Suriye'ye kaçan Ş eyh Said Ayaklanması sorumlusu Kürtlerin faaliyetlerinin asıl hedefi Türkiye olmuştur.²³⁸ Türkiye ise Fransa ile imzalanan 1926 sözleşmesinin 7. ve 9. maddelerinde, karşı tarafa yönelecek saldırıların önlenmesi ve sınırı geçen kişilerin hangi noktadan ve kaç kişi geçeceklerinin bildirilmesi kararlarını aldırarak, endişelerini gidermek istemiştir.²³⁹ Ancak Sancak konusunda Türkiye'nin karşısında yer alan Fransızlar, Kürtleri çıkarları doğrultusunda koz olarak kullanabileceğini hesaba katarak, 1927'de Lübnan'da *Hoybun Cemiyetini* kurlmalarına göz yummuştur. Türkiye'den gelen Kürtleri hedef kitlesi olarak seçerken *Hoybun Cemiyeti*,²⁴⁰ Ağrı'da 1926'da başlayan isyanın

²³⁵ A.g.e., 282.

²³⁶ Jordi Tejel, *Syria's Kurds: History, Politics and Society* (London: Routledge, 2009), 17.

²³⁷ Abdi Noyan Özkaya, "Suriye Kürtleri: Siyasi Etkisizlik ve Suriye Devleti'nin Politikaları", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 2, Sayı: 8 (2007): 93.

²³⁸ Fehim Taştekin, *Rojava: Kürtlerin Zamani* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 26.

²³⁹ Uzgel, "Fransa'yla İlişkiler (1923-1939)", 282.

²⁴⁰ Fuccaro, "Manda Yönetimi Suriye'sinde Kürtler", 243.

ilerleyen safhalarında İhsan Nuri’yi çatışma alanına göndererek ayaklanmaya destek vermiştir. İhsan Nuri’nin askeri eylemleri ile Ağrı’da bir Kürt devleti ilan eden milliyetçi Kürtler,²⁴¹ Türk hükümetinin askeri harekâtları karşısında tutunamayarak başarısız olmuşlardır.

Hoybun Cemiyeti her ne kadar amaçlarının odak noktasına Türkiye’yi koymuş olsalar bile, Halep, Şam ve Beyrut gibi şehirlerde kurdukları milliyetçi komiteler ile bölgedeki Kürt ulusalcılığının tohumlarını da ekmişlerdir.²⁴² Şöyle ki Avrupa tarzı milliyetçiliği özümsemiş olan cemiyetin ileri gelenleri, aşiretler üstü bir yapılanmayı yerel Kürt grupları arasında benimsetmeye çalışmıştır.²⁴³ Ayrıca cemiyet, Latin harfleriyle Kürtçe alfabe oluşturmuş ve *Hawar* dergisi başta olmak üzere birçok Kürtçe yayına imza atarak gerek dilin gerekse milliyetçi fikirlerin yayılmasına katkı sağlamıştır.²⁴⁴ Cemiyet, Ağrı İsyanının başarısızlığı nedeniyle planlarını gerçekleştirmek için sadece silahın etkili olmadığını farkına vararak, ilerleyen yıllarda kültürel faaliyetlere daha fazla zaman ayırmış ve kendinden sonrakilere önemli miraslar bırakmıştır.

Cemiyet bu faaliyetleri yürütürken Fransızlar ise, siyasi taleplerini dile getirmemek koşuluyla Kürt milliyetçilerine engel olmamış,²⁴⁵ karşılığında Araplara karşı Fransa’nın yanında yer almalarını ummuştur. Ayrıca Kürtleri, Sancak meselesinde Türkiye’yi yıpratmak için kullanabileceği bir unsur olarak göz önünde bulundurmuştur. Nitekim Fransa Sancak meselesinde gerilen ilişkiler doğrultusunda, 1937’de Dersim’de Seyit Rıza’nın başlattığı isyana katılan *Hoybun* üyesi Nuri Dersimi’yi destekleyerek, Türkiye’ye karşı avantaj sağlamayı ummuş olsa bile Türkiye isyanı bastırmaya muvaffak olmuştur. Bunun yanında Fransa ile Suriye’nin bağımsızlık konusunda anlaşmaya varmaları, Fransız-Kürt ortaklığını azaltmaya başlamıştır.²⁴⁶ Bu mutabakattan sonra Suriye’de Arap milliyetçiliğinin yükselmesi, Kürt karşıtı propagandaların artması ve aynı zamanda Sancak’ın gitgide Türkleşmesi,²⁴⁷ Kürtlerin Cezire’de özerklik talep etmelerine sebebiyet vermiştir. Başta Hristiyanlarla birlikte

²⁴¹ Şener, “Ağrı İsyanı (1926-1930) ve Türkiye-İran Krizi”, 394.

²⁴² Tejel, *Syria’s Kurds*, 17.

²⁴³ Fuccaro, “Manda Yönetimi Suriye’inde Kürtler”, 245.

²⁴⁴ Tejel, *Syria’s Kurds*, 22-23.

²⁴⁵ Fuccaro, “Manda Yönetimi Suriye’inde Kürtler”, 251.

²⁴⁶ Taştekin, *Rojava: Kürtlerin Zamanı*, 33.

²⁴⁷ Fuccaro, “Manda Yönetimi Suriye’inde Kürtler”, 253.

hareket eden Kürtler, isyanı farklı illere yaymayı başarsalar da, bazıları İslam paydaşlığı doğrultusunda Arapların tarafına geçmiş ve devamında ise Fransa'nın olaya müdahale olması isyanın amacına ulaşmasını engellemiştir.

Suriye ve Fransa arasında 1936'da imzalanan ve bağımsızlığın başlangıcı sayılan anlaşma, Suriye iç siyasetini olduğu kadar Hatay* hususunda Türkiye ve Fransa'nın yaşadığı anlaşmazlığı da hararetlendirmiştir. Ancak bu dönemde, 1932'de MC'ye üye olan, 1934'te Balkan Antantı, 1936'da Montrö Boğazlar Sözleşmesi, 1937'de Sadabad Paktı gibi önemli diplomatik gelişmelerle dış sorunlarını çözen ve aynı zamanda iç problemlerini de bertaraf eden Türkiye, Hatay sorununa daha fazla yönelme imkânı bulmuştur. Ayrıca Avrupa'da dengelerin değişmeye başlaması da, Almanya'dan doğrudan tehdit algılayan Fransa'ya karşı Türkiye'nin elini güçlendiren diğer bir etken olmuştur. Dolayısıyla 1936 anlaşması ile Fransa'nın Hatay üzerindeki haklarını Suriye'ye devretmesi, Hatay Türklerinin statüsünü tehlikeye atarken,²⁴⁸ Türkiye 9 Ekim 1936'da Fransa'ya nota vererek bu duruma tepki göstermiş ve Suriye ile Lübnan'a tanınan bağımsızlığın Hatay'a da tanınmasını talep etmiştir.²⁴⁹ Fransa, Türkiye'nin isteğini Suriye'nin toprak bütünlüğüne aykırı olduğunu ileri sürerek reddetmesi sonrasında olay MC nezdinde görüşülmeye başlanmıştır. Görüşmeler 20 Ocak 1937'de, Hatay'ın kendine özgü bir anayasa ile iç işlerinde bağımsız, dış ilişkilerde ise Suriye'ye bağlı olacağını belirten Sandler Raporu ile son bulmuş ve MC de raporu oy birliği ile kabul etmiştir.²⁵⁰ Onaylanan bu hukuki durumun hayata geçirilmesi için 29 Mayıs'ta Hatay'da yeni bir anayasa hazırlanmış, ancak statünün uygulanması konusunda Fransa'nın ağır davranması²⁵¹ ve 29 Aralık'ta MC tarafından atanan seçim komitesinin Türk hükümetine danışmadan seçim yönetmeliği hazırlaması Türk-Fransız ilişkilerini germiştir.²⁵² Hatta bu sürtüşme, Atatürk'ün Hatay sınırına otuz bin kişilik kuvvet yığmasına kadar varmıştır. Türkiye'nin ciddiyetini anlayan Fransa, Avrupa'da Almanların giriştiği eylemlerin de çekincesi altında Türkiye'yle ilişkileri yumuşatmak

* Hatay ismi, 1936'da Sancak sorununun kızışması üzerine Sancak'ın Türk kimliğini öne çıkarmak amacıyla Atatürk tarafından verilmiştir.

²⁴⁸ Figen Atabey, "Hatay'ın Anavatan Katılma Süreci", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 7 (2015): 194.

²⁴⁹ Coşkun Topal, "Sancak (Hatay) Sorunu ve İkinci Dünya Savaşı Öncesi Süreçte Arap Kamuoyundaki Etkileri", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 2 (2009): 3.

²⁵⁰ Uzgel, "Fransa'yla İlişkiler (1923-1939)", 284.

²⁵¹ Esin Dayı, "Hatay Devleti ve Hatay'ın Anavatan'a Katılması", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 19 (2002): 337.

²⁵² Uzgel, "Fransa'yla İlişkiler (1923-1939)", 288.

istemmiştir. İki devlet 3 Temmuz 1938’de Hatay’ın güvenliği konusunda askeri bir antlaşma imzalamışlar ve söz konusu antlaşma Türk ordularının Hatay’a girişinin kapısını açmıştır.²⁵³ Bu gelişmeden sonra Hatay’daki durumlar Türkler lehine değişmeye başlamış ve yapılan seçimlerde kırk mebusun yirmi ikisini Türkler kazanırken devletin adı da Hatay olmuştur.²⁵⁴

1939’da gelindiğinde Almanya’nın politikalarından iyice rahatsız olan İngiltere ve Fransa, Türkiye’yle anlaşma zemini aramışlar ve Üçlü İttifak kapsamında iki devlet Türkiye ile ayrı ayrı görüşmeler yürütmüşlerdir. İlk olarak İngiltere ile anlaşan Türkiye, Fransa ile 23 Haziran 1939’da imzalanan antlaşma doğrultusunda Hatay’ın ülke topraklarına dâhil edilmesini Fransa’ya kabul ettirmiş ve 29 Haziran’da Hatay meclisinin oybirliğiyle Türkiye’ye katılma kararı sonrası ise Ankara 7 Temmuz’da çıkarılan yasayla ilhaki tamamlamıştır.²⁵⁵ Suriye ise Hatay’ın Türkiye’ye katılmasını bir türlü kabullenememiş, bağımsızlığını kazandıktan sonraki dönemde de Türkiye ile yaşadığı krizlerde sürekli Hatay meselesindeki rahatsızlığını dillendirmeyi ihmal etmemiştir.

1946’da bağımsızlığını kazanan Suriye, Şükrü El-Kuvvetli yönetiminde yeni bir başlangıca imza atmıştır. Fakat Suriyeli devlet adamlarının Hatay’ın ilhakını hukuksuzluk olarak lanse etmesi ve buna karşılık Türk hükümetinin Suriye’nin egemenliğini tanımaması, Türkiye ile Suriye ilişkilerinin gergin bir başlangıç yaşamasına neden olmuştur.²⁵⁶ Irak’ın arabuluculuğu ile bu sorun çözülmesine rağmen, Türkiye’nin Batı yanlısı tutumunun ağırlık kazanmasına karşılık artan Arap milliyetçiliği ile antiemperyalist duygulara sahip olan Suriye ideolojik bir ayrım yaşamıştır. SSCB’nin Suriye’ye yönelik artan ilgisi ve 1957’de iki devletin askeri ve teknik yardım antlaşmasına imza atması, Türkiye-Suriye arasındaki ayrımı doruk noktasına taşımış ve hem kuzeyden hem güneyden tehdit algılayan Türkiye’nin Suriye sınırına asker konuşlandırmasına neden olmuştur.²⁵⁷ Ancak Suudi Arabistan’ın arabuluculuk girişimi ikili ilişkileri yumuşatmış,²⁵⁸ Türkiye’nin sınırdan askerlerini

²⁵³ Gönlübol ve Sar, “1919-1939 Dönemi”, 132.

²⁵⁴ Dayı, “Hatay Devleti ve Hatay’ın Anavatan’a Katılması”, 339.

²⁵⁵ Uzgel, “Fransa’yla İlişkiler (1923-1939)”, 291.

²⁵⁶ Fırat ve Kürkçüoğlu, “Arap Devletleriyle İlişkiler (1945-1960)”, 616.

²⁵⁷ A.g.e., 630.

²⁵⁸ Şerif Demir, “Dünden Bugüne Türkiye’nin Suriye ve Ortadoğu Politikası”, *Turkish Studies*, Cilt: 6, Sayı: 3 (2011): 704.

çekmesi ve 1958’de Suriye ile Mısır’ın birleşmesiyle kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti’ni tanınmasıyla da kriz sonlanmıştır.

Suriye iç siyasetinde ise, bağımsızlıktan sonra istikrar sağlanamamış, Hüsnü Zaim’in El-Kuvvetli’yi, Sami El-Hinnavi’nin Hüsnü Zaim’i ve Edip Şişekli’nin El-Hinnavi’yi devirmesiyle 1949’da üç kez yönetim değişikliği yaşanmıştır. Zaim ve Şişekli, Kürt asıllı olmalarına rağmen, özerklik gibi taleplere karşı sert tavır almışlar ve özellikle Şişekli, Kürt olduğunu kabul etmeyerek Araplaştırma politikalarına imza atmış ve Kürtlere baskı uygulamıştır.²⁵⁹ Artan Arap milliyetçiliği doğrultusunda Suriye hükümetleri, Kürtler başta olmak üzere azınlıklara karşı baskıcı bir tutum sergilemiş ve dolayısıyla Kürtlerin siyasi ve kültürel faaliyetlerde bulunma imkânı zorlaşmıştır. Fakat tıpkı Türkiye’de olduğu gibi, Suriye Komünist Partisi içinde örgütlenmişler ve partiyi Kürt siyasetinde bir çatı olarak kullandıktan sonra 1957’de Suriye Kürt Demokrat Partisini kurmuşlardır.²⁶⁰ Ancak 1958’de Mısır ile birleşen Suriye’de Kürtleri ABD maşası olarak niteleyen Cemal Abdül Nasır’ın güçlü konuma gelmesiyle Kürtlerin faaliyetleri engellenmiş ve hatta Kürtçe kitap bulunduranlar hapis cezasına çarptırılmıştır.²⁶¹ Bu dönemde Suriye hükümeti, Molla Mustafa’nın Irak’ta başlattığı mücadeleden Suriye Kürtlerinin de etkilenmesinden şüphe duymuştur. Suriye’nin endişesi Kürtler üzerindeki baskıyı artırmış, Irak ve Türkiye’den gelen Kürtleri dışlamak için 1962’de Haseke’de nüfus sayımı yapılmış ve 1945’ten önce Suriye’de olduğunu kanıtlayamayan Kürtler vatandaşlıktan çıkarılmaya başlanmıştır.²⁶² Vatandaşlıktan çıkarılan Kürtler *ecanib* (yabancı), nüfus sayımına katılmayanlar ise *maktumin* (kayıt dışı) olarak adlandırılmış ve bu kişiler birçok haktan mahrum kalmışlardır.²⁶³ 1963’te Baas Partisi başa geldiğinde yine durum değişmemiş ve Kürtleri tamamen Araplaştırmak için birtakım politikalar hayata geçirilmeye başlanmıştır. Talib El-Hilal’in projesine dayanan bu politikalar, Kürtleri eğitim haklarından, istihdamdan, oy kullanma ve iş kurma haklarından mahrum bırakma, ikamet ettikleri bölgelere Arapları yerleştirme ve aranan Kürtleri Türkiye’ye iade etme gibi tedbirler içermektedir.²⁶⁴

²⁵⁹ Taştekin, *Rojava: Kürtlerin Zamanı*, 42-43.

²⁶⁰ A.g.e., 45-46.

²⁶¹ A.g.e., 50.

²⁶² Özkaya, “Suriye Kürtleri: Siyasi Etkisizlik”, 95-96.

²⁶³ Taştekin, *Rojava: Kürtlerin Zamanı*, 52.

²⁶⁴ McDowall, *Modern Kürt Tarihi*, 625.

Ayrıca Türkiye’deki Kürtler ile Suriye Kürtlerinin bağlantısını kesmek için ”Arap Kemerı” projesi başlatılmış ve Kürt yerleşim merkezlerine Araplar yerleştirilmiştir.²⁶⁵

Suriye hükümeti, Kürtleri yerli halk olarak görmeyip, Türkiye’den ve Irak’tan gelen yabancılar olarak niteleyerek kendi ülkesinde çıkabilecek isyanları önlemeye çalışmış ve Irak ile Türkiye’deki Kürt girişimlerini destekleyerek Suriye Kürtlerinin ilgilerini bu ülkelere yöneltmek istemiştir. Nitekim 1970’te Hafız Esad iktidarı ele geçirdikten altı yıl sonra Arap Kemerı politikasını bırakarak Kürtlere karşı yumuşak davranmayı yeğlemiş ve Türkiye ile Irak’taki Kürt faaliyetlerine yardım ederek komşularının istikrarını sarsmak istemiştir.²⁶⁶ Özellikle 1978’de Türkiye’de ortaya çıkan PKK terör örgütünün ülkesinde örgütlenme, barınma, propaganda, para, mühimmat ve militan edinme gibi eylemlerine Hafız Esad göz yummuştur. Ayrıca Suriye, PKK terör örgütünün yanında ASALA’nın faaliyetlerine de izin vermiştir. Dolayısıyla söz konusu durum Türkiye ve Suriye ilişkileri gerginleşmesine neden olurken, iki ülke arasında güvenlik ağırlıklı siyaset ortaya çıkmıştır. Türkiye’nin tavrını sertleştirmesinden sonra Suriye, 1983’te ASALA ve PKK militanlarını ülkesinden çıkararak İran, Irak’ın kuzeyi ve Bekaa Vadisi’ne yollamıştır.²⁶⁷

Suriye, 1983’te aldığı kararla PKK terör örgütünü ülkesinden çıkarmış olmasına rağmen Türkiye’ye karşı örgüte desteğini devam ettirmiştir. Hafız Esad’ın PKK terör örgütünü koz olarak kullanması, özellikle Türkiye ile Suriye arasında yaşanan su sorununda avantajlar elde etmek istemesinden kaynaklanmıştır. Söz konusu sorun, Suriye ve Irak’ın, Fırat ve Dicle nehirlerinin 1960’lardan itibaren tarım dışı kullanıma açılması sonrası suyun niceliğinde ve niteliğinde yaşanan değişimlere itiraz etmesiyle gündeme gelmiştir.²⁶⁸ Özellikle 1964’te Türkiye’nin Fırat nehri üzerinde Keban Barajı’nın yapımına başlaması, su kaynaklarında azalma yaşayacağı korkusuna kapılan Suriye’yi rahatsız etmiştir. Suriye, Fırat ve Dicle’yi uluslararası sular olarak niteleyerek, su paylaşımını matematiksel mantıkla yapılmasını isterken,²⁶⁹ Türkler ise bu nehirlerin Türkiye’de doğduğunu vurgulayarak sınır aşan sular olarak nitelemekte ve matematiksel paylaşımın uluslararası hukuk belgeleriyle çeliştiğini savunarak hakça paylaşım ilkesine

²⁶⁵ Taştekin, *Rojava: Kürtlerin Zamanı*, 62.

²⁶⁶ Özkaya, “Suriye Kürtleri: Siyasi Etkisizlik”, 98.

²⁶⁷ Fırat ve Kürkçüoğlu, “Arap Devletleriyle İlişkiler (1980-1990)”, 133.

²⁶⁸ A.g.e., 140.

²⁶⁹ Mehmet Şahin, “Türkiye’nin Su Sorunu”, içinde: *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, ed. Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin (Ankara: Platin Yayınları, 2004), 105-106.

atıf yapmaktadır.²⁷⁰ Irak, Suriye ve Türkiye 1964'te görüşerek problemi aşmak için ortak bir komite kurulmasını kararlaştırmışlardır. Fakat yapılan toplantılar neticesinde, Türkiye'nin Fırat ve Dicle'nin yanında Asi Nehri sularının da görüşmelere dâhil edilmesi talebini, Hatay'ı kendi toprak parçası sayan Suriye'nin reddetmesi üzerine komite oluşturma girişimlerinden sonuç çıkmamıştır.²⁷¹ Sorun, Türkiye tarafından 1983'te başlatılan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), 1987'de tamamlanan Karakaya Barajı ve o dönemde yapımı devam eden Atatürk Barajı ile daha da alevlenmiştir. Çünkü 1986'da tarımsal üretimi artırma politikalarına başlayan Suriye, suya ihtiyacının en fazla olduğu dönemde sulama imkânlarında azalma yaşayacağı korkusuyla sert tepkiler vermiştir. Ayrıca bu dönemde PKK terör örgütünün faaliyetleri artarken Suriye'nin örgüte arka çıkması, su sorununa karşı Türkiye'nin Kürt problemini deşmesi, Türk hükümetinin de tepkisini çekmiştir. Hafız Esad, PKK terör örgütü kartını kullanarak, su konusunda Türkiye'den olabildiğince kârlı anlaşmalar koparmaya çalışmıştır ve böylece su sorunu ile PKK terör örgütü sorunu iç içe geçmiştir. Bu duruma önlem almak isteyen Özal ise 1987'de Suriye'yi ziyareti sırasında, gerek PKK terör örgütü gerekse su konusunda iki anlaşmayla yurda dönmüştür. Bu anlaşmalara göre, Suriye PKK terör örgütünün faaliyetlerini engellemeyi ve militanlarını Bekaa Vadisi'ne yollamayı kabul etmiş ve Türkiye de Fırat'tan 500 metreküp suyu Suriye'ye vermeyi taahhüt etmiştir.²⁷² Ancak imzalanan bu anlaşma da uzun vadeli olmamış ve su sorununu kesinkes lehine çözmek isteyen Suriye, PKK terör örgütünün eylemlerine tolerans göstermeye devam etmiştir.

Suriye'nin tutumuna karşılık PKK terör örgütünün eylemlerinden bunalan Türkiye, Suriye'yi 1987'de imzalanan anlaşma gereği garanti ettiği 500 metreküp suyu kesmekle tehdit etmiş fakat Suriye'nin de geri adım atmayarak Hatay'da Türk tapu kadastro uçağını düşürmesi, iki ülke arasındaki ilişkileri oldukça yıpratmıştır.²⁷³ 1992'de de dönemin İçişleri Bakanı İsmet Sezgin'in Suriye ziyaretinde yeni bir güvenlik protokolü imzalanmış fakat PKK'yı su sorununa karşı kullanabildiğini iyice içselleştiren Suriye, örgütten desteğini çekmemiştir. Bu arada Irak'ın kuzeyindeki Kürtlerin ayrı bir parlamento kurma girişimine karşı da İran, Türkiye ve Suriye, bölgede bir Kürt

²⁷⁰ Fırat ve Kürkçüoğlu, "Arap Devletleriyle İlişkiler (1980-1990)", 147.

²⁷¹ Tuğba Evrim Maden, "Türkiye-Suriye İlişkilerinde Suyun Rolü", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 3, Sayı: 35 (2011): 35.

²⁷² Fırat ve Kürkçüoğlu, "Arap Devletleriyle İlişkiler (1980-1990)", 137.

²⁷³ Karabulut ve Eryılmaz, "PKK Terör Örgütü ve Türkiye-Suriye", 27.

oluşumuna karşı koyacaklarını göstermek için görüşme gerçekleştirmişlerdir.²⁷⁴ 1993'e gelindiğinde ise Türkiye ve Suriye bir kez daha güvenlik protokolü imzalamış ve bu protokol ile Suriye ilk kez PKK'yı terör örgütü olarak lanse etmiştir. Ancak bu gelişmelere karşın Suriye sınırında PKK terör örgütünün saldırılarının artması üzerine Türkiye, üç ayda bir yapılacak olan güvenlik ve iş birliği oturumlarını durdurmuş ve Öcalan'ın iadesi ile örgütün faaliyetlerinin durdurulması koşuluyla görüşmelere tekrar başlayacağını ilan etmiştir.²⁷⁵ Suriye ise, PKK terör örgütünün faaliyetlerini engellemediği gibi Türkiye'yi doğrudan tehdit eden bir girişime imza atarak, Yunanistan ile ortak savunma anlaşması imzalayarak, gerilimi tırmandırmış ve Türkiye de bu tavra karşı Suriye'nin su sorununu görüşme isteğini göz ardı etmiştir.²⁷⁶ Bu gelişme üzerine Suriye, su meselesini, destek sağlamak amacıyla uluslararası ortama taşımış ve sekiz Arap devletini yanında hissederek Türkiye'ye bir nota vermiştir ancak Türkiye cevap olarak, Suriye'nin terör örgütlerine arka çıkmayı bırakmasını istemiştir.²⁷⁷

Gelişmeler iki ülke ilişkilerini iyice kopma noktasına getirirken, tutumunu sertleştiren Türk hükümeti, 1996'da Suriye'ye nota göndererek Öcalan'ın iadesini resmi olarak istemiş ancak muhatabından yanıt alamamıştır.²⁷⁸ Ayrıca Türkiye, İsrail ile askeri iş birliği anlaşmasına imza atarak, güvenlik endişesine düşen Suriye'nin tepkisini çekmiştir. 28 Şubat 1997'de ordunun siyasette etkin olmasıyla birlikte, terör sorununu öncelikleri arasında Türkiye, PKK terör örgütü destekçisi ülkelere her türlü ekonomik, siyasi ve askeri tedbiri alabileceğini hissettirmiştir. Nitekim kopma noktasına gelen ilişkiler, Türk yetkililerin kuvvet kullanma söylemleri ve Türkiye'nin Suriye sınırında askeri hareketliliği artırması sonrası 5 Ekim 1998'de diplomatik bağların kesilmesiyle son bulmuş ve savaşın eşiğine gelinmiştir.²⁷⁹ Sorunun diplomatik yollarla çözülmesini isteyen uluslararası aktörler devreye girerek Türkiye'nin yumuşamasını sağlamış ve olası çatışmanın önüne geçerek diyalog yolunu açmışlardır. Arabulucuların sayesinde yumuşayan ortamda Suriye, ilişkilerin seyrini değiştirecek çok önemli bir karara imza atarak Öcalan'ı 9 Ekim'de ülkesinden çıkarmıştır. 19 Ekim'de ise Suriye ve Türkiye,

²⁷⁴ Celalettin Yavuz, *Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri* (Ankara: Ankara Ticaret Odası Yayınları, 2005), 361-362.

²⁷⁵ Ahmet Çevikbaş, "Tarihsel Süreçteki Nedenleriyle Birlikte Türkiye-Suriye İlişkilerinde Terör Sorunu" (Doktora Tezi, Kara Harp, 2016), 223.

²⁷⁶ Fırat ve Kürkçüoğlu, "Arap Devletleriyle İlişkiler (1990-2001)", 559.

²⁷⁷ Karabulut ve Eryılmaz, "PKK Terör Örgütü ve Türkiye-Suriye", 32.

²⁷⁸ Çevikbaş, "Tarihsel Süreçteki Nedenleriyle Birlikte Türkiye-Suriye", 223.

²⁷⁹ Fırat ve Kürkçüoğlu, "Arap Devletleriyle İlişkiler (1990-2001)", 565-566.

meseleyi görüşmek üzere Adana’da bir araya gelmişlerdir ve görüşmeler sonucunda Adana Mutabakatı imzalanmıştır.²⁸⁰ Mutabakat ile Suriye, Öcalan’ı ve PKK terör örgütü militanlarını ülkesinde barındırmama, terör örgütünün faaliyetlerini engelleme ve maddi destek vermeme konularında Türk tarafını memnun edecek taahhütler vermiştir.²⁸¹ Böylece Suriye’nin PKK terör örgütünü destekleme politikaları son bulurken, Adana Mutabakatı ile Türkiye-Suriye ilişkilerinde yeni bir sayfa açılmıştır. İlişkilerin normale dönmesiyle, üzerinde tam bir uzlaşmaya varılamayan su sorunu da krizlere neden olmamakla beraber tarafların iyi niyetli yaklaşımlarıyla görüşülmüştür. Bu kapsamda 2001’de GAP ve GOLD* arasında su kalitesi yönetimi ve sulama konularında iş birliğini içeren protokol imzalanmıştır. Ayrıca 2004’te imzalanan serbest ticaret anlaşması ile Suriye, Hatay’ın Türkiye topraklarına ait olduğunu kabul ederek Asî Nehri’nin durumunu görüşmeye açmış ve 2009’da Türkiye ile Suriye, nehir üzerinde ortak çalışmayla bir “Dostluk Barajı” inşa edilmesine karar vermişlerdir. Lakin ilerleyen yıllarda bölgede yaşanan gelişmeler ışığında iki devlet baraj yapımına başlamada isteksiz davranmıştır.

1998’de normalleşen Türkiye-Suriye ilişkileri, 2000’de Hafız Esad’ın hayatını kaybetmesi sonrasında oğlu Beşşar Esad’ın yönetimi devralmasıyla olumlu yönde ilerlemiştir.²⁸² Bunun yanında Orta Doğu’da dengelerin değişmesi ve bölgede yaşanan gelişmeler de iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmıştır. Irak’ta ortaya çıkan Kürt yapısı ve ABD’nin Orta Doğu’ya yönelik hedeflerinden Suriye’nin tehdit algılaması bunların başında gelmektedir. Diğer yandan Suriye’nin İran ile bağlantı kurmasını önlemek için ABD’nin Türkiye’yi rol model olarak kullanması²⁸³ ve Türkiye’nin benimsediği komşularla iyi geçinme stratejisi de Suriye-Türkiye ilişkilerine ivme kazandırmıştır. Bu bağlamda 2002’de askeri iş birliği anlaşmasına imza atan iki devlet, 2004’te de serbest ticaret anlaşması imzalamış ve aynı yıl Beşşar Esad Türkiye’ye ziyarette bulunmuştur. Ayrıca Suriye, ülkesindeki PKK terör örgütü ile bağlantılı Kürt grupların Kamışlı olayları gibi belli bazı sorunlar yaratmasını göz önüne alarak, PKK terör örgütü

²⁸⁰ Özkan Gökcan, “Türkiye-Suriye İlişkilerinde Bir Kırılma Noktası: Ekim 1998 Krizi veya Diğer Bir İfadeyle “İlan Edilmemiş Savaş””, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 1 (2018): 192.

²⁸¹ Fırat ve Kürkçüoğlu, “Arap Devletleriyle İlişkiler (1990-2001)”, 566.

* General Organization for Land Development (Arazi Islah Genel Müessesesi).

²⁸² Hasan Duran, “Adana Protokolü Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri”, içinde: *Ortadoğu Yıllığı 2011*, ed. Kemal İnat, Bilal Yıldırım, Fuat Aydın ve Muhittin Ataman (İstanbul: Açılım Kitap, 2012), 510.

²⁸³ F. Stephen Larrabee, “Turkey’s New Geopolitics”, *Survival*, Cilt: 52, Sayı: 2 (2010): 166.

konusunda Türkiye'ye daha fazla yardımcı olmaya başlamıştır. Bu kapsamda Suriye, 2003-2007 arasında 73 PKK'lı teröristi Türkiye'ye teslim etmiş, 2005'te ilk kez bir PKK eylemini kınamış (Bingöl saldırısı), 2007'de iki ülke Suriye'deki PKK'lılara ortak operasyon düzenlemiş ve aynı yıl Türkiye'nin Irak'ın kuzeyine yönelik askeri harekâtlarını ilk kez desteklemiştir.²⁸⁴ İlişkiler, 2009'da imzalanan ve iki ülke arasındaki vize uygulamasını kaldıran Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Anlaşması ile doruk noktasına ulaşmıştır.²⁸⁵ Fakat Arap Baharı olarak adlandırılan olayların 2011'de Suriye'ye sıçramasıyla başlayan iç savaş, ilişkilerin seyrini tekrar değiştirmiştir. Türkiye'nin bölgede etkin ve söz sahibi olmasını isteyen Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) hükümeti, Esad'ın karşısında yer alarak Suriye'deki çatışmalara doğrudan müdahale etmiş ve Suriye rejimi ile Türkiye ilişkileri çıkmaz bir yola girmiştir.

Suriye'deki iç savaşta Türkiye'yi rahatsız eden en önemli faktörlerden biri, Suriye'deki PKK terör örgütü tabanlı Kürt grupların güç kazanarak bazı kentlerde kontrolü sağlaması olmuştur. Kürtlerin bu denli güçlenmesinin altında Hafız Esad'ın önemli bir rolü bulunmaktadır. Hafız Esad, su ve Hatay meselesinde Türkiye'ye yönelik dış politika aracı olarak kullandığı PKK terör örgütünü iç politikada da Kürt muhalifleri bastırmak için kullanmış ve örgüte geniş imkânlar sunmuştu. Ancak Esad'ın izlediği yol, Suriye'deki Kürtlerin Türkiye ve Irak'taki Kürtlerle bağ kurmasına ve dolayısıyla milliyetçiliklerini körüklemesine neden olurken, PKK terör örgütünün de ülke içinde güçlenmesine mahal vermiştir.²⁸⁶ Bu durum, 1998'den sonra PKK terör örgütünü ülkesinden çıkarmak isteyen Suriye'nin örgütün izlerini tamamen silmesini engellemiştir. Suriye için daha da kötüsü, PKK terör örgütü tabanlı Kürtler Suriye içinde siyasi bir kimlik kazanarak 2003'te PYD'yi (*Partiya Yekîtiya Demokrat*- Demokratik Birlik Partisi) kurmuşlar ve Türkiye ile Irak odaklı emellerine Suriye topraklarını da dâhil ederek Suriye'deki Kürt nüfusun yaşadığı yerleri *Rojava* (Batı Kürdistan) ismiyle nitelermeye başlamışlardır.²⁸⁷ Nitekim 2004'te Kamışlı'daki bir futbol karşılaşmasında siyasi tezahüratlar sonucu Arap ve Kürt taraftarlar arasında çıkan çatışma çeşitli illere sıçramış ve Suriye'de ilk kez geniş çaplı ayrılıkçı sloganların atıldığı bir Kürt ayaklanması yaşanmıştır. Kamışlı olayları hükümet güçleri tarafından bastırılmış olsa

²⁸⁴ Yeşilyurt, "Orta Doğu'yla İlişkiler (2001-2012)", 414.

²⁸⁵ Abdullah Torun, "Türkiye-Suriye İlişkilerinde Güvenlik İkilemi", *Düşünce Dünyasında Türkiz*, Sayı: 15 (2012): 65.

²⁸⁶ Taştekin, *Rojava: Kürtlerin Zamanı*, 72-75.

²⁸⁷ A.g.e., 82.

da, bu ayaklanmada olduğu gibi kuruluşundan itibaren zamanla ülke içinde ağırlığını artıran PYD, 2011’de başlayan iç savaşı fırsat bilerek Kürtleri örgütlemeyi başarmış ve siyasi, ülkesel ve toplumsal olarak girift bir hal alan Suriye’de ciddi aktörlerden biri haline gelmiştir. Yanı başında gelişen bu olaylar karşısında güvenlik endişesine düşen Türkiye ise sessiz kalmayarak askeri yollara başvurmuştur.

2.1.3. Türkiye-ABD İlişkileri Ve Kürt Sorunu

1783’te İngiltere’den bağımsızlığını kazanan ABD, diğer büyük devletler gibi ticarete önem vererek Akdeniz’de etkin olmaya çabalamış ve dolayısıyla bölgeye hâkim olan Türkler ile ilk karşılaşmalarında ekonomik parametreler etkili olmuştur. İzinsiz olarak Akdeniz’de hareket eden iki adet Amerikan gemisine Cezayirlilerin el koyması sonrası iki aktör arasında anlaşma yapma gereği doğmuş,²⁸⁸ Osmanlı hâkimiyetinde olan Cezayir ile metni Türkçe hazırlanan 1795 Anlaşması²⁸⁹ imzalanmış ve böylece Türk-Amerikan ilişkileri dolaylı yoldan başlamıştır. Doğrudan ilişkiler ise 1830’da imzalanan Seyr-i Sefâin Ticaret Anlaşması ile kurulmuş²⁹⁰ ve Osmanlı, ABD’ye “en ziyade müsaadeye mazhar ülke” statüsü vermiştir.²⁹¹ 1862’de de buna benzer bir ticaret anlaşmasını imzalayan iki devlet arasındaki ilişkiler, Osmanlı’nın iktisadi, siyasi ve toplumsal olarak gerilemesi ve 93 Harbi sonrası büyük devletler tarafından baskıların artmasıyla farklı bir boyut kazanmıştır. Bu noktada ABD, Osmanlı’daki çıkarlarını korumak ve imtiyazlarını genişletmek için, ticaret anlaşmaları ile elde ettiği ekonomik ayrıcalıkların siyasi yansıması olarak yürüttüğü misyonerlik faaliyetleri (okul, kilise, sağlık merkezi gibi) ile Ermeni ve Rumları etkisi altına almayı çalışmış ve Amerikan etkinliğini sağlamlaştırmak istemiştir. Bu bağlamda Ermeniler arasında milliyetçilik, komitacılık ve özgürlük gibi kavramların benimsenmesinde rol oynayan misyonerler, Osmanlı ve ABD ilişkilerinde sorun yaratmıştır.²⁹²

Birinci Dünya Savaşı sırasında ABD, Osmanlı ile diplomatik ilişkilerini kesmiş ve savaş sonrası ortaya çıkan yeni Türk devleti ile ABD arasındaki resmi ilişkiler ise

²⁸⁸ Yavuz Güler, “Osmanlı Devleti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri (1795-1914)”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1 (2005): 230-231.

²⁸⁹ Nurdan Şafak, *Osmanlı-Amerikan İlişkileri* (İstanbul: OSAV, 2003), 10.

²⁹⁰ Remzi Durmuş, “Geçmişten Günümüze Türk- Amerikan İlişkileri”, *TASAM*, (2011): 1.

²⁹¹ Güler, “Osmanlı Devleti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri”, 233.

²⁹² Cemal Sezer, “Amerikan Misyonerlerinin Ermeni Meselesine Etkileri (1890-1914)”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 1-2 (2010): 66-67.

ancak 1927’de imzalanan *Modus Vivendi* ile başlamıştır.²⁹³ İki yıl sonra da taraflar, aralarında ilk resmi antlaşma olan 1 Ekim 1929 Ticaret ve Seyr-i Sefâin Antlaşması’nı imzalamışlar, 1939’da da İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ekonomik ayrıcalıklarını devam ettirmek isteyen ABD ile bir kez daha ticaret anlaşması imzalamıştır.²⁹⁴ Görüldüğü üzere Türkiye-ABD ilişkileri, gerek Osmanlı gerek cumhuriyet dönemi olsun, İkinci Dünya Savaşı’na kadar ekonomik temeller üzerinden yürütülmüştür.

İkinci Dünya Savaşı’ndan en kazançlı çıkan iki devletten biri olan ABD, dünya siyasetinde faal bir aktör olarak kendini göstermiş ve SSCB ile ideolojik bir nüfuz elde etme rekabetine girmiştir. Bu kapsamda jeostratejik konumu kritik olan Türkiye ile ABD ilişkilerinde, 1945 öncesi dönemden farklı senaryolar çizilmiştir. İlk olarak ABD, 1941 tarihli Ödünç Verme ve Kiralama Yasası kapsamında 23 Şubat 1945’te imzalanan Ön Ödünç Verme ve Kiralama Anlaşması ile Türkiye’ye askeri malzeme yardımı yapmıştır.²⁹⁵ SSCB’nin, Yalta Konferansı’nda Montrö’de kabul edilen Boğazlar rejiminin değişmesi gerektiğini ortaya atması, Potsdam’da Boğazlarda üs kurmayı kendi hakkı olarak belirtmesi,²⁹⁶ Moskova Büyükelçisi Selim Sarper ile görüşen Dışişleri Bakanı Vyacheslav Molotov’un 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması’nda değişiklik talep ederek Türkiye’den Kars-Ardahan’ı istemesi ve Boğazlarda üs talep etmesi²⁹⁷ Türkiye’yi rahatsız etmiş ve ABD’ye yakınlaşmasına sebep olmuştur. Ayrıca SSCB’nin İran’daki faaliyetleri sonucu Mahabad Kürt Cumhuriyeti ve Muhtar Azerbaycan Cumhuriyeti’nin kurulması, Türkiye’ye yönelik talepleri ve özellikle Türk Boğazlarında hâkimiyet kurmak istemesiyle Sovyet yayılmasından endişelenen ABD, Türkiye’nin Sovyet nüfuzuna girmesini önlemek istemiştir.²⁹⁸ Bu kapsamda Truman Doktrini ile Türkiye’ye, SSCB’ye karşı koyabilmesi için 100 milyon dolarlık askeri malzeme yardımı yapmıştır. Ardından ABD, savaş sonrası ekonomisi çöken Avrupa’yı kalkındırarak SSCB’nin

²⁹³ Fahir Armaoğlu, “Türkiye’de Amerikan Okulları Krizi 1927-1928 (Bir Laiklik-Milliyetçilik Olayı)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 37 (1997): 3.

²⁹⁴ Doğan Koçak, “Tarihsel Süreç İçerisinde Türkiye İle ABD Arasında Olan İlişkilerin Gelişimi ve Türkiye-ABD Ticaret Antlaşması (1 Nisan 1939)”, *Atatürk Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1 (2018): 116.

²⁹⁵ Nuri Karakaş, “Amerikan “Ödünç Verme ve Kiralama” Yardımlarında Türkiye”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 1 (2009): 46.

²⁹⁶ Gürbüz Aslan, “Diplomatik İlişkilerin Kesilmesinden Stratejik Ortaklığa Giden Süreçte Türk-Amerikan İlişkileri (1917-1945)”, *Vakanüvis*, Cilt: 3, Sayı: 2 (2018): 36-38.

²⁹⁷ Barış Ertem, “Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 11 (2010): 266.

²⁹⁸ Çağrı Erhan, “ABD ve NATO’yla İlişkiler (1945-1960), içinde: *Türk Dış Politikası Cilt: I*, ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 523-524.

bölge ülkelerine sızmasını önlemek amacıyla uygulamaya koyduğu Marshall Planı²⁹⁹ ile Türkiye'ye de küçük bir pay vermiştir. Truman Doktrini ve Marshall Planı ile Türkiye yüzünü iyice Batı'ya çevirirken, aynı zamanda ekonomik alanda ABD'ye bağımlı hale gelmeye başlamıştır. Türkiye'nin 1952 yılında NATO'ya kabul edilmesiyle de ABD ve Türkiye arasında müttefiklik ilişkisi başlamıştır. ABD'de Başkan Dwight Eisenhower, 1952'de Yeni Bakış Stratejisini yürürlüğe sokarak SSCB'ye karşı tüm dünyada mücadele kararı almış ve Orta Doğu bölgesinde SSCB karşıtı bölgesel bir ittifak kurmayı yeğlemiştir. Plan doğrultusunda, 1955'te Türkiye'nin öncülük ettiği Bağdat Paketi kurulmuş olsa da, bölgesel düşmanlıkları Sovyet tehdidinden daha öncül bir sorun olarak algılayan üyeler arasında ortak amaç ve ortak tehdit oluşmadığı için ittifakın ömrü uzun olmamıştır.³⁰⁰ Ancak 1956 Süveyş Krizi'nin ardından Batı karşıtlığı üst seviyelere çıkan bölge devletlerine SSCB'nin sızma çabaları, ABD'nin bölgeye doğrudan müdahale etmesine sebep olmuştur. Bu kapsamda, Sovyet yayılmacılığını engellemek için Orta Doğu ülkelerine Amerikan askerlerinin müdahalesini ve ABD'nin ekonomik ve askeri yardımlarını içeren Eisenhower Doktrini 1957'de ilan edilmiştir. Türkiye de doktrini benimseyerek ülkesindeki üsleri NATO kapsamı dışında ilk kez ABD'nin kullanımına açmıştır.³⁰¹

Batı ideolojisine eklemlenen Türkiye ve ABD arasındaki münasebetler olumlu yönde ilerlemesine rağmen zaman zaman krizlere de sahne olmuştur. 1962-1963 yıllarında, SSCB'nin Küba'ya yerleştirmek istediği füzelere karşılık ABD'nin Türk topraklarındaki Jüpiter füzelerini Türk hükümetinin haberi olmadan pazarlık unsuru olarak kullanması, Türkiye'de Amerikalılara karşı itimatsızlık hissi yaratmıştır.³⁰² 1964'te ise Kıbrıs'a müdahale hazırlığında olan Türk hükümetini ABD, Başkan Lyndon Johnson'ın kaleme aldığı mektupla, Türkiye'nin adaya asker çıkarmasıyla beraber Türk topraklarına Sovyet müdahalesi olursa, müttefiklerinin NATO'nun *casus foederisi* olan 5. madde kapsamında doğan yükümlülüklerini yerine getirmeyeceği konusunda, açıkça uyarmıştır.³⁰³ İki devlet arasındaki bir diğer sorun da ABD'de artan uyuşturucu madde kullanımının Türkiye'ye mal edilmesidir. Türk hükümetinden haşhaş ekiminin

²⁹⁹ Yavuz Güler, "II. Dünya Harbi Sonrası Türk–Amerikan İlişkileri (1945-1950)", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi*, Cilt: 5, Sayı: 2 (2004): 220.

³⁰⁰ Henry Kissinger, *Diplomasi* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014), 507.

³⁰¹ Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler (1945-1960)", 568.

³⁰² Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 395.

³⁰³ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi* (İstanbul: DR Yayınları, 2014), 432.

yasaklaması istenmiş, Süleyman Demirel oy kaybını göze alamayarak talebi reddetmiş ancak 1971 muhtırasıyla hükümete gelen Nihat Erim üreticinin zararının karşılanması koşuluyla haşhaş ekimini yasaklamıştır.³⁰⁴ 1974'te ise Ecevit hükümetinin, Kıbrıs'ta Nikos Samson tarafından gerçekleştirilen darbe ile adaya askeri müdahalede bulunması ABD-Türkiye geriliminin odak noktasını değiştirmiştir.³⁰⁵ Kıbrıs Harekâtı vesilesiyle ABD, Türkiye'ye silah ambargosu uygulamaya başlamış ancak Türkiye'nin ülkesindeki ABD üslerini kontrol ve gözetim altına aldığı bildirilmesi üzerine ABD yumuşamış ve 1978'de ambargoyu tamamen kaldırmıştır.³⁰⁶

ABD, İngiltere'nin Orta Doğu'da etkin güç olduğu yıllarda Kürtler nezdinde politik adımlar atmamıştır. Süveyş Krizi ve Eisenhower Doktrini ile birlikte Orta Doğu'da İngiltere'nin görevini devralan ABD, Irak ile ilişkileri geliştirme yolunu seçmiş ve Kürtler de dâhil olmak üzere Irak'taki muhaliflere karşı merkezi yönetime arka çıkmıştır. Çünkü Irak, İran ve Türkiye'yi, SSCB'ye karşı dost edinmiş ABD, müttefiklerinin olası Kürt sorunu ile zayıflamasını istememekte ve uzun süre SSCB'de kalan Molla Mustafa'yı Sovyet etkisinde görmekteydi.³⁰⁷ Ancak 1958'de General Kasım'ın darbe yaparak yönetimi ele aldıktan sonra ABD'den uzak kalması ve Bağdat Pakti'nden ayrılması, ABD'yi strateji değişikliğine götürmüş ve Amerikan hükümeti, Irak'ta merkezi yönetime karşı Molla Mustafa'yı desteklemeye başlamıştır.³⁰⁸ ABD'nin müttefiki olan İran ve İsrail de, sınır uyuşmazlıkları ve Filistin meselesi nedeniyle Irak'ı zayıflatma stratejisi olarak Molla Mustafa'yı desteklemişlerdir. 1961'de özerklik talebiyle ayaklanan Molla Mustafa, ABD, İran ve İsrail'in çıkarları sayesinde önemli bir dış destek elde etmiş ve ihtiyacı olan silah ile mühimmatı temin edebilmiştir.³⁰⁹ Ancak ABD, İran ve İsrail üzerinden Molla Mustafa'ya dolaylı olarak destek sağlarken, bu isyanın, müttefiklik ilişkisi kurduğu ve Kürt nüfusun yoğun olduğu Türkiye ve İran'ı etkilemesinden de çekinmiştir.³¹⁰ Bunun bilincinde olan Molla Mustafa, ABD'nin

³⁰⁴ Nasuh Uslu, "1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkilerinin Genel Portresi", *Avrasya Dosyası*, Cilt: 6, Sayı: 2 (2000): 217.

³⁰⁵ Çağrı Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler (1960-1980)", içinde: *Türk Dış Politikası Cilt: I*, ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 703-704.

³⁰⁶ Osman Yalçın, "İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Türk Amerikan İlişkileri", *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 21 (2012): 106-107.

³⁰⁷ Chris Kutschera, *Kürt Ulusal Hareketi* (İstanbul: Avesta, 2001), 232.

³⁰⁸ Zafer Yıldırım, "1932-1975 Dönemi Irak'ın "Ulus Devlet" Yapısını Sarsan İsyancı Bir Hareket Olarak Barzaniler ve Irak Kürdistan Demokrasi Partisi", *Akademik Orta Doğu*, Cilt: 1, Sayı: 2 (2007): 177.

³⁰⁹ Kaymaz, "Emperyalizmin "Kürt" Kartı", 170.

³¹⁰ İlhan Uzgel, "ABD ve NATO'yla İlişkiler (1980-1990)", içinde: *Türk Dış Politikası Cilt: II*, ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 65.

endişelerini gidermek için, Amerikan yardımı karşısında İran ve Türkiye'deki Kürtleri kışkırtmamayı kabul edebileceğini söylemiştir.³¹¹ Fakat yine de Molla Mustafa'nın bölgede güç kazanması, Türkiye'de 1938'den itibaren sessizliğe gömülen Kürt milliyetçiliğini canlandırmıştır. Molla Mustafa'nın özerklik talebiyle başlattığı isyandan manevi güç alan Kürtler, özerklik talepleri içeren bir programa sahip olan TKDP'yi kurmuşlardır.

Molla Mustafa önderliğindeki ayaklanma, bir türlü sonuçlanamayarak 1970'lere kadar sürmüş ve aynı zamanda Irak ordusu ile Kürt güçlerin zayıflamasına neden olmuştur. Dolayısıyla taraflar 1970'te anlaşmak için masaya oturmuşlar ancak bu girişim Irak yönetiminin zaman kazanmak amacıyla yaptığı bir stratejiden öteye gitmemiş ve Irak, Kürtleri özerkliğe kavuşturan anlaşma koşullarını uygulamaktan kaçınmıştır. Ancak özerklik konusunda varılan bu anlaşma, Türkiye'yi oldukça rahatsız etmiştir. Bu gelişme Türkiye'nin, asıl amacı Kürtleri kontrol altında tutmak olan, ancak kaçakçılık ve eşkıyalığı önleme girişimi olarak öne sürülen komando operasyonlarını başlatmasına neden olmuş fakat Türkiye'nin bu girişimi Kürt siyasetini daha da alevlendirmiştir.³¹²

1972'de Irak ve SSCB'nin Dostluk ve İşbirliği Anlaşması imzalaması, Sovyet güdümünde bir Irak'ı kabullenemeyecek olan ABD'nin Kürtlere yönelik daha somut adımlar atmasına sebebiyet vererek Kürt sorununa farklı bir boyut kazandırmıştır.³¹³ Ayrıca Irak'ın 1971'de petrolerini millileştirmesi ve 1973 petrol krizinde etkin rol oynamasıyla da Molla Mustafa ile ABD ilişkileri doruk noktasına ulaşmıştır.³¹⁴ 1970'lere kadar Kürtlere İran ve İsrail üzerinden dolaylı yardımlar yapan ABD, yaşanan bu gelişmeler doğrultusunda Kürtlere doğrudan ancak gizli yardımlar yapmış ve Molla Mustafa'nın bir kez daha çatışmaları başlatmasına olanak sağlamıştır.³¹⁵ Ancak ABD Molla Mustafa'ya yaptığı yardımları, Kürtlerin özerkliğe ulaşmasını sağlamak için

³¹¹ Dana Adams Schmidt, *Barzani'yle Konuşmalar* (İstanbul: Yöntem Yayınları, 1977), 72.

³¹² Doğanoglu, "Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO)", 951.

³¹³ Serhat Erkmen, "1945–1989 Yılları Arasında ABD'nin Kuzey Irak Politikası", *Akademik Orta Doğu*, Cilt: 3, Sayı: 1 (2008): 84.

³¹⁴ Martin Van Bruinessen, "Kürt Toplumunu ve Modern Devlet: Uluslaştırmaya Karşı Etnik Ulusçuluk", içinde: *Kürdistan Üzerine Yazılar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1992), 192.

³¹⁵ Güzel, "Soğuk Savaş Sürecinde Irak'ta Kürt Hareketi", 132.

değil, bölgedeki önemini bildiği Irak'ı zor durumda bırakmak ve SSCB'ye karşı kendi yörüngesine sokmak amacıyla yapmıştır.³¹⁶

1975'e gelindiğinde ise, Kürt isyanından iyice bunalan Irak yönetimi, sınır anlaşmazlığında taviz vermeyi göze alarak İran ile Cezayir Anlaşması'nı imza atmış ve böylece ABD'nin arzusu da yerine gelmiştir. Ancak bu anlaşmanın kaybedeni Kürtler olmuştur. Anlaşmaya göre Molla Mustafa'ya kaynak sağlamayacağını taahhüt eden İran'ın yanı sıra ABD'nin de Kürt politikasında değişiklik olmuş ve Molla Mustafa'ya verdiği desteği kesmiştir. Yaslandığı duvarın çökmesiyle şoka uğrayan Kürtler, Irak ordusunun müdahalesi sonrası çaresiz kalmış ve Molla Mustafa ABD'ye sığınırken, uzun yıllar süren ayaklanma da sona ermiştir. İsyan sona erdikten sonra ABD ile Irak ilişkileri yükselişe geçerken, Kürtler ise KDP ve KYB olarak ayrılmışlar ve yeni bir ayaklanma için gelecek fırsatı beklemeye koyulmuşlardır.

ABD'nin 1970'e kadar dolaylı, 1970'ten sonra doğrudan destek sağladığı Molla Mustafa ayaklanması, Türkiye'deki Kürtler için bir moral kaynağı olmuş, siyaseten kendilerini öne çıkarmaya çalışmışlar ve yukarıda da değinildiği üzere KDP paralelinde TKDP'yi kurmuşlardır. Ancak Molla Mustafa, Irak ile yürüttüğü savaşta Türkiye'yi de karşısına alıp köşeye sıkışmaktan çekindiği için, Türkiye'de gelişen Kürt faaliyetlerine duyarsız kalmayı tercih etmiştir. 1970'te Molla Mustafa ile Irak özerklik anlaşmasına vardıklarında, Kürt önde gelenlerinden Sait Kırmızıtoprak ve Sait Elçi, Türkiye'den Irak'ın kuzeyine geçmiş ve Türkiye'ye yönelik faaliyetlerinin merkezini Irak'a taşımak istemişlerdir, fakat Molla Mustafa kendi hareketi için zararlı gördüğü bu girişimi de soğuk karşılamıştır.³¹⁷ 1975'te isyanın bastırılmasını takip eden yıllarda, Türkiye'deki Kürt siyasetinde değişiklikler yaşanmış ve Kürt aydınlar sol örgütlerin Kürt sorununu ikinci plana attıkları gerekçesiyle ulusal kurtuluş parolası benimsemiş yeni örgütler kurma gerekliliğini hissetmişlerdir. Bu çerçevede birçok yeni Kürt örgüt ortaya çıksa da içlerinden PKK terör örgütü sivrilmiş ve ilerleyen yıllarda Türkiye'nin en büyük sorunlardan biri olmuştur.

PKK terör örgütünün ortaya çıktığı ilk yıllar ABD yönetimi, Soğuk Savaşın getirdiği çekimserliğin yanı sıra, Türkiye'nin örgütü kolayca bastırabileceğini

³¹⁶ Meryem İmamzade, *Irak Dosyası* (İstanbul: Akabe Yayınları, 1986), 136.

³¹⁷ Öğür, Baykal ve Balcı, "Kuzey Irak – Türkiye İlişkileri: PKK, Güvenlik ve İşbirliği", 17.

düşünerek konunun üzerine fazla gitmemiştir. ABD'nin soruna ilgisi, PKK terör örgütünün eylemlerinin yoğunlaşmaya ve Türkiye'nin kolay kolay örgütü sindiremeyeceğinin açığa çıkmasıyla artmıştır.³¹⁸ Örgütün eylemlerinin başladığı 1984'te Kürt uzmanı olan William Eagleton'ın Şam'a büyükelçi olarak atanması ABD'nin ilgisini kanıtlar niteliktedir.³¹⁹ Ama Kürt sorununu gündeme alan Amerikan yönetimi Türkiye'nin endişelerini gidermek için müttefikinin toprak bütünlüğüne saygılı olduğunu dile getirmeyi de ihmal etmemiştir. Yani ABD, Kürtleri dış politika kapsamına alırken Türkiye'yi kızdırmak istememiş, bu sebepten dolayı PKK terör örgütünü ve Kürt meselesini ayırma taktiği uygulamış, PKK'yı terör örgütü olarak tanımlarken aynı zamanda Kürtlere siyasal ve kültürel hakların verilmesi üzerinde durmuştur. Bu bağlamda 1980'lerde ABD, Türkiye'deki Kürtleri azınlık olarak tanımlayan, dil ve kültürel haklarının tanınması gerektiği ve Türkiye'nin Kürtlere baskı uyguladığı gibi ifadelerle yer veren ülke raporlarıyla Türkiye'yi oldukça rahatsız etmiştir.³²⁰ ABD daha da ileri giderek, PKK'luların 1949 Cenevre Sözleşmesi uyarınca savaş hukuku kurallarından yararlanmasını ve Kürtlerin 1975 Helsinki Nihai Senedinde kabul edilen azınlık haklarına tabi olmasını açıkça dile getirmiştir.³²¹ Ancak SSCB'nin varlığı nedeniyle Türkiye'ye ihtiyaç duyan ABD'nin 1980'ler boyunca Türkiye'deki Kürtler nezdinde yaptığı girişimler bunlarla sınırlı kalmıştır.

PKK terör örgütünün filizlendiği yıllar, Irak ile İran yeniden bir savaşa tutuşmuş, 1975'te yenilgiye uğrayan Kürtler İran'ın desteğiyle Irak'ta bir kez daha ayaklanmıştı. Ancak gelişen olaylar, önceki Kürt isyanından farklı olarak bölgesel ve küresel aktörlerin tutumlarında değişiklikler yaratmıştır. 1979'da gerçekleşen devrimle İran'da ABD karşıtı bir rejimin kurulması İran ve ABD ilişkilerini koparmış ve dolayısıyla İran-Irak Savaşı'nda ABD, Irak'tan yana tavır takınırken, İran'ın desteklediği Kürt gruplara destek vermemiştir.³²² Ayrıca İran'daki devrim ve SSCB'nin Afganistan işgali ile Basra Körfezi'ndeki çıkarları tehlikeye giren ABD, Jimmy Carter'in ABD'nin bölgeye doğrudan müdahale kararı alabileceğini içeren Carter Doktrini kapsamında faaliyet yürütecek Çevik Kuvvet (*Rapid Deployment Force*) için Türkiye'yle 1982'de

³¹⁸ Hüner Tuncer, *Özal'ın Dış Politikası 1983-1989* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2015), 111.

³¹⁹ Uzgel, "ABD ve NATO'yla İlişkiler (1980-1990)", 66.

³²⁰ Erol Kurubaş, "Amerika'nın Kürt Politikası: Bir Varmış Bir Yokmuş", *Aljazeera Türk*, 2017, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/amerikanin-kurt-politikasi-bir-varmis-bir-yokmus>, (09.01.2019).

³²¹ Uzgel, "ABD ve NATO'yla İlişkiler (1980-1990)", 66.

³²² Erkmen, "1945-1989 Yılları Arasında ABD'nin Kuzey Irak Politikası", 91.

Mutabakat Muhtırası imzalamıştır.³²³ Türkiye ise İran-İrak Savaşı boyunca tarafsız kalmayı yeğlerken, Irak'ta KDP ve KYB önderliğinde başlatılan isyan ve içerideki PKK terör örgütü tehdidine karşı da Saddam Hüseyin ile iş birliği yapmıştır. Böyle bir ortamda ABD'den destek bulamayan Kürtler, İran-İrak Savaşı'nın sonunda bir kez daha İran tarafından yüzüstü bırakılmışlar, Saddam Hüseyin'in Enfal Operasyonu'na maruz kalarak büyük trajediler yaşamışlardır. Düşmanlık yaşadığı İran ile iş birliği yapmalarından dolayı Kürtlerin bu durumunu, Kürtlere karşı kimyasal silahlar kullanıldığı bilgilerini içeren raporlara sahip olmasına rağmen, ABD görmezden gelmiştir.³²⁴

Saddam Hüseyin'in Kürtlere yönelik sert politikaları Türkiye açısından olumsuz etkiler yaratmıştır. Canlarını kurtarmak için Türkiye sınırına kaçan Kürtler, uluslararası baskıyı üzerinde hisseden Türk hükümeti tarafından ülkeye kabul edilmiş ve 1984'teki protokole dayanan sıcak takip hakkını Saddam Hüseyin'e tanımamıştır. Ancak ülkeye giriş yapan Kürtler arasına sızan PKK terör örgütü militanları ilerleyen yıllarda Türkiye'de şiddeti tırmandırmış ve Saddam Hüseyin'in ordusunun Irak'ın kuzeyinden çekilmesiyle KDP ve KYB'nin yanı sıra PKK terör örgütü de Irak'ın kuzeyine yerleşmeye başlamıştır. Sonuç olarak Türkiye, sığınmacıların getirdiği yük, yaşanan çatışmalar ve PKK terör örgütünün Türkiye'nin güney sınırı boyunca kendine yer edinmesi nedeniyle toplumsal, siyasal ve ekonomik olarak zarara uğramıştır.

1990'a gelindiğinde ise Saddam Hüseyin, tüm ortamı gererek hem kendi ayağına kurşun sıkmış hem de Kürtlerin büyük kazanımlar elde etmesine neden olmuştur. Saddam Hüseyin, Kuveyt'i işgal edince, ABD enerji politikalarını tehlikeye sokacak bu girişime şiddetle karşılık vermiş ve Türkiye'nin de desteklediği koalisyon güçleri ile Çöl Fırtınası Operasyonu'nu gerçekleştirmiştir. Ayrıca Saddam Hüseyin'i zayıflatmak için kuzeyde Kürtleri güneyde ise Şiiileri kışkırtan ABD iki ayrı ayaklanma çıkarmayı başarmıştır.³²⁵ Ancak ABD, Saddam Hüseyin'i mağlup ettikten sonra Kürtleri tekrar yüzüstü bırakmış ve Kürtler yeniden Türkiye'ye sığınmak zorunda kalmıştır. Bunun üzerine Özal'ın isteği doğrultusunda BM'den 688 sayılı karar çıkmış ve 36. Paralelin kuzeyinde Kürtler için güvenli bölge oluşturulmaya başlanmıştır. Çekiç Güç tarafından

³²³ Uzgel, "ABD ve NATO'yla İlişkiler (1980-1990)", 46.

³²⁴ Peter Galbraith, *Irak'ın Sonu: Ulus Devletlerin Çöküşü Mü?* (İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2007), 38.

³²⁵ Kaymaz, "Empyalizmin "Kürt" Kartı", 173.

gerçekleştirilen Huzur Harekâtı ile bölgedeki Saddam Hüseyin otoritesi kırılırken, doğan boşluğu Kürtler doldurarak özerkliğe doğru yol almış ve Türkiye için son derece olumsuz bir tablo oluşurken, ABD-Türkiye ilişkilerinde uzun yıllar sürecektir ihtilafın tohumları ekilmiştir.³²⁶ Ayrıca Türkiye, kendi ülkesine tehdit olabilecek özerk yapının ortaya çıkması dışında başka siyasal ve ekonomik kayıplar da yaşamıştır. Özellikle Irak ile yapılan ticaret ve petrol boru hattından elde edilen gelir durmuş, bu durum Güneydoğu'daki işsizliği tetikleyerek PKK terör örgütüne taban kazandırmış, özerkleşen bölgeye ise PKK terör örgütü iyice konuşlanarak Türkiye'ye yönelik faaliyetlerini artırmıştır.³²⁷

Kürtleri Saddam Hüseyin'in şiddetinden korumak ve bölgede güvenliği sağlamak amacıyla kurulan Çekiç Güç'ün ilerleyen yıllardaki faaliyetleri Türkiye'de endişe uyandırmaya başlayarak Türk-Amerikan ilişkilerini tartışmaya açmıştır. ABD'nin öncülük ettiği Çekiç Güç'ün bizzat PKK terör örgütüne malzeme yardımı yapması ve yaralıları taşıması gibi iddiaların varlığıyla beraber bu dönemde örgütün saldırılarının alevlenmesi ülkede Çekiç Güç'ün varlığının sorgulanmasına neden olmuştur.³²⁸ Ayrıca Türk hükümetinin desteklediği Çekiç Güç'ün yardımları ile Irak'ın kuzeyinde olgunlaşmaya başlayan Kürt özerk yapısı, Türkiye'nin kendi elleriyle Kürt devleti kurduğu söylemlerini doğurmuştur. Ancak ABD, Irak'taki Şii nüfus nedeniyle İran'ın etkinliğinin artması, Türkiye'nin kendisinden uzaklaşması, İran-Irak'ın yakınlaşma olasılığı ve denetimi sağlamak için bölge ülkeleri üzerinde Kürt kartını kaybetmemek için, Kürt devletinin kurulmasında aceleci davranmamıştır.³²⁹ Bununla birlikte Çekiç Güç'ten sonra ortaya çıkan manzara, hem Kürtler hem de konuya muhatap ülkelerde, ABD'nin bağımsız bir yapının peşinde olduğu izlenimi yaratmıştır.³³⁰ Lakin Türkiye, tüm bu olumsuzluklara rağmen, ABD'nin Çifte Çevreleme Politikası* doğrultusunda, Amerikan politikalarıyla paralel davranışlarda bulunmuştur. Çünkü Soğuk Savaş sonrası stratejik önemini kaybettiğini düşünerek, ABD yardımlarından

³²⁶ Ayşe Ömür Atmaca, "Yeni Dünyada Eski Oyun: Eleştirel Perspektiften Türk-Amerikan İlişkileri", *Ortaoğu Etütleri*, Cilt: 3, Sayı: 1 (2011): 170.

³²⁷ Uzgel, "ABD ve NATO'yla İlişkiler (1990-2001)", 258.

³²⁸ A.g.e., 263.

³²⁹ A.g.e., 266.

³³⁰ Baskın Oran, *Kalkık Horoz Çekiç Güç ve Kürt Devleti* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1998), 166.

* Çifte Çevreleme Politikası, ABD'nin, kendisiyle uyuşmayan ve uluslararası normları kabul etmeyen Kuzey Kore, İran, Irak, Libya ve Küba gibi devletleri "haydut" olarak niteleyip, onları uluslararası sistemden soyutlayıp yalnızlaştırarak baskı altına almayı ve önüne çıkabilecek engelleri böylece aşmayı amaçladığı politik bir stratejisidir. Türkiye'nin desteği ise İran ve Irak'ta söz konusu olmuştur.

mahrum kalacağından endişelenen Türkiye, Körfez Savaşı ile birlikte bu kaygılardan sıyrılmış ve hatta ABD'nin Çifte Çevreleme Politikasında Soğuk Savaş'tan daha önemli bir role bürünmüştür.³³¹ Türkiye'nin önemini, 15 Kasım 1999 Başkan Bill Clinton, "Soğuk Savaş sonrası dönemde, bizim (yani Türk-Amerikan ilişkileri) ortaklığımız (öncekinden) bile daha önemli olacaktır" sözleriyle dile getirmiştir.³³²

Türkiye, ABD ile birlikte hareket etmesine karşın, sınır ötesinde gelişen özerk yapının önüne geçme ve PKK terör örgütünün faaliyetlerini durdurma yolunda girişimlerde bulunmaktan geri kalmamıştır. 1992'de Kürtlerin Irak'ta parlamento toplaması ve özerk bir yönetim ilan etmesi üzerine Türkiye, Kürt nüfusları nedeniyle bu gelişmeden rahatsız olan iki komşusu İran ve Suriye nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Üç ülkenin dışişleri bakanları Ankara'da bir araya gelerek, Kürt devletinin kurulmasına izin vermeyeceklerini açıklamışlar ve ABD'nin bu hayaline karşı bölgesel bir ittifak yaptıkları izlenimi yaratmışlardır.³³³ Ayrıca Türk hükümeti, KDP lideri Barzani ve KYB lideri Talabani ile görüşmelerde bulunarak, bölgede denetim sağlamayı da denemiştir. Kürtleri Irak merkezi yönetiminden uzaklaştırarak olayları lehine çözmek isteyen ABD'nin aksine Türkiye, Irak'ın toprak bütünlüğünü savunarak Kürtler ile Saddam Hüseyin arasında diyalog kurulması için çaba harcamış ve böylece Kürt özerkliğinin önüne geçme amacı gütmüştür.³³⁴ 1994'te KYB ve KDP arasında Habur Sınır Kapısının gelirleri konusunda yaşanan anlaşmazlık nedeniyle başlayan çatışmalarda Türkiye aynı maksatla hareket ederken, politikalarına ters olan bu gelişme karşısında ABD, Kürtleri uzlaştırma çabasına girmiş ancak Dublin'de devam eden görüşmelerden bir sonuç çıkmamıştır. 1996'da İran'ın desteğiyle KYB'nin Erbil'i ele geçirmesi, KDP ve Irak ittifakını doğurmuş, Irak ordusu Çekiç Güç'ten sonra ilk kez bölgeye girerek KYB'yi Erbil'den çıkarmıştır. KDP ile Saddam Hüseyin'in anlaşması Kürtleri koruma amacıyla kurulan Çekiç Güç'ün anlamını yitirdiği tartışmalarına mahal vermiş ve bu yapı Keşif Güç olarak değiştirilerek Türk kamuoyundaki endişelerin üzerine de sünger çekilmiştir. Ayrıca Irak ordusunun müdahalesi sonrasında bölgede ABD için çalışan 6000 civarında Kürt, ABD'nin hâkimiyetindeki Guam Adası'na gönderilmiş ve gelecekte yürütülecek

³³¹ Alan Makovsky, "Amerika Birleşik Devletlerinin Türkiye Politikası: Gelişme ve Sorunlar", içinde: *Türkiye'nin Dönüşümü ve Amerikan Politikası*, ed. Morton Abramowitz (Ankara: Liberte Yayıncılık, 2001), 326-327.

³³² A.g.e, 328.

³³³ Fırat ve Kürkcüoğlu, "Arap Devletleriyle İlişkiler (1990-2001)", 559

³³⁴ Makovsky, "Amerika Birleşik Devletlerinin Türkiye Politikası", 340.

politikalar kapsamında eğitime alınmıştır.³³⁵ Kürtleri uzlaştırma politikasının yara alması üzerine ABD, Ankara sürecini başlatmış ve Dublin'in tersine Türkiye'yi de soruna taraf olarak masaya davet etmiştir. Fakat Ankara süreci de KDP ve KYB arasındaki uyuşmazlığı bitirmemiş, 1998'de ise ABD Türkiye'yi olayların dışında bırakarak iki tarafı Washington'da görüştürüp ateşkesi sağlamıştır³³⁶ ve Türkiye'nin çabalarını boşa çıkarmıştır.

Türkiye'nin KDP ve KYB'yi Saddam Hüseyin ile uzlaştırma politikası, Amerikan etkisi ile anlam kazanmasa da, iki Kürt aktörü ile kurduğu temaslar PKK terör örgütü ile mücadelede işine yaramıştır. Özerklik yolunda Türkiye'nin onayını almadan başarı kazanamayacağını bilen ve PKK terör örgütünün faaliyetleri yüzünden Türkiye tarafından açık hedef haline gelmek istemeyen KDP ve KYB, PKK terör örgütü karşıtı bir tavır takınmışlardır. 1996'da başlatılan Ankara sürecinde de örgüte karşı Türkiye ile ortak hareket etmeyi kabul etmişlerdir. KDP ve KYB ile PKK terör örgütünü sıkıştırmayı amaçlayan Türkiye, sınır ötesi operasyonlarla örgütün gücünü kırmış ve örgüt 1990'ların sonlarına doğru Irak'ta varlık göstermekte zorlanmıştır.³³⁷ Yine bu dönemde Türkiye, Suriye'den Öcalan'ın iadesini ve PKK terör örgütüne destek vermeyi sonlandırmasını talep etmiştir. Askeri müdahaleyi göze aldığı açıkça ortaya koyan Türkiye'nin baskıları nedeniyle Suriye Öcalan'ı ülkeden çıkarmak zorunda kalmış, devamında ise Öcalan'ın ülkeler arası trafiği sonrasında yakalanmasında ABD önemli bir rol oynamıştır. İlk olarak Öcalan'ın Suriye'den Moskova'ya gittiği bilgisi, ABD istihbaratı sayesinde Türkiye'ye ulaşmıştır.³³⁸ Daha sonra Öcalan Yunanistan'a getirildiğinde ABD, Türkiye ile birlikte baskı uygulayarak Yunan topraklarından çıkarılmasında etkili olmuş,³³⁹ buradan Kenya'ya gönderilen Öcalan'ın bu ülkede olduğu bilgisi de yine Amerikalılar tarafından tespit edilmiş³⁴⁰ ve bunun üzerine Türk yetkililer başkent Nairobi'de Öcalan'ı yakalamışlardır. Türk hükümeti, Öcalan'ın yakalanma sürecinde ABD'nin sağladığı diplomatik ve istihbarat desteğinden memnun kalmıştır. Bununla birlikte ABD, Kürt politikasının merkezinde PKK terör örgütünün

³³⁵ Hazel Çağan Erbil, "Amerika Birleşik Devletleri Alışkanlıklarını Sürdürüyor", *Avrasya İncelemeleri Merkezi*, Sayı: 1 (2018): 1-2.

³³⁶ Semin, "Türkiye'nin Irak Politikası Işığında", 181.

³³⁷ Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, 211-212.

³³⁸ Marcus, *Kan ve İnanç*, 364.

³³⁹ McDowall, *Modern Kürt Tarihi*, 586.

³⁴⁰ Kurubaş, "Amerika'nın Kürt Politikası: Bir Varmış Bir Yokmuş", (15.01.2019).

değil KDP ve KYB'nin olması, PKK'nın Türkiye'ye karşı silahlı mücadeledeki yenilgisi, PKK'nın gitgide Saddam Hüseyin'e yanaşması ve Orta Doğu'da kendisiyle rekabet edebilecek Avrupa ülkelerinin PKK'yı koz olarak kullanma olasılığını göz önüne alarak Türk hükümeti ile ilişkileri iyi tutmak amacıyla Öcalan'ın yakalanmasına yardım etmiştir.³⁴¹ Öcalan Türkiye'ye getirildikten sonra ise, idam cezası almasına rağmen bu uygulanmamış, siyasi bir aktör konumuna gelerek söylemleri ile PKK terör örgütünü de dönüştürmüş ve örgüt mücadelesinde siyasi çözüm sürecine girmiştir. Bu ABD'nin düşüncelerine paralel bir gelişmeydi. Çünkü ABD, PKK'yı terör örgütü olarak kabul ederek Türkiye'nin operasyonlarına karşı çıkmamış, ancak Kürtlerin dil, kültür ve siyasi haklarının verilmesi ve geri kalmışlıklarının giderilmesi üzerinde durmuştur.³⁴²

ABD, Soğuk Savaş sonrasında ortadan kalkan “kızıl tehlike” yerine “yeşil tehlike” söylemini benimsemiş ve Orta Doğu ülkelerinde siyasi, sosyal ve ekonomik dönüşümler gerçekleştirerek kendi çıkarlarını koruyabileceği ve etkinliğini sürdürebileceği bir bölge yaratmak istemiştir.³⁴³ ABD, bu amacını gerçekleştirmek için gerekli zemini, 11 Eylül 2001'de İkiz Kuleler ve Pentagon'da yaşanan terör olayları ile yakalamıştır. Saldırıları özellikle uygarlığın ve özgürlüğün temsili olarak görülen ABD'ye karşı başlatılmış bir savaş şeklinde nitelendirilmiş ve ABD, küresel terörizme ve kitle imha silahlarına yönelik mücadele başlatırken, tüm dünyayı etkileyecek bir dönüşüm yaşanarak ABD dış politikası daha saldırgan bir hale gelmiştir.³⁴⁴ Bu çerçevede 2002'de Bush Doktrini adıyla bilinen yeni ulusal stratejiyi hayata geçiren ABD, yeni 11 Eylül'ün önüne geçmek, uluslararası terörizme destek veren ve kitle imha silahları üreten ülkeleri engellemek, enerji akışını denetlemek ve aynı zamanda İsrail'in güvenliğini sağlamak gerekçesiyle yeni politikalar ortaya atmıştır.³⁴⁵ 2003'e gelindiğinde ABD, Bush Doktrini kapsamında açıklanan “önalıcı vuruş”* (*pre-emptive strike*) kavramına uygun olarak, Irak'ın kitle imha silahlarıyla ABD'nin güvenliğini

³⁴¹ Uzgel, “ABD ve NATO'yla İlişkiler (1990-2001)”, 297.

³⁴² A.g.e., 295.

³⁴³ Muhittin Ataman, “Değerler ve Çıkarlar: ABD'nin Ortadoğu Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar ve İlkeler”, içinde: *Ortadoğu Yılığ 2006*, ed. Kemal İnâat ve Muhittin Ataman (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2008), 403-404.

³⁴⁴ Tayfun Taşkın, “11 Eylül Saldırıları Sonrası ABD Dış Politikasında Ortadoğu ve Türkiye-ABD İlişkileri” (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2010), 42.

³⁴⁵ Dinçer Bayer, “Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Krizlerin Müttefiklik İlişkileri Açısından Değerlendirilmesi: İlişkilerin Geleceğine İlişkin Düşünceler”, *Journal Of Social And Humanities Sciences Research*, Cilt: 5, Sayı: 18 (2018): 469.

* Uluslararası hukukta meşruiyeti olmamakla birlikte, daha tehdit oluşmadan kendine zarar verebileceğini öngördüğü ülkelere ABD'nin müdahale etme hakkı olduğunu açıklayan bir kavramdır.

tehdit ettiğini öne sürmüş ve askeri müdahale kararı almıştır. Türk hükümeti ise Kürt devletinin kurulması, Türkmenlerin güvenliğinin tehlikeye girmesi, PKK terör örgütünün bölgede faaliyetleri artırması ve Kerkük'ün Kürt hâkimiyetine girmesi gibi olasılıkları göz önüne alarak ABD müdahalesinden endişe duymuştur. Türkiye'nin endişeleri, ABD ve Türk hükümetleri arasında yapılan görüşmeler sonucu giderilerek, Türk ve Amerikan askerlerinin Irak'a birlikte girmesi konusunda anlaşmaya varılmıştır.³⁴⁶ Türk hükümeti ile ABD'nin politikalarının uyuştugu bir tabloda, Irak'a hem kuzeyden hem de güneyden müdahale yapma hazırlığında olan ABD, Türkiye'nin desteğine kesin gözüyle bakmıştır. Ancak saldırı esnasında Türk topraklarının Amerikan askerleri tarafından kullanılmasına izin veren tezkerenin 1 Mart'ta mecliste salt çoğunluğun sağlanamaması üzerine reddedilmesi³⁴⁷ ABD hükümetini şaşkırtmıştır. Bu gelişmenin ardından iki devlet arasında görüşmeler yürütülerek Türk hava sahasının ABD'nin kullanımına açılmasını öngören ikinci tezkere üzerinde anlaşılmış³⁴⁸ ve TBMM 763 sayılı kararı alarak ABD'nin Türk hava sahasına girmesine izin vermiştir. Ancak bu karara rağmen 1 Mart'ta reddedilen tezkereyle Türkiye'nin kara harekâtına izin vermemesi üzerine ABD, Türkiye üzerinden cephe açamayarak müdahaleden önce yaptığı hazırlıklar kapsamında İskenderun'a yığıldığı personel ve mühimmat taşıyan gemileri geri çekmek durumunda kalmış ve operasyonun meşakkatli hale gelmesinden dolayı Türkiye'ye diplomatik tepkiler göstermiştir.³⁴⁹ ABD, büyükelçisini başka göreve atayarak Ankara kadrosunu 6 ay boyunca boş bırakmıştır.³⁵⁰ Bununla birlikte 4 Temmuz 2003'te Süleymaniye'deki Türk Özel Kuvvetler ofisine Amerikan askerlerinin operasyon yaparak Türk askerlerine terörist muamelesi yapması ve başlarına çuval geçirerek tutuklaması, ABD ve Türkiye ilişkileri arasındaki gerginliği daha da tırmandırmıştır.³⁵¹

Türkiye, ABD ile beraber hareket etmemenin faturasını, Irak'ın siyasi ve ekonomik inşasından dışlanarak, Irak'ın kuzeyinde etkinliğini yitirerek ve PKK terör

³⁴⁶ Uzgel, "ABD ve NATO'yla İlişkiler (2001-2012)", 271.

³⁴⁷ Latif Pınar, "1 Mart Tezkeresi" (Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi, 2008), 67.

³⁴⁸ A.g.e., 71.

³⁴⁹ Bayer, "Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Krizlerin", 468.

³⁵⁰ Sezai Özçelik, "Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri-Irak İlişkileri: Bermuda Şeytan Üçgeni – 2000 - 2007 Dönemi Boyunca Kuzey Irak, Jeopolitik ve PKK", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1 (2013): 35.

³⁵¹ Uzgel, "ABD ve NATO'yla İlişkiler (2001-2012)", 277.

örgütünün eylemlerinin artması ile ödemiştir.³⁵² Terörle mücadele başlatan ABD ise PKK terör örgütünün faaliyetlerini görmezden gelmiş, hatta Türkiye'nin bölgede örgüte yönelik planladığı operasyonlara da izin vermemiştir.³⁵³ Bunun yanında Irak işgali boyunca ABD'nin yanında yer alan Kürtler ise Erbil, Duhok ve Süleymaniye'yi resmen Kürt özerk bölgesi olarak tanımlanmasıyla büyük kazanç sağlamıştır. Kısaca Türkiye, işgal öncesinde gerçekleşmesinden korktuğu bütün gelişmeleri yaşamak durumunda kalmıştır; Türkmenler üzerinde baskılar artmış, Kerkük'ün demografik yapısı Kürtler lehine değişmeye başlamış, Irak'ın toprak bütünlüğü korunamamaya 2005'te kabul edilen anayasa ile resmen IKBY kurulmuş ve PKK terör örgütü Irak'ın kuzeyine konuşularak Türkiye'ye yönelik saldırılarını artırmıştır.³⁵⁴

ABD'nin Orta Doğu politikası Irak'a her anlamda istikrarsızlık getirirken, Amerikalı yöneticiler Irak'taki ciddi Şii nüfusun İran'ın bölgedeki etkisini artıracığından endişelenmiş ve ABD dış politikasında bir dönüşüm yaşanmıştır.³⁵⁵ ABD, Irak'ta askerlerini azaltma planları yaparken, bölge ülkelerinin, insan hakları, demokrasi, özgürlük, hukuk devleti, sivil toplum ve piyasa ekonomisi gibi değerleri entegre ederek ekonomik, siyasi ve toplumsal olarak dönüştürülmesi ve Amerika politikaları ile uyumlaştırılmasını öngören Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Projesi'ni (GOKAP) uygulamaya sokmuş³⁵⁶ ve bu proje kapsamında Türkiye'yi çevre ülkelere bir model olarak sunmak istemiştir. Çünkü ılımlı İslam ülkesi olarak nitelenen, liberal politikaları benimsemiş, bölge ile kültürel ve tarihsel bağları olan Türkiye'nin³⁵⁷ bölgeye yakınlığı ile bu projenin en önemli aktörü olacağını ABD hükümeti kabul etmiş ve Türkiye-ABD ilişkilerinde de bir değişim yaşanmıştır. Ayrıca Türkiye, NATO'nun belirttiği terör kaynağı bölgelere yakınlığı ve Müslüman kimliği ile hem ABD'ye bölgede bir üs hizmeti sağlayacak hem de yürütülen proje kapsamında ana hedefin Müslümanlar değil teröristler olduğunu aksettirerek ABD'nin imajını düzeltebilecek bir

³⁵² Erkan Avcı, "2003 ABD'nin Irak'ı İşgali Sonrası Türkiye'nin Irak Politikası ve PKK Sorunu (2003-2013)", *USBED*, (2014): 4.

³⁵³ Bayram Sinkaya, "Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi", *Adam Akademi*, Sayı: 1 (2011): 91.

³⁵⁴ Uzgel, "ABD ve NATO'yla İlişkiler (2001-2012)", 276.

³⁵⁵ A.g.e., 288.

³⁵⁶ Murat Köylü, "Büyük Ortadoğu Projesi, Türkiye ve Suriye", *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1 (2015): 90.

³⁵⁷ Muharrem Ekşi, "AK Parti Döneminde Ortadoğu'da Türk-Amerikan İlişkilerinin Jeokültürel Eksen: İslami Kimlik", *Akademik Bakış*, Cilt: 9, Sayı: 18 (2016): 65.

ülkeydi.³⁵⁸ Aynı zamanda Türkiye’de 2002’de iktidara gelen AK Partinin, hem ılımlı İslam hüviyeti hem de Soğuk Savaş sonrası doğan güç boşluklarını doldurma ve Irak’ın yeniden yapılandırılmasında söz sahibi olarak bölgede etkin rol oynama³⁵⁹ istemiyle ortaya koyduğu politikaları ABD stratejileri ile örtüşmüştür. 2006’ya gelindiğinde de ABD ile Türkiye arasında “Stratejik Vizyon Belgesi” imzalanmış ve iki ülke Orta Doğu, Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya’da iş birliği yapacaklarını kabul etmişlerdir.³⁶⁰

ABD, bölgeden çekilmeyi planlarken Şii grupları dengelemek için Türkiye’nin IKBY ile diyalog kurulmasını, siyasi ve ekonomik ilişkilerin geliştirmesini istemiştir. Bu kapsamda Türk siyasiler, IKBY topraklarına ziyaretlerde bulunmuş, Erbil’de konsolosluk açılmış ve ekonomik yatırımlar ile neredeyse IKBY ekonomisi Türk ekonomisine entegre olmuştur.³⁶¹ Ayrıca ABD ve Türkiye arasında artan stratejik iş birliği, ABD’nin Türkiye’ye yönelik politikalarında değişim yaşanmasına neden olmuş ve PKK terör örgütüne yönelik operasyonlarda Türkiye’ye göz yummuş ve istihbarat desteği verilmiştir. Türkiye, Irak’ın kuzeyinde konuşlanmış PKK’lılara yönelik 2007’de Güneş Operasyonu başlatmış ve bu harekât 2000’li yıllarda Irak’ın kuzeyine yönelik yapılan ilk harekât olmuştur.³⁶² 2011’de ise Türkiye’ye geçebilecek PKK’lıları engellemek için ABD askerleri devriye gezmeye başlamış ve Türk-Amerikan ilişkileri olumlu yönde ilerlemiştir. Bu dönem içinde, IKBY’nin de yaşamsal çıkarları için Türkiye’yi en önemli ülke olarak görmesi, PKK terör örgütüne karşı Türkiye ile hareket etmesini sağlamıştır.

2011 yılına gelindiğinde ise Suriye’de bir iç çatışma ortamı doğmuş, buna karşılık ABD ve Türkiye, Beşşar Esad’ın görevi bırakmasından yana tavır koyarak muhalif kesime arka çıkmıştır. Stratejik ortaklığın getirdiği bu yaklaşım, Suriye krizinin çetrefilli bir hale gelmesi, Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD) adlı terör örgütünün ortaya çıkması ve PYD’nin gücünü artırması ile fikir ayrılıklarına sahne olmuştur. Özellikle Suriye’deki PYD ve ona bağlı *Yekîneyên Parastina Gel* (YPG/Halk Koruma Birlikleri) ile *Yekîneyên Parastina Jîn* (YPJ/Kadın Koruma Birlikleri) unsurlarını, Türk hükümeti PKK terör örgütü uzantısı olarak görüp faaliyetlerine karşı çıkmaktayken, ABD

³⁵⁸ Ali Ayata ve Murat Ercan, “Soğuk Savaş Sonrası Ortaya Çıkan Bölgesel Sorunlar Bağlamında Türkiye-ABD İlişkilerinin Kazandığı Yeni Boyutlar”, *Bilgi*, Cilt: 15, Sayı: 2 (2007): 28.

³⁵⁹ Avcı, “2003 ABD’nin Irak’ı İşgali Sonrası”, 7.

³⁶⁰ Atmaca, “Yeni Dünyada Eski Oyun”, 178.

³⁶¹ Tarık Oğuzlu, “ABD Sonrası Irak ve Türkiye”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 4, Sayı: 37 (2012): 35.

³⁶² Uzgel, “ABD ve NATO’yla İlişkiler (2001-2012)”, 290.

hükümeti ise IŞİD ile mücadele bağlamında destekleyerek silahlandırmış ve Türkiye ile ABD ilişkileri bu noktada zedelenmiştir.

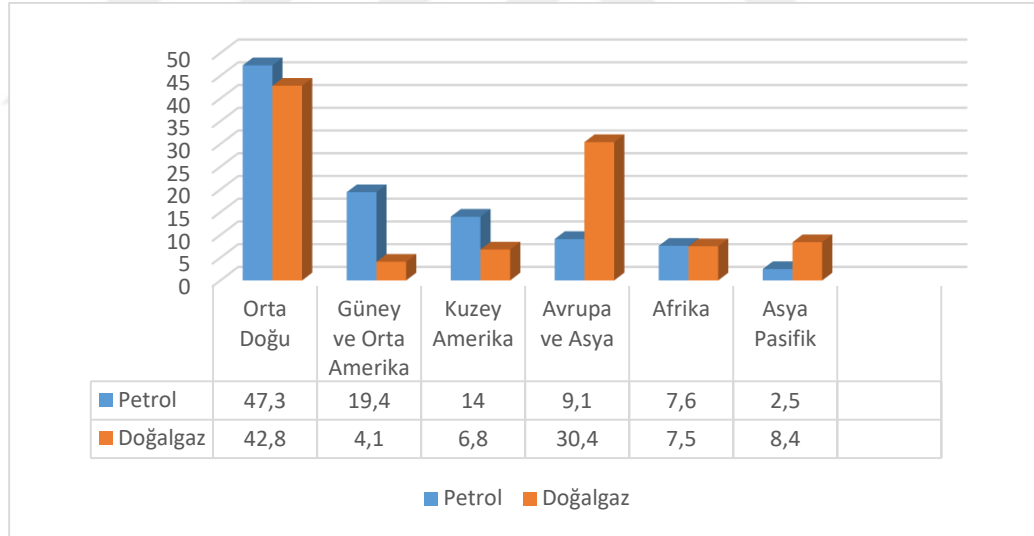

3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. Basra'dan Akdeniz'e Kürt Koridoru Projesi Ve Türkiye'nin Tutumu

3.1.1. Kürt Koridoru Projesi

Kürt Koridoru Projesinin temelini anlamak için öncelikle enerji kaynaklarının, özellikle petrol ve doğalgazın, Orta Doğu'daki miktarına ve dağılımına bakılması gerekir. Çünkü petrol, ülkelerin sanayi, teknoloji ve ekonomik gelişimlerinde büyük rol oynayan enerji kaynaklarından biridir³⁶³ ve bununla birlikte son dönemlerde doğalgaz da petrol kadar önemli hale gelmiştir. Winston Churchill petrolün önemini, “Bir damla petrol, bir damla kandan daha kıymetlidir.”³⁶⁴ sözleriyle dile getirmiştir. Bu bağlamda, Grafik-1’de de gösterildiği gibi dünyadaki doğalgazın ve petrolün önemli kısmına sahip olan Orta Doğu coğrafyası, refahlarını ve ilerlemelerini devam ettirmek için enerjiye bağımlı gelişmiş ülkelerin siyasi manevralarına sahne olan jeopolitik alanlardan birisi haline gelmiştir.

Grafik-1: Dünya Petrol ve Doğalgaz Rezerv Toplamının Bölgelere Göre Dağılımı (%)³⁶⁵

Özellikle, Harita-1’de ve Grafik-2’de gösterildiği üzere, Orta Doğu’da petrolün ve doğalgazın yoğunlaştığı bölgelere Kürtlerin yakın olması, bölge ülkeleri ile

³⁶³ Halil İbrahim Yılmaz, “Ortadoğu’nun Jeo-Ekonomik Önemi ve ABD’nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri”, *TESAM Akademi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1 (2016): 102.

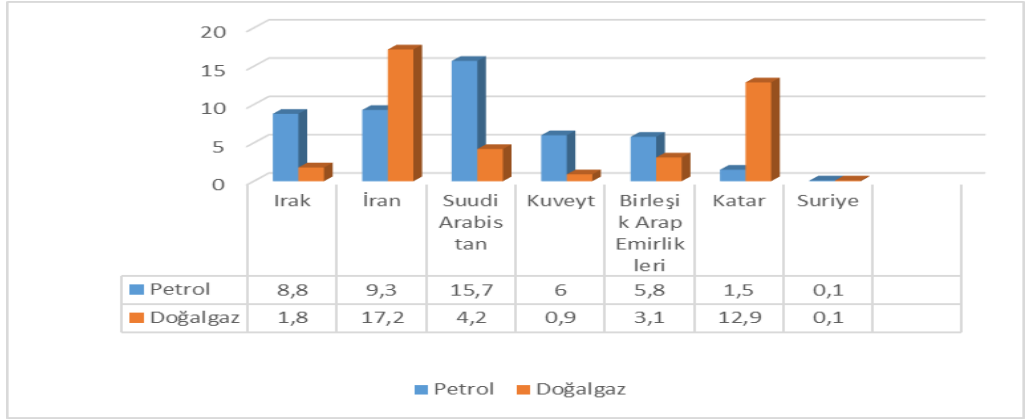
³⁶⁴ Raif Karadağ, *Petrol Fırtınası* (İstanbul: Emre Yayınları, 2003), 15.

³⁶⁵ T.C. ETKB, “Dünya ve Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü”, *Strateji Geliştirme Başkanlığı*, Sayı: 15 (2017): 8-10.

geçmişten bu yana problemler yaşayan ve kendine ait bir ulus devlet hayali kuran Kürtlerin, büyük devletler tarafından bölgesel siyasete dâhil edilmelerine neden olmuştur. Bu nedenledir ki, petrolün 19. yüzyılın sonlarına doğru Orta Doğu'da önemli çıkar unsurlarından biri haline gelmeye başlamasıyla, dönemin büyük güçlerinden İngiltere, coğrafyada denetimi kolay sağlamak için Osmanlı ile bölge arasında bir tampon görevi görecektür. Kürdistan kurulması için Sevr Antlaşması'na madde koymuştur.³⁶⁶ Kürt Koridoru Projesi de, Basra Körfezi'nden Akdeniz'e uzanacak bir enerji istasyonu işleviyle,³⁶⁷ ABD'ye bölgede denetim imkânı sağlayacak bir plandır.

Harita-1: Orta Doğu'da Kürt Nüfus Dağılımı³⁶⁸

Grafik-2: Dünya Petrol ve Doğalgaz Rezerv Toplamının Orta Doğu Ülkelerine Göre Dağılımı (%)

369

³⁶⁶ Vedat Gürbüz, "Petrol, Petrol Politikaları ve Orta Doğu: Global Politikaların Bölgesel Yansımaları ve Irak Savaşı", *Avrasya Dosyası*, Cilt: 9, Sayı: 1 (2003): 141.

³⁶⁷ Oğuzhan Akyener, "Fırat Kalkanı Harekâtı-Kürt Koridoru Projesi", *TESPAM*, 2016, <https://www.tespam.org/firat-kalkani-harekati-kurt-koridoru-enerji/?v=ebe021079e5a>, (10.02.2019).

³⁶⁸ http://gulf2000.columbia.edu/images/maps/Kurds_Distribution_in_Mid_East_Ig.png, (10.02.2019).

³⁶⁹ BP, "BP Statistical Review of World Energy", 2018, 12-26.

Enerji bakımından zengin olan Orta Doğu, jeopolitik konum açısından da son derece önemli bir coğrafyadır ve bölgenin önemi birçok jeopolitik kuramda ortaya konmaya çalışılmıştır. John Mackinder'in Kalpgâhı (*Heartland*) kontrol eden dünyayı kontrol eder tezine karşılık (Harita-2), Nicolas Spykman, Kenar Kuşak Teorisi'ni ortaya koyarak, dünyanın en önemli jeopolitik bölgesinin, Türkiye, Irak, İran, Pakistan, Afganistan, Hindistan, Çin ve Kore'yi içine alan İç Hilal (*Rimland*) olduğunu ileri sürmüştür.³⁷⁰ Spykman, bu bölgedeki boşluğun Kalpgâh hâkimiyetinin kaybedilmesine neden olacağını vurgulayarak,³⁷¹ bu iddiasını, "Kim kenar kuşağa hükmederse Avrasya'ya o hâkim olur, kim Avrasya'ya hâkim olursa dünyanın kaderini kontrol eder." şeklinde özetlemiştir.³⁷² Bunların yanında Alfred Mahan'a göre dünya hâkimiyeti için kontrol edilmesi gereken deniz yollarından, Hürmüz Boğazı, Aden Körfezi, Babül Mendep Boğazı ve Süveyş Kanalı'nın da bu bölgede bulunması da Orta Doğu'nun ehemmiyetini göstermektedir.³⁷³ ABD'nin küresel üstünlüğü ele geçirmesi için enerji kaynakları bakımından zengin olan bu bölgeyi elinde tutması ve özellikle SSCB'ye karşı jeopolitik bir konum yakalaması gerektiğini içeren Kenar Kuşak teorisi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD dış politikasında etkili olmuş ve bununla birlikte Eisenhower Doktrini ile Orta Doğu'da İngiltere'nin yerini ABD almıştır.³⁷⁴ Spykman'ın önerilerini dikkate alan ABD, komünizmin yayılmasını önlemek ve SSCB'yi çevrelemek için George Kennan tarafından ortaya konulan Çevreleme Politikasını, İç Hilal ülkeleri üzerinden uygulamıştır.³⁷⁵ Soğuk Savaş döneminde bu coğrafi alanda birçok savaş, bölgesel pakt ve darbe meydana gelmiş, 1991'de SSCB'nin dağılmasıyla da ABD tek küresel aktör olmuştur.

³⁷⁰ Bilal Karabulut, *Strateji, Jeostrateji, Jeopolitik* (Ankara: Platin Yayınları, 2005), 21.

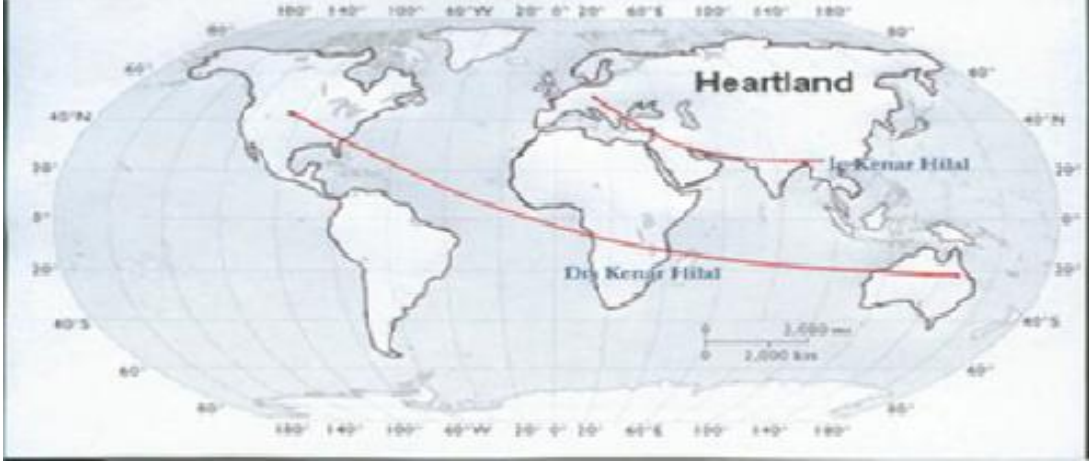
³⁷¹ Bilgehan Emekler ve Nihal Ergül, "Petrolün Uluslararası İlişkilerdeki Yeri: Jeopolitik Teoriler ve Petropolitik", *Bilge Strateji*, Cilt: 2, Sayı: 3 (2010): 68.

³⁷² Yılmaz Tezkan, *Jeopolitik Yazılar* (İstanbul: Ülke Yayınları, 2007), 23.

³⁷³ Taşkın Deniz, "Mekânsal Paylaşım Açısından Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye", *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı: 26 (2012): 153.

³⁷⁴ Emekler ve Ergül, "Petrolün Uluslararası İlişkilerdeki Yeri", 69.

³⁷⁵ Mustafa Kocakenar, "Amerikan Dış Politikasında Jeopolitik Teoriler ve Pratikler", *TASAM*, 2015, 11, http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/amerikan_d%C4%B1%C5%9F_politikas%C4%B1nda_jeopolitik_teoriler_ve_pratikler.pdf_bbb8f41e-d1bd-47e0-9202-38be4882d7b8.pdf, (12.09.2019).

Harita-2: John Mackinder'in Kavramsallaştırmasındaki Kalpgâh ve İç Kenar-Dış Kenar Hilal Bölgeleri³⁷⁶

Soğuk Savaş sonrasında ABD küresel üstünlük mücadelesini kazanarak, SSCB'nin çekildiği alanlardaki güç boşluklarını doldurmaya çalışmış³⁷⁷ ve küresel bir hegemonya kurma girişimlerine başlamıştır. Ancak komünizm tehdidinin ortadan kalkmasıyla, ABD'nin karşısında yeni bir düşmanın yaratılamaması sistemin işleyişinde sıkıntı yaratmış ve Rusya, Çin ve AB gibi küresel aktör potansiyeline sahip ülkelerin etkinliklerinin artmasıyla da dünya çok merkezli bir yapı haline gelmiştir.³⁷⁸ Özellikle kısa sürede güçlenen Rusya'nın yanı sıra, ekonomik genişlemesiyle beraber gelecekte dünyanın yeni süper gücü olarak bakılan Çin ve ABD'nin müttefiki olmasına karşın AB, ABD'ye rakip olabilecek potansiyellerdir. Avrasya'yı Büyük Satranç Tahtası olarak niteleyen Zbigniew Brzezinski, ABD'nin küresel üstünlüğünü devam ettirebilmesi için, yeni bir Avrasya gücünün ortaya çıkmasını engellemesi gerektiğini belirtmektedir.³⁷⁹ Çin'in güçlü bir devlet olması ve ileride küresel bir güç olma potansiyeli, ABD'nin Uzakdoğu'daki hâkimiyetine gölge düşürebilir ve çıkarlarını tehlikeye atabilir.³⁸⁰ Ayrıca olası bir AB-Rus koalisyonu da ABD'nin Avrupa kıtasından soyutlanmasına ve büyük yara almasına sebep olabilir.³⁸¹ Bu nedenlerden dolayı ABD, Brzezinski ve Spykman'ın önerilerini göz önünde bulundurarak, enerji rezervinin zengin olduğu İç

³⁷⁶ Emeklier ve Ergül, "Petrolün Uluslararası İlişkilerdeki Yeri", 67.

³⁷⁷ Bilgehan Emeklier, "Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Analizi", *BİLGESAM*, 2010, <http://www.bilgesam.org/incele/1901/-soguk-savas-sonrasi-uluslararasi-sistemin-analizi/#.XHcsBYj7TIU>, (12.02.2019).

³⁷⁸ A.g.e.

³⁷⁹ Kocakenar, "Amerikan Dış Politikasında Jeopolitik Teoriler", 20.

³⁸⁰ Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası* (İstanbul: İnkılap, 2015), 82.

³⁸¹ A.g.e., 84.

Hilal ülkelerinde etkinliğini artırmayı ve Avrupa, Orta Doğu ve Asya-Pasifik bölgelerinde güç dengesini gözetip, karşısına küresel bir rakibin çıkmasını engelleyerek liderlik konumunu devam ettirmeyi amaçlamaktadır.³⁸²

Bu çerçevede küresel üstünlüğünün devamını sağlamak için yeni bir düşmana ihtiyaç duyan ABD, Samuel Huntington'ın Medeniyetler Çatışması adlı çalışmasında belirttiği gibi, Batı medeniyetinin karşısına İslam medeniyetini koymuştur.³⁸³ 11 Eylül 2001'de gerçekleştirilen saldırılar ise hem ABD'de hem de uluslararası alanda büyük bir hassasiyet oluştururken, saldırganların Müslüman kimliği ve El-Kaide bağlantılı olması ABD'ye, yeni düşmanına müdahale etme gerekçesi yaratmıştır.³⁸⁴ Orta Doğu da Müslüman ülkeleri içeren bir coğrafya olması nedeniyle, bu saldırılar sonrası ABD dış politikasından en çok etkilenen bölgelerden biri olmuştur. ABD, 11 Eylül saldırılarından sonra küresel terörizmi ve kitle imha silahlarının üretimini öncelikli tehdit unsurları olarak algılamış ve bu sorunlara karşı ABD Başkanı George Bush'un "ya bizimlesiniz, ya teröristlerle" söylemiyle savaş başlatmıştır.³⁸⁵ Ayrıca Bush, küresel terörizmi desteklediğini ve kitle imha silahları ürettiğini ileri sürdüğü İran, Irak ve Kuzey Kore gibi ülkeleri "Şer Eksenini" (*axis of evil*) olarak ilan etmiş, ABD çıkarlarıyla uyumlanmayan ve "haydut devletler" (*rogue states*) olarak adlandırılan bu ülkeleri ABD, kendisiyle uyumlu hale getirmek ve bu devletlere demokrasiyi işlemek istemiştir.³⁸⁶ Çünkü ABD'ye göre teröristleri engellemek yeterli değildi, onlara yardım eden devletler de engellenmeliydi.³⁸⁷ Ayrıca ABD'yi tehdit eden terör örgütlerinin de bu ülkelerde filizlenmesinin nedeni olarak demokrasinin eksik olması olarak görülmüş³⁸⁸ ve Orta Doğu'da siyasi, sosyal ve ekonomik dönüşümler gerçekleştirilerek, demokratik rejimlerin kurulması hedef olarak belirlenmiştir. Uluslararası terörizm ve kitle imha silahlarının kökünü kazımak için de sorunun doğduğu topraklarda imha edilmesini elzem olarak gören ABD, tek taraflı askeri müdahalelerde bulunmayı kendisinin meşru hakkı olarak

³⁸² Kocakener, "Amerikan Dış Politikasında Jeopolitik Teoriler", 11.

³⁸³ Ataman, "Değerler ve Çıkarlar", 404.

³⁸⁴ Oran, "Dönemin Bilançosu (2001-2012)", 14.

³⁸⁵ "Bütün Ülkeler Tercihini Yapsın", *Milliyet*, 2001, <http://www.milliyet.com.tr/gundem/butun-ulkeler-tercihini-yapsin-5275528>, (10.10.2019).

³⁸⁶ Oran, "Dönemin Bilançosu (2001-2012)", 17.

³⁸⁷ Anthony Best, Jussi Hanhimäki, Joseph Maiolo ve Kirsten Schulze, *20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2012), 563.

³⁸⁸ Taşkın, "11 Eylül Saldırıları Sonrası ABD", 47.

kabul etmiştir.³⁸⁹ Böylece ABD, küresel üstünlüğünün devamı ve karşısına yeni bir küresel rakibin çıkmasını önlemek amacıyla yeni bir strateji edinmiştir.³⁹⁰ Bu stratejinin en önemli uygulama alanı da Orta Doğu olmuştur.

Tüm bu bilgiler doğrultusunda, Orta Doğu'nun özellikle enerji kaynakları ABD için kritik bir rol oynamaktadır. Çünkü ABD, Amerikan hegemonyasının devamı ve yeni küresel rakiplerin çıkmasını önlemek için, enerji kaynaklarının bulunduğu alanları ve enerji nakil hatlarını denetim altına alma zorunluluğunun farkındadır.³⁹¹ Bununla birlikte, dünyanın petrol tüketiminin 5'te 1'ini tek başına gerçekleştirerek petrol kullanımında ve aynı zamanda da doğalgaz tüketiminde birinci olan ABD'nin³⁹² enerjide dışa bağımlılığı azdır. ABD, ihtiyacı olan enerjinin % 60'ını ulusal kaynaklarından karşılarken, % 40'luk dilimi Amerika kıtası ülkelerinden ve daha az miktarda da Orta Doğu ülkelerinden ithal etmektedir.³⁹³ Ayrıca Orta Doğu petrolünün % 76,3 Asya-Pasifik'e, % 10,4'ü Avrupa'ya ve % 10'u Kuzey Amerika'ya ihraç edilmektedir.³⁹⁴ Görüldüğü üzere ABD'nin Orta Doğu petrollerine bağımlılığı rakiplerine göre daha azdır. Ancak gelişmiş ülkelerin çoğu, özellikle ABD ile küresel rekabete girebilecek AB, Japonya ve Çin gibi, enerjide dışa bağımlı bir durumdadır. Dünyanın en büyük enerji ithalatçısı AB, kömür, petrol ve doğalgaz ihtiyacının büyük bir bölümün Rusya'dan karşılamakta³⁹⁵ ve Rusya'ya bağımlılığı artmaktadır. Çin ise petrol tüketiminde ikinci sırada yer almakta ve ihtiyacının % 50'sini Orta Doğu'dan karşılamaktadır. ABD'nin bir diğer rakibi Rusya ise bütçe gelirlerinin yarısından fazlasını ve ihracatının üçte ikisini enerji kaynaklarından temin etmektedir.³⁹⁶

Bu veriler göz önüne alındığında, Orta Doğu enerji kaynaklarını denetim altına alıp oluşturulacak bir Kürt Koridoru ile ABD, AB'nin Rusya'ya olan enerji bağımlılığını

³⁸⁹ Ertan Efeğil, "Bush Doktrini ve Dünya Güvenliğine Etkileri", *Türkiyat Araştırmaları*, Sayı: 8 (2008): 111.

³⁹⁰ Oran, "Dönemin Bilançosu (2001-2012)", 24.

³⁹¹ Kocakenar, "Amerikan Dış Politikasında Jeopolitik Teoriler", 20.

³⁹² Yılmaz, "Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi", 107-108.

³⁹³ A.g.e., 114.

³⁹⁴ A.g.e., 116.

³⁹⁵ Topraksuenerji Çalışma Grubu, "AB'nin Rusya'ya Enerji Bağımlılığı Azalır mı?", Rapor No: 11 (2013): 10.

³⁹⁶ Volkan Özdemir, "Rusya Suriye'de Ne Yapmak İstiyor? Enerjipolitik Bir Analiz", *Enerji Piyasaları ve Politikaları Enstitüsü*, 2015, <http://www.eppen.org/index.php?sayfa=Yorumlar&link=&makale=202>. (15.09.2019).

ortadan kaldırarak kıtada olası Rus etkisini önlemeyi amaçlamaktadır.³⁹⁷ Bunun yanında, AB ve Rusya arasındaki enerji bağımlılığı kapsamında, Brzezinski'nin öngörüsü ABD'yi Avrupa'dan soyutlayacak ve küresel üstünlüğüne darbe vuracak Rus-AB ittifakının, önüne geçebilecektir. Ayrıca 2017'de açıklanan Ulusal Güvenlik Stratejisi³⁹⁸ ile piyasalara hâkim olarak enerji egemen bir devlet olmayı hedefleyen ABD, AB'yi kendi enerji pazarı haline getirmeyi istemektedir.³⁹⁹ Böylece, 2016'da Batı Teksas'ta dünyanın en büyük dördüncü petrol rezerv alanını keşfeden,⁴⁰⁰ Paris İklim Anlaşması'ndan çekilme kararı sonrası⁴⁰¹ fosil yakıtların üretimini artıran ve kaya gazı teknolojisi ile enerji ihracatçısı konumuna gelmek isteyen ABD kendisine ihracat alanı yaratabilecektir.⁴⁰² ABD, ihracatının büyük bölümünü enerji satışları oluşturduğu için petrol ve doğalgaz fiyat dalgalanmasının hayati olduğu Rusya'yı⁴⁰³ da, finansal açıdan tehdit edebilecektir. Orta Doğu petrollerinin yarısına muhtaç olan Çin'i ise, ekonomik yönden etkileyerek ABD'ye bağımlı kılabilir. Ayrıca ABD, dolara endekli petrol ve doğalgaz ticaretinin devam etmesini sağlayabilecektir.⁴⁰⁴ Görüldüğü üzere ABD'nin enerji kaynaklarını ve güzergâhlarını denetim altına almaktaki amacı, kendi ihtiyacını karşılamaktan çok, potansiyel bir rakip gözüyle baktığı AB'yi, Çin'i ve Rusya'yı kendisine bağımlı kılmak, artan güçlerini kontrol etmek⁴⁰⁵ ve küresel konumunu devam ettirmektir. Ayrıca Orta Doğu'daki ABD karşıtı ülkeler, petrolden elde ettiği gelirlerle Batı ve ABD ile mücadele edebilmişlerdir ve dolayısıyla ABD de bunun önüne geçmek için enerji kaynaklarını ve rotalarını kendi denetimi altına almakta yarar görmüştür.⁴⁰⁶

ABD, bu siyasi hedefini gerçekleştirmek için somut adımlar atmaya başlamış ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle de büyük güç boşluklarından faydalanmak istemiştir. İlk

³⁹⁷ İsmail Kavaz, "Küresel Piyasalar Kapsamında ABD'nin Son Dönem Enerji Politikaları", *SETA*, Sayı: 185 (2018): 6.

³⁹⁸ "National Security Strategy of the United States of America", *White House*, (<https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>), (15.09.2019).

³⁹⁹ Kavaz, "Küresel Piyasalar Kapsamında ABD'nin Son Dönem", 5-6.

⁴⁰⁰ "ABD'de Dünyanın En Büyük 4. Petrol Sahası Bulundu", *INVESTAZ*, 2016, (<https://www.investaz.com.tr/analiz/abd-de-dunyanin-en-buyuk-4-petrol-sahasi-bulundu-n26273>), (12.03.2019).

⁴⁰¹ Matt McGrath, "ABD'nin Paris İklim Anlaşması'ndan Çekilmesinin Yaratacağı 5 Etki", *BBC*, 2017, (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40128876>), (15.09.2018).

⁴⁰² Kavaz, "Küresel Piyasalar Kapsamında ABD'nin Son Dönem", 5.

⁴⁰³ Özdemir, "Rusya Suriye'de Ne Yapmak İstiyor?", (15.09.2019.)

⁴⁰⁴ Yılmaz, "Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi", 122.

⁴⁰⁵ Abdullah Ural, "ABD'nin Enerji Hâkimiyeti Teorisi ve Büyük Ortadoğu Projesi", *Akademik Orta Doğu*, Cilt: 3, Sayı: 2 (2009): 139.

⁴⁰⁶ Ataman, "Değerler ve Çıkarlar", 424.

olarak, 1990'da Arap hamiliğini üstlenmek isteyen Saddam Hüseyin önderliğindeki Irak'ın, İran-Irak savaşının getirdiği mali ve askeri yükten kurtulmak için petrol zengini Kuveyt'e, tarihsel olarak Irak'ın parçası olduğu ve yeraltı kaynaklarının Irak'ın hakkı olduğu gerekçesiyle saldırması, ABD'yi harekete geçirmiş ve Çöl Fırtınası Operasyonu ile Irak Kuveyt'ten çıkarılmıştır.⁴⁰⁷ Ayrıca Saddam Hüseyin'in Kuveyt'e saldırma kararı almasında ABD'nin Irak Büyükelçisi April Glaspie ile yaptığı görüşme etkili olmuştur.⁴⁰⁸ Çünkü bu görüşmede Kuveyt'i neden istediğinin gerekçelerini ortaya koyan Saddam Hüseyin'e karşı ılımlı yaklaşan Glaspie'nin Orta Doğu devletlerinin aralarındaki sorunlara ABD'nin karışmayacağını belirtmesi, Saddam Hüseyin'in ABD'nin Kuveyt için Irak'a yeşil ışık yaktığı yorumunu yapmasına neden olmuştur.⁴⁰⁹ Ancak Saddam Hüseyin, ABD'nin tarafsız kalacağı ve müdahale etmeyeceği varsayımında yanılmış ve ABD'nin savaşa karışmasıyla başarısız olmuştur. Savaş sonrasındaki süreçte ise, Şiilerin etkili olacağından çekinen ABD, Saddam Hüseyin'i devirmemiş olsa da,⁴¹⁰ Irak'ın kuzeyinde oluşturulan Çekiç Güç ile hem bölgeye yerleşmiş hem de bölgedeki boşlukta Kürtlerin güçlenmesine olanak sağlamıştır.⁴¹¹ ABD, kuzeydeki Kürt grupları çıkarları uğruna yanına çekerek Saddam Hüseyin'e karşı bir denge sağlamaya çalışmış ve böylece Kürt Koridorunun ilk aşaması olgunlaşmaya başlamıştır. 2000'lere gelindiğinde Saddam Hüseyin, AB desteğini sağlamak için⁴¹² petrol satışlarını düşmanın para birimi olan dolar yerine euro ile yapmak istemiş, Fransa ve Almanya ile euro üzerinden petrol satışı anlaşması yapmıştır.⁴¹³ Saddam'ın bu adımı, diğer petrol ihracatçısı ülkelere de örnek olabilecek ve ABD'yi ekonomik yönden sarsabilecek bir hamleydi. Ancak 11 Eylül saldırılarından sonra ABD, kitle imha silahlarına sahip olduğunu ve küresel teröre destek verdiğini ileri sürerek Saddam Hüseyin'i devirmiş⁴¹⁴ ve bir nevi önlemini almıştır.

⁴⁰⁷ Best, Hanhimaki, Maiolo ve Schulze, *20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi*, 524-526.

⁴⁰⁸ Nasuh Uslu, "Körfez Savaşı ve Amerika'nın Politikaları", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 54, Sayı: 3 (1999): 173.

⁴⁰⁹ A.g.e., 174.

⁴¹⁰ Best, Hanhimaki, Maiolo ve Schulze, *20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi*, 526.

⁴¹¹ Uzgel, "ABD ve NATO'yla İlişkiler (1990-2001)", 263.

⁴¹² "Saddam'ın Euro Sevgisi", *Hürriyet*, 2000, http://bigpara.hurriyet.com.tr/haberler/genel-haberler/saddam-in-euro-sevgisi_ID339770/, (18.02.2019).

⁴¹³ Muhammed Tiryakioğlu, "Petro-Dolar ve Petro-Yuan Savaşı", *SASAM*, 2018, <http://sahipkiran.org/2018/07/29/dolar-yuan-savasi/>, (18.02.2019).

⁴¹⁴ Best, Hanhimaki, Maiolo ve Schulze, *20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi*, 564-565.

Irak işgalinden sonra büyük bir direnişle karşılaşan ve Şii nüfus nedeniyle İran'ın artan etkisinden çekinen ABD,⁴¹⁵ sadece askeri kuvvetle başarı kazamayacağını anlayarak, ABD varlığını meşrulaştırmak ve rızaya dayalı hale getirmek için ideolojik ve kültürel politikalar içeren Büyük Orta Doğu Projesi (BOP) adıyla bilinen GOKAP'ı devreye sokmuştur.⁴¹⁶ Bu proje ile Orta Doğu ülkeleri siyasi, ekonomik ve toplumsal olarak dönüştürülerek Batılı değerlerin bu devletlere benimsetilmesi,⁴¹⁷ bölgede siyasi sınırların yeniden çizilerek⁴¹⁸ bölgesel bir gücün doğmasının önlenmesi ve böylece enerji kaynaklarını ve güzergâhlarını kontrol edecek ABD'nin küresel üstünlüğünü devam ettirmesi planlanmıştır.⁴¹⁹ Nitekim Kürt Koridoru Projesi de, GOKAP kapsamında çizilecek yeni siyasi sınırlarla ABD hâkimiyetinde kurulacak bir yapı olarak ele alınabilir. Dolayısıyla GOKAP sonrası ortaya çıkan Kürdistan haritaları ve söylemleri; Amerikalı emekli Albay Ralph Peters'in 2006'da *Armed Forces Journal*'da yazdığı ve TBMM'de 7/16190 sayılı soru önergesine⁴²⁰ konu olan "Kanlı Sınırlar" makalesi,⁴²¹ Jeffrey Goldberg'in *The Atlantic* dergisinde kaleme aldığı "Irak Sonrası" adlı makale,⁴²² Alman *Zenith* dergisinin 2013'te Kürdistan haritası kapağıyla çıkarılması⁴²³ ve 2018'de Amerikan Google şirketi tarafından yayımlanan ve Türkiye'nin talebi sonrası kaldırılan Kürdistan haritası⁴²⁴ bu doğrultuda anlaşılabilmektedir.

ABD'nin Orta Doğu'da yürüttüğü Kürt siyasetinin ilk halkası Irak olmuştur. Körfez Savaşı ile fiili bir özerkliğe kavuşan Irak'ın kuzeyindeki Kürtler, ABD'nin 2003 müdahalesi sırasında, Türkiye'nin 1 Mart Tezkeresini reddetmesi ile ABD'nin Irak'taki en önemli ortağı olmuş⁴²⁵ ve müdahale sonrası oluşturulan anayasada hakları garanti

⁴¹⁵ Uzgel, "ABD ve NATO'yla İlişkiler (2001-2012), 288.

⁴¹⁶ Şadiye Deniz, "Ortadoğu'nun Yeniden İnşasının Yapı Bozumu: Büyük Ortadoğu Projesi Üzerine Bir Analiz", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 20 (2012): 174.

⁴¹⁷ A.g.e., 176.

⁴¹⁸ Köylü, "Büyük Ortadoğu Projesi, Türkiye ve Suriye", 90.

⁴¹⁹ Ural, "ABD'nin Enerji Hâkimiyeti Teorisi", 141-142.

⁴²⁰ TBMM, <https://www2.tbmm.gov.tr/d22/7/7-16190c.pdf>. (20.02.2019).

⁴²¹ Ralph Peters, "Blood Borders", *AFJ*, Sayı: Haziran, 2006, <http://armedforcesjournal.com/blood-borders/>, (20.02.2019).

⁴²² Jeffrey Goldberg, "After Iraq", *The Atlantic*, Sayı: Ocak-Şubat, 2008, <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2008/01/after-iraq/306577/>, (20.02.2019).

⁴²³ "Alman Zenith Dergisi Kürdistan Kapağıyla Çıktı", *Timeturk*, 2013, <https://www.timeturk.com/tr/2013/07/17/alman-zenith-dergisi-kurdistan-kapagiyla-cikti.html>, (20.02.2019).

⁴²⁴ Seda Önceler, "Google'da 'Kürdistan' Propagandası", *Sözcü*, 2018, <https://www.sozcu.com.tr/2018/gundem/google-da-kurdistan-propagandasi-2701286/>, (20.02.2019).

⁴²⁵ Nuri Gürgür, "Kerkük İlk Savunma Hattımızdır", *Türk Yurdu*, Cilt: 27, Sayı: 234 (2007): 2.

altına alınarak IKBY adı altında hukuken özerkliğe kavuşmuşlardır.⁴²⁶ ABD güdümündeki IKBY, özerklikten sonra önemli petrol ve doğalgaz rezervlerinde kontrol sağlamış ve 2007’de Irak merkezi yönetiminden bağımsız petrol yasası çıkararak, içlerinde ABD kökenli *Hunt Oil Company*’nin de olduğu yabancı petrol şirketlerine lisans vermeye başlamıştır.⁴²⁷ Ayrıca IKBY’nin, ABD’nin göz yummasıyla petrol zengini Kerkük’ü Kürtleştirme politikaları yürütmesi⁴²⁸ ve Kerkük’ü 2007 referandumunda IKBY’ye bağlamak için uğraşması⁴²⁹ ABD’nin merkezi yönetiminin gücünü kırarak kendi hâkimiyetindeki bir enerji istasyonu yaratmak istemesinin bir göstergesi olmuştur.

Dahası ilerleyen süreçte IKBY’nin kurulmasını beka sorunu olarak niteleyen Türk kamuoyunun aksine Türk hükümetinin ABD yönetimi ile Orta Doğu’da kesişen politikaları, ABD’nin IKBY’yi güçlendirmesine ve merkezi yönetimden daha da uzaklaştırmasına neden olmuştur. IKBY’nin, petrolünü Akdeniz’e ulaştırması konusunda Türkiye’ye bağımlı olduğunu⁴³⁰ bilen ABD, AK Parti hükümetini IKBY ile ekonomik ve siyasi ilişkiye itmiştir. Çünkü ABD, henüz bir koridor olmadığı için petrolü Akdeniz’e taşımanın en güvenli yolunun Türkiye-İKBY ilişkilerini yumuşatmak olduğunu anlamıştır. Ayrıca ABD’nin, Irak’taki siyasi istikrarı sağlayamaması ve İran’ın Irak’ta artan nüfuzuna karşılık ortaya koyduğu Türkiye ve İKBY’yi yakınlaştırma hamlesi, Şekhan’da bulunan petrol rezervi ile İKBY’nin öneminin artması⁴³¹ ve Türkiye’nin bölgede etkin bir dış politika izlemek istemesiyle hayat bulmuştur. Bu politikalar sayesinde Türkiye-İKBY petrol ticareti anlaşması yapılmış,⁴³² Türkiye Erbil’de konsolosluk açmış ve bölgeye yapılan ekonomik yatırımlar ile İKBY ekonomisi Türk ekonomisine entegre olmaya başlamıştır.⁴³³ Özellikle kendisini GOKAP’ın eş başkanı olarak niteleyen Erdoğan⁴³⁴ önderliğindeki AK Parti hükümeti, yeni Osmanlıcılık düşüncesi ve enerji akışında kilit bir ülke olma hedefi ile hareket

⁴²⁶ Köylü, “Kuzey Irak Kürt Siyasi Hareketinin Türkiye”, 76.

⁴²⁷ Ali Balcı, “‘Enerji’ sine Kavuşan Komşuluk / Türkiye-Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri”, *SETA*, Sayı: 97 (2014): 11-12.

⁴²⁸ Semin, “Türkiye’nin Irak Politikası Işığında”, 186.

⁴²⁹ Gürgür, “Kerkük İlk Savunma Hattımızdır”, 2.

⁴³⁰ Dalar, “Türkiye-İrak Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri”, 62.

⁴³¹ Balcı, “‘Enerji’ sine Kavuşan Komşuluk”, 15.

⁴³² Tolga Demiryol ve Hasan Deniz Pekşen, “Enerji ve Güvenlik Ekseninde Türkiye-İrak İlişkileri (1990-2018)”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2 (2018): 140.

⁴³³ Oğuzlu, “ABD Sonrası Irak ve Türkiye”, 35.

⁴³⁴ “BOP Eş Başkanlığı Görevini Kim Verdi!”, *Yeniçağ*, 2012, <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/bop-es-baskanligi-gorevini-kim-verdi-72228h.htm>, (28.02.2019).

ederek, İKBY'nin hamiliğini üstlenmiş ve ekonomik birlikteliği siyasi zemine taşımak için bazı atılımlar gerçekleştirmiştir. AK Parti yönetimi ülkedeki Kürt sorununu çözmek için bir açılıma imza atmış⁴³⁵ ve başkanlık sistemi ile Türkiye gündeminde uzun süre eyalet sistemi söylemleri çıkmıştır.⁴³⁶ Hatta Ahmet Davutoğlu, Kürt coğrafyasının doğal olmayan sınırlar ile ayrıldığını ve ilişkileri geliştirerek bu sınırı ortadan kaldıracaklarını söylemiştir.⁴³⁷ Ancak Türk hükümeti, Saddam'ın "Petrol bölgelerini büyük halklara bırakmak istemiyorlar. Petrol bölgesini küçük devletler haline getirerek petrolü kendi hâkimiyetlerine almak istiyorlar."⁴³⁸ sözleriyle açıkladığı ABD'nin bölgesel bir güce izin vermeyeceği gerçeğini unutarak hareket etmiştir. Nitekim Gezi Parkı protestoları ve 17-25 Aralık operasyonu ile Türk hükümetinin sarsılması ve Suriye'de PYD'nin yükselmesi gibi nedenlere bağlı olarak PKK terör örgütünün isteklerinin artması çözüm sürecini bitirirken,⁴³⁹ İKBY de 2017'de bağımsızlık referandumuna giderek Türkiye'yi endişelendirmiş ve ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur.⁴⁴⁰ Özellikle petrol ithalatı ve İran'a karşı Kürtleri tehdit olarak kullanmak isteyen İsrail⁴⁴¹ ve ABD'nin dışında destek bulamayan İKBY, referandumda başarısız olmuş ve hatta elindeki avantajları Irak merkezi yönetimine kaptırmıştır. Bu gelişmelerle birlikte ABD'nin Türkiye üzerinden İKBY petrolerini Akdeniz'e ulaştırma siyasetinin sorunsuz olmayacağı anlaşılmıştır.

ABD'nin planladığı Kürt Koridoru için ikinci adım Suriye'dir ve koridorun Akdeniz'e çıkışının sağlanması açısından kritik bir bölgedir. Çünkü Akdeniz'e çıkışı olmayan bir Kürt yapılanmasının hayatta kalması ve bölge devletlerinden bağımsız olması çok zordur. Dolayısıyla Akdeniz'e çıkışı sağlanacak Kürt Koridoru, Irak, İran ve diğer Körfez ülkelerinin enerji kaynaklarını boru hatları ile Akdeniz limanlarına taşınmasını sağlarken⁴⁴² aynı zamanda bir bölgesel gücün inisiyatifinden de arınmış olacaktır. Yani Kürt yapılanması, herhangi bir aracı aktör olmadan dış dünya ile

⁴³⁵ "Başlangıçtan Bugüne Gün Gün Çözüm Süreci", *CNN Türk*, 2014, <https://www.cnnturk.com/fotogaleri/turkiye/baslangictan-bugune-gun-gun-cozum-sureci>, (28.02.2019).

⁴³⁶ İrem Köker, "Eyalet Sistemi: Evren, Özal, İnönü ve Erdoğan Ne Demişti?", *BBC*, 2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39599042>, (28.02.2019).

⁴³⁷ Mehmet Ali Güller, *Büyük Kürdistan / ABD'nin Neo-Osmanlı Projesi* (İstanbul: Kaynak, 2015), 90.

⁴³⁸ Suat Parlar, *Barbarlığın Kaynağı Petrol* (İstanbul: Anka Yayınları, 2003), 601.

⁴³⁹ Alptekin ve Köse, "AK Parti'nin Kürt Politikası", 334.

⁴⁴⁰ Kekilli, "Türkiye-İKBY İlişkilerinin Geleceği", 2

⁴⁴¹ "İsrail bağımsız Kürt devleti kurma fikrini neden destekledi?", *Sputnik*, 2017, <https://tr.sputniknews.com/analiz/201709151030151225-israil-bagimsiz-kurt-devleti-kurma-fikrini-neden-destekledi/>, (15.03.2019).

⁴⁴² Akyener, "Fırat Kalkanı Harekâtı-Kürt Koridoru Projesi", (01.03.2019).

etkileşim içine girerek enerji ihracı gerçekleştirebilecektir.⁴⁴³ Ancak Türkiye'nin güney sınırında oluşturulmak istenen bu koridorun Akdeniz'e bağlanabilmesi için kritik bir konumda yer alan Hatay, bu yapının önünde doğal bir set görünümündedir.⁴⁴⁴

ABD'nin enerji koridoru için Suriye'de bir Kürt yapılanmasını kurmak istemesi, 2011'de başlayan Suriye iç savaşının nedenlerinden biri olarak gösterilen doğalgaz boru hattı projelerinin güzergâhları üzerinden yorumlanabilir. 2009'da, ABD'nin müttefiki ve ABD üslerinin bulunduğu Katar, kendi doğalgazını Suudi Arabistan-Ürdün-Suriye ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşımak için Katar-Türkiye Boru Hattı projesini (Harita-3) ortaya atmıştır.⁴⁴⁵ Ancak ABD güdümündeki bu proje doğrultusunda enerji piyasasındaki çıkarları zedelenecek olan Rusya ile iyi ilişkilere sahip olan Esad bu öneriyi reddetmiştir. Üstelik Katar-Türkiye hattına karşılık Esad, İran doğalgazını Irak'tan taşıyarak Suriye'nin Tartus Limanı üzerinden Akdeniz'e ulaştıran İslami Boru Hattı projesini (Harita-3) 2011'de hayata geçirmeyi önermiştir.⁴⁴⁶ Ayrıca bu hat ile Tartus'ta üsse sahip olan Rusya da bölgedeki enerji akışında etkiye sahip olabilecekti. Ancak Esad'ın önerdiği ve ABD'nin çıkarlarıyla uyuşmayan bu hattın uygulamaya geçmesi mümkün olmamış, ABD ile Katar-Türkiye hattını destekleyen devletlerin Esad'a karşı muhalifleri desteklemesiyle Suriye'de iç savaş patlak vermiştir. İslami Boru Hattının kurulmasının önüne geçmeyi isteyen ABD, iç savaşta Suriye'nin kuzeyinde hareketlenen Kürtlere destek vermeye başlamış ve İran-Irak ve Suriye üzerinden geçen enerji hattında Amerika ile müttefiklik ilişkisine sahip olacak bir Kürt denetimini sağlamak istemiştir.⁴⁴⁷ Böylece ABD, Irak ve Suriye'deki Kürtleri destekleyerek hem Esad'ın önerdiği doğalgaz boru hattının kurulmasını önleyecek hem de ilerleyen yıllarda bu hattı hâkimiyetindeki Kürt gruplar sayesinde kendisi uygulamaya koyabilecektir.

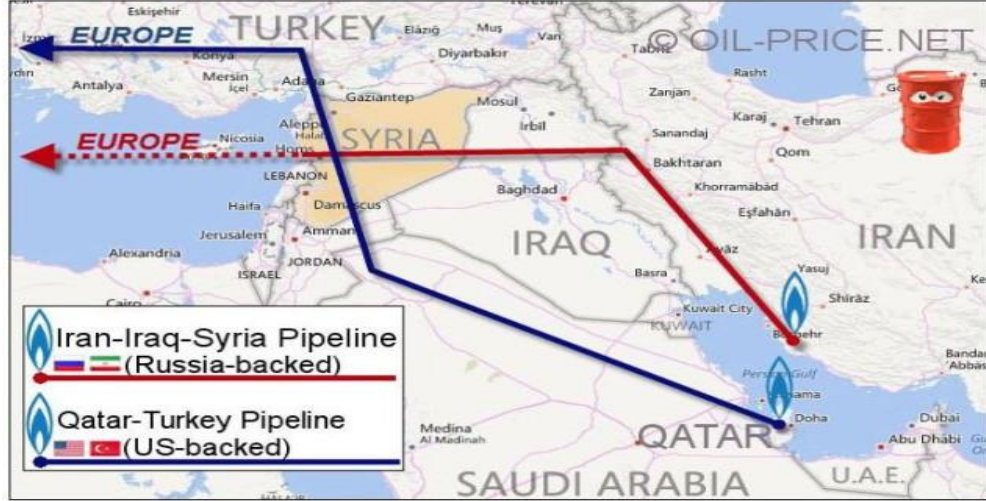
⁴⁴³ "Hedef; Akdeniz'e Açılan 'Kürt koridoru'", *Habernida*, 2017, <http://habernida.com/hedef-akdenize-acilan-kurt-koridoru/?fbclid=IwAR2YptrxYIrhTdqNy3mqJDZjRfL-Y069oDswSuWj99cjpTR7QTG9K1LAU6o>, (01.03.2019).

⁴⁴⁴ Tunca Bengin, "19 Mayıs Işığında Hatay ve Kürt Koridoru", *Milliyet*, 2017, <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/tunca-bengin/19-mayis-isiginda-hatay-ve-kurt-2453759/>, (01.03.2019).

⁴⁴⁵ Robert F. Kennedy, "Why The Arabs Don't Want Us in Syria", *Politico Magazine*, 2016, <https://www.politico.com/magazine/story/2016/02/rfk-jr-why-arabs-dont-trust-america-213601?o=1>, (16.03.2019).

⁴⁴⁶ "Ortadoğudaki Boru Hattı Savaşları", *Gençlik Araştırmaları Derneği*, 2017, <http://www.genc.org.tr/2017/04/24/ortadogudaki-boru-hatti-savaslari/>, (16.03.2019).

⁴⁴⁷ "Katar'ın Ardındaki Gaz Oyunu", *Odatv*, 2017, <https://odatv.com/katarin-ardindaki-gaz-oyunu-1306171200.html>, (16.03.2019).

Harita-3: Katar-Türkiye Boru Hattı ve İslami Boru Hattı⁴⁴⁸

ABD'nin Kürt hattından enerji denetimi dışında sağlayacağı birtakım faydalar da vardır. Amerikalı yetkililer, 11 Eylül saldırılarının ülkelerine yapılmasına rağmen, uygarlığın ve özgürlüğün timsali olarak gördükleri ABD'yi dünyayla özdeşleştiren bir kanıyla hareket ederek dünyayı koruma görevi üstlendiklerini empoze etmek istemişlerdir.⁴⁴⁹ ABD, Orta Doğu ülkelerinin demokratik olmaması nedeniyle İslami grupların siyasal katılımının gerçekleşmediği ve buna bağlı olarak bu grupların teröre meylettikleri ve tehdit unsuru olduklarını iddia etmiştir.⁴⁵⁰ Dolayısıyla sonraki süreçte Orta Doğu'ya demokrasi getirme söylemi gündeme girmiş ve bölgede demokratik rejimlerin kurulması hedeflenmiştir. Bu süreç, Saddam'ın devrilmesinin bölgede demokratik dönüşümleri tetikleyeceği öngörüsüyle Irak'a müdahale ile başlamış⁴⁵¹ ve bu demokrasi dalgası Tunus, Libya ve Mısır derken Suriye'ye kadar uzanmıştır. Bu noktada Kürtlerin Suriye ve Irak'taki varlıkları ABD'nin çıkarlarıyla uyumlaşmıştır. Irak'taki Kürt yapısı, ilk olarak Saddam Hüseyin'i dengeleme, Saddam Hüseyin sonrası dönemde ise artan Şii etkinliğini balans etme işleviyle ABD için önemli olmuştur.⁴⁵² Aynı zamanda ABD, İran'ın bölgedeki faaliyetlerini engellemek amacıyla, Kürt yapısını İran'ın önünde bir set olarak görmüştür. Ayrıca Şii-Sünni çatışması yaşanan Irak'ta, görece en güvenli alan Kürt bölgesi ve ABD'ye sempatiyle yaklaşan Kürtler olmuş,

⁴⁴⁸ "Ortadoğudaki Boru Hattı Savaşları".

⁴⁴⁹ Taşkın, "11 Eylül Saldırıları Sonrası ABD", 45.

⁴⁵⁰ Burak Bilgehan Özpek, "En Uzun On Yıl: 11 Eylül Sonrası Ortadoğu", *Ortadoğu Etütleri*, Cilt: 3, Sayı: 2 (2012): 185.

⁴⁵¹ A.g.e., 185.

⁴⁵² Uzgel, "ABD ve NATO'yla İlişkiler (2001-2012)", 281.

ABD askerleri bu alanda konuşlanarak ülkedeki ve bölgedeki olaylara müdahale etme imkânı kazanmıştır.⁴⁵³ Ayrıca ABD, 11 Eylül sonrası savaş ilan ettiği küresel terörizme yönelik Kürt gruplar ile hareket ederek, Irak'taki El-Kaide bağlantılı örgütlere karşı peşmergelerden de yararlanmışır.⁴⁵⁴ 2011 sonrasında ise Suriye'deki kriz ortamında yükselen Kürt hareketi ile ülkenin kuzeyinde ABD bir ittifaka gitmiştir. Irak'tan Suriye'ye uzanan bir Kürt yapısının doğmasıyla ABD, çıkarlarına tehdit oluşturan ve “şer eksenli” olarak nitelendirdiği Suriye ve İran'ın bağlantısını kesme isteğini gerçekleştirme fırsatı da yakalamıştır. Çünkü bu iki devletin, ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiklerinden İsrail'e karşı büyük bir tehdit yaratması ve Hizbullah ve Hamas gibi örgütleri desteklemesi ABD'yi tedirgin etmiştir.⁴⁵⁵ Özellikle bu noktada ABD, Irak'ta hiç istemediği bir şekilde Şiiilerin otoritede baskın hale gelmesi ve El-Kaide uzantısı örgütlerin ortaya çıkması gibi tecrübeleri Suriye'de yaşamak istememiştir. Dolayısıyla Esad'dan sonra otoritenin Şii ağırlık olması veya Selefi örgütlerin eline geçmesi ihtimalinden dolayı ABD, Kürtlerle ittifak kurarak Suriye'deki siyasetini Kürtler üzerinden yürütmeyi amaçlamıştır. Bu ittifak ise, dünyanın, özellikle de ABD'nin 11 Eylül sonrası doğrudan değerlerine, çıkarlarına ve küresel üstünlüğüne tehdit olarak gördüğü El-Kaidevari IŞİD örgütüyle mücadele kapsamında gelişmiştir.

Tüm bunlar göz önüne alındığında Kürt Koridoru, ABD'nin küresel üstünlüğünü devam ettirmek ve karşısına yeni güçlerin çıkmasını önlemek için BOP kapsamında Orta Doğu coğrafyasını dönüştürerek, enerji kaynaklarını ve güzergâhlarını denetim altına alma, demokrasiler inşa ederek bölgeyi ABD çıkarlarına uyumlu hale getirme ve terörizmin kaynağını kurutma işlevi görecektir. Özellikle, son dönemde Akdeniz açıklarında önemli enerji rezervlerinin keşfi⁴⁵⁶ ve Güney Kıbrıs Rum Kesimi, İsrail ve Yunanistan'ın enerji anlaşması ve akabinde ABD, İsrail ve Yunanistan'ın petrol platformlarını korumak üzere askeri işbirlikleri⁴⁵⁷ göz önüne alındığında bölgedeki potansiyel enerji ile Kürt Koridorunun taşıyacağı petrol ve doğalgaz birleştiğinde ABD kontrolünde yeni bir enerji merkezi ortaya çıkacaktır. Ayrıca Basra'daki enerji akışını

⁴⁵³ A.g.e., 281.

⁴⁵⁴ A.g.e., 284.

⁴⁵⁵ Fehim Taştekin, *Suriye-Yıkıl Git, Diren Kal* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 57.

⁴⁵⁶ Ergenekon Savrun, “Doğu Akdeniz ve Ege Adaları Enerji Koridoru Üzerinden Megali İdea ve Yeni Soğuk Savaş Senaryoları”, *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 7 (2018): 149.

⁴⁵⁷ Dursun Yıldız, “Yeni Enerji Koridoru: Doğu Akdeniz”, *Topraksuenerji*, 2-3, http://www.topraksuenerji.com/New_Energy_Corridor_For_The_Eastern_Mediterranean.pdf.

denetlemek isteyen ABD, Kürt Koridoru ile düşman olarak nitelediği İran'ın Körfez'deki etkinliğini kırabilecek ve İran'ın Hürmüz Boğazı üzerindeki enerji akışını aksatabilme yeteneğini engelleyerek Basra kaynaklarına ikame bir yol oluşturabilecektir.⁴⁵⁸ ABD, Kürt hattı sayesinde, Arap olmayan ve Batı'ya minnettar bir yapılanmayı Orta Doğu coğrafyasına yerleştirerek bölgedeki kaynakları denetim altına alabilecek ve de Avrasya'daki doğal kaynaklara ulaşım için bir üs kazanmış olacaktır.⁴⁵⁹

3.1.2. Suriye İç Savaşı Ve Planın Gelişimi

Tunus'ta Muhammed Buazizi adlı bir seyyar satıcının, arabasına el konulmasına tepki olarak kendini yakması, özgürlük ve hayat şartlarının iyileştirilmesi gibi sloganlar doğrultusunda yürütülen ve Arap Baharı olarak adlandırılan toplumsal ve siyasi hareketlerin başlangıcı olmuştur. Daha sonra Mısır'a sıçrayan bu toplumsal ve siyasi süreç, Tunus ve Mısır'da iktidar değişikliklerini beraberinde getirmiştir. Ancak Libya ve ardından 2011'de Suriye'ye sıçrayan olaylar, toplumsal protestoların dışına çıkarak bir iç savaşa dönüşmüş ve aynı zamanda dış aktörlerin müdahalesiyle de vekâlet savaşlarının yaşanmasına neden olmuştur.⁴⁶⁰

6 Mart 2011'de Dera şehrinde 15-17 yaşlarındaki bir grup öğrencinin, Tunus ve Mısır'daki gösterilerden etkilenerek okul duvarlarına özgürlük istediklerini belirten sloganlar yazmasıyla rejim tarafından gözaltına alınmaları, Suriye'deki toplumsal protestoların fitilini ateşlemiştir.⁴⁶¹ Gözaltına alınan gençlerin işkenceye maruz kaldığı söylemleri toplumda bir hassasiyet oluştururken, Esad yönetimine karşı tepki göstermek için gösteri yapan halka güvenlik güçlerinin sert müdahalede bulunması protestoların şiddetlenmesine ve yayılmasına sebebiyet vermiştir. Suriye'nin birçok kentinde özgürlük ve yaşam kalitesinin artmasına yönelik Esad yönetimine karşı halk ayaklanmaları meydana gelmiştir. Dera'nın Sünni çoğunlukta olması ve Ürdün'e yakınlığı nedeniyle Suriye'deki Müslüman Kardeşler (*İhvan-ı Müslimin*)* üyeleri ile Ürdün'dekilerin bağlantı kurabilmesi, olayların büyümesi durumunda kontrolü

⁴⁵⁸ Volkan Ş. Ediger, Balkan Devlen ve Deniz Bingöl McDonald, "Levant'ta Büyük Oyun: Doğu Akdeniz'in Enerji Jeopolitiği", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 9, Sayı: 33 (2012): 86.

⁴⁵⁹ Eser Özalındere, "Erdoğan ve Davutoğlu'nun Emperyalistlere Hediye Ettiği Uydu Devlet: Kürdistan", *İleri*, Sayı: 59 (2013): 202.

⁴⁶⁰ Ceren Gürseler, "'Yeni' Olgusu: 100. Yılında Sykes-Picot Antlaşması, Orta Doğu ve Türkiye", *Akademik Bakış*, Cilt: 9, Sayı: 18 (2016): 83.

⁴⁶¹ Taştekin, *Suriye-Yıkıl Git, Diren Kal*, 21-22.

* 1928'de Hasan El-Benna tarafından Mısır'ın İsmailiye şehrinde kurulmuş bir cemiyettir.

sağlamada zorluk çekeceğinin farkında olan Esad yönetimini, protestocuları öldürenleri cezalandırma ve eylemlerden dolayı tutuklananları serbest bırakma gibi birtakım tedbirler almaya itmiştir.⁴⁶² Ayrıca Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Buteyna Şaban, meşru taleplerin dikkate alınacağını, işçi ücretlerinin artırılacağını, sağlık alanında düzenleme yapılacağını, Baas dışındaki partilerin seçime girmesine izin verileceği, yolsuzlukla mücadele edileceği ve basına özgürlük tanınacağını açıklamış ve büyük oranda 2005 Şam Deklarasyonunun* içeriğiyle aynı olan bu vaatler ile olayları kontrol altına almaya çalışmıştır.⁴⁶³ Ancak sözü geçen vaatlerin yeni olmadığını ve kendilerini oyalamak üzere ortaya atıldığını düşünen muhalif gruplar protestolardan geri adım atmamıştır. Dahası İdlib'e bağlı Cısr El-Şuğur'da 123 güvenlik mensubunun muhalifler tarafından öldürülüp ve öldürülenlerin Maide suresinin 33. ayeti** doğrultusunda, Selefi/Vahhabi*** zihniyetini barındıran bir şekilde uzuvlarının kesilmesi, olayların toplumsal protestoları aştığının göstergesi olmuş ve ülkedeki şiddeti tırmandırmıştır.⁴⁶⁴

Oluşan kriz ortamında Suriye'nin etnik ve dinsel çeşitliliği ile bölgede çıkarları olan gerek küresel gerekse bölgesel aktörlerin çatışmaya müdahil olması Suriye'de olayları iyice karıştırmıştır. Planlanan Kürt Koridorunun bir bölümüne sahip olması, Hizbullah ve İran ile yakın ilişkileriyle İsrail'e tehdit oluşturması ve Şiiiler ile kurduğu bağlantılar nedeniyle Suudi Arabistan ile Körfez ülkelerinin tepkisini çekmesi, Rusya ile geliştirdiği müttefiklik ilişkisi nedeniyle ABD'nin karşısında yer alması Suriye'yi önemli kılan nedenlerin başında gelmiştir.⁴⁶⁵ Ayrıca Suriye'nin enerji rezervlerine yakınlığı ve enerji nakil güzergâhında olması da önemini bir kat daha artırmıştır. Özellikle önceki başlıkta değinildiği üzere Katar-Türkiye Boru Hattı ile İslami Boru Hattı projelerinin çatışması bu noktada örnek gösterilebilir.

⁴⁶² Nebi Miş, "Suriye 2011", içinde: *Ortadoğu Yıllığı 2011*, ed. Kemal İnat, Bilal Yıldırım, Fuat Aydın ve Muhittin Ataman (İstanbul: Açılım Kitap, 2012), 264.

* Suriye'deki muhalif kesimlerin, ülkede reformların yapılması, demokratik bir düzenin gelmesi, yeni anayasanın hazırlanması ve yeni meclisin kurulması üzerine ortak bir zeminde buluştukları bir bildiridir.

⁴⁶³ A.g.e., 264-265.

** "Allah'a ve peygamberine karşı savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası ancak ya öldürülmeleri veya asılmaları yahut el ve ayaklarının çapraz olarak kesilmesi ya da buldukları yerden sürgün edilmeleridir. Bu, onların dünyada uğradıkları aşağılayıcı cezadır. Ahirette ise onlar için büyük bir azap vardır."

*** İslam'ın ortaya çıktığı dönemdeki uygulamasını kendine ilke edinmiş İslami yaklaşımlardır. Temelleri Hanbeli mezhebinin kurucusu Ahmet bin Hanbel'in düşüncesine dayanan Selefilik İbn Teymiye tarafından, aynı yolu takip eden Vahhabilik ise Muhammed bin Abdulvahhab tarafından kurulmuştur.

⁴⁶⁴ Taştekin, *Suriye-Yıkıl Git, Diren Kal*, 86-91.

⁴⁶⁵ A.g.e., 55.

Rusya, Akdeniz'deki tek üssünün Tartus'ta olması ve tarihsel olarak yakın ilişkiler içinde bulunması sebebiyle Suriye'yi desteklemiş ve Esad'ın iktidarda kalmasını istemiştir.⁴⁶⁶ Küresel bir güç olduğu imajını göstermeye çalışan Rusya, muhaliflere saldırılar düzenleyerek ve Tartus üssünün yanında Lazkiye'de hava üssü inşa ederek Suriye'de yerini sağlamlaştırmaya çalışmak, Katar gazını Suriye üzerinden Akdeniz'e ulaştırma planlarının önüne set çekerek İran-Irak ve Suriye üzerinden oluşturulacak enerji hattını denetlemek ve Doğu Akdeniz'de bulunan enerji rezervlerine yakın olmak istemektedir.⁴⁶⁷ Esad'ın iktidarını destekleyen bir diğer devlet ise İran'dır. Suriye ve İran'ı birbirine yaklaştıran sebeplerden biri, ABD ve İsrail'i ülkeleri için güvenlik tehlikesi olarak görmeleri ve ortak düşman bellemeleridir.⁴⁶⁸ Bunun yanında Suriye'de Esad karşıtı Sünni Müslüman Kardeşler hareketinin, Şii İran rejimine de düşman pozisyonda olması⁴⁶⁹ iki devleti müttefiklik ilişkisine itmiştir.

Suriye krizinde, muhalifleri destekleyen, yaptırım kararları ve reform talepleriyle Esad'a baskı uygulayan⁴⁷⁰ devletlerin başında ABD gelmektedir. Çünkü Esad'ın, İran ve Hizbullah ile bağlantı sağlamasıyla İsrail'e yönelik tehdit oluşturması ve Rusya ile ılımlı ilişkilere sahip olması ABD'yi rahatsız etmektedir. Ayrıca ABD'nin, enerji güzergâhlarını denetim altına alarak küresel üstünlüğünü devam ettirme planlarındaki hedef ülkelerden biri de Suriye'dir. Ancak ABD, Suriye'ye doğrudan müdahale etmekten geri durmuş ve bölgesel aktörler, muhalif kesimler ve silahlı gruplar üzerinden olayları yönlendirmeye çalışmıştır. ABD'nin yanı sıra AB ülkeleri de, Orta Doğu'daki ekonomik çıkarlarını savunmak ve enerji ithalatında çeşitliliğini artırarak Rusya'ya bağımlılığını azaltmak için Suriye'de etkin rol oynamış ve Esad'a yönelik caydırıcı adımlar atmıştır. Suriye krizinde Esad yönetimine karşı olan bir diğer devlet Türkiye'dir. 2011 öncesi "komşularla sıfır sorun politikası" kapsamında Suriye ile ilişkilerini geliştiren Türkiye, Suriye'de baş gösteren krizde, yeni Osmanlıcılık ideali ve enerji kaynaklarının Avrupa'ya taşınmasında kilit bir nokta olma düşüncesi ile hareket etmiştir. Planlarını Esad'ın devrileceği ihtimaline göre yapan Türkiye, doğacak otorite boşluğunda kendi etki alanını yaratarak, bölgedeki Kürtlerin fırsattan istifade gücünü

⁴⁶⁶ Oğuzhan Akyener, "Suriye İç Savaşı-Enerji, Güvenlik ve Siyaset Boyutlarıyla", *TENVA*, Rapor No: 10 (2018): 35-36.

⁴⁶⁷ Özdemir, "Rusya Suriye'de Ne Yapmak İstiyor?", (30.03.2019).

⁴⁶⁸ Taştekin, *Suriye-Yıkıl Git, Diren Kal*, 56.

⁴⁶⁹ Akyener, "Suriye İç Savaşı-Enerji, Güvenlik ve Siyaset Boyutlarıyla", 38.

⁴⁷⁰ Miş, "Suriye 2011", 283.

artırmasını önlemek istemiştir.⁴⁷¹ Esad karşıtı diğer devletler ise Suudi Arabistan ve Katar'dır. Suudi Arabistan, bölgeye Şiiliği yaymak isteyen İran'ın etkisini kırmak için İran'ın destekçisi Esad'ın devrilmesinden yana irade ortaya koymuştur.⁴⁷² Suudi Arabistan ve Katar muhalefete lojistik, askeri eğitim ve mühimmat desteği yapmıştır. Muhalefeti destekleyen devletlerin, Katar-Türkiye Boru Hattı projesini benimsemeleri ve ABD müttefiki olmaları, Suriye krizindeki ortaya çıkan kamplaşmanın tesadüf olmadığını gözler önüne sermektedir.

Suriye'de çatışmaların artmasında ve önüne geçilememesinde bölgesel ve küresel aktörlerin rolü kadar, Suriye'deki çeşitli muhalif ve yerel grupların davranışları ve izledikleri siyaset de oldukça önemli olmuştur. Mezhepsel, dini, etnik ve ideolojik açıdan çeşitlilik gösteren Suriye muhalefesinde özellikle Özgür Suriye Ordusu (ÖSO), IŞİD ve PYD, yaşanan gelişmeler bağlamında üzerinde durulması gereken örgütlerdir. ÖSO, Hüseyin Harmuş'un önderliğinde kurulun Hür Subaylar Hareketine katılan ve sonrasında Harmuş ile görüş ayrılıkları yaşayarak gruptan ayrılan Riyad el Esad tarafından 29 Temmuz 2011'de kurulmuştur.⁴⁷³ ÖSO, Esad rejimini sona erdirmeyi temel amacı olarak açıklamıştır.⁴⁷⁴ Kurulduğu dönemde ise ÖSO'nun merkez üssü Hatay olarak belirtilmiştir⁴⁷⁵ ve Türkiye başta olmak üzere Esad karşıtı diğer devletler tarafından desteklenmiştir. Ancak her ne kadar Suriye yönetimine muhalif ülkelerden silah, lojistik ve askeri eğitim yardımları alsalar bile, bu ülkelerin farklı talepleri doğrultusunda ÖSO içerisinde farklı gruplaşmalar meydana gelmiş⁴⁷⁶ ve birlik sağlayamamaları nedeniyle de mücadelelerinde tam bir sonuç elde edememişlerdir. Örgüt içinde Müslüman Kardeşler topluluğunun ağır basması ve zamanla Selefilğin palazlanması da Batılı devletlerde ÖSO'ya karşı ön yargı oluşturmuştur.

IŞİD ise Selefiligi benimseyen bir örgüt olarak Suriye sahnesine çıkmıştır. Ancak IŞİD'in varlığı, Suriye iç savaşının öncesine uzanmaktadır. ABD'nin 2003'te Irak'a müdahalesinden sonraki süreçte, Irak'ta Şiilerin etkinliğini artırması ve Sünni

⁴⁷¹ Yeşilyurt, "Orta Doğu'yla İlişkiler (2001-2012)", 421.

⁴⁷² Dilek Yiğit, "Suudi Arabistan'ın Suriye Politikası", içinde: *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar ve Zafer Yıldırım (İstanbul: Beta, 2016), 494.

⁴⁷³ Taştekin, *Suriye-Yıkıl Git, Diren Kal*, 91.

⁴⁷⁴ Abdülkadir Şen, *Tüm Yönleriyle Suriye Devrimi* (İstanbul: Yapı Bozum, 2016), 118.

⁴⁷⁵ "Ana üs: Hatay, Turkey", *Hürriyet*, 2012, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/ana-us-hatay-turkey-21333062>, (01.04.2019).

⁴⁷⁶ Şen, *Tüm Yönleriyle Suriye Devrimi*, 122.

kesimleri dışlayan tavırlarının yanında⁴⁷⁷ Kürtlerin bir otonomi elde etmesinden de rahatsız olan Sünni kitle, Selefi örgütler için potansiyel insan kaynağı olmuştur. Aynı şekilde, ABD'nin kurduğu Geçici Koalisyon Otoritesinin en üst dört rütbeye sahip olan Irak ordusu askerlerinin hiçbir devlet görevinde çalıştırılmaması kararı ve Irak ordusunun, istihbarat servislerinin ve özel kuvvet birliklerinin terhis edilmesi 300.000 askeri Selefilere hedefi haline getirmiştir.⁴⁷⁸ IŞİD'in kökleri, ilham kaynağı ve kurucusu olarak görülen Ebu Musab El-Zerkavi'ye uzanmaktadır.⁴⁷⁹ İlk olarak Muhammed El-Makdisi'nin önderliğindeki *Bayat El-İmam** adlı örgütü içinde faaliyet göstermiş olan Zerkavi, ABD'nin Irak işgali sonrası lideri olduğu Tevhid ve Cihad Örgütü ile Sünni direnişin öncülerinden olarak çok sayıda terör eylemlerinde bulunmuştur.⁴⁸⁰ Sonraki süreçte Zerkavi, Ladin ile anlaşarak örgütün ismini İki Nehir Topraklarındaki El-Kaide olarak kullanmış ve bu örgüt Irak El-Kaidesi olarak adlandırılmıştır. Zerkavi'nin ölümünden sonra, örgüt Irak İslam Devleti (İİD) olarak ismini kullanmaya başlamış ve liderliğe geçen Ebu Ömer El-Bağdadi, ABD ve yandaşlarına karşı cihat ilan etmiştir.⁴⁸¹ Ancak ABD, para ve silah desteğiyle Sünni grupları *Sahva Birlikleri* (Uyanış Birlikleri) adı altında örgütleyerek İİD'ye karşı kullanmış ve bu saldırılardan sonra 2010'da Ebu Ömer El-Bağdadi öldürülünce yerine Ebu Bekir El-Bağdadi geçmiştir.⁴⁸² ABD 2011'de Irak'tan çekilme kararı alınca, Irak'ın siyasi istikrarsızlığından ve Sünnilerin dışlanmışlığından faydalanan örgüt tekrar güçlenmeye başlamış ve Suriye'de iç savaşın patlak vermesi sonrası Suriye-Irak sınırındaki güvenlik boşluğunu kullanarak iki ülkede faaliyet göstermeye başlamıştır.⁴⁸³ El-Kaide bağlantılı El-Nusra Cephesinin Suriye'de etkinlik kazanmasından rahatsız olan El-Bağdadi, El-Kaide ile olan bağlantısını kopararak 2013'te örgütün adını IŞİD olarak değiştirmiş ve 2014'te de halifelik ilan ederek İslam Devleti kurduğunu açıklamıştır.⁴⁸⁴

⁴⁷⁷ Şemsettin Erdoğan ve Ergün Deligöz, "Irak Şam İslam Devleti (IŞİD): Gücü ve Geleceği", *Savunma Bilimleri Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1 (2015): 8.

⁴⁷⁸ A.g.e., 8.

⁴⁷⁹ Adem Özer, "Kabuk Devlet ve IŞİD", içinde: *Suriye-Çatışma ve Uluslararası Hukuk*, ed. Fatma Taşdemir (Ankara: Nobel, 2016), 258.

* Lidere Sadakat.

⁴⁸⁰ Recep Tayyip Gürler ve Ömer Behram Özdemir, "Tevhid ve Cihad Örgütü"nden "İslam Devleti"ne", *SETA*, Sayı: 60 (2014): 1.

⁴⁸¹ Özer, "Kabuk Devlet ve IŞİD", 260-261.

⁴⁸² A.g.e., 261.

⁴⁸³ Gürler ve Özdemir, "Tevhid ve Cihad Örgütü"nden "İslam Devleti"ne", 2-3.

⁴⁸⁴ Özer, "Kabuk Devlet ve IŞİD", 262.

Örgüt, Suriye ve Irak'ta düzenlediği saldırılarla Musul başta olmak üzere birçok önemli şehri ele geçirmeyi başarmıştır.

Suriye iç savaşında bir diğer aktör ise Kürtler olmuştur. Ancak Kürtler, Barzani destekli *Encûmena Niştimanî ya Kurdî li Sûriyê* (ENKS)*, Kürt Ulusal Birliği** ve PYD'nin de içinde bulunduğu *Tevgerên Civaka Demokratîk* (TEV-DEM)*** şeklinde ayrılarak bütünlükten uzak bir görüntü çizmişlerdir.⁴⁸⁵ Bu dağınık çerçevede Kürtler üzerinde baskınlığı elde eden grup ise, iyi örgütlenme ve YPG-YPJ adlı silahlı unsurları ile PYD olmuştur.⁴⁸⁶ Özellikle PYD'nin, Adana Mutabakatı imzalandıktan sonra Suriye'den uzaklaştırılan PKK terör örgütünün tabanında örgütlenmesi, etkinliğinin artmasına ve Suriye'de ön plana çıkmasına katkı sağlamıştır. Bunların yanında Suriye'de PYD'yi aktörleştiren başka etmenler de vardır. Krizin başlangıcında Esad'ın devrilmemesi ve direnç göstermesi, ülke içinde yaşanan gelişmeler ve değişen konjonktür, PYD'ye hareket imkânı ve kendi siyasetini izleme fırsatı sunmuştur. Ayrıca PYD'nin, Esad'ın veya muhalefetin yanında yer almaması ve bağımsız davranarak üçüncü bir yol seçmesi, Rusya gözünde terörist olarak görülmemesine ve desteklenmesine aynı zamanda Esad karşıtı ülkelerin de PYD'yi yanlarına çekme siyaseti izlemesine neden olmuştur.⁴⁸⁷ Suriye'deki diğer Kürt partilerine nazaran finansal açıdan daha güçlü ve bağımsız olması, Kürt partileri arasında uzlaşmazlıkların yaşanması⁴⁸⁸ ve 2004 Kamışlı olaylarındaki etkin rolü sonrası kitleleri mobilize etmeyi başarması, PYD'nin ön plana çıkmasında etkili olan diğer gelişmelerdir. PYD'nin ardından en etkili Kürt grup ise Suriye Kürdistan Demokrat Partisi (SKDP) öncülüğündeki ENKS'dir.⁴⁸⁹ Suriye'de isyanların başlangıcında ENKS ve PYD, Kürtlerin tek temsilcisi konumuna erişmek için rekabete girişmiş ve gösterilerde

* Suriye Kürt Ulusal Konseyi.

** 2016'da Suriye Kürt Demokrat Birlik Partisi, *Rêfektin* (Suriye Kürt Uzlaş Partisi), İslah Partisi ve Kürt Sol Partisi kendilerini "Bağımsızlar" olarak tanımlamıştır.

*** Demokratik Toplum Hareketi. PKK'nın Suriye'deki faaliyetleri için kurulan çatı örgüttür.

⁴⁸⁵ İbrahim Kerman ve Ertan Efegil, "Terör Örgütü PKK/PYD'nin Suriye'de İzlediği İç Savaş Stratejisinin Değerlendirilmesi", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, Hibrit Savaşları Özel Sayısı, Cilt: 1, Sayı: 2 (2017): 163.

⁴⁸⁶ A.g.e., 163.

⁴⁸⁷ Ömer Göksel İşyar, "Suriye İç Savaşı'nda PYD'nin Aktörleşmesinin Başlıca Nedenleri", *Bilge Strateji*, Cilt: 9, Sayı: 16 (2017): 41.

⁴⁸⁸ Serhat Erkmen, "Türkiye ve Suriyeli Kürtler: Güven Bunalımı, Tıkanmışlık ve Bir Arada Yaşama", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 4, Sayı: 47 (2012): 26-27.

⁴⁸⁹ Oktay Bingöl, "Suriye'de Kürt Hareketi: PYD/YPG'nin PKK ve Bölgesel Kürt Dinamiği İle İlişkisi ve Türkiye'ye Etkileri", *Merkez Strateji Enstitüsü*, Rapor No: 14 (2016): 14.

PYD'lilerin Öcalan posterleri taşıması üzerine çatışmalar yaşanmıştır.⁴⁹⁰ 11 Haziran 2012'ye gelindiğinde ise Barzani, Kürtler arasında çatışmaları sona erdirmek ve Kürtlerin siyasi ve kültürel taleplerini elde etmeye yönelik mücadelede koordinasyon sağlamak için ilk adımı atmıştır. 16 Aralık 2011'de kurulan ve yürütme işlevini TEV-DEM'in üstlendiği *Meclîsa Gel a Rojavayê Kurdistan* (MGRK)* ve ENKS yetkilileri bir araya gelmiş ancak istenilen sonuca ulaşılamamıştır. 9-12 Temmuz 2012'de ise taraflar yeniden bir araya gelmiş ve Erbil Mutabakatı adı altında koordinasyon üzerinde anlaşarak ENKS ile MGRK'den beşer kişiyle oluşturulacak Kürt Yüksek Konseyinin (KYK) kurulmasına karar vermişlerdir.⁴⁹¹ Fakat yukarıda belirtilen gerekçelerle üstünlüğü ele geçirmiş olan PYD, bölgede yaşanan gelişmelerle hâkimiyet alanını genişletirken, diğer Kürt unsurlardan bağımsız davranmaya da devam etmiştir.

Suriye'deki Kürt partileri, Kürtlerin nüfus olarak azlığı ve yoğun olarak yaşadıkları Kobani (Ayn El-Arap), Cezire ve Afrin arasındaki coğrafi kopukluk sebebiyle, bağımsızlık mücadelesini benimsemek yerine Suriye'nin toprak bütünlüğü çerçevesinde Kürtlerin anayasal haklarının tanınmasını talep etmişlerdir.⁴⁹² 2011'de Suriye iç savaşa sürüklendiği zaman ise PYD, KCK'nin bir parçası olarak, Öcalan'ın önerdiği demokratik özerklik** mottosunu benimsemiştir.⁴⁹³ PYD'nin bu hedefi, KCK sözleşmesiyle oluşan ve Türkiye, Irak, İran ve Suriye'yi kapsayan Öcalan'ın demokratik konfederalizm projesinin Suriye ayağını oluşturmaktadır.⁴⁹⁴ Suriye'deki çatışma ortamını, Araplar arasındaki dinsel-mezhepsel bir mücadele olarak yorumlayan PYD, iç savaşın derinleşeceğini ve ülkede bir otorite boşluğunun oluşacağını öngörmüş ve Kürt nüfusun yoğun olduğu bölgelerde idari, siyasi, sosyal, ekonomik sistemler ve güvenlik sistemleri oluşturma çalışmalarına başlamıştır.⁴⁹⁵

Esad'ın Kürtlere yönelik tutumu da PYD'nin yürüttüğü siyaseti kolaylaştırmıştır. İsyanın başlangıcında Kürtlerin de çatışmalara dâhil olmasını önlemek isteyen Esad,

⁴⁹⁰ Taştekin, *Rojava: Kürtlerin Zamanı*, 111.

* Batı Kürdistan Halk Meclisi.

⁴⁹¹ A.g.e., 147.

⁴⁹² A.g.e., 98.

** Abdullah Öcalan'ın, Murray Bookchin'in Toplumsal Ekoloji düşüncesini baz alarak, Kürt sorununu siyasi alanda çözmeye yönelik ortaya attığı öneridir ve kısaca, siyasi sınırlarda değişme olmadan yerel ve bölgesel özerkliği, toplumların demokratik ve özgür bir ortamda seslerini daha iyi duyurabilmesi ve haklarını talep edebilmesini kapsamaktadır.

⁴⁹³ Erkmén, "Türkiye ve Suriyeli Kürtler: Güven Bunalımı", 24.

⁴⁹⁴ "PKK/KCK Terör Örgütünün Suriye Kolu: PYD-YPG", *T.C. İçişleri Bakanlığı*, Mayıs (2017): 7.

⁴⁹⁵ Kerman ve Efeğil, "Terör Örgütü PKK/PYD'nin Suriye'de İzlediği", 169.

ecanib olarak tanımlanan Kürtlere vatandaşlıklarının geri verilmesini öngören yasayı onaylamış⁴⁹⁶ ve müzakere taleplerinde bulunarak Kürtlere ılımlı yaklaşılmaya çaba göstermiştir. 18 Temmuz 2012’de Şam’da düzenlenen saldırıda dört üst düzey yetkilinin* öldürülmesi ve Menbiç ile Cerablus’un muhaliflerin eline geçmesi sonrasında ise, Esad güçleri, Kürtlerin bulunduğu kuzey kesimlerden iç bölgelere çekilmiştir.⁴⁹⁷ Bu hamle ile Esad, dış destekli diğer muhalif grupların bölgeye hâkim olmasındansa, daha sonra uzlaşabileceğini düşündüğü Kürtlerin denetim sağlamasını seçmiş ve böylece Türkiye’ye karşı da bir güvenlik tehdidi oluşturarak Türk hükümetini sıkıştırmayı planlamıştır.⁴⁹⁸ Şam saldırısının ertesinde PYD’nin kantonlaşma sürecinin başlaması da,⁴⁹⁹ Esad’ın izlediği bu stratejisinin bir sonucu olmuştur. 19 Temmuz’da Kobani’yi ele geçiren Kürtler, 20 Temmuz’da Afrin, 21 Temmuz’da Derik ve Amude’de üstünlük sağlamış, Haseke ve Kamışlı’da ise rejim güçlerinin kısmi çekilmesi nedeniyle bu şehirlerde denetimi paylaşmak zorunda kalmışlardır.⁵⁰⁰

PYD’nin kontrol sahası genişlerken Esad güçleri ile ufak tefek çatışmalar dışında karşı karşıya gelmemesi, rejim güçlerinin Kürt bölgelerinden çekilmesi ve PYD’nin muhalefetin yanında yer almaması gibi nedenlerle, Esad karşıtı cephe, PYD’nin Esad ile müttefiklik ilişkisi içerisinde olduğunu ileri sürmüştür. Ancak muhalif grupların, Esad sonrası yapılanma sürecinde Kürtlere özerklik tanımayı reddetmesi⁵⁰¹ PYD’yi muhalefetten uzaklaştıran sebeplerin başında gelmektedir. Bunun yanında, Suriyeli muhaliflerin Suriye Ulusal Konseyi (SUK) adı altında İstanbul’da toplanması ve kendi Kürt sorununu çözmemiş olan Türkiye’nin etkisi altında bir yapılanma olması nedeniyle de PYD muhalif kesimlere soğuk davranmıştır.⁵⁰² Bu gelişmeler göz önüne alındığında, Esad’ın çekildiği yerlerde PYD’nin hâkimiyet kurması ÖSO ile PYD’yi karşı karşıya getirmiş ve gerilimi tırmandırmıştır. PYD’nin etkin bir güç olarak Suriye sahnesine çıkması, bazı güçlerin PYD ve muhalefeti bir araya getirme siyaseti gütmesine

⁴⁹⁶ “Suriye’de Kürtlere Yarım Asır Sonra Vatandaşlık Hakkı”, *Sol Haber Portalı*, 2011, <http://haber.sol.org.tr/dunyadan/suriyede-kurtlere-yarim-asir-sonra-vatandaslik-hakki-haberi-41171>, (7.04.2019).

* Savunma Bakanı Davud Raciha, Genelkurmay Başkan Yardımcısı Asif Şevket, Devlet Başkanlığı Danışmanı Hasan Türkmani ve Askeri İstihbarat Şefi Hişam İhtiyar.

⁴⁹⁷ Taştekin, *Rojava: Kürtlerin Zamanı*, 149.

⁴⁹⁸ A.g.e., s.149.

⁴⁹⁹ Arzu Demir, *Devrimin Rojava Hali* (İstanbul: Ceylan Yayınları, 2015), 38-39.

⁵⁰⁰ Taştekin, *Rojava: Kürtlerin Zamanı*, 149.

⁵⁰¹ Kerman ve Efegil, “Terör Örgütü PKK/PYD’nin Suriye’de İzlediği”, 170.

⁵⁰² Taştekin, *Rojava: Kürtlerin Zamanı*, 146-147.

de yol açmıştır. ABD, Kürtlerle uzlaşmayı kabul etmemesi ve radikal İslamcı grupların yapı içinde ağırlık kazanması nedeniyle İstanbul merkezli SUK ile sorunlar yaşamaya başlamıştır.⁵⁰³ Buna karşılık SUK'tan geri adım atan ABD, Kasım 2012'de Katar'ın başkenti Doha'da Suriye Muhalifleri ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonunun (SMDGUK) kurulmasına ön ayak olmuştur ve Kürtler de taleplerine karşılık bulma umidiyle SMDGUK'a ılımlı yaklaşmıştır.⁵⁰⁴ Ancak ulusal bağımsızlık, Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunması ve Suriye halkının ulusal birliğinin korunması gibi ilkeleri benimseyen SMDGUK⁵⁰⁵ ile Kürtlerin, özerklik ve ülkenin Suriye Arap Cumhuriyeti isminin Suriye Cumhuriyeti olarak değiştirilmesi talebinin çatışması,⁵⁰⁶ PYD ile muhalefeti uzlaştırmanın kolay olmadığını ortaya çıkarmıştır.

Kasım 2012'de ÖSO ile PYD, Rasulayn'da (Serê Kanîyê) karşı karşıya gelmiş ve bu çatışma PYD'nin özgüven kazanması için çok kritik bir dönüm noktası olmuştur.⁵⁰⁷ PYD ile ÖSO arasındaki ilk şiddetli çatışmaların yaşandığı kent özelliğine sahip olan Rasulayn, savaşın seyrini değiştirmiş ve muhalefet ile rejim arasında süren çatışma ortamına PYD de eklenmiştir.⁵⁰⁸ PYD'nin, savaşı Kürt bölgelerinden uzak tutup hâkimiyet alanı genişletme siyasetinde kırılma yaşanmıştır. Rasulayn, Ceylanpınar Sınır Kapısının bulunması ve Arap savaşçılara Türkiye üzerinden lojistik destek sağlanabilen bir nokta olması⁵⁰⁹ nedeniyle Suriye iç savaşında önemli bir kent olmuştur. Bu stratejik nokta süregelen çatışmaların sonrasında Temmuz 2013'te PYD'nin kontrolüne geçmiştir. Aynı zamanda PYD'nin genişlemesi devam etmiş ve örgüt petrol bakımından zengin olan Rimelan bölgesini El-Nusra'nın elinden almıştır.⁵¹⁰ Yine El-Nusra'nın hâkim olduğu, Irak ile Suriye arasındaki geçişi sağlayan önemli bir nokta olan Til Koçer Sınır Kapısını Ekim 2013'te PYD ele geçirmiştir.⁵¹¹ PYD'nin Suriye'de yakaladığı bu başarılar, örgütte moral artışını da beraberinde getirmiştir. Ayrıca PYD'nin bu dönemde

⁵⁰³ Taştekin, *Suriye-Yıkıl Git, Diren Kal*, 217.

⁵⁰⁴ Taştekin, *Rojava: Kürtlerin Zamanı*, 158.

⁵⁰⁵ "İlkeler", *Suriye Muhalifleri ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu*, <http://tr.etilaf.org/about-us/ilkelere.html>, (13.04.2019).

⁵⁰⁶ Taştekin, *Rojava: Kürtlerin Zamanı*, 159.

⁵⁰⁷ İşyar, "Suriye İç Savaşı'nda PYD'nin Aktörleşmesinin Başlıca Nedenleri", 43.

⁵⁰⁸ Serkan Ocak, "Suriye'nin Kuzeyinde Kürt-Arap Çatışması Mı?", *BBC*, 2012, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/11/121121_syria_raselain_kurds_arabs_conflict.shtml, (14.04.2019).

⁵⁰⁹ Taştekin, *Rojava: Kürtlerin Zamanı*, 171.

⁵¹⁰ Çağıl Kasapoğlu, "Rojava'daki Petrol Savaşı Mı?", *BBC*, 2013, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/08/130820_rojava_enerji, (14.04.2019).

⁵¹¹ "Stratejik Kapıyı PYD Ele Geçirdi", *Milliyet*, 2013, <http://www.milliyet.com.tr/stratejik-kapiyi-pyd-ele-gecirdi/gundem/detay/1782978/default.htm>, (14.04.2019).

El-Kaide bağlantılı gruplar ile çatışması örgüte yeni bir imaj yaratmıştır. Özellikle Temmuz 2013'te Tel Abyad kentinde El-Nusra militanlarının, çoğu çocuk ve kadın olmak üzere 450 Kürdü katletmesi uluslararası toplum nezdinde Kürtleri mağdur konumuna getirirken,⁵¹² aynı zamanda PYD'nin radikal İslamcı terör örgütleri ile savaşması ve bu mücadelede kadınların da rol alması, uluslararası toplumun PYD'ye karşı olumlu bakış açısı geliştirmesine yardımcı olmuştur.

PYD, Suriye'de hâkimiyet alanını genişlettiği ve uluslararası toplumun ılımlı yaklaşımına nail olduğu bu dönemde yeni bir hamleye imza atmıştır. Kamışlı'da yapılan görüşmeler neticesinde PYD, 12 Kasım 2013'te Rojava'da geçici yönetim tesis edilmesine yönelik 82 üyeden oluşan bir Kurucu Meclis ilan etmiştir.⁵¹³ Ardından 7 Ocak 2014'te Amude'de, Rojava'nın anayasası niteliğindeki Toplumsal Sözleşmeyi deklare eden PYD, 21 Ocak'ta Cezire, 27 Ocak'ta Kobani ve 29 Ocak'ta Afrin'i kanton olarak ilan etmiş (Harita-4) ve özerk yönetimlerin kurulduğunu duyurmuştur.⁵¹⁴ Toplumsal Sözleşmenin maddelerinde, demokrasi, insan hakları, laiklik, özgürlük, özel mülkiyet hakkı, cinsiyet eşitliği, ayrımcılığın reddedilmesi gibi Batılı devletlerin gözünde önem arz eden ilkelerin yanında, adem-i merkezîyetçi anlayış ve Suriye toprak bütünlüğüne yapılan vurgu öne çıkmıştır.⁵¹⁵ Bu ilkeler, Suriye'deki Selefi örgütlerin saldırganlığından ve söylemlerinden rahatsız olan Batılılar nezdinde PYD'ye karşı oluşan olumlu yaklaşımları artırmıştır. Aynı zamanda Esad ve Rusya'nın örgüte cephe almaması için, PYD'nin Suriye toprak bütünlüğüne yaptığı vurgu önemli bir ayrıntı olarak dikkat çekmiştir.

PYD meclis, anayasa ve kantonlaşma hamlelerini gerçekleştirirken, bu hamlelere meşruiyet kazandırmak için özellikle Batılı devletlerden dış destek bulması gerektiği bilinciyle davranmaya başlamıştır. Bu bağlamda PYD, Suriye'deki savaş ortamını bir çözüme bağlanmak için uluslararası düzeyde toplanan ve 22 Ocak-16 Şubat arasında ikincisi yapılan Cenevre Konferansına katılmanın ve uluslararası aktörlerle temas kurmanın yollarını aramıştır.⁵¹⁶ Fakat PYD, Cenevre Konferansında yer almayı

⁵¹² İşyar, "Suriye İç Savaşı'nda PYD'nin Aktörleşmesinin Başlıca Nedenleri", 44.

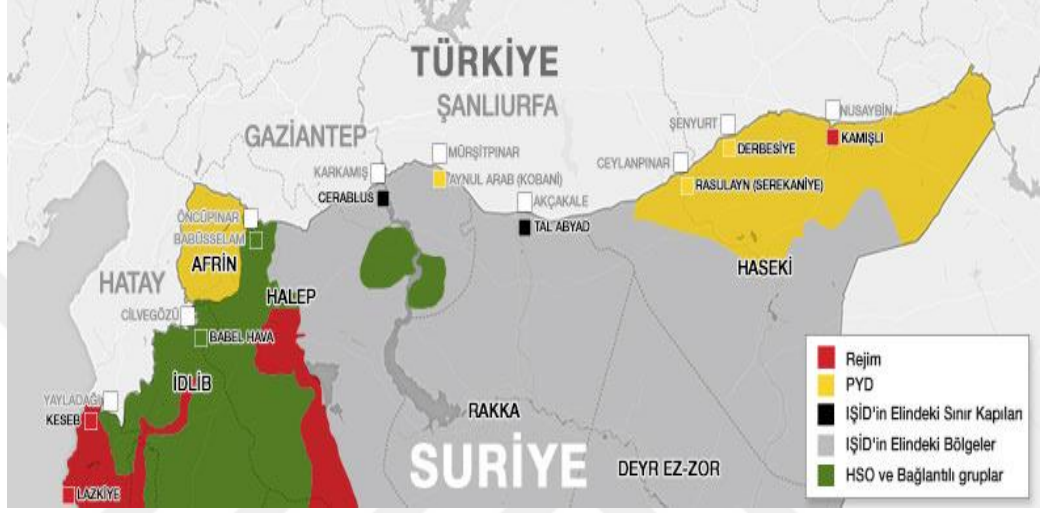
⁵¹³ "PYD Özerklik İlan Etti, PKK Türkiye'ye Komşu Oldu", *Cumhuriyet*, 2013, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/9101/PYD_ozerklik_ilan_etti_PKK_Turkiye_ye_komsu_oldu.html, (14.04.2019).

⁵¹⁴ Taştekin, *Rojava: Kürtlerin Zamanı*, 187.

⁵¹⁵ A.g.e., 187-188.

⁵¹⁶ A.g.e., 185.

başaramamıştır. Ayrıca PYD, ABD ile kurulacak müttefiklik ilişkisinin, Rojava'nın statüsünü genişletebilecek ve ABD'nin NATO, BM, Türkiye ve Batılı ülkeler üzerindeki etkisini kullanarak Rojava'nın meşruiyetini sağlayabilecek bir dayanak olarak görmüştür.⁵¹⁷ ABD ise PYD'nin sahadaki hamlelerini ve gelişmeleri takip ederken, bölgedeki müttefikleri Türkiye, KDP ve Suriyeli muhalifleri kırmamak adına ihtiyatlı davranmayı tercih etmiş ama PYD'ye açık kapı bırakmayı da ihmal etmemiştir.⁵¹⁸

Harita-4: PYD Kantonları (2014)⁵¹⁹

2014'ün sonları ise PYD'nin kaderinin değiştiği zaman dilimi olmuş ve IŞİD'in saldırganlığı, PYD'nin aradığı uluslararası desteğin kapısını aralamış ve ABD ile PYD'yi müttefiklik ilişkisine itmiştir. IŞİD, ortağı El-Nusra ile güç mücadelesine girerek bir ayrım yaşamıştır. Kendi kaderini çizmek isteyen IŞİD, şeriat ile yönetilen bir İslam devleti kurma hedefiyle Irak ve Suriye'de topraklarını genişletmeye başlamıştır.⁵²⁰ Musul'u Haziran'da ele geçirmesinin ardından kendisini İslam Devleti olarak isimlendiren IŞİD, Suriye'de Kürt bölgelerine yoğunlaşmış ve PYD'nin Suriye'de ilk kazandığı şehir olmasıyla Kürtler için bir simge haline gelen Kobani'ye saldırmıştır. Kobani, Cezire ile Afrin kantonlarının ortasında bulunmasından dolayı kaybedilmesi durumunda kantonlar arası bağın zayıflayacağı düşünüldüğünde, coğrafi olarak Kürtler

⁵¹⁷ Bekir Aydoğan, "PYD'nin ABD-Rusya Denklemiindeki Tercihi", *Ortadoğu Analiz*, Cilt:7, Sayı: 71 (2015): 59.

⁵¹⁸ Taştekin, *Rojava: Kürtlerin Zamanı*, 187.

⁵¹⁹ "PYD'den 'Zorunlu Askerlik'", *Aljazeera Türk*, 13 Ekim 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/pydden-zorunlu-askerlik>, (21.04.2019).

⁵²⁰ Taştekin, *Suriye-Yıkıl Git, Diren Kal*, 259.

için vazgeçilmez bir öneme sahipti.⁵²¹ IŞİD'in Kobani'yi hedef alması ise, diğer kantonlara göre zayıf kalmasının yanı sıra, IŞİD'in denetiminde olan Cerablus ile Tel Abyad arasındaki kopukluğu ortadan kaldırması⁵²² ve Mürşitpınar Sınır Kapısına sahip olmasından kaynaklanmıştır.⁵²³ IŞİD saldırıları başarılı olmuş ve örgüt Kobani'de bazı yerleşim yerlerini eline geçirmiştir.

IŞİD'in Irak ve Suriye'de genişlemesini müteakip örgütün gücünü hafife aldığı anlayan ABD, IŞİD'e karşı mücadele etme kararı almıştır. Bu kararı tetikleyen faaliyetler, IŞİD'in Musul, Sincar ve Mahmur gibi önemli bölgeleri ele geçirerek Amerikan petrol şirketlerinin faaliyetlerini baltaması, Selefi bir terör örgütü kimliğine sahip olması ve örgütün, ABD'nin Irak'ta müttefik gözüyle yaklaştığı Kürt bölgelerine genişlemesidir.⁵²⁴ ABD'nin çıkarlarına ters düşen bu gelişmelerden sonra Barack Obama tarafından IŞİD'e karşı daha güçlü bir mücadele kapsamında dört katmanlı bir plan açıklanmıştır. ABD yönetimi açıklanan plan ile IŞİD'e karşı hava saldırılarının artırılması, IŞİD ile mücadele eden güçlere destek verilmesi, IŞİD'in kaynaklarının kesilmesi ve bunların yanında insani yardımların yapılması kararını almıştır.⁵²⁵ Ancak IŞİD'e karşı savaşacak ve ABD'nin kara gücünü oluşturacak silahlı güçlerin kim olacağı konusunda ABD yönetimi tereddüde düşmüştür.⁵²⁶ Bu noktada ortaya çıkacak iki ihtimal ABD yönetimini endişeye düşürmüştür. İlk olarak, muhalefeti oluşturan grupların savaşçıların cihatçı eğilimlere sahip olması, yapılan yardımlar neticesinde elde ettikleri silahlar ile ilerleyen süreçte ABD'ye tehdit oluşturmalarından endişe duyulmuştur. İkinci ihtimal ise bu grupların kendi içlerinde yaşadıkları ayrımlar sonucunda IŞİD'e karşı güçlü kalamayacakları ve ellerindeki silahları IŞİD'e kaptırabilecek olmalarıdır. Bu keşmekeş durumda, PYD ve IŞİD'in karşı karşıya gelmesi, ABD'ye bir çıkış yolu sunmuştur. ABD aradığı ılımlı muhalefeti Kobani'de

⁵²¹ "9 Soruda Kobane; IŞİD Neden Bu Kenti İstiyor, Kürtler İçin Neden Vazgeçilmez", *T24*, 2014, <http://t24.com.tr/haber/9-soruda-kobane-isis-neden-bu-kenti-istiyor-kurtler-icin-neden-vazgecilmez,273198>, (16.04.2019).

⁵²² Taştekin, *Rojava: Kürtlerin Zamanı*, 199.

⁵²³ Oytun Orhan, "IŞİD'in Ayn el Arap (Kobane) Kuşatması ve Türkiye", *ORSAM*, 2014, <https://orsam.org.tr/tr/isis-in-ayn-el-arap-kobane-kusatmasi-ve-turkiye/>, (16.04.2019).

⁵²⁴ Erman Yüksel, "ABD'nin Stratejik Hedefi: Irak", *Aljazeera Türk*, 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/abdnin-stratejik-hedefi-irak>, (20.04.2019).

⁵²⁵ "Obama'dan IŞİD'e Karşı 4 Aşamalı Plan", *Yeni Asır*, 2014, <https://www.yeniasir.com.tr/dishaberler/2014/09/12/obamadan-isisde-karsi-4-asamali-plan>, (20.04.2019).

⁵²⁶ Jeremy Bowen, "IŞİD'e Karşı Kim Savaşacak?", *BBC*, 2014, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/09/140919_isid_analiz_bowen, (20.04.2019).

savaşan PYD⁵²⁷ sayesinde elde etmiştir. PYD de Kobani’de IŞİD ilerlemesini durdurmak için dış desteğe ihtiyaç duymuş ve ABD’den yardım alabilmek için zemin aramıştır. Bu kapsamda 12 Ekim 2014’te ABD ile PYD ilk kez resmi temas kurmuşlar, birkaç gün sonra ise PYD Eş Başkanı Salih Müslim ile ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Tony Blinken Duhok’ta bir araya gelmişlerdir.⁵²⁸ Bu görüşmelerde Salih Müslim’in, PYD’nin Kobani çatışmalarından sonra da IŞİD ile mücadeleye devam edeceği konusunda söz vermesi üzerine,⁵²⁹ ABD’nin PYD’ye açık bir şekilde yardımları başlamıştır. Bu kapsamda ABD öncülüğünde oluşturulan IŞİD’e karşı uluslararası koalisyon güçleri, Kobani’de PYD’ye karşı üstünlük kazanan IŞİD’e hava saldırıları düzenleyerek mevcut durumu tersini çevirmiş ve PYD de kara savaşı yürüterek IŞİD’i bölgeden uzaklaştırmıştır. ABD’nin Eylül 2014 ile Temmuz 2015 arasındaki 1760 hava harekâtının 1140’ını Kobani’ye düzenlemesi ve bunun yanında PYD’ye havadan 24 ton silah ve mühimmat ile 10 ton tıbbi malzeme yardımı yapması,⁵³⁰ ABD’nin PYD’ye yaptığı desteği çarpıcı şekilde ortaya koymaktadır. Kobani çatışmaları ile PYD ile ABD arasında başlayan taktik müttefiklik ilişkisi⁵³¹ sonraki süreçte de devam etmiştir. PYD ile ABD arasında kurulan müttefiklik ilişkisinin temel dayanağı ise IŞİD ile mücadele olmuştur. Bu argüman sayesinde PYD Suriye’deki mücadelesinde meşruiyet, ABD ise Ortadoğu’daki planlarını uygulamak için meşru bir gerekçe kazanmıştır. PYD teröre karşı savaşan, seküler ve demokratik bir topluluk imajı yaratarak uluslararası arenada dikkate alınmaya başlanmış, ABD ise oluşturmayı planladığı Kürt Koridoru için yeni bir stratejiye sahip olmuştur. Böylece ABD destekli PYD, IŞİD’le mücadele çerçevesinde IŞİD’in hâkimiyet sağladığı bölgelere yönelik saldırıya geçmiş ve genişleme sürecine girmiştir.

IŞİD’e karşı mücadele kapsamında ABD’nin desteğini kazanmış olan PYD’nin Kobani’yi ele geçirdikten sonraki hedefi Haziran 2014’ten beri IŞİD’in denetiminde olan Tel Abyad olmuştur. Tel Abyad’ın, Suriye-Irak ana lojistik güzergâhı olan M4 karayoluna ve Akçakale Sınır Kapısına ev sahipliği yapmasının yanı sıra özellikle Cezire

⁵²⁷ Kerman ve Efeğil, “Terör Örgütü PKK/PYD’nin Suriye’de İzlediği”, 175.

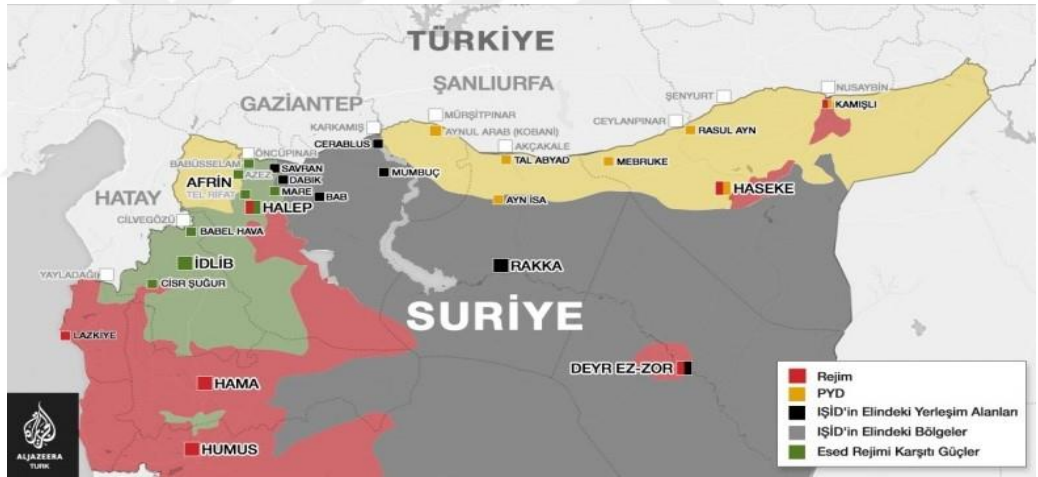
⁵²⁸ Mahmur Oral, “Dohuk’ta ABD ile PYD Arasında Gizli Zirve”, *Cumhuriyet*, 2014, [http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/dunya/131667/Dohuk ta ABD ile PYD arasında gizli zirve.htm](http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/dunya/131667/Dohuk%20ta%20ABD%20ile%20PYD%20arasinda%20gizli%20zirve.htm), (21.04.2019).

⁵²⁹ Taştekin, *Rojava: Kürtlerin Zamanı*, 265.

⁵³⁰ Aydoğan, “PYD’nin ABD-Rusya Denklemindeki Tercih”, 58.

⁵³¹ A.g.e., 58.

ile Kobani kantonları arasında yer almasıyla stratejik bir öneme sahip olması,⁵³² PYD'yi cezbetmiş ve harekete geçirmiştir. PYD, Mayıs 2015'te Tel Abyad'a *Şehit Rubar Qamişlo Hamlesi* olarak adlandırılan bir dizi operasyon başlatmıştır. ABD ise IŞİD'in Rakka üzerinden Tel Abyad'a destek vermesinin önüne geçmek ve ikmal hatlarını kesmek için hava bombardımanı düzenlemiştir.⁵³³ Bunun üzerine IŞİD, Tel Abyad'dan kısa sürede geri çekilmek zorunda kalmış ve PYD bölgede kontrolü eline almıştır. Böylece PYD, Kobani ve Cezire kantonlarını birleştirirken, Türkiye'nin sınırında Irak'tan Kobani'ye kadar bir Kürt coğrafyası vuku bulmuştur (Harita-5). ABD'nin desteğiyle iki kanton arasında bağlantı kurmayı başaran PYD, diğer kanton Afrin ile bütünlük sağlamak için Azez ve Cerablus hattını bir sonraki hedef olarak belirlemiştir.⁵³⁴ Ayrıca ABD, Tel Abyad'da bubi tuzaklarının ve mayınların temizlenmesi konusunda da PYD'ye yardımcı olmuş ve Haziran 2015'te açıklanan terör raporunda PYD'yi terörist bir örgüt olarak göstermemiştir.⁵³⁵ Kobani ile resmi olarak başlayan ABD-PYD ilişkisi, Tel Abyad ile daha ileri bir seviyeye gelmiştir.

Harita-5: PYD'nin Kontrol Hattı⁵³⁶

Tel Abyad'da, ABD'nin havadan desteğinin yanında karada da PYD'nin silahlı kuvvetleri YPG yalnız değildi. *Burkan El-Fırat*,* *Liva El-Tevhid*** ve *Suvar El-Rakka****

⁵³² Can Acun, "Kuzey Suriye'de PYD Kuşağı", *SETA*, Sayı: 107 (2015): 5.

⁵³³ Kerman ve Efegil, "Terör Örgütü PKK/PYD'nin Suriye'de İzlediği", 175.

⁵³⁴ Acun, "Kuzey Suriye'de PYD Kuşağı", 7.

⁵³⁵ Tolga Tanış, "Tel Abyad'da Ne Oldu?", *Hürriyet*, 21 Haziran 2015, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/tolga-tanis/tel-abyad-da-ne-oldu-29340701>, (22.04.2019).

⁵³⁶ Ece Göksedef, "Mutabakatta PYD Belirsizliği", *Aljazeera Türk*, 2015, <http://www.aljazeera.com.tr/aljazeera-ozel/mutabakatta-pyd-belirsizligi>, (21.09.2019).

* Fırat Volkanı.

** Tevhid Tugayı.

*** Rakka Devrimcileri.

gibi Arap örgütler de PYD ile birlikte çarpışmışlar ve Salih Müslim de bu iş birliğini saklamamıştır.⁵³⁷ Böylece ABD'nin istediği ve sahada kullanabileceği yeni bir muhalif grup doğmuş ve bu grup 13 Ekim 2015'te kurulan Suriye Demokratik Güçleri* (SDG) çatı örgütüyle birleştirilmiştir. ABD de Haseke üzerinden 50 ton mühimmat desteği yaparak ağırlığın PYD unsurlarında olduğu SDG'ye yardım etmiştir.⁵³⁸ SDG, IŞİD'e karşı mücadele etmeyi misyon olarak belirlerken, IŞİD'i Rakka'dan çıkarmayı da hedef olarak benimsemişlerdir.

SDG, IŞİD'in denetimindeki Rakka ile Doğu Halep arasındaki bağlantı noktası olan ve Fırat Nehri üzerinde bulunan Tışrin Barajı'nı IŞİD'den almak için 23 Aralık 2015'te operasyon başlatmıştır. IŞİD'in önemli bir enerji kaynağı olan barajı, ABD öncülüğündeki koalisyonun hava desteğiyle üç gün gibi kısa sürede ele geçiren SDG, baraj üzerinden Fırat'ın batısına geçmeye ve Cerablus-Azez hattı hedefine yönelmeye başlamıştır.⁵³⁹ Tışrin Barajı, özellikle SDG yani PYD'nin Fırat Nehri'nin batısına geçmesi için stratejik bir konuma sahiptir. Çünkü Türkiye, Fırat'ın batısını kırmızı çizgi olarak açıklamış⁵⁴⁰ ve Cerablus'tan nehri aşan PYD unsurlarına karşı müdahalede bulunmuştur. Doğrudan Cerablus'a geçemeyeceğini anlayan PYD ise Menbiç'in güneydoğusunda yer alan Tışrin Barajı'nı ele geçirerek, hem Fırat'ın batısına geçişte hem de Afrin ile Kobani'yi birleştirme adına çok kritik bir noktayı ele geçirmiştir.

PYD, IŞİD ile çatışarak topraklarını genişletmeye devam ederken, 2016'nın başlarında ABD, PYD'yi siyasal çözüme dâhil etme uğraşına girmiş ve PYD'nin daha önce dışlandığı Cenevre'deki görüşmelerde yer alması gerektiğini dile getirmeye başlamıştır.⁵⁴¹ Bu dönemde PYD ise toplantılar düzenleyerek, daha önce kanton ilan ettiği bölgelerde, Rojava-Kuzey Suriye Demokratik Federasyonu adıyla federasyon modeline geçtiğini ilan etmiştir.⁵⁴² Temmuz'a gelindiğinde ise PYD, uluslararası koalisyonun hava desteği ve ABD'nin istihbarat, mühimmat ve silah yardımının yanında

⁵³⁷ Taştekin, *Rojava: Kürtlerin Zamanı*, 300-301.

* YPG, YPJ ile Süryani Askeri Konseyi, Burkan El-Fırat, Suvar El-Rakka, Şems El-Şemal, Liva El-Selçuki, El-Cezire Tugayları ve Senadid örgütlerinin bir araya gelmesiyle SDG oluşturulmuştur.

⁵³⁸ “Demokratik Suriye Güçleri Resmen Kuruldu”, *Timeturk*, 2015, <https://www.timeturk.com/demokratik-suriye-gucleri-resmen-kuruldu/haber-75085>, (22.04.2019)

⁵³⁹ “SDG-YPG'den Tışrin Barajı Operasyonu”, *Suriye Gündemi*, 2015, <http://www.suriyegundemi.com/2015/12/26/sdg-ypgden-tisrin-baraji-operasyonu/>, (22.04.2019).

⁵⁴⁰ Kerman ve Efegil, “Terör Örgütü PKK/PYD'nin Suriye'de İzlediği”, 178.

⁵⁴¹ Taştekin, *Rojava: Kürtlerin Zamanı*, 370.

⁵⁴² A.g.e., 373.

özel kuvvetler ile doğrudan çatışmalara müdahale etmesiyle,⁵⁴³ iki aylık bir çarpışmadan sonra IŞİD'in elinden Menbiç'i almıştır. Menbiç'ten sonra ise hem Afrin ve Kobani kantonlarını birleştirmek hem de kuzeydeki Kürt kuşağını Akdeniz'e bağlamak için stratejik bir noktada bulunan El-Bab'a yönelmiştir.⁵⁴⁴ Ancak bu noktada, PYD'nin Fırat Nehri'nin batısındaki genişleme hamlelerinden rahatsız olan Türkiye'nin Suriye'ye askeri müdahalede bulunması bölgedeki mevcut durumu değiştirirken, krizin aktörleri arasında yeni çekişmeler yaşanmasına da neden olmuştur.

IŞİD'e karşı ABD öncülüğünde kurulan uluslararası koalisyon güçleri 17 Ekim 2016'da Musul'a operasyona başlarken, IŞİD'i iki cephede sıkıştırmak ve yenilgisini hızlandırmak için ABD'nin kara gücü gibi hareket eden ve PYD'nin ağırlıkta olduğu SDG de 6 Kasım 2016'da IŞİD'in merkezi Rakka'ya saldırmıştır.⁵⁴⁵ Bir yıl süren silahlı çatışmalar sonucunda Ekim 2017'de Rakka'yı ele geçirmeyi başaran PYD,⁵⁴⁶ aynı zamanda güneye yönelerek, Deyrizor bölgesinde olan en önemli gaz üretim tesisi Konoko,⁵⁴⁷ en büyük petrol sahası El-Ömer ve El-Tenek'te hâkimiyet sağlamıştır.⁵⁴⁸ Böylece Fırat Nehri'nin doğusunda oldukça geniş alanı kontrolü altına almayı başarmış olan PYD (Harita-6), ABD'nin enerji politikalarıyla da paralel olarak önemli kaynakları elde etmiştir. ABD ile PYD arasındaki bu iş birliğinin boyutları, PYD'nin hâkimiyet alanındaki ABD hava üsleri ve askeri kontrol noktalarına bakılarak anlaşılabilir (Harita-7). Nitekim ABD, kırmızı çizgi kapsamında ele aldığı kimyasal silahların Suriye'de kullanıldığı iddiasında⁵⁴⁹ bile Suriye'ye müdahaleyi tercih etmemişken, uluslararası koalisyonla öncülük ederek Kobani'de IŞİD'e karşı bombardımana başlaması da gözlerden kaçmamalıdır.

⁵⁴³ Can Acun ve Bünyamin Keskin, "PKK'nın Kuzey Suriye Örgütlenmesi PYD-YPG", *SETA*, Sayı: 61 (2016): 30.

⁵⁴⁴ Kerman ve Efeğil, "Terör Örgütü PKK/PYD'nin Suriye'de İzlediği", 179.

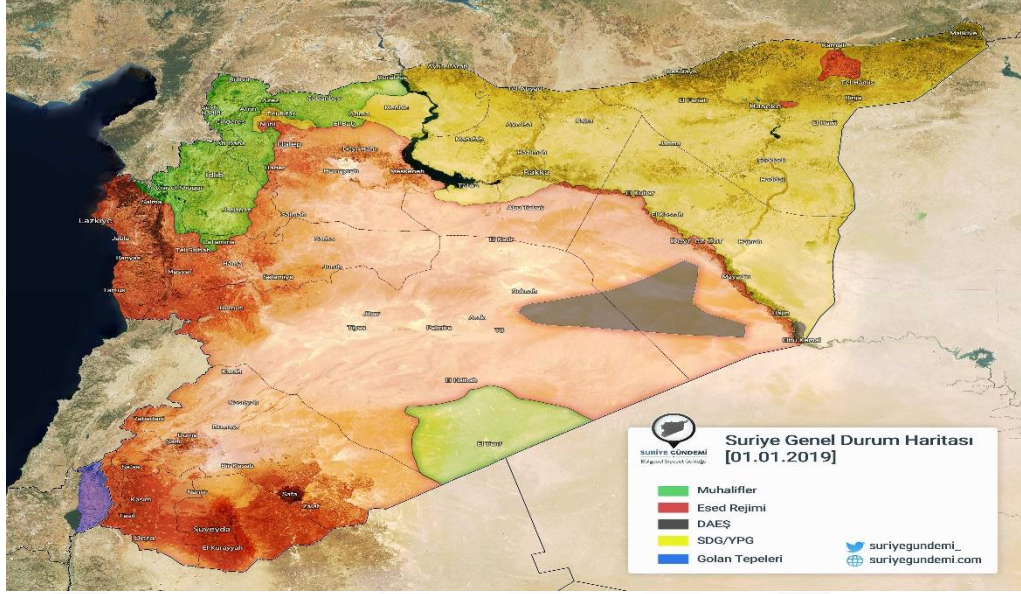
⁵⁴⁵ "SDG: Rakka Operasyonu Başladı", *DW*, 2016, <https://www.dw.com/tr/sdg-rakka-operasyonu-ba%C5%9Flad%C4%B1/a-36282522>, (01.05.2019).

⁵⁴⁶ "ABD Destekli PKK/PYD Rakka'yı Ele Geçirdi", *Anadolu Ajansı*, 2017, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-destekli-pkk-pyd-rakkayi-ele-gecirdi/940034>, (01.05.2019).

⁵⁴⁷ "PKK/PYD, Deyrizor'un En Büyük Gaz Üretim Tesisini Ele Geçirdi", *Internethaber*, 2017, <https://www.internethaber.com/pkkpyd-deyrizorun-en-buyuk-gaz-uretim-tesisini-ele-gecirdi-1809614h.htm>, (01.05.2019).

⁵⁴⁸ "PKK/PYD, Suriye'nin En Büyük İkinci Petrol Sahasını Ele Geçirdi", *Anadolu Ajansı*, 2017, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/pkk-pyd-suriyenin-en-buyuk-ikinci-petrol-sahasini-ele-gecirdi/964252>, (01.05.2019).

⁵⁴⁹ Taştekin, *Suriye-Yıkıl Git, Diren Kal*, 242-246.

Harita- 6: PYD'nin Kontrol Alanı⁵⁵⁰

Harita-7: PYD'nin Kontrol Alanında Bulunan ABD Üsleri⁵⁵¹

ABD, Suriye muhalefetine karşı soru işaretleriyle hareket ederken PYD'nin sahadaki etkinliği ABD'ye bir fırsat sunmuş ve Kobani sonrasında aradığı müttefiki bularak, PYD'yi kara gücü olarak kullanmaya başlamıştır. Çünkü muhalif Arap grupların cihatçı bir yapıya bürünmesiyle Esad sonrası yönetim ile ilgili endişelenen ABD, aynı zamanda Irak'ta edindiği tecrübelerin hafızasıyla, oluşan güç boşluğunda

⁵⁵⁰ "Suriye Genel Durum Haritası [01.02.2019]", *Suriye Gündemi*, 2019, <http://www.suriyegundemi.com/2019/02/01/suriye-genel-durum-haritasi-01-02-2019/>, (2.05.2019).

⁵⁵¹ "Suriye Halkı: PKK/PYD Temizlenmediği Sürece Suriye'ye Huzur Gelmez", *Akşam*, 2018, <https://www.aksam.com.tr/dunya/suriye-halki-pkkpyd-temizlenmedigi-surece-suriyeye-huzur-gelmez/haber-783678>, (2.05.2019).

Şiiilerin egemenlik kurmasını da istememektedir.⁵⁵² Dolayısıyla Esad'ın devrilmesi için çok istekli davranmayan ABD, PYD'yi kullanarak kendi denetiminde bir yapılanmayla Suriye politikasına yön vermek istemiştir. Ayrıca bu yapılanma, Kürtlerin etnik farklılıklarıyla bölge devletlerinde güvenlik tehdidine ve istikrarsızlığa neden olacak ve İsrail'in üzerindeki baskıyı hafifletecektir. ABD, Kürt Koridoru sayesinde Türkiye ile Arap coğrafyası arasında bir set çekebilecek ve İncirlik üssüne alternatif bir konum elde edebilecektir. Aynı zamanda Kürt Koridoru ile kuracağı enerji hattını Akdeniz'e bağlayarak Türkiye'nin Avrupa'ya enerji taşınmasında kilit ülke olma hedefini önleyebilecektir.

3.1.3. Türkiye'nin Kürt Koridoru Projesine Yönelik Politikaları

3.1.3.1. Irak Müdahalesi Sonrası Türkiye'nin Kürt Koridoru Politikası

1980'lerden sonra PKK terör örgütünün görünürlüğünü artırması ve bu dönemde yaşanan bölgesel ve uluslararası gelişmelerin seyri, Kürtlerin Orta Doğu jeopolitiğinde sıkça yer almaya başladığı bir dönemin önünü açmıştır. Bu periyotta Türkiye, hem PKK terör örgütünün hedef ülkesi olması hem de güney sınırında yaşanan Barzani'nin önderliğindeki ayaklanmalar sebebiyle ülkesel, toplumsal, siyasal ve ekonomik bazda bir tehdit hissiyle hareket etmiş ve ulusal çıkarları doğrultusunda çeşitli iç ve dış politika hamlelerine başvurmuştur.

Türkiye, PKK terör örgütünün 1984'te başlattığı saldırılara karşı kendi topraklarında aldığı önlemlerin yanı sıra sınır ötesinde de operasyonlar düzenlemiştir. Ülkenin doğusuna asker sevkياتını artıran Türkiye, PKK terör örgütünün köylere sızıp propaganda yapmasını da engellemek için birçok insana maaş bağlayarak köy korucusu yapmıştır. Ayrıca Türk askerlerine PKK terör örgütü unsurlarını Irak'ın beş kilometre içine kadar takip etme hakkı tanıyan 1984 protokolü Türk hükümeti ile Saddam Hüseyin arasında imzalanmıştır.⁵⁵³ Bu belgeyle sınır ötesi operasyonlarına hukuki zemin yaratan Türkiye, Irak sınırında örgüte yönelik bir dizi operasyon gerçekleştirmiştir.

1988'de ise İran-Irak savaşı sona ererken, Saddam Hüseyin Enfal Operasyonu ile Kürtlere yönelik sert müdahalelerde bulunmuş ve birçok Kürt Irak'tan kaçarak

⁵⁵² Mehmet Seyfettin Erol ve Kadir Ertaç Çelik, "ABD'nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği", *ANKASAM*, Cilt: 2, Sayı: 2 (2018): 31.

⁵⁵³ Birand, Apo ve PKK, 130.

Türkiye'ye sığınmak zorunda kalmıştır.⁵⁵⁴ Uluslararası kamuoyunun baskısını üzerinde hisseden Özal, iç siyaset nezdinde Türkiye'deki Kürtleri memnun etmek, AB'ye üyelik sürecinde ise Avrupa'da sempati kazanmak istemiyle Saddam Hüseyin'e 1984 protokolünde yer alan sıcak takip iznini vermeyerek Kürtleri Türkiye'ye kabul etmiştir.⁵⁵⁵ Ancak bu misafirperverlik, hem PKK terör örgütü militanlarının sığınmacıların arasında ülke topraklarına girmesine hem de Irak ile Türkiye'nin arasının açılmasına neden olmuştur. Ayrıca Türkiye PKK terör örgütüne yönelik düzenlediği sınır ötesi operasyonlardaki hukuki teminatını kaybetmiştir.

1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi, hem Türkiye siyaseti hem de Kürtler için bir dönüm noktası olmuştur. Geleneksel Türk dış politikasının iki ana ilkesinden Batıcılığa olumlu yaklaşan statükoculuğa ise karşı olan dönemin en önemli karar alıcısı Özal, koşullar oluştuğunda Türkiye'nin aktif bir dış politika izlemesi gerektiğini savunmuştur.⁵⁵⁶ Böylece Türkiye'nin bölgenin lider ülkesi konumuna geleceğini düşünen ve yeni Osmanlıcılık fikrini benimseyen Özal, Saddam Hüseyin'in Körfez hamlesi ile aradığı fırsatı yakalamış ve ABD öncülüğündeki Batı ile birlikte hareket etmeye başlamıştır. Çünkü Özal, güçlü bir Türkiye'nin gerçekleşmesi için Batı ile ilişkilerin iyi tutulmasını önemli etken olarak görmüştür.⁵⁵⁷ Irak'ın Kuveyt'i işgaline karşı BM 661 sayılı ekonomik yaptırım kararı aldığı zaman Türkiye, karara katılan ilk ülkelerden biri olmuş ve ülkenin petrol ihtiyacının % 40'lık dilimini karşılayan Kerkük-Yumurtalık Petrol boru hattını kapatmıştır.⁵⁵⁸ Milli Güvenlik Kurulunda tartışılıp olumsuz yönde bir sonuca varılmasına rağmen bu karar Özal inisiyatifinde alınmıştır.⁵⁵⁹ Buna ek olarak Özal'ın Körfez krizinde takındığı tutuma tepki gösteren Dışişleri Bakanı Ali Bozer, Milli Savunma Bakanı Safa Giray ve Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay istifa etmiştir. Özal'ın kendi deyimiyle "bir koyup üç almak" üzerine şekillendirdiği dış politika kararlarında, ABD'den ekonomik kazanç elde edeceği, AB'ye üyelik konusunda kolaylık sağlayacağı ve savaş sonrasında Orta Doğu'nun dizaynında Türkiye'nin rol

⁵⁵⁴ Baykal, "Irak Kürdistan Bölgesinin Bağımsızlık İsteği", 3.

⁵⁵⁵ Fırat ve Kürkçüoğlu, "Arap Devletleriyle İlişkiler (1980-1990)", 138-139.

⁵⁵⁶ Erkan Ertosun, "Dış Politikada Özal'lı Yıllar: 1983-1993", içinde: *İç ve Dış Gelişmelerle Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1946-2012)*, ed. Cihat Göktepe ve Tuğba Ünlü Bilgiç (İstanbul: Ufuk Kitapları, 2014), 297-298.

⁵⁵⁷ Cihan Daban, "Turgut Özal Dönemi Türkiye Dış Politikası", *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 33 (2017): 86.

⁵⁵⁸ Tuncer, *Özal'ın Dış Politikası 1983-1989*, 57.

⁵⁵⁹ Ali Balcı, "Özal Dönemi Dış Politikası (1987-1993)", içinde: *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*, Ali Balcı (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2013), 196.

alacağı umudu etkili olmuştur.⁵⁶⁰ Nitekim ABD'nin, Türkiye'deki üsleri kullanma ve Saddam Hüseyin'in Kuveyt cephesindeki askerlerini azaltması için Türk askerlerinin Irak sınırına kaydırılması taleplerine olumlu yaklaşan Türkiye, ABD'nin Türk askerlerinin bir kısmını Suudi Arabistan'da toplanan müttefik güçlerine katılması yardımını ise Genelkurmay Başkanlığının karşı çıkmasıyla kabul etmemiştir.⁵⁶¹ ABD'nin ilk iki talebini onaylayan Türkiye, BM'nin 678 sayılı kararı alarak Irak'a askeri müdahalenin önünü açması sonrası ABD öncülüğündeki uluslararası güçlerin düzenledikleri Çöl Fırtınası Operasyonu'na dolaylı olarak destek vermiştir.

Türkiye'nin Özal önderliğindeki politikaları, ilerleyen yıllarda ülke için olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Öncelikle Irak'a uygulanan ekonomik yaptırımlar nedeniyle Türkiye ekonomisi 100 milyar dolar civarı kayba uğramıştır.⁵⁶² Ekonomik kaybın getirdiği işsizlik ve geçim sıkıntısı Türkiye'nin güneyinde PKK terör örgütünün etkinlik kurmasını kolaylaştıracak bir ortam oluşturmuştur ve bölgeye yerleşen örgüt Türkiye'ye yönelik faaliyetlerini artırmıştır.⁵⁶³ Bunların yanında, ABD desteğiyle ayaklanan Kürtlere yönelik Saddam Hüseyin, Türkiye'yi bir kez daha mülteci sorunuyla baş başa bırakmıştır. Ancak İran-Irak Savaşı sonrasındaki sığınmacıların getirdiği ekonomik yükten muzdarip Türkiye, bu durum karşısında ABD Başkanı Bush ile görüşmeler yürüterek BM'den 688 sayılı kararın çıkmasını sağlamış ve 36. paralelin kuzeyinde tamamen insani nedenlere bağlı olarak güvenli bir bölge oluşturulması kararı alınmıştır.⁵⁶⁴ Kararın alınmasıyla birlikte Kürtler güvenli alana yerleştirilmiş ve insani yardımlar ile güvenliği sağlamak üzere, PKK terör örgütüne yardım ettiği gerekçesiyle Türk kamuoyunda çok tartışılan Çekiç Güç bölgeye konuşlandırılmıştır. Ancak Türkiye, Irak'ın kuzeyinde oluşturulan güvenli bölge ile mültecilerin getirdiği ekonomik yükün ağırlığından kaçmak isterken, bu kez beka sorunu hissetmeye ve siyasi bir kaygı duymaya başlamıştır. Çünkü Irak'ın kuzeyine yerleştirilen Kürtler otorite boşluğundan faydalanarak güçlenmeye başlamış ve dahası PKK terör örgütü bölgede rahat hareket imkânı elde etmiştir.⁵⁶⁵ 1992'de ise Türkiye'nin endişeleri gerçeğe dönüşmüş ve Kürtler

⁵⁶⁰ Uzgel, "ABD ve NATO'yla İlişkiler (1990-2001)", 254.

⁵⁶¹ A.g.e., 255.

⁵⁶² Balcı, "Özal Dönemi Dış Politikası (1987-1993)", 197.

⁵⁶³ A.g.e., 197.

⁵⁶⁴ Kaymaz, "Arap – Kürt Karşıtlığı Temelinde Irak'ın Parçalanmasına", 23.

⁵⁶⁵ Uzgel, "ABD ve NATO'yla İlişkiler (1990-2001)", 263.

Irak'a bağılı bir Kürt özerk yönetiminin kurulduğunu deklare etmişlerdir.⁵⁶⁶ Durumun vahametini kavrayan Türkiye, Irak'ın yeniden inşasında rol olma ümidiyle çıktığı yolda, bu yapılanmayı tanımayı reddederek Suriye ve İran ile birlikte Irak'ın toprak bütünlüğünün korunacağına dair bildiri yayımlamıştır.⁵⁶⁷ Hatta Türkiye, Irak'a yönelik ekonomik yaptırımlara ilk katılan ülkelerden biri olmasının aksine, ambargonun kaldırılması için ciddi girişimlerde bulunmuştur.⁵⁶⁸

Özal, Kürtlerin özerk yönetim ilanından önce gelişmeleri sezmiş, durumu Türkiye lehine çevirmek ve yönetmek için Talabani ve Barzani'yi Ankara'da ağırlamış, kendilerine diplomatik pasaport vermiş, KYB ve KDP'nin Ankara'da temsilcilik açmasına imkân tanımış ve Irak'ın kuzeyinde yapılan altyapı çalışmalarına yardımda bulunmuştur.⁵⁶⁹ Ancak ABD desteğine sahip KYB ve KDP özerk yönetim statüsünü açıklamışlar ve olaylar Türkiye'nin iradesi dışında gelişmiştir. Özal sonrasında ise Türkiye'de siyasi anlamda bir istikrarsızlık dönemi baş göstermiş, bu dönemde tehdit algısını, güvenlik önceliklerini ve dış politikayı Genelkurmay Başkanlığı yönlendirmiştir.⁵⁷⁰ Hem bu durumun etkisi hem de PKK terör örgütünün Irak ve Suriye sınırından Türkiye'ye saldırılarını artırmasıyla Türkiye, Irak ve Suriye politikalarında askeri yöntemlere ağırlık vermiştir.⁵⁷¹ Ayrıca PKK terör örgütü nedeniyle Türkiye'yi karşısına almaktan çekinen KDP ve KYB, örgüt ile çatışmaya girmiş ve PKK terör örgütüne karşı Türkiye ile paralel bir siyaset izlemiştir. KDP ve KYB ile karşı karşıya gelen PKK terör örgütü, aynı zamanda Türkiye'nin sınır ötesi operasyonlara başlamasıyla iki ateş arasında kalmış ve sindirilmiştir.⁵⁷² Fakat KDP ve KYB'nin Habur Sınır Kapısının gelirleri konusunda uyuşmazlık yaşayıp çatışmaya başlamasını fırsata çeviren PKK terör örgütü, terör faaliyetlerine kaldığı yerden devam etmiştir. Bunun üzerine Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), 1995'te 35.000 askerle Irak'ın kuzeyine Çelik Harekâtı düzenlemiştir. Aynı zamanda PKK terör örgütü ile mücadelesinde KYB ve KDP ile iş birliği yapan Türkiye, birbirleriyle çatışan bu iki Kürt grubu Irak'a karşı bir araya getirmeye çalışan ABD'nin Dublin ve Ankara'da düzenlediği görüşmelere

⁵⁶⁶ A.g.e., 264.

⁵⁶⁷ Abdullah Kıran, "Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası", *Birikim*, Sayı: 148 (2001): 6-7.

⁵⁶⁸ Uzgel, "ABD ve NATO'yla İlişkiler (1990-2001)", 264.

⁵⁶⁹ A.g.e., 265.

⁵⁷⁰ Ali Balcı, "Koalisyonlar Dönemi Türk Dış Politikası (1993-1999)", içinde: *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*, Ali Balcı (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2013), 210.

⁵⁷¹ A.g.e., 220.

⁵⁷² Fırat ve Kürkçüoğlu, "Arap Devletleriyle İlişkiler (1990-2001)", 557-558.

katılarak Kürtlerden PKK ile mücadele sözü almıştır.⁵⁷³ Sınır dışı operasyonlarına da devam eden Türkiye, 1997’de düzenlenen Çekiç Harekâtı ve Şafak Operasyonu ile PKK terör örgütünün gücünü kırmayı başarmıştır.⁵⁷⁴ Fakat 1998’de KDP ve KYB’nin Washington Antlaşması ile aralarındaki uyuşmazlığı sonlandırarak Erbil, Duhok ve Süleymaniye’yi paylaşmasıyla Kürtlerin Irak’ın kuzeyinde özerk bir yapılanmaya sahip olması Türkiye’yi oldukça rahatsız etmiştir.⁵⁷⁵ Türkiye her ne kadar bu durumdan hoşnut olmasa da, Özal döneminde Irak’ı zayıflatarak bölgede otorite boşluğu yaratan politikalara imza atmış ve bir nevi Kürtlerin Irak’ın kuzeyinde denetimi ele geçirmesine yardımcı olmuştur.

Türkiye, 1990’lı yıllarda Irak’ın yanı sıra Suriye’yle de PKK terör örgütü konusunda anlaşmazlıklar yaşamıştır. Türkiye, Suriye’nin PKK’yı su sorununda bir koz olarak kullanması ve faaliyetlerine destek vermesi üzerine hükümetler arası görüşmeler ve imzalanan güvenlik protokolleri ile problemi sonlandırmak istemiştir. Ancak Suriye ile yapılan güvenlik protokollerinden verim alınamamasından ve PKK terör örgütü nezdinde Irak politikasında başarı kazandığından hareketle Türkiye Suriye’ye askeri baskıyı artırmak zorunda kalmıştır.⁵⁷⁶ Gerilen ortam uluslararası aktörlerin araya girmesiyle yumuşamış, devamında Suriye Öcalan’ı ülkesinden çıkarmış ve iki ülke Adana Mutabakatı’nı imzalayarak ilişkileri normalleştirmiştir. Suriye, Adana Mutabakatı ile PKK terör örgütünün kamplarını kapatmayı ve Öcalan’ın ülkeye girişini engelleyeceğini taahhüt etmiştir.⁵⁷⁷ Sonrasında ise Öcalan Kenya’da yakalanmış ve PKK terör örgütü de siyasi söyleme ağırlık vermeye başlamıştır. İdama mahkûm edilen Öcalan’ın cezası uygulanmamış ve Öcalan Kürt sorunu bağlamında Türkiye’de siyasi aktör niteliğine bürünmüştür.

11 Eylül 2001’de ülkesinde gerçekleşen terör saldırılarıyla ABD, Orta Doğu ülkelerinde sosyal, siyasi ve ekonomik dönüşümler gerçekleştirerek kendi çıkarlarını ve etkinliğini devam ettirme maksadını hayata geçirme fırsatı yakalamıştır.⁵⁷⁸ Bu kapsamda ABD’nin Irak’a yönelik saldırı hazırlıkları yaptığı dönemde, Türkiye’de 3 Kasım 2002’de dış politikada farklı bir söyleme sahip olan AK Parti iktidara gelmiştir.

⁵⁷³ A.g.e., 563.

⁵⁷⁴ Balcı, “Koalisyonlar Dönemi Türk Dış Politikası (1993-1999)”, 220.

⁵⁷⁵ Semin, “Türkiye’nin Irak Politikası Işığında”, 181.

⁵⁷⁶ Balcı, “Koalisyonlar Dönemi Türk Dış Politikası (1993-1999)”, 220.

⁵⁷⁷ A.g.e., 221.

⁵⁷⁸ Ataman, “Değerler ve Çıkarlar: ABD’nin Ortadoğu Politikasını Belirleyen”, 403-404.

AK Partinin dış politikasının hem teorik hem de pratik yanını hayata geçiren isim ise Ahmet Davutoğlu olmuştur. Davutoğlu, 2001’de yayımlanan *Stratejik Derinlik* kitabında Türkiye’nin jeoekonomik, jeostratejik ve jeokültürel boyutlarıyla sahip olduğu coğrafi konumunun uluslararası sistemin dönüşümünde kritik bir nokta olduğunu ortaya koymuştur.⁵⁷⁹ Türkiye’nin kültürel, tarihi ve dini bağlarını kullanarak Osmanlı mirasında etkisini yeniden gösterebileceği iddiasında bulunmuştur. Davutoğlu’na göre, Türkiye’nin bu vizyonunu hayata geçirebilmesi için istikrarlı bir çevre ve bu çevreyle ılımlı ilişkilerin kurulması öncelikli hedef olmalıdır. Çünkü komşu ülkeler ile sürekli sürtüşme halinde olan devletlerin, bu krizlerden bağımsız olarak bölgesel ve küresel politikalar üretmesi son derece zordur.⁵⁸⁰ Literatüre “komşularla sıfır sorun politikası” olarak geçen bu yaklaşımla Davutoğlu, “Komşu ülkelerle ilişkilerde yaşanan bu gerilimleri aşabilmek için yapılması gereken şey bu ülkelerle ilişkileri rejimler ve bürokratlar arasındaki uzun ve çetin süreçten çıkararak toplumlararası ilişkilerin yoğunlaştığı ekonomik ve kültürel unsurların ağırlık taşıdığı daha geniş bir zemine yaymaktır.” sözleriyle Türkiye’nin bölgede tansiyonu nasıl indirebileceğinin çözümünü de açıklamıştır.⁵⁸¹ Davutoğlu’nun düşüncelerinin birincil uygulama sahası Orta Doğu olmuştur. Çünkü Türkiye’nin refah ve kalkınmasını artırmak için, Orta Doğu’nun güvenlik ve refahı tüketen bir coğrafya değil üreten bir coğrafyaya dönüştürülmesi zaruri olarak görülüyordu.⁵⁸² Ayrıca Davutoğlu, düzen kurucu bir merkez ülke olma hedefine Türkiye’nin, bölgedeki olaylarda bir tarafın peşinden sürüklenen devlet değil krizlerde kendi çıkarlarını önceleyerek durumu yönlendirebilen, proaktif tavır sergileyen bir aktör rolünü oynaması gerektiğini savunmuştur.⁵⁸³ Bunun yanında bölgedeki devletlerin aralarındaki sorunlarda Türkiye’nin ilk danışılan ve arabuluculuk yapan bir ülke potansiyelinde olduğunu belirtmiştir.

AK Parti iktidarının henüz başlarında, düzen kurucu ülke söylemi ABD’nin Irak’a müdahale etme kararı ile çıkmaza girmiştir.⁵⁸⁴ Çünkü ABD, müttefiki Türkiye’ye

⁵⁷⁹ Murat Yeşiltaş ve Ali Balcı, “AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita”, *Bilgi*, Sayı: 23 (2011): 12.

⁵⁸⁰ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik* (İstanbul: Küre Yayınları, 2001), 143.

⁵⁸¹ A.g.e., 143.

⁵⁸² Erol Kurubaş, “Arap Baharında Türk Dış Politikası ve Türkiye’nin Orta Doğu’daki Konumuna Etkisi”, içinde: *Uluslararası 1. Ortadoğu Sempozyumu Bildirileri 1. Cilt* (Ankara: Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, 2014), 468.

⁵⁸³ A.g.e., 466.

⁵⁸⁴ Gökhan Telatar, “AK Parti’nin Düzen Kurucu Dış Politika Söylemi ve Ortadoğu”, *Alternatif Politika*, Cilt: 7, Sayı: 3 (2015): 500.

biçtiği rolü oynamasını istemiş ve proaktif bir dış politika yürütmek isteyen AK Parti reaktif dış politika talebiyle karşı karşıya kalmıştır. ABD, Irak'a girmek için kuzeyden bir cephe açmak istemiş ve Türkiye ile görüşmelere başlamıştır. Türkiye ise ülke ekonomisini olumsuz etkileyeceği ve PKK terör örgütünün güç boşluğundan yararlanarak şiddeti artıracığı öngörüsüyle ABD'nin isteğine çekinceyle yaklaşırken, aynı zamanda ABD'den 30 milyar dolarlık yardım ve Irak'ın kuzeyinde Türk askerlerini PKK terör örgütüne karşı konuşlandırma yönünde pazarlık yapmıştır.⁵⁸⁵ Ancak kamuoyu, TSK ve bazı devlet adamlarının Irak'a kuvvet uygulanması düşüncesine cephe almıştır ve böyle bir ortamda, ABD askerlerinin Türk topraklarını kullanmasını içeren 1 Mart Tezkeresi meclisten geçmemiştir. Bu gelişme ABD'de şok etkisi yaratmış, ABD'nin Türk hava sahasını kullanmasına izin veren ikinci tezkereyi⁵⁸⁶ Türkiye meclisten geçirmesine rağmen iki ülke ilişkileri sarsılmıştır. Türkiye'ye Irak'ta hamle şansı tanımayan ABD, AK Partinin düzen kurucu dış politika ve Orta Doğu'nun yeniden şekillenmesinde rol alma arzusunu sekteye uğratmıştır. Adeta Irak'ta kimin söz sahibi olduğunu Türkiye'ye göstermeye çalışır nitelikte davranan ABD, Kerkük valisine suikast düzleyeceklerini ileri sürerek Türk askerlerinin Süleymaniye'deki ofisini basmış ve askerlerin başına çuval geçirerek tutuklamıştır.⁵⁸⁷ Olayın ABD'nin bağımsızlık günü olan 4 Temmuz'a denk gelmesi nedeniyle de Türk askerlerinin bir süre serbest bırakılmaması krizi derinleştirmiştir. Ayrıca PKK terör örgütünün Irak'ın kuzeyinden Türkiye'ye yönelik saldırıları artmış,⁵⁸⁸ aynı zamanda Türkiye'nin örgütü hedef alan operasyonlarına ABD izin vermemiştir.⁵⁸⁹ Türkiye'nin en büyük endişelerinden biri olan otonom Kürt yapısı, 2005'te kabul edilen anayasa ile IKBY adını alarak resmîyet kazanmıştır.⁵⁹⁰

ABD'nin Orta Doğu ülkelerine Batılı değerleri empoze edip bir dönüşüm gerçekleştirme ve bu dönüşümle enerji pazarlarına hâkim olarak küresel üstünlüğünü devam ettirmeyi amaçladığı BOP'un ilanı ile Türkiye ve ABD arasındaki gerilimli ilişkiler yumuşamıştır. Türkiye ABD ile bozulan ilişkilerini onarmak, AK Partinin

⁵⁸⁵ Ali Balcı, "AK Parti Dönemi Dış Politikası (2002-2009)", içinde: *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*, Ali Balcı (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2013), 263.

⁵⁸⁶ Pınar, "1 Mart Tezkeresi", 71.

⁵⁸⁷ Özçelik, "Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri-Irak İlişkileri", 35.

⁵⁸⁸ Avcı, "2003 ABD'nin Irak'ı İşgali Sonrası", 4.

⁵⁸⁹ Sinkaya, "Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi", 91.

⁵⁹⁰ Uzgel, "ABD ve NATO'yla İlişkiler (2001-2012)", 276.

vizyonu doğrultusunda Orta Doğu'nun inşasından geri kalmamak ve enerji transitinde merkez ülke olma hedefi ile dönüşüm projesine destek vermiştir.⁵⁹¹ Türkiye bölge ile kültürel, tarihsel ve dini bağlantılarıyla ve hem Müslüman hem de Batılı değerlere sahip bir ülke kimliğiyle ABD için BOP çerçevesinde biçilmiş bir kaftan olmuştur. Türkiye, Yemen ve İtalya ile BOP çerçevesinde kurulan Demokrasi Yardım Diyaloğunun eş başkanlığını üstlenmiştir.⁵⁹² 2005'ten sonra Türkiye, AK Parti vizyonuna paralel olarak hareket etmiş ve Iraklı Sünni, Şii ve Kürtler, Suriye ve İsrail, Batı ile İran, Batı ve İslam ülkeleri arasında arabuluculuk yapmıştır. Bu dönemde Türkiye, kardeş ve Müslüman ülke imajıyla Orta Doğu'daki popülerliğini artırmış ve bu ülkelere demokrasi, özgürlük ve ekonomi konularında reform çağrısı yaparak BOP'a uygun bir davranış sergilemiştir.

Türkiye bu dönemde, yumuşayan ilişkiler doğrultusunda ABD ile Stratejik Vizyon Belgesi imzalamış ve PKK terör örgütüne karşı ortak mücadele yürütülmesi üzerinde uzlaşmıştır.⁵⁹³ Bu kapsamda 2007'de PKK terör örgütüne yönelik, 2000'li yıllarda Irak'ın kuzeyine yapılan ilk harekât olan Güneş Operasyonu düzenlenmiştir.⁵⁹⁴ PKK terör örgütüne askeri müdahalelerde bulunurken Türkiye Kürt sorunu bağlamında, birbiriyle bağlantılı olarak içeride Kürt açılımı, dışarıda ise IKBY ile ilişkileri geliştirme doğrultusunda bazı atılımlar gerçekleştirmiştir. Osmanlı mirasını doğal uzantısı gören Türkiye, BOP misyonunu da göz önünde bulundurarak bölge ile entegrasyon süreci başlatmak istemiş ve bu kapsamda IKBY ile de temaslar kurmuştur. Türkiye'nin bu arzusunu Davutoğlu, "Haritaya bakmak lazım... Kuzey Irak'taki ekonomiye bakmak lazım... Kuzey Irak'taki insan dokusuna bakmak lazım... Haritaya baktığımızda Kürt coğrafyasının dağlar üzerinde doğal olmayan bir şekilde ayrıldığını görüyorsunuz. İki taraf arasında kültürel özellikler açısından bir fark yok. Sınırı biz çizmedik, ama ekonomik, kültürel ve siyasi ilişkilerin gelişmesi ile tıpkı Avrupa'daki gibi bu doğal olmayan sınırların aşılmasını, bir arada yaşanmasını sağlayabiliriz. Bizim için zaten Irak'taki Kürt, Türkmen ve Arap kardeşlerimiz Türkiye'deki insan dokusunun doğal uzantısıdır. Dolayısıyla onlarla entegre olmamız lazım." sözleriyle açıklamıştır.⁵⁹⁵

⁵⁹¹ Telatar, "AK Parti'nin Düzen Kurucu Dış Politika", 506.

⁵⁹² A.g.e., 506.

⁵⁹³ Ferai Tınç, "Stratejik Vizyon", *Hürriyet*, 2006, <http://www.hurriyet.com.tr/stratejik-vizyon-4712057>, (15.07.2019)

⁵⁹⁴ Uzgel, "ABD ve NATO'yla İlişkiler (2001-2012)", 290.

⁵⁹⁵ Mensur Akgün, "Ahmet Davutoğlu: "Eksen Kayması Diyen 'Siz Karışmayın Demek' İstiyor"", *TÜSİAD Görüş*, Sayı: 63 (2010): 20.

Ayrıca Kürtlerin yaşadığı coğrafyanın jeopolitik bütünlükten uzak olmasını denize bağlantısının olmamasıyla açıklayan Davutoğlu, bölgenin deniz bağlantısı olan bir ülke ile entegrasyonunun kaçınılmazlığına önemle değinmiştir.⁵⁹⁶ SOFA çerçevesinde Irak'tan çekilme kararı alan ABD'nin Türkiye'ye, İran'ın Irak'taki Şiiler üzerindeki etkinliğini kırma ve Irak'taki etnik unsurları dengeleme rolü biçmesi⁵⁹⁷ ve ABD'nin çekilmesiyle IKBY'nin dış dünya ile bağlantı kurmasını sağlayacak tek ülkenin Türkiye olması da IKBY ve Türkiye entegrasyonunun önünü açmıştır.⁵⁹⁸ Bunun yanında IKBY'nin enerji kaynaklarını Akdeniz'e ulaştırmada Türkiye'ye olan bağımlılığını bilen ABD,⁵⁹⁹ enerji transferinde en güvenli yolun da IKBY-Türkiye ilişkilerini yumuşatmak olduğunun farkına varmıştır. Ayrıca enerji kaynaklarını Avrupa'ya ihraç etmek isteyen IKBY'nin Türkiye ile ilişkilerini olgunlaştırması, enerji dağıtımındaki güvenliğin sağlanması ve Türkiye'nin enerji ithalatının çeşitlenmesi açısından önem arz etmektedir. Tüm bunlara paralel olarak Erdoğan da, Orta Doğu'ya yakınlığının yanı sıra Kürt sorununun çözümünde de önemli bir nokta olması nedeniyle gerekli altyapı çalışmalarıyla Diyarbakır'ın BOP'un merkezi ve Orta Doğu'nun yıldızı olabileceğini beyan etmiştir.⁶⁰⁰ 2008'de Irak Cumhurbaşkanı ve KYB'nin lideri Celal Talabani'nin Ankara'ya davet edilmesi IKBY ile Türkiye arasındaki temasların başlangıcını oluşturmuştur. Milli Güvenlik Kurulunun 25 Nisan 2008'de, Irak'taki tüm grup ve oluşumlarla istişare edilmesinin ülkeye yararlı olacağını beyan etmesi ise IKBY ile resmi münasebetlerin önündeki engelleri kaldırmış ve bunun ardından Bağdat'ı ziyaret eden Davutoğlu, IKBY Başbakanı Neçirvan Barzani ile görüşmüştür.⁶⁰¹ 2009'da Bağdat'a giden Abdullah Gül ise Irak'ın kuzeyini ilk defa Kürdistan olarak nitelemiştir.⁶⁰² Bu gelişmeleri Türkiye'nin, Musul ve Basra'nın yanında Erbil'e de konsolosluk açması izlemiştir. Hem Kürtlere hem de IKBY'ye olumlu yaklaşıma çalışan AK Parti, 2010'da Ankara'ya davet ettiği Barzani ile Türkiye ve IKBY arasında tam bir ekonomik bütünleşme sağlanması konusunda uzlaşmaya varmıştır.⁶⁰³ Bu

⁵⁹⁶ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, 437.

⁵⁹⁷ Yeşilyurt, "Orta Doğu'yla İlişkiler (2001-2012)", 410-411.

⁵⁹⁸ Güzel, "Son Gelişmeler Işığında Irak'ın Kuzeyindeki", 23.

⁵⁹⁹ Dalar, "Türkiye-İrak Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri", 62.

⁶⁰⁰ Arslan Bulut, "Erdoğan'ın BOP ve Ergenekon İtirafı", Yeniçağ, 2009, <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/erdoganin-bop-ve-ergenekon-itarflari-6743yy.htm>, (15.07.2019).

⁶⁰¹ Uzgel, "ABD ve NATO'yla İlişkiler (2001-2012)", 2911-292.

⁶⁰² "Gül, İlk Kez 'Kürdistan' Dedi", *T24*, 2009, <https://t24.com.tr/haber/gul-ilk-kez-kurdistan-dedi.36286>, (16.07.2019).

⁶⁰³ Güller, *Büyük Kürdistan*, 32.

görüşme sonunda Davutoğlu, ekonomik bütünleşmenin yanı sıra, ortak ticaret, enerji ve ulaştırma stratejisi geliştirileceği, THY'nin Erbil'e seferlere başlayacağı, aydınlar ve öğrenciler arasında kurulacak iletişim ile yeni bir tarih bilincinin ortaya çıkacağı konularında anlaşıldığını açıklamıştır.⁶⁰⁴ 2014'te ise Türkiye ve İKBY arasında, İKBY'nin enerji kaynaklarının Türkiye üzerinden dağıtılmasına yönelik 50 yıllık bir anlaşma imzalanmıştır.⁶⁰⁵

Dış politikada İKBY'nin hamiliğini üstlenerek ekonomik bütünleşmeye ağırlık veren Türkiye, birlikteliği siyasi zemine taşıma amacıyla da iç siyasette Kürtlere yönelmiştir. Çünkü Davutoğlu, Türkiye'nin kendi iç sorunlarını çözüme kavuşturduğu vakit dış politikada manevra kabiliyeti kazanacağını öngörmüştür.⁶⁰⁶ Öncelikle, Öcalan'ın yakalanması sonrası PKK terör örgütünün Türkiye topraklarından çekilmesi göz ardı edilmemek koşuluyla, Türkiye AB'ye üyelik müzakereleri doğrultusunda Kürtleri de ilgilendiren birtakım reformlara imza atmıştır.⁶⁰⁷ Türkiye bu süreç içerisinde, Terörle Mücadele Kanunu'nun 8. maddesini* değiştirmiş, Kürtçe konuşma yasağının anayasadan çıkarılması, partilerin kapatılmasının zorlaştırılması, Türkçenin dışında diğer dillerde yayın yapma ve kurs açmanın serbest bırakılması gibi Kürtleri de kapsayan bir dizi değişiklik yapmıştır.⁶⁰⁸ Ancak bu reformları yeterli görmeyen Öcalan'ın 2004'te ateşkesi bitirmesiyle PKK terör örgütü saldırılarına yeniden başlamıştır. Buna rağmen 2005'te Erdoğan, "Kürt sorunu benim sorunumdur. Her sorunun çözümünün adresi biziz."⁶⁰⁹ diyerek Kürtlere ılımlı yaklaşımına devam etmiştir. Fakat Şemdinli olaylarının** yaşanması, Kürt sorunun demokratik yöntemlerle

⁶⁰⁴ "Davutoğlu ve Barzani'den Ortak Karar", Haber7, 2010, <http://www.haber7.com/siyaset/haber/543271-davutoglu-ve-barzaniden-ortak-karar>, (16.07.2019).

⁶⁰⁵ "Türkiye İle 50 Yıllık Anlaşma İmzaladık", Anadolu Ajansı, 2014, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-ile-50-yillik-anlasma-imzaladik/153899>, (16.07.2019).

⁶⁰⁶ Akgün, "Ahmet Davutoğlu: "Eksen Kayması Diyen 'Siz Karışmayın Demek' İstiyor"", 20.

⁶⁰⁷ Baskın Oran, "Dönemin Bilançosu (2001-2012)" içinde: *Türk Dış Politikası Cilt: III*, ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 119.

* Soyut tehlike yerine somut tehlike ele alınarak, kamu düzeni için tehlikeli olabilecek her türlü propagandaya değil yalnızca terör yöntemlerine özendirilecek eylemlere cezai yaptırım uygulanmasına karar verilmiştir.

⁶⁰⁸ Hakan Özdemir ve Ahmet Çiftlikçi, "Avrupa Birliği (AB)'ne Üyelik Sürecinde Türkiye'de Hukuk Devletin Dönüşümü: Helsinki Zirvesi'nden Günümüze İç Hukukta Yapılan Düzenlemeler Üzerine", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 25, Sayı: 1 (2015): 131-133.

⁶⁰⁹ "Kürt Sorunu Benim Sorunum", *Hürriyet*, 2005, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/kurt-sorunu-benim-sorunum-341847>, (18.07.2019).

** 2005'te Umut Kitabevi'ne iki asker bir de PKK itirafçısı tarafından atılan bombayla iki kişi ölmüş ve 10 kişide yaralanmıştır. Olaya sebep olanların kısa sürede yakalanmasına rağmen serbest bırakıldıkları haberini alan halk duruma tepki göstererek sokaklara çıkmıştır. Bu kez de protesto yapan kalabalığa ateş

yürütülmesini kesintiye uğratmıştır. Ayrıca Şemdinli olayları, AB'den tam üyelik için müzakere tarihi olarak üzerindeki baskıdan kurtulan Türkiye'nin tekrar güvenlik politikalarına yönelmesinin başlangıcı olmuştur.⁶¹⁰ PKK terör örgütü, Celal Talabani ve Öcalan'ın etkileriyle 2006'da tekrar ateşkes ilan etmiş ancak bu askeri operasyonları ve çatışmaları bitirmeye yetmemiştir. 2007'de Gabar Dağı ve Dağlıca baskınları yapan PKK terör örgütüne Türkiye sınır ötesi operasyonlar düzenleyerek karşılık vermiştir. Örgütün Aktütün karakoluna düzenlediği saldırı ile 17 askerin hayatını kaybetmesi, istihbarat zaafı yaşadığı ileri sürülerek TSK'nin tartışılmasına yol açmış ve Kürt sorununun sadece askeri yöntemlerle çözülemeyeceği söylemlerini artırmıştır.⁶¹¹ Bu söylemlerin yanında Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanı seçilmesiyle eli güçlenen AK Parti de Kürt sorununu siyasal çözüm çerçevesinde daha rahat ele almaya başlamış ve yeni bir süreç ortaya çıkmıştır.

Bu gelişmeler sonrasında 2009'da Öcalan bir yol haritası sunarak, Türkiye'nin Kürt sorununun çözümünde hangi boyutların ele alınması gerektiğini 10 madde* ile açıklamaya çalışmıştır.⁶¹² Ardından Erdoğan ise diyalog sürecinin başladığını şu sözlerle ilan etmiştir: “Buna ister Kürt sorunu deyin, ister Güneydoğu sorunu, ister Doğu sorunu, isterse Kürt açılımı diyelim, ne dersek diyelim, bunun üzerinde bir çalışma başlattık.”⁶¹³ Yukarıda değinildiği üzere İKBY ile gelişen ilişkiler de göz önüne alındığında açılımın ilanından sonra Türkiye'nin gündeminin başköşesine Kürtlerin yerleştiği bir döneme girilmiştir. Kürt açılımını bölge politikalarında önemli olarak gören ABD de Türkiye'yi bu konuda desteklemiştir. Hatta ABD, David Phillips'in *Disarming, Demobilizing and Reintegrating The Kurdistan Worker's Party*,⁶¹⁴ yine

açılmış ve 1 kişi hayatını kaybederken 5 kişi de yaralanmıştır. Devamında ise devlet, yargı yoluyla olayın üzerine gidenlere karşı görevden alma veya yer değiştirme gibi tedbirler almıştır.

⁶¹⁰ Mithat Sancar ve Samim Akgönül, “İnsan Hakları Konusu (2001-2012)”, içinde: *Türk Dış Politikası Cilt: III*, ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 728.

⁶¹¹ Sancar ve Akgönül, “İnsan Hakları Konusu (2001-2012)”, 742.

* 1-Demokratik Ulus, 2-Ortak Vatan, 3-Demokratik Cumhuriyet, 4-Demokratik Anayasa, 5-Demokratik Çözüm, 6-Bireysel ve Kolektif Hakların Ayrılmazlığı, 7-İdeolojik Bağımsızlık ve Özgürlük, 8-Tarihsellik ve Şimdilik, 9-Ahlak ve Vicdan, 10-Demokrasilerin Öz Savunması.

⁶¹² “Öcalan'ın Yol Haritası”, *BBC*, 2011, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/03/110303_ocalan_road_map, (19.07.2019).

⁶¹³ “Erdoğan: Kürt Açılımı İçin Çalışma Başlattık”, *Milliyet*, 2009, <http://www.milliyet.com.tr/siyaset/erdogan-kurt-acilimi-icin-calisma-baslattik-1120538>, (19.7.2019).

⁶¹⁴ David L. Phillips, “Disarming, Demobilizing and Reintegrating The Kurdistan Worker's Party”, *National Committee On American Foreign Policy*, 2007, <https://www.ncafp.org/articles/07%20Report%20on%20Disarming,%20Demobilizing%20and%20Reintegrating%20the%20Kurdistan%20Workers%20Party.pdf>.

David Phillips'in proje direktörlüğünü yaptığı Atlantik Konseyinin *Confidence Building Between Turks and Iraqi Kurds*⁶¹⁵ ve Henri Barkey'in *Preventing Conflict Over Kurdistan*⁶¹⁶ raporlarıyla açılımın fikri zeminini oluşturmuştur. Bu raporların içeriği ile uyuşan bir Kürt açılımı paketinin hükümet tarafından uygulanacağı Türkiye'de basında vurgulanmaya başlanmıştır. Paketin, PKK terör örgütünün silah bırakması, Öcalan'a tecridin son bulması, yurt dışındaki Kürtlere vatandaşlık verilmesi, Kürtlere ılımlı yaklaşılması ve Kürtçe kullanımının önündeki engellerin kalkması gibi maddelerinin olduğu basına yansımıştır.⁶¹⁷

Kürt açılımı ile Türk hükümeti belirlediği yol çizgisinde birtakım somut adımlar atmıştır. AK Parti süreç hakkında toplumu aydınlatmak için, Ocak 2010'da adı Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi olarak tanımlanan açılım hakkında "Sorularla ve Cevaplarıyla Demokratik Açılım Süreci: Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi" kitapçığını bastırıştır.⁶¹⁸ Türkiye, eve dönüş söylemiyle, PKK terör örgütü kadrolarının silah bırakması ve topluma yeniden kazandırılması için PKK'luların ülkeye girişlerine izin vermiştir. Türk yargısı, Türkiye'ye Habur Sınır Kapısından giren ve barış için geldiğini söyleyen 34 PKK'lının serbest kalmasına hükmetmiş ve PKK'lular yerel halk tarafından coşkulu tezahüratlarla karşılanmıştır.⁶¹⁹ Ancak bu gelişme üzerine AK Parti ülke kamuoyunda sert bir şekilde eleştirilmiş ve tepkilerden dolayı hükümet geri adım atmak zorunda kalmıştır. Üzerinde baskı hisseden hükümet, serbest bırakılan PKK'lılara Türkiye'de yaptıkları konuşmalar nedeniyle 7 ila 10 yıla kadar hapis cezası vermiştir.⁶²⁰ Atılan geri adımı, demokratik açılım ve güvenlik politikalarıyla hükümetin, örgütün tasfiyesini gerçekleştirmek istemesi olarak yorumlayan PKK terör örgütü silahlı eylemlerine devam edeceğini duyurmuş ve Kürt açılımında bir kesinti yaşanmıştır.⁶²¹ Açılım süreci çatışma ortamını bitirmeyi başaramasa da toplumu siyasal, psikolojik ve

⁶¹⁵ David L. Phillips, "Confidence Building Between Turks and Iraqi Kurds", *The Atlantic Council of The United States*, 2009, https://www.atlanticcouncil.org/images/files/publication_pdfs/65/ConfidenceBuildingBetweenTurksandIraqiKurds.pdf.

⁶¹⁶ Henri Barkey, "Preventing Conflict over Kurdistan", *Carnegie Endowment*, 2009, https://carnegieendowment.org/files/preventing_conflict_kurdistan.pdf.

⁶¹⁷ "Ne Mutlu Türküm Diyene' Yazıları Silinecek", *Gazetevatan*, 2009, <http://www.gazetevatan.com/-ne-mutlu-turkum-diyene--yazilari-silinecek--239307-gundem/>, (20.07.2019).

⁶¹⁸ *Sorularla ve Cevaplarıyla Demokratik Açılım Süreci: Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi*, (Ankara: AK Parti Tanıtım ve Medya Başkanlığı, 2010).

⁶¹⁹ "34 PKK'lı Da Serbest", *Sabah*, 2009, https://www.sabah.com.tr/gundem/2009/10/20/100150_pkkli_daha_teslim_olacak, (20.07.2019).

⁶²⁰ Oran, "Dönemin Bilançosu (2001-2012)", 129.

⁶²¹ Sancar ve Akgönül, "İnsan Hakları Konusu (2001-2012)", 744.

sosyal olarak müzakere sürecine hazırlanmış ve daha ciddi atılımlara gerekli zemini oluşturmuştur.⁶²²

2012’de Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) Başkanı Hakan Fidan’ın İmralı’ya giderek Öcalan ile görüşmesi ve bunun kamuoyuna açıklanmasıyla Kürt sorununda farklı bir boyuta geçilmiştir.⁶²³ Aslında Türk hükümeti, kamuoyunun 2011’de sızdırılan ses kayıtlarından öğrendiği üzere 2008’den beri PKK terör örgütü ile Oslo’da görüşmeler yürütmekteydi.⁶²⁴ Bu yüzden Hakan Fidan’ın İmralı’ya gittiğinin açıklanması, siyasi şartların olgunlaştığı bir zamanda müzakerelerin resmîyet kazanması niteliğindedir. Türk hükümeti çözüm süreci olarak adlandırılan bu dönemde Öcalan’ı resmen muhatap alırken, BDP heyetinin de Öcalan ile görüşmesine izin vermiştir.⁶²⁵ 21 Mart 2013 tarihinde ise Diyarbakır’daki Nevruz kutlamalarında Kürtçe ve Türkçe olarak okunan mektupla Öcalan, silahların değil siyasetin ön planda olduğu yeni bir döneme girildiği ve PKK terör örgütünün Türkiye sınırlarından çekilmesi gerektiği mesajını vermiştir.⁶²⁶ Taraflar arasında PKK terör örgütü ile çatışmanın bitirilmesi için üç basamaklı bir yol çizilmiştir. İlk aşamada PKK terör örgütü Türkiye topraklarından çekilecek, ikinci aşamada Türkiye demokratik reformları yapacak ve son aşamada silahını bırakan PKK’lıların siyasi ve sivil hayata entegrasyonu sağlanacaktı.⁶²⁷ Bu planlama doğrultusunda, müzakerelerin olumlu yürümesinin de etkisiyle PKK terör örgütü ateşkes ilan ettiğini duyurmuştur. Hem sürecin yönetilmesinde öneri almak hem de kamuoyunu tartışmalara dâhil etmek için de Akil İnsanlar Heyeti kurulmuştur. Nitekim çözüm süreci, 28 Şubat 2015’te açıklanan, HDP ve hükümet yetkilerinin anlaşmaya vardığı Dolmabahçe Mutabakatı ile zirve yapmış ve taraflar uzlaştıklarını bildirmişlerdir.⁶²⁸

⁶²² Alptekin ve Köse, “AK Parti’nin Kürt Politikası”, 332.

⁶²³ Portakal, *Aklımla Dalga Geçme*, 30-33.

⁶²⁴ “PKK İlk Kez Açıkladı...Oslo’da Neler oldu?”, Akşam, 2013, <https://www.aksam.com.tr/siyaset/pkk-ilk-kez-acikladiosloda-neler-oldu/haber-199057>, (22.07.2019).

⁶²⁵ “BDP Heyeti İmralı’ya Gitti”, *Hürriyet*, 2013, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/bdp-heyeti-imraliya-gitti-22664518>, (22.07.2019).

⁶²⁶ Portakal, *Aklımla Dalga Geçme*, 35.

⁶²⁷ Helin Alp, “Hükümetin Çözüm Sürecinin İkinci Aşamasındaki Yol Haritası Ne?”, *T24*, 2013, <https://t24.com.tr/haber/hukümetin-cozum-surecinin-ikinci-asamasindaki-yol-haritasi-ne,230050>, (22.07.2019).

⁶²⁸ “Ortak Açıklamanın Tam Metni”, *Aljazeera Türk*, 2015, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/ortak-aciklamanin-tam-metni>, (24.07.2019).

Tüm olumlu girişimlere rağmen çözüm süreci belli başlı nedenlerle sürdürülemedi. En önemli nedenlerden birisi Türkiye’de ve bölgede yaşanan gelişmelerin ışığında Kürt tarafının taleplerini artırmasıdır. Gezi Olayları ve 17-25 Aralık krizi ile şoka uğrayan AK Partinin müzakere masasında elinin zayıfladığını varsayan PKK terör örgütü, Suriye’de PYD’nin meşruiyet kazanmasıyla da beklentilerini yükseltmiştir.⁶²⁹ Hükümet bireysel hak ve siyasi alanın genişlemesi ve yerel yönetimlerin güçlenmesini savunurken, PKK terör örgütü kuvvetli bir özerkliği kabul ettirmeye çalışmıştır.⁶³⁰ Ayrıca AK Partinin desteklediği Suriye muhalifleri ile PYD’nin uzlaşmaması ve PYD’nin bölgede güçlenmesiyle PKK terör örgütünün Kürt sorununda yeniden dominant aktör olma güdüsüyle müzakere masasını terk etme isteği çözüm sürecini zedelemiştir.⁶³¹ Diğer nedenler ise HDP’nin 2014 cumhurbaşkanlığı seçiminde Erdoğan karşıtı propagandası, HDP’nin Kobani’ye saldıran IŞİD’i AK Partinin desteklediği iddiası, Kürt oylarını HDP’ye kaptıran ve çözüm sürecinden hoşnut olmayanların tercih etmediği AK Partinin 7 Haziran 2015 seçimlerinde başarısız olmasıdır.⁶³² Çözüm sürecini, 22 Temmuz 2015’te PKK terör örgütü tarafından iki polis memurunun öldürülmesi ve iki gün sonra Türkiye’nin, örgütün Irak’ın kuzeyindeki kamplarına operasyon düzenlemesiyle resmen sona ermiştir.⁶³³

PKK terör örgütü barış ortamını, askeri yığınaklarını arıtma ve kalkışma için gençleri Yurtsever Devrimci Gençlik Hareketi (YDG-H) adı altında örgütlenme fırsatı olarak görmüş ve çözüm sürecinin bitmesiyle de demokratik özerlik için Devrimci Halk Savaşı ilan etmiştir.⁶³⁴ Aynı zamanda KCK de Türkiye’nin bazı bölgelerinde öz yönetim kurulduğunu açıklamıştır.⁶³⁵ Gelişmeler üzerine hükümet, öz yönetim ilan edilen şehirlerde operasyonlar düzenlemiş ve bazılarında sokağa çıkmayı yasaklamıştır. Dolayısıyla Kürt sorununu çözüme kavuşturmak için çıkılan yolda PKK terör örgütünün silah bırakması ve kalıcı barışın sağlanması konularında muvaffak olunamamıştır. Aksine PKK terör örgütü saldırılarını şiddetlendirmiş ve Türkiye yeniden güvenlik

⁶²⁹ Talha Köse, “Çözüm Sürecinin Yükseliş ve Düşüşü”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1 (2017): 22-23.

⁶³⁰ Ali Bayramoğlu, “Çözüm Süreci”, *Democratic Progress Institute* (2015): 23.

⁶³¹ A.g.e., 29.

⁶³² A.g.e., 24-27.

⁶³³ Pişkin, “Peki, Çözüm Süreci Neden Bitti?”.

⁶³⁴ Murat Yeğen, “Devrimci Halk Savaşı”, *Ufkumuz Haber*, 2015, <http://www.ufkumuzhaber.com/devrimci-halk-savasi-11744yy.htm>, (25.07.2019).

⁶³⁵ “Öz Yönetim İlan Edilen Merkez Sayısı 16’ya Yükseldi”, *T24*, 2015, <https://t24.com.tr/haber/oz-yonetim-ilan-edilen-merkez-sayisi-16ya-yukseldi.306949>, (25.07.2019).

politikalarına dönmek zorunda kalmıştır. Bunlara ek olarak, Türkiye ile IKBY arasındaki olumlu ilişkilerin IKBY'nin 2017'de bağımsızlık referandumuyla bozulması da Türkiye'nin endişelerinin iyice artmasına neden olmuştur.

Türkiye gerek 1990'lardan beri Irak'ın kuzeyinde izlediği politikalarda gerekse ülkesindeki Kürt sorununu ve PKK terör örgütü tehdidini bitirmeye dönük siyasetinde umduğunu bulamamıştır. Türkiye, PKK terör örgütü ve IKBY'nin varlığından duyduğu güvenlik tehditlerini bertaraf edememişken, Suriye'de doğan güç boşluğuna yerleşen PYD'nin güçlenmesiyle endişelerinin arasına bir yenisi daha eklenmiştir. PYD'nin ortaya çıkması ve etkinliği artırmasında, tıpkı 1990'lardan süregelen Irak siyasetinde olduğu gibi Türkiye'nin Suriye'de izlediği birtakım politikaların sonuçsuz kalmasının da etkisi olmuştur. Türkiye yeni aşamada PYD'yi de hedef tahtasına oturtmuş ve ulusal çıkarları doğrultusunda bir Kürt koridoru kurulmasını engellemeye gayesiyle hareket etmiştir.

3.1.3.2. Suriye Krizinde Türkiye'nin Kürt Koridoru Politikası

Suriye'de 2011'de başlayan kriz, Türk hükümeti tarafından, halkın demokrasi ve özgürlük talebine dayandığı için BOP çerçevesinde Türkiye'nin bölgede oynamak istediği role ve AK Partinin düzen kurucu dış politika mottosuna uygun görülmüştür.⁶³⁶ Dolayısıyla Türkiye, krizin başlangıcından beri olaylara seyirci kalmayarak müdahil olmuştur. Suriye'nin yeniden inşa sürecinden Irak'ta olduğu gibi dışlanmak istemeyen ve bölge liderliği hedefiyle harekete eden Türkiye, başlangıçta halkın taleplerini karşılayacak reformlar hayata geçirilmesi için arabuluculuk yapmıştır. Ancak Cısr El-Şuğur'da yaşananlardan sonra Suriye'de şiddetin artmasıyla Esad'ın iktidarı bırakmasını tek hedef olarak benimsemiş, ekonomik ve diplomatik baskılarla Esad'ın kolayca yıldırılabilceğini düşünmüştür. Türkiye, Esad yönetiminin mali varlıklarını dondurmuş, Suriye devlet bankalarıyla irtibatı kesmiş, ticari ilişkileri durdurmuş, Şam Büyükelçiliğini kapatmış ve Suriye ordusuna askeri malzeme tedarikini askıya almıştır.⁶³⁷ Esad'ın, Türkiye'nin enerji nakil merkezi olma hedefleri yönünde dâhil olduğu Katar-Türkiye Boru Hattı projesini reddetmesi, istenilen demokratik reformları yapmakta gecikmesi gibi nedenlerle Türkiye, Suriye'de AK Partiye yakın ılımlı İslam

⁶³⁶ Telatar, "AK Parti'nin Düzen Kurucu Dış Politika", 511.

⁶³⁷ "Türkiye-Suriye İlişkileri: İnşiler ve Çıkışlar", *Aljazeera Türk*, 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/turkiye-suriye-iliskileri-inisler-ve-cikislar>, (26.07.2019).

düşüncesine sahip bir otoritenin başa gelmesini istemiştir. Bu nedenle Suriye'deki muhaliflere destek veren Türkiye, ÖSO'ya ev sahipliği yapmış, SUK'un örgütlenmesine yardımcı olmuş, sınır geçişlerinde kolaylık sağlamış ve ülkesinde toplantılar düzenlemelerine izin vermiştir.⁶³⁸ Ayrıca arabulucu konumdan vazgeçen Türkiye, Esad'ın uluslararası operasyonla devrilmesi çağrısında bulunmuş ve Suriye sınırında askeri tatbikatlara başlamıştır.⁶³⁹ Türkiye ve Suriye hükümetleri arasındaki gerilim, Haziran 2012'de Suriye'nin hava savunma birlikleri tarafından hava sahası ihlali yaptığı gerekçesiyle Türkiye'ye ait savaş uçağını düşürmesiyle artmıştır.⁶⁴⁰ Türkiye bu gelişme üzerine angajman kurallarını değiştirmiş ve Suriye yönünden gelen her saldırıya anında yanıt vermeye girişmiştir.⁶⁴¹ Suriye'den atılan top mermisinin Şanlıurfa'nın Akçakale ilçesinde beş can alması sonrasında ise Türkiye, zamanını, sınırını ve miktarını hükümetin belirleyeceği ve Türk askerlerinin yabancı bir ülkeye gönderebileceğine dair hükümete geniş bir yetki veren tezkereyi Ekim 2012'de meclisten geçirmiştir.⁶⁴² Türkiye böylece olası tehditlerin önüne geçmek için düzenleyebileceği sınır ötesi operasyonlarının temelini atmıştır.

Türkiye, Esad'ın iktidardan indirilmesi sonrasında Suriyeli muhalif gruplarca sorunun çözüleceği varsayımıyla hareket ederken özellikle Suriye'de Kürt meselesinin ön plana çıkarılmaması üzerinde durmuştur.⁶⁴³ Ancak Suriye ve bölge dinamiklerini iyi okuyamayan Türkiye muhalefete arka çıkan politikaları ile PYD'nin genişlemesine yarar sağlayacak bir zemin yaratmıştır.⁶⁴⁴ Esad'ın Rusya ve İran tarafından desteklenmesi, halkın tamamının Esad'dan yüz çevirmemesi, muhalefetin parçalı yapısı, bölgesel ve küresel aktörlerin müdahaleleri, terör örgütlerinin çatışmalara katılması gibi nedenlerle kriz iç savaşa dönmüş ve ülkede Kürtlerin yararlanabileceği büyük bir otorite boşluğu doğmuştur. 18 Temmuz 2012'de Şam'da düzenlenen ve dört üst düzey

⁶³⁸ Özlem Kayhan Pusane, "Türkiye'nin Kürt Sorunu: Arap Baharı ile Değişen Yurtiçi ve Bölgesel Dinamikler", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 11, Sayı: 41 (2014): 124-125.

⁶³⁹ Murat Köylü, "Suriye, PYD/YPG Yapılanması ve Zeytin Dalı Harekâtı", *ASSAM*, Sayı: 11 (2018): 75.

⁶⁴⁰ "Suriye, Türk Uçağını Düşürdü", *Aljazeera Türk*, 2012, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriye-turk-ucagini-dusurdu>, (28.07.2019).

⁶⁴¹ Angajman, bir ülkenin başka bir ülke tarafından hava sahası ihlali gerçekleştirmesi veya topraklarına tehdit oluşturması durumunda verilecek askeri reaksiyonun sınırlarını çizmektedir. Bu kapsamda Türkiye, en ufak silahlı tacizlere karşı misli ile kara, deniz ve havadan karşılık verileceğini açıklamıştır. "2012 Yılında Değiştirilen Angajman Kuralları Neleri Kapsıyor?", T24, 2015, <https://t24.com.tr/haber/2012-yilinda-degistirilen-angajman-kurallari-neleri-kapsiyor.303829>, (28.07.2019).

⁶⁴² Ayşe Sayın, "Analiz: Tezkerenin Anlamı", *BBC*, 2012, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/10/121004_turkey_vote_analysis.shtml, (28.07.2019).

⁶⁴³ Erkmen, "Türkiye ve Suriyeli Kürtler: Güven Bunalımı", 28.

⁶⁴⁴ Miş, "Suriye 2012", 242.

yöneticinin öldürülmesinden sonra Esad, Kürtlerle daha sonra uzlaşabileceğini düşünerek, Türkiye'ye karşı bir tehdit yaratmak için askeri güçlerini Kürt bölgelerinden çekmiştir.⁶⁴⁵ Bu gelişmenin ardından PYD, Kobani, Afrin, Derik ve Amude'de hâkimiyet sağlarken Haseke ve Kamışlı'da ise denetimi rejim güçleriyle paylaşmıştır.⁶⁴⁶ Esad'ın çekilmesiyle PYD'nin yayılmaya başlaması, Kürtlerin rejimle iş birliği yaptığı iddialarını da gündeme getirmiştir. Kürtlerin etkisinin artmasıyla Suriye krizi Türkiye sorunu haline gelmiş ve gelişmelerden rahatsızlık duyan Türkiye, Suriye'nin toprak bütünlüğünü vurgulamaya özen göstermiştir. Çünkü dört ülkede demokratik konfederalizm amaçlayan KCK'nin bir parçası olan PYD'nin Suriye'deki başarısını, Suriye'deki Kürtleri PKK terör örgütü, dolayısıyla KCK merkezli değerlendiren Türkiye ülkesi için güvenlik sorunu olarak ele almıştır.

Türkiye, PYD'nin etkisini kırmak ve örgütü yönlendirme kabiliyeti kazanmak için hem PYD'yi muhalefete angaje etme hem de diğer Kürt grupları ile dengeleme girişimlerinde bulunmuştur. PYD'nin Kürt taleplerine cevap vermediği ve Türkiye etkisinde olduğu için katılmadığı SUK'un başına Kürt asıllı Abdülbasit Seyda'yı getirerek Kürtleri çekebileceğini ümit Türkiye, Seyda'nın Kürt tabanında tesirinin olmaması sebebiyle başarı sağlayamamıştır.⁶⁴⁷ PYD'yi muhaliflere dâhil edemeyen Türkiye, ikili ilişkilerin zirve yaptığı İKBY lideri Barzani'nin Kürtler üzerindeki saygınlığını kullanmak istemiştir. Barzani etkisindeki ENKS'nin, Irak'taki KDP ve KYB gibi iki Kürt otoritesinin Suriye'de oluşmasını istemeyen PYD ile güç mücadelesi yaşaması, zaman zaman çatışması ve KYK'nin düzgün işlememesi de Barzani'nin Türkiye ile iş birliği yapmasına zemin hazırlamıştır. Türkiye Kürtlerin temsilcisi olarak ENKS'yi SMDGUK'a dâhil etmeyi ve PYD'nin önünü kesmeyi istemiştir.⁶⁴⁸ Barzani, PYD'nin ekonomisine önemli getirisi olan kaçakçılığı önlemek için Suriye-Irak sınırına hendek kazarak ve Semelka Sınır Kapısını kapatarak PYD'yi sıkıştırmayı ümit etmiştir.⁶⁴⁹ Ayrıca Barzani Duhok'ta 9000'i bulan Suriyeli Kürdü PYD'nin askeri kanadını dengelemek için eğitmiştir.⁶⁵⁰ Ancak PYD, Ağustos 2012'de eğitilen Kürtlerin Suriye'ye geçmesine izin vermemiş, otoritesini korumak adına Suriye'deki Kürt

⁶⁴⁵ Taştekin, *Rojava: Kürtlerin Zamanı*, 149.

⁶⁴⁶ A.g.e., 149.

⁶⁴⁷ Erkmén, "Türkiye ve Suriyeli Kürtler: Güven Bunalımı", 28.

⁶⁴⁸ Taştekin, *Suriye-Yıkıl Git, Diren Kal*, 227.

⁶⁴⁹ A.g.e., 205.

⁶⁵⁰ Taştekin, *Rojava: Kürtlerin Zamanı*, 151.

partilerine baskı uygulamış ve denetim sağladığı toprakları genişlettikçe baskınlığını artırmıştır. Nitekim Türkiye'nin Barzani ile PYD'nin Suriye'deki tekeli kırma politikası da sonuçsuz kalmıştır.

PYD'nin öne çıkmasından sonra İslamcı muhaliflerin PYD bölgelerine saldırılarında PYD'nin genişlemesinden rahatsız olan Türkiye'nin parmağı olduğu ileri sürülmüştür.⁶⁵¹ Ancak bu saldırılar PYD'nin Suriye'deki ilerlemesine yardımcı olmuş ve Rasulayn, Rimelan ve Til Koçer Sınır Kapısını ele geçiren PYD uluslararası alanda cihatçı örgütlerle savaşıyor örgüt niteliğiyle itibar kazanmaya başlamıştır. Hatta Rojava'da Kurucu Meclis kurduğunu ve anayasa niteliğindeki Toplumsal Sözleşmeyi duyuran PYD, Afrin, Kobani ve Cezire'de özerk yönetimler kurulduğu ilan etmiştir. Durumu kavrayan Türkiye, Suriye'deki mevcut durumu lehine çevirecek manevralar sahip olmak ve PYD ile Ankara'nın politikalarını uyumlaştırmak için Salih Müslim'i zaman zaman Türkiye'de de ağırlayarak görüşmeler gerçekleştirmiştir.⁶⁵² Bu süreçte PYD Türkiye'den, Suriye'de ilan ettiği özerk yönetimleri tanınmasını, İslamcı örgütlere desteği kesmesini ve sınırları açmasını istemiş⁶⁵³ buna karşılık Türkiye de, Suriye'nin yönetim biçimi ile ilgili kararın ileride tüm Suriyeliler ile birlikte alınmasını, Esad ile iş birliğinin kesilmesini ve güvenli bölgeye karşı çıkılmamasını şart koşmuştur.⁶⁵⁴ Bu çerçevede görüşmeler tıkanmış ve taraflar anlaşamamıştır. Bu süreç içinde Musul'u ele geçiren IŞİD'in Kürt kantonları arasındaki bağlantıyı koparmak Cerablus ve Tel Abyad'ı birbirine bağlamak için 2014'te Kobani'ye saldırması PYD-Türkiye görüşmelerini artırmıştır. Çünkü Kobani, IŞİD'in hâkimiyet alanları içinde sıkışmış ve yardım gelebilecek tek açık kapı Türkiye sınırıydı. Ancak iki örgütü de terörist olarak tanımlayan Türkiye, 2 Ekim 2014'te Irak ve Suriye'de TSK'ye operasyon yetkisi veren tezkereyi çıkararak sınırda gerekli güvenlik önlemlerini alırken iki düşmanın birbirini kırmasını uzaktan izlemiştir.⁶⁵⁵ IŞİD'den ziyade PYD'yi ülkesi açısından daha büyük bir tehdit olarak görmesi ve IŞİD'in Kürt koridorunu kesmek istemesi sebebiyle Türkiye

⁶⁵¹ Wladimir Van Wilgenburg, "PYD Türkiye'den Ne İstiyor?", *Orsam*, 2013, <https://www.orsam.org.tr/tr/pyd-turkiye-den-ne-istiyor/>, (29.07.2019).

⁶⁵² "Türkiye'nin Terörist İlan Ettiği PYD'nin Lideri Ankara'da Nasıl Ağırlandı", *Odatv*, 2019, <https://odativ.com/turkiyenin-terorist-ilan-ettigi-pydnin-lideri-ankarada-nasil-agirlandi-10021802.html>, (29.07.2019).

⁶⁵³ Wilgenburg, "PYD Türkiye'den Ne İstiyor?".

⁶⁵⁴ "9 Soruda Kobane".

⁶⁵⁵ Hurşid Deli, "Kobani Savaşı'nın Etkileri ve Sonuçları", *Aljazeera Türk*, 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/kobani-savasinin-etkileri-ve-sonuclari>, (29.07.2019).

IŞİD saldırılarına göz yummuştur. Çünkü Türkiye, tüm dünyayı tehdit eden IŞİD'e karşı uluslararası koalisyonla birlikte hareket edebileceken, ülkesindeki Kürt sorunu çerçevesinde PKK terör örgütünün uzantısı PYD ile mücadelede yalnız kalacağını sezinlemiştir. Bu doğrultuda Türk hükümetinin, IŞİD'e katılan savaşçıların Türkiye üzerinden Suriye'ye girmesini engelleyememesi⁶⁵⁶ ve MİT tırlarının IŞİD ve diğer cihatçılara silah taşıdığına basına yansımaları⁶⁵⁷ Türkiye'nin IŞİD'e destek verdiği izlenimini yaratmıştır. Bu durum Türkiye'yi, cihatçı örgütlerle mücadeleyi başkõşeye koyan Batı gözünde PYD'yi engellemek için IŞİD'le iş birliği yapan bir ülke konumuna getirmiştir.⁶⁵⁸ Ayrıca HDP Eş Başkanı Selahattin Demirtaş'ın çağrısı üzerine, Kürtler Türkiye'nin Kobani'deki tavrını protesto etmek için sokağa dökülmüşlerdir. Kürtlerin, Türkiye'den IŞİD'e desteği kesmesini ve IKBY'den gelecek askeri yardım için bir koridor açmasını talep ettiği eylemlerde can kayıpları da yaşanmıştır.⁶⁵⁹ Bu gelişmeler üzerine, terör örgütlerine yardım yaptığı gerekçesiyle uluslararası kamuoyunun baskısını hisseden Türk hükümeti, çözüm süreci yürüttüğü Kürtlerin de alevlenmesiyle tutumunu değiştirmiştir. Türkiye yapılan müzakereler sonucunda peşmergelerin ülkesinden geçerek Kobani'ye ulaşmalarına izin vermiştir.⁶⁶⁰ Hem IKBY'nin yardımı hem de IŞİD'e karşı ABD öncülüğündeki uluslararası koalisyonun hava desteği ile IŞİD püskürtülmüştür. Ancak PYD'nin Kobani'den zaferle ayrılması, Türkiye için çetrefilli bir sürece sokmuştur. Öncelikle, peşmergelerin geçişine izin verilmesinden sonra IŞİD'in Türkiye'de silahlı ve bombalı eylemlerinde büyük bir artış yaşanmıştır.⁶⁶¹ Suriye'de bulunan ve Türk toprağı sayılan Süleyman Şah Türbesi'nin de IŞİD tehdidi altında bulunması nedeniyle Şah Fırat Operasyonu yapılarak PYD kontrolündeki Eşme'ye taşınmak zorunda kalınmıştır.⁶⁶² Ancak Kobani'den sonra doğan ABD-PYD

⁶⁵⁶ Haldun Yalçınkaya, "Yabancı Terörist Savaşçılara Karşı Uluslararası İşbirliği: Türkiye Tecrübesi", *Orsam Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*, Sayı: 22 (2015): 6.

⁶⁵⁷ Mahmut Hamsici, "MİT TIR'ları Davası: Neler Yaşandı?", *BBC*, 2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-40275619>, (29.07.2019).

⁶⁵⁸ Özden Zeynep Oktav, "Suriye Krizi, Türkiye- İran'ın Çatışan Çıkarları ve Küresel Aktörlerle İlişkileri", içinde: *Türk-Arap İlişkileri: Çok Boyutlu Güvenlik İnşası*, ed. Reyhan Doğan (İstanbul: TASAM, 2016), 47.

⁶⁵⁹ "Dokuz Soruda: Türkiye Sokaklarında Kobani Gerilimi", *BBC*, 2014, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/10/141010_dokuzsoruda_kobani_eylemleri, (29.07.2019).

⁶⁶⁰ Nuri Yazıcı, "Kobani (Ayn El-Arap) Kuşatması Bağlamında Uluslararası İlişkilere Bir Bakış", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2 (2018): 69-71.

⁶⁶¹ Fevzi Çakır, "Terör Örgütü IŞİD'in Türkiye'ye Yönelik Gerçekleştirdiği Saldırı", *Habertürk*, 2016, <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1264903-teror-orgutu-isisin-turkiyeye-yonelik-gerceklestirdigi-saldirilar>, (29.07.2019).

⁶⁶² Taştekin, *Suriye-Yıkıl Git, Diren Kal*, 205.

birlikteliği, Türkiye için IŞİD saldırılarından daha mühim bir sonuçlar doğurmuştur. Suriye’de aradığı kara gücünü cihatçı olmayan bir örgütle elde eden ABD, IŞİD ile mücadele teziyle PYD ile müttefik ilişkisi kurmuş ve PYD’nin IŞİD’in alanlarına genişlemesi ile Türkiye’nin korktuğu Kürt koridoru olgunlaşmaya başlamıştır. PYD-ABD münasebetinin sonucu olarak da Türkiye-ABD arasında kopukluk yaşanmıştır. ABD’nin Suriye’deki önceliği IŞİD ile savaşmak, Türkiye’nin ise PYD ve Kürt koridorunun engellenmesi olmuştur. Ayrıca Irak tecrübesiyle hareket eden ABD, Suriye’de Esad sonrası yönetim boşluğu doğabileceği, İran’ın etkisinin artabileceği ve cihatçı örgütlerin çoğalarak çıkarlarını tehdit edebileceği ihtimalleriyle Türkiye’nin aksine Esad’lı bir çözüm sürecine yaklaşmıştır. ABD ve Türkiye’nin ayrıldığı bir diğer nokta da Müslüman Kardeşlerdir. AK Partinin ilgilendiği Müslüman Kardeşlerin Suriye muhalefetine baskın olmasından ABD rahatsızlık duymuştur.

Türk hükümeti 2012’den itibaren ülkesi için ihtimal dâhilindeki tehlikeleri değerlendirerek sık sık uçuşa yasak bölge* (*no-fly zone*) ve güvenli bölge** (*safe zone/safe haven*) taleplerini dile getirmiştir. Türkiye’nin bu isteklerinde, Suriye’den gelen savaş mağdurlarının artmasını engelleme, PKK terör örgütünün ülkeye sızmasını önleme, Kürt koridorunun önünü kesme ve toprakları dışında Esad karşıtlarını koruma ve yönlendirme gibi argümanlar öne çıkmıştır.⁶⁶³ Özellikle Kürtlerin ilerleyişinden büyük kuşku duyan Türkiye, hattın Azez-Cerablus istikametinde kurulmasını öngörerek Afrin ile Kobani ve Cezire kantonlarının arasında set çekmeyi planlamıştır (Harita-8).⁶⁶⁴ Ayrıca Türk hükümeti, güvenli bölgeye NATO ve BM nezdinde hayat verilmesi ve uluslararası meşruiyetinin sağlanması gerekliliğine inanmıştır.⁶⁶⁵ Ancak Esad’ın yanında duran Çin ve Rusya’nın Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde (BMGK) sahip oldukları veto imtiyazı, güvenli bölge kurulması için uluslararası mecrada bir karar alınmasına engel teşkil etmiştir.⁶⁶⁶ Güvenli bölge ve uçuşa yasak bölge konularında Türk

* Kısaca, belirlenen bir bölgenin askeri uçakların geçişine kapalı olmasıdır.

** Sivil halkın çatışan taraflardan veya bir devletin baskısından korunması için oluşturulan bir alandır. Bu niteliğiyle kavram, çatışma halindeki iki aktörü ayırarak tarafların giremediği bir alanı ifade eden tampon bölge (*buffer zone*) teriminden farklıdır.

⁶⁶³ Abdullah Tunç, “Suriye’de Uçuşa Yasak Bölge ve Güvenli Bölge”, *Ankara Strateji Enstitüsü*, Analiz Sayı: 2 (2014): 15-16.

⁶⁶⁴ İlhan Taşçı, “10 Soruda Suriye Sınırında ‘Güvenli Bölge’”, *BBC*, 2015, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/07/150728_guvenli_bolge_nedir, (29.07.2019).

⁶⁶⁵ A.g.e..

⁶⁶⁶ Taşkın Deniz, “Suriye’nin Durumu, ABD - Rusya ve Türkiye’nin Tutumu”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı: 27 (2013): 326.

hükümeti birçok kez ABD ile görüşmüşse de somut bir adım atılamamıştır. ABD'nin Türkiye'yi oyaladığı izlenimi yaratan bu müzakereler sürecinin başarısız olması, Suriye'de Türkiye ve ABD'nin politikalarında yaşanan farklılıklardan kaynaklanmıştır. Özellikle ABD'nin, Türkiye'nin tüm çekincelerine rağmen PYD'yi kara kuvveti olarak kullanması ve koruma altına alması, Türkiye'nin kendi inisiyatifiyle askeri müdahaleler yapma ve güvenli bölgeler yaratma kararında etkili olmuştur.⁶⁶⁷ Ayrıca Türkiye, her ne kadar Esad'ın geleceği konusunda fikir ayrılığı yaşasa da ABD'nin tutumu üzerine İran ve Rusya ile diplomasi yürütmeye başlamıştır.

Harita-8: Güvenli Bölge

PYD'nin IŞİD'le mücadele kapsamında Tel Abyad'ı ele alarak Kobani ile Cezire kantonlarını birleştirmesi (Harita-5) ve Cerablus-Azez hattına yönelmesi üzerine gidişatın Kürt koridorunu doğuracağını öngören Türkiye, PYD militanlarının geçişlerini önlemek için Fırat'ın batısını kırmızı çizgi ilan etmiştir.⁶⁶⁸ Dönemin Başbakanı Ahmet Davutoğlu, "Fırat'ın batısına PYD geçmeyecek. Geçtiği anda vururuz." sözleriyle Türkiye'nin askeri müdahale yönündeki iradesini açıkça göstermiştir.⁶⁶⁹ Bu noktada HDP Eş Başkanı Selahattin Demirtaş ise, "YPG Fırat'ın ötesine (batısına) geçecek ve sen de suyun bu tarafından mal mal bakacaksın." ifadeleriyle Davutoğlu'na karşılık vermiştir.⁶⁷⁰ Bu gelişmelerin yanında, ABD'nin PYD'yi SDG çatısında örgütleyerek

⁶⁶⁷ Hüseyin Alptekin, "Suriye'de Oluşturulacak Güvenli Bölgede Taraflar ve Tutumlar", *SETA*; Sayı: 278 (2019): 11.

⁶⁶⁸ "Fırat'ın Batısı Kırmızı Çizgi", *Milliyet*, 2015, <http://www.milliyet.com.tr/siyaset/firat-in-batisi-kirmizi-cizgi-2081424>, (30.07.2019).

⁶⁶⁹ Erdal Turanlı, "Başbakan Davutoğlu, 'PYD'yi 2 Kere Vurduk' Dedi.", *Anadolu Ajansı*, 2015, <https://www.aa.com.tr/tr/politika/basbakan-davutoglu-pydyi-2-kere-vurduk-dedi/456357>, (27.09.2019).

⁶⁷⁰ "Demirtaş'tan Davutoğlu'na: YPG Fırat'ı Geçecek, Sen De Mal Mal Bakacaksın!", *T24*, 2015, <https://t24.com.tr/haber/demirtastan-davutogluna-ypg-firati-gececek-sen-de-mal-mal-bakacaksin,314447>, (27.09.2019).

Suriye’de misyonu IŞİD ile mücadele olan yeni bir muhalif aktör yaratması, PYD’nin ilerlemesinin durmayacağına göstergesi olmuştur. Nitekim SDG, Türkiye’nin Cerablus’tan geçişlere hassasiyetle yaklaşması ve hatta müdahalede bulunması üzerine 2015’in sonlarında Tışrin Barajı’nı ele geçirerek Fırat’ı aşma adına kritik bir nokta kazanmıştır. Ağustos 2016’da Menbiç’te de denetim sağlayarak Fırat’ın batısına sıçrayan PYD’nin⁶⁷¹ Afrin’e ve Akdeniz’e bağlanmak için El Bab’a yönelmesi, Türkiye’nin uzun süredir gündeminde olan askeri müdahalenin fitilini ateşlemiştir. Çünkü PYD’nin Akdeniz’e çıkmasıyla güneyinde bir Kürt engeli oluşarak Arap coğrafyasıyla bağlantısı kesilecek ve bu koridor yüzünden enerji ihracatından da dışlanabilecek olan Türkiye büyük bir tehditle karşılaşmıştır.⁶⁷² Dolayısıyla Türkiye, uluslararası koalisyon ve SDG’nin argümanlarıyla paralel biçimde IŞİD’in varlığını sona erdirmeye ve diğer terör örgütlerini temizleme niyetiyle 24 Ağustos 2016’da ÖSO’nun da kullanıldığı Fırat Kalkanı Harekâtı’nı (FKH) başlatmıştır.⁶⁷³ Türkiye, IŞİD ve PYD’nin hemen sınırında konuşlanmasını ve bu terör örgütlerinin ülkesine yönelik artan saldırılarını öne çıkararak, BM’nin 51. maddesinde* yer alan meşru müdafaa hakkına vurgu yapmış ve harekâtı yasal bir zemine oturtmuştur.⁶⁷⁴ Türkiye, 29 Mart 2017’de başarıyla tamamladığı FKH ile Azez, Cerablus, Al Rai, Çobanbey ve El-Bab’ı kontrol altına almıştır (Harita-9). Özellikle IŞİD’e karşı savaş söylemiyle IŞİD’in alanlarını ele geçirerek genişleyen PYD’nin gerekçesini çürütmek için Türkiye de IŞİD’le mücadeleyi baz alarak Kürt kantonları arasında kalan IŞİD bölgelerinde FKH ile hâkimiyet sağlamıştır. IŞİD’den alınan bölgelere ÖSO ve TSK konuşlandırılarak, operasyonun adından da anlaşıldığı üzere PYD’nin Fırat’ın batısında ilerlemesinin ve Kürt koridorunun kurulmasının önüne bir set yerleştirilmiştir. Türkiye harekâta başarılı olsa da PYD’nin Afrin, Menbiç ve Fırat’ın doğusundaki varlığı nedeniyle güvenlik tehdidinin son bulmadığını dile getirmeye devam etmiştir.⁶⁷⁵ FKH doğrultusunda

⁶⁷¹ “SDG, Menbiç’i IŞİD’den Aldı”, *Hürriyet*, 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/sdg-menbici-isiddeden-aldi-40183893>, (30.07.2019).

⁶⁷² Nejat Tarakçı, “Fırat Kalkanı Harekâtının Jeopolitik Etkileri”, TASAM, (2018): 1-2.

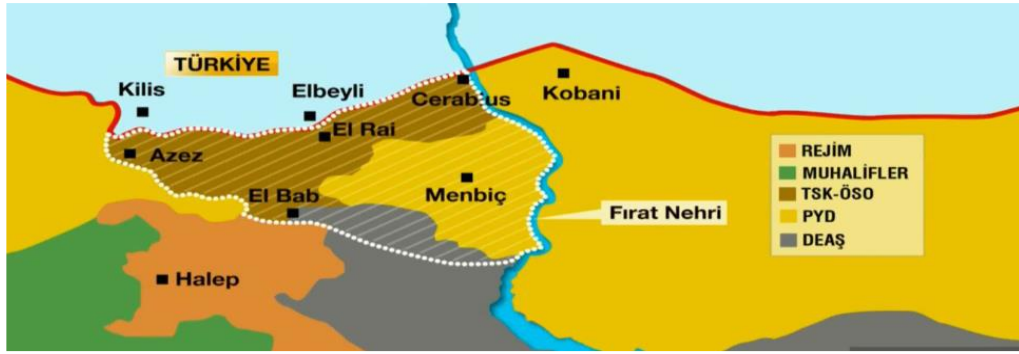
⁶⁷³ Köylü, “Suriye, PYD/YPG Yapılanması”, 79.

* Bu madde göre, BM üyelerinden saldırıya uğrayan biri, BMGK barışı ve güvenliği sağlamak için gerekli önlemleri alıncaya dek, meşru müdafaa hakkına sahiptir.

⁶⁷⁴ Murat Yeşiltaş, Merve Seren ve Necdet Özçelik, “Fırat Kalkanı Harekâtı- Harekâtın İcrası, İstikrarın Tesisi ve Alınan Dersler”, *SETA*, (2017): 9.

⁶⁷⁵ Mustafa Özalp, “Türkiye’nin Suriye’ye Düzenlemiş Olduğu Fırat Kalkanı Operasyonu”, *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 18: (2018): 182.

TSK'nin Menbiç'e girememesi ise, Türkiye'nin Suriye'de farklı yönlere savrulduğu ABD'nin bölgedeki askeri varlığı ve SDG'ye kalkan olmasından kaynaklanmıştır.⁶⁷⁶

Bu dönemde FKH ile Menbiç ve Afrin arasındaki bağlantıyı kesen Türkiye aynı zamanda stratejik bir önemi bulunan İdlib'e kadar uzanmak için Rusya ve İran ile görüşmüştür.⁶⁷⁸ Halep'i ele geçiren Esad güçlerinin, muhaliflerin kümelendiği İdlib'e de saldırması durumunda bu grupların FKH kontrol alanlarını tehdit etme ve çatışmalardan dolayı milyonlarca kişinin Türkiye'ye göç etme olasılığı şehrin kıymetini artırmıştır.⁶⁷⁹ Ayrıca Türkiye, istikrarsızlıktan yararlanarak PYD ve IŞİD'in İdlib'e yerleşme ihtimalini de önlemek istemiştir. Özellikle İdlib'in konumu gereği Türkiye, PYD'nin şehirde kontrol sağlayarak Kürt koridorunu Akdeniz'e bağlama siyasetini engellemeyi amaç edinmiştir.⁶⁸⁰ Türkiye İdlib'de etkisini artırarak, PYD denetimindeki Afrin'e baskıyı şiddetlendirmeyi ve bölgeye düzenlemeyi planladığı operasyonun önünü açmayı planlamıştır.⁶⁸¹ Bu doğrultuda, ABD ile fikir ayrılığı yaşayan Türkiye'nin, Suriye'de çatışmanın durdurulması adına 30 Aralık 2016'da Rusya ile ateşkes kararı alması, İdlib konusunda atılacak adımların seyrini belirlemiştir. Ateşkese El-Nusra ve IŞİD'in yanında Türkiye'nin isteğiyle PYD dâhil edilmemiş, Suriye'nin toprak bütünlüğü ve egemenliğinin vurgulandığı anlaşmada siyasi çözüm için görüşmeler

⁶⁷⁶ Yeşiltaş, Seren ve Özçelik, "Fırat Kalkanı Harekâtı- Harekâtın İcrası", 25.

⁶⁷⁷ "Eğrisi Doğrusu", *CNN Türk*, 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=mXhahnuc8p4>, (01.08.2019).

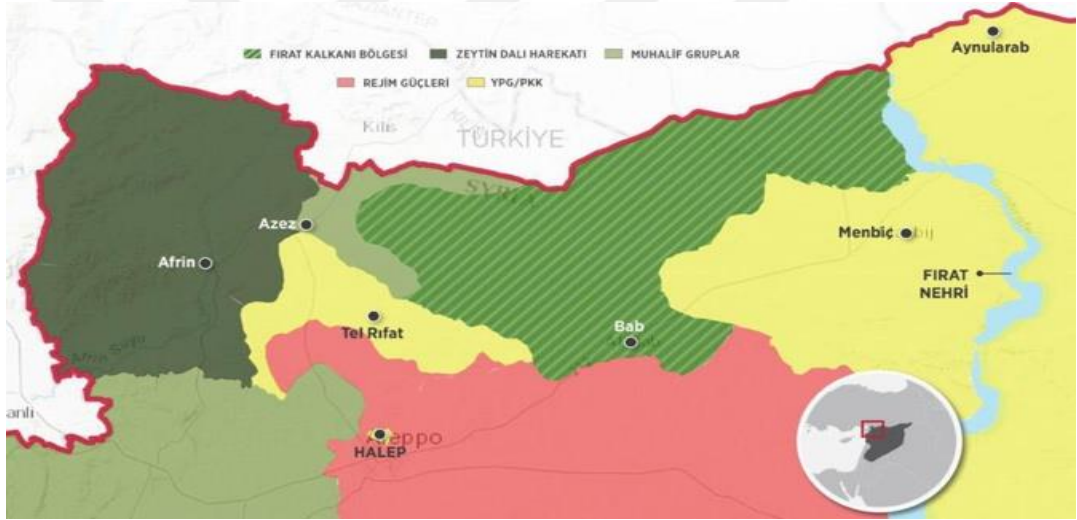
⁶⁷⁸ Köylü, "Suriye, PYD/YPG Yapılanması", 79.

⁶⁷⁹ Can Acun ve Bilal Salaymeh, "Suriye Krizinde Yeni Safha İdlib", *SETA*, Sayı: 255 (2018): 9.

⁶⁸⁰ Mithat Işık, "İdlib Kim İçin Neden Önemli?", *SDE*, 2018, <https://www.sde.org.tr/mithat-isik/genel/idlib-kim-icin-neden-onemli-kose-yazisi-6952>, (07.08.2019).

⁶⁸¹ Fehim Taştekin, "7 Soruda İdlib: Türkiye Ne Yapıyor, Neyi Amaçlıyor?", *BBC*, 2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-41542725>, (07.08.2019).

dayandırmış ve Suriye toprak bütünlüğünün altı çizerek operasyonun sadece terörist gruplara yönelik olduğunu açıklamıştır.⁶⁸⁵ Suriye muhaliflerinin de kullanıldığı bu harekât ile Türkiye, Akdeniz'e ulaşmak isteyen PYD kuşağını tamamen kırmayı, Arap coğrafyası ile bağlantısının koparılma ihtimalini ortadan kaldırmayı, PKK terör örgütünün ülkeye sızmasını önlemeyi ve Kürt koridorunun doğma olasılığını yok etmeyi amaçlamıştır.⁶⁸⁶ FKH ile ZDH paralel gayeler doğrultusunda gerçekleştirilmiş olsa da, PYD'nin ilerleyişini durdurmak üzere IŞİD'in alanlarının ele geçirildiği FKH'nin aksine ZDH ile doğrudan PYD'ye müdahale edilmiştir. 18 Mart 2018'de TSK'nin Afrin şehir merkezinde kontrolü sağladığı basına açıklanmış ve PYD Tel Rıfat bölgesine hapsedilmiştir. Böylece Harita-11'de de görüldüğü üzere Türkiye, FKH, Astana görüşmeleri ve ZDH ile beraber kendisine Suriye'de önemli bir denetim alanı yaratmıştır.

Harita-11: ZDH ve FKH Kontrol Alanları

ZDH kapsamında, ZDH ve FKH alanlarını komple birleştirme, Halep ile bağlantı kurma, PYD'nin Menbiç'e geçişlerini durdurma ve PYD'nin bölgedeki saldırılarını önleme açısından kritik bir nokta olan Tel Rıfat'a⁶⁸⁷ da girmek isteyen Türkiye'nin önünü kesen neden ise Rusya'nın tutumu ve askeri varlığı olmuştur. Rusya, muhaliflerin

⁶⁸⁵ "Zeytin Dalı Harekâtı", *TSK Genelkurmay Başkanlığı*, 2018, <https://www.tsk.tr/Home/Detay/373>, (08.08.2019).

⁶⁸⁶ "İşte Afrin Operasyonunun 12 Nedeni Başbakanlık Açıkladı...", *İnternethaber*, 2018, <https://www.internethaber.com/iste-afrin-operasyonunun-12-nedeni-basbakanlik-acikladi-1840673h.htm>, (08.08.2019).

⁶⁸⁷ Fehim Taştekin, "Büyük Düşün Küçük Kırıntıları: Tel Rıfat Hesapları", *Gazete Duvar*, 2019, <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2019/05/06/buyuk-dusun-kucuk-kirintilari-tel-rifat-hesaplari/>, (08.08.2019).

Tel Rıfat'ı ele geçirmesiyle Halep'e kuzeyden saldırılabileceğinden endişelenen Esad'ın çekincelerini göz ardı edememiştir.⁶⁸⁸ Bu çerçevede PYD ile anlaşılan Esad, Tel Rıfat'ı Ruslarla birlikte komuta etmeye başlamıştır.⁶⁸⁹ Türkiye'nin bölgedeki hava sahasını kullanmasına yeşil ışık yakılmaması ise TSK'nin Tel Rıfat'a kapsamlı bir operasyon yapmasını engellemiş ve bölgede zaman zaman PYD ile karşılıklı çatışmalar yaşanmasına sebebiyet vermiştir.

Türkiye, askeri harekâtlarla yarattığı hâkimiyet alanları ve Rusya, Esad ve İran ile diplomasi yürütme hamlesiyle Suriye'de etkinliğini artırarak ABD-PYD ortaklığına karşı elini güçlendirmiştir. PYD'nin kantonları birleştirerek Akdeniz'e uzanma niyetini, FKH ve ZDH ile kesen Türkiye bu isteği tamamen yok etmek için PYD'nin elinde kalan diğer alanlara yönelmiştir. Türkiye yeni stratejisini, PYD'nin Menbiç'ten çıkarılması ve Fırat'ın doğusundaki Kürt yapısının bertaraf edilmesi üzerine kurmuştur.

İlk olarak, PYD'nin Fırat'ın batısından büsbütün temizlenmesi için ZDH'den sonra TSK'nin Menbiç'e de girmesi konusu gündeme gelmiştir. Menbiç, özellikle Türkiye'nin Fırat'ın doğusuna düzenleyeceği olası bir operasyona kapı aralayacak konumda olması nedeniyle önemlidir. Ters bir ifadeyle PYD'nin Fırat'ın doğusuna uzanmak ve Akdeniz'e uzanan bir koridor açma siyasetinde geçiş noktası olduğu için de Türkiye'nin güvenlik tehlikesi hissettiği bir bölgedir. Ancak ABD askerlerinin bölgedeki varlığı Türkiye'nin Menbiç'e askeri bir müdahalede bulunma konusundaki iradesini duraklatmıştır. Dolayısıyla Türkiye, denetim sağladığı alanları güçlendirmek ve Fırat'ın doğusuna daha güvenli bir operasyon düzenlemek için Menbiç'e yönelmesi durumunda, bölgenin hava sahasının kontrolünü elinde tutan ABD ile anlaşmaya ihtiyacı vardır.⁶⁹⁰ Bu kapsamda Türk ve Amerikalı yetkililer 2018'de sık sık bir araya gelerek Menbiç hususunda uzlaşma zemini aramışlardır. Mart'ta Erdoğan, ABD Dışişleri Bakanı Rex Tillerson'ın Menbiç'ten PYD'nin çıkarılması ve ABD ile Türkiye'nin

⁶⁸⁸ A.g.e..

⁶⁸⁹ Levent Tok ve Ömer Koparan, "YPG/PKK Tel Rıfat'ta Rusya ve Rejim Güçleriyle Ortak Hareket Ediyor", *Anadolu Ajansı*, 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ypg-pkk-tel-rifatta-rusya-ve-rejim-gucleriyle-ortak-hareket-ediyor/1456753>, (08.08.2019).

⁶⁹⁰ Fatih Erboz, "Fırat'ın Doğusu Kadar Menbiç de Çok Önemli", *Yeniçağ*, 2019, <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/firatin-dogusu-kadar-menbic-de-cok-onemli-245265h.htm> (09.08.2019).

güvenliği ortaklaşa sağlamaları önerisini yaptığını söylemiştir.⁶⁹¹ Görüşmeler ABD'nin bu iki önerisi üzerinde yoğunlaşmış ve 4 Haziran'da taraflar Menbiç için bir yol haritası üzerinde mutabık kalmışlardır. Uzlaşya göre Menbiç'te güvenlik ve istikrarın sağlanması için 3 kademeli bir süreç planlanmıştır: Planın uygulanması için bir hazırlık çalışması yapılması, PYD'nin bölgeden çıkarılması, Türkiye ile ABD'nin müşterek askeri denetimiyle istikrar ve güvenliğin sağlanması.⁶⁹² Çavuşoğlu, Menbiç üzerinde varılan bu anlaşmanın ileriye taşınarak Fırat'ın doğusuna da uzanacağını açıklamıştır.⁶⁹³ Bu gelişmeler üzerine PYD de Menbiç'ten çekileceğini bildirmiştir.⁶⁹⁴ Ayrıca TSK ve ABD askerleri Menbiç'te ortak devriye atmaya başlamıştır.⁶⁹⁵

Olumlu gibi görünen bu tabloya rağmen PYD'nin Menbiç'ten çekilmesi bir türlü gerçekleşmemiştir. Hatta PYD'ye askeri yardımlar yapmaya devam eden ABD, PYD ve PKK terör örgütünü birbirinden ayırma politikası izleyerek Türkiye'yi PYD'nin varlığını kabul edecek kıvama getirme çabasına girişmiştir. Bu bağlamda ABD, PKK terör örgütü yöneticilerinden Murat Karayılan, Cemil Bayık ve Duran Kalkan'ın kimlik ve yer tespiti hakkında bilgilere karşılık para ödülü verileceğini duyurmuştur.⁶⁹⁶ PKK'yi terör örgütü olarak tanımlayan ABD'nin Suriye Özel Temsilcisi James Jeffrey ise PYD'yi terörist bir unsur olarak görmediklerini ve IŞİD'e karşı bu örgüte silah teminatını sürdürdüklerini ifade etmiştir.⁶⁹⁷ ABD'nin bu siyaseti, 1990'lar boyunca Kürt meselesini PKK değil de KDP ve KYB bazlı ele alıp, Öcalan'ın yakalanmasında Türkiye'ye yardımcı olurken aynı zamanda IKBY'nin kurulmasında büyük rol oynamasına benzemektedir. ABD, PYD diye bir terör örgütü yok diyerek, önceki

⁶⁹¹ Vahap Munyar, "Erdoğan, ABD'nin Teklifini Açıkladı", *Hürriyet*, 2018, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/dogu-gutadan-tahliye-edilenler-bize-gelmeliydi-40759533>, (09.08.2019).

⁶⁹² Barış Gündoğan, "Türk ve ABD'li Askeri Yetkililerden 'Münbiç' Kararı", *Anadolu Ajansı*, 2018, <https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/turk-ve-abdli-askeri-yetkililerden-munbic-karari/1174640>, (09.08.2019).

⁶⁹³ "Üç Aşamalı Menbiç Yol Haritası Nasıl İşleyecek?", *BBC*, 2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-44370011>, (09.08.2019).

⁶⁹⁴ "YPG Münbiç'ten Çekileceğini Açıkladı", *SDE*, 2018, <https://www.sde.org.tr/teror/ypg-munbicden-cekilecegini-acikladi-haberi-4763>, (09.08.2019).

⁶⁹⁵ "Türkiye ve ABD Menbiç'te Ortak Devriyeye Başladı", *Amerika'nın Sesi*, 2018, <https://www.amerikaninsesi.com/a/menbi%C3%A7-t%C3%BCrkiye-ortak-devriye/4638369.html>, (09.08.2019).

⁶⁹⁶ "ABD Üç PKK Yöneticisi İçin Ödül Koydu", *Amerika'nın Sesi*, 2018, <https://www.amerikaninsesi.com/a/abd-uc-pkk-yoneticisi-icin-odul-koydu/4646867.html>, (09.08.2019).

⁶⁹⁷ Selen Temizer, "ABD'nin Suriye Özel Temsilcisi Jeffrey: YPG'yi Terör Örgütü Olarak Tanımlamıyoruz", *Anadolu Ajansı*, 2018, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-nin-suriye-ozel-temsilcisi-jeffrey-ypgi-teror-orgutu-olarak-tanimlamiyoruz/1305244>, (09.08.2019).

bölümlerde değinildiği üzere IKBY'yi Türkiye'ye benimsettiği gibi, Suriye'nin de kuzeyinde bir Kürt yapılanmasını kabul ettirmeye çalışmaktadır.⁶⁹⁸

Askeri üslerinin bulunduğu Menbiç'in geleceği ile ilgili Türkiye'yi diplomasi yoluyla meşgul eden ABD, Suriye sahasında kara gücü olarak kullandığı PYD yoğunluklu SDG'den kolay kolay vazgeçme niyetinde olmadığını açıkça yansıtmıştır. Bunun yanında ABD, enerji kaynaklarının yoğun olduğu bölgede olan Menbiç'i, Kürtlerin hâkimiyetinde yaratmak istediği enerji koridoru stratejisinde de kritik rol oynayacağını hesabıyla hareket etmiştir. Türk hükümeti de ABD'nin tüm girişimlerini oyalama taktiği olarak tanımlamış ve Amerikalıların Menbiç konusunda verdikleri sözlere bağlı kalmadıklarını açıklamıştır.⁶⁹⁹ PYD'nin varlığı ile ilgili yumuşama göstermeyen Türkiye, Fırat'ın doğusuna operasyon yapmayı gündeme getirmiş ve bu aşamada güvenli bölge mevzusu yeniden tartışmaya açılmıştır.

ABD, Fırat'ın doğusunu özellikle enerji ve İran'ın etkinliğini kırma, dolayısıyla İsrail'in güvenliğini sağlama, noktasında stratejik bir bölge olduğunu hesaba katarak, Kürtleri yalnız bırakmayacağını ve tek taraflı bir müdahaleyi onaylamayacağını bildirmiştir. Bu bağlamda Türkiye hazırlık kapsamında sınıra asker yığarken, ABD'de PYD'ye silah yardımı yapmayı ihmal etmemiştir. Ayrıca ABD, Almanya, Fransa ve İngiltere'ye Fırat'ın doğusuna asker konuşlandırın çağrısı yaparak TSK'nin PYD'ye olası müdahalesinin önüne geçmeye çalışmıştır.⁷⁰⁰ Bu arada ABD ve Türkiye, Fırat'ın doğusunun akıbeti üzerinde uzlaşma zemini aramaya devam etmişlerdir. Ancak iki tarafın yetkilileri arasında devam eden görüşmeler esnasında basına yansıyan bilgilere bakıldığında, Suriye'nin kuzeyindeki güvenli bölgeyi Türkiye olmaksızın kurmak isteyen ABD, PYD ve Türkiye arasına yerleşerek örgütü korumayı amaçlamıştır. Güvenli alanda tarafsız aktörlerin olması gerektiğini vurgulayan PYD kanadı ise Türkiye ancak Afrin'de geri adım atması halinde bu aktörlerin arasına katılabileceğini

⁶⁹⁸ Erdem Atay, "Uzmanlardan Hükümete Münbiç Uyarısı: ABD Planına Su Taşır!", *Aydınlık*, 2018, [https://www.aydinlik.com.tr/uzmanlardan-hukumete-munbic-uyarisi-abd-planina-su-tasir-dunya-haziran-2018, \(09.08.2019\).](https://www.aydinlik.com.tr/uzmanlardan-hukumete-munbic-uyarisi-abd-planina-su-tasir-dunya-haziran-2018, (09.08.2019).)

⁶⁹⁹ Aytunç Erkin, "2018'de Münbiç'te Bizi Oyalayan Amerika Bugün Ne Yapacak?", *Sözcü*, 2019, [https://www.sozcu.com.tr/2019/yazarlar/aytunc-erkin/2018de-munbichte-bizi-oyalayan-amerika-bugun-ne-yapacak-5279659/?utm_source=yazarlar&utm_campaign=diger_yazilar&utm_medium=diger, \(09.08.2019\).](https://www.sozcu.com.tr/2019/yazarlar/aytunc-erkin/2018de-munbichte-bizi-oyalayan-amerika-bugun-ne-yapacak-5279659/?utm_source=yazarlar&utm_campaign=diger_yazilar&utm_medium=diger, (09.08.2019).)

⁷⁰⁰ "ABD'nin Suriye'ye Asker Çağrısına Almanya'dan Farklı Yanıtlar Geldi", *Ahval*, 2019, [https://ahvalnews-com.cdn.ampproject.org/c/s/ahvalnews.com/tr/suriye/abdnin-suriyeye-asker-cagrisina-almanyadan-farkli-yanitlar-geldi?amp, \(10.08.2019\).](https://ahvalnews-com.cdn.ampproject.org/c/s/ahvalnews.com/tr/suriye/abdnin-suriyeye-asker-cagrisina-almanyadan-farkli-yanitlar-geldi?amp, (10.08.2019).)

açıklamış ve ABD ile paralel bir görüntü çizmiştir.⁷⁰¹ Bu çerçevede ABD, güvenli bölgeyi IŞİD karşıtı koalisyon ülkeleriyle beraber denetleyeceğini duyurmuş ve bu bağlamda Danimarka, Fransa ve İngiltere askeri hazırlıklara başlamıştır.⁷⁰² Ancak bu gelişmeler Türk kamuoyunun zihninde yeni bir Çekiç Güç olarak tasavvur etmiş, bu çerçevede çizilen güvenli bölgenin PYD'ye koruma kalkını yaratacağını ve TSK'nin askeri müdahalesini zorlaştıracaklarını düşünen Türk hükümetini de kaygılandırmıştır.⁷⁰³ Dolayısıyla, PYD yapılanmasını kırmızı çizgi ilan eden Türkiye, ulusal çıkar ve güvenliğini koruma adına FKH bölgesine ve Suriye sınırına askeri sevkiyatı artırmıştır. Türkiye'nin, Suriye'nin kuzeyinde bir barış koridoru kurmak için harekât düzenleme yönündeki bu kararlılığı,⁷⁰⁴ TSK müdahalesini gerçekçi ve yakın olarak değerlendiren ABD'nin Fırat'ın doğusu için Türk yetkililer ile müzakereleri sıklaştırmasına sebep olmuştur.⁷⁰⁵

ABD ve Türkiye'nin görüşme trafiği sonucunda 7 Ağustos 2019'da Milli Savunma Bakanlığı (MSB), Türkiye'nin güvenlik endişelerini giderecek tedbirlerin alınması, ABD ile güvenli bölgenin tesisi için müşterek harekât merkezinin Türkiye'de kurulması ve Suriye vatandaşlarının barış koridoru olarak adlandırılan bu alana yerleştirilerek ülkelere dönmeleri konusunda uzlaşıldığını basına açıklamıştır.⁷⁰⁶ Birkaç gün sonra ise MSB, Şanlıurfa'da Müşterek harekât merkezinin kurulması çalışmalarına başladığını duyurmuştur.⁷⁰⁷ Bu gelişmeler her ne kadar Fırat'ın doğusu konusunda anlaşma sağlandığı görüntüsü çizse de mutabakatın detayları hakkında

⁷⁰¹ Fehim Taştekin, "Ne Kürtlerin Dediği Oldu Ne Türkiye'nin", *Gazete Duvar*, 2019, <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2019/08/08/ne-kurtlerin-dedigi-oldu-ne-turkiyenin/>, (11.08.2019).

⁷⁰² "Suriye Konusunda Almanya'yı İkna Edemeyen Trump, İngiltere ve Fransa'yla Anlaştı", *Timeturk*, 2019, <https://www.timeturk.com/suriye-konusunda-almanya-yi-ikna-edemeyen-trump-ingiltere-ve-fransa-yla-anlasti/haber-1125248>, (11.08.2019).

⁷⁰³ Cihat Arpacık, "Suriye Sınırına Yapılan Askeri Sevkiyatın Arka Planında "Çekiç Güç" Endişesi Yatıyor", *Independent*, 2019, <https://www.independentturkish.com/node/50261/haber/suriye-s%C4%B1n%C4%B1r%C4%B1na-yap%C4%B1lan-askeri-sevkiyat%C4%B1n-arka-plan%C4%B1nda-%E2%80%9C%C3%A7eki%C3%A7-g%C3%BC%C3%A7%E2%80%9D-endi%C5%9Fesi#.XSdRCgtABJo.twitter>, (11.08.2019).

⁷⁰⁴ Erdoğan'dan Suriye'ye Operasyon Sinyali", *Deutsche Welle*, 2019, <https://www.dw.com/tr/erdoğandan-suriyeye-operasyon-sinyali/a-49921915>, (11.08.2019).

⁷⁰⁵ Karen DeYoung, Souad Mekhennet ve Louisa Loveluck, "U.S. Launches Last-Ditch Effort To Stop Turkish Invasion of Northeast Syria", *Washington Post*, 2019, https://www.washingtonpost.com/national-security/us-launches-last-ditch-effort-to-stop-turkish-invasion-of-northeast-syria/2019/08/04/3b0fd5a8-b55f-11e9-8949-5f36ff92706e_story.html?noredirect=on#click=https://t.co/gEJslTyLEe, (11.08.2019).

⁷⁰⁶ T.C. MSB, "ABD Askeri Heyeti ile Görüşmeler Tamamlandı", 2019, <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/782019-04531>, (11.08.2019).

⁷⁰⁷ T.C. MSB, "Müşterek Harekat Merkezi Oluşturma Çalışmaları Başladı", 2019, <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/1282019-37063>, (11.08.2019).

bilgilere yer verilmemesi kamuoyunda oluşan Çekiç Güç tartışmalarını bitirmemiştir. Özellikle güvenliğin tesis edileceği alanda derinlik ve kontrol konusunda Türkiye'yi tatmin edecek bir kararın çıkmadığı yönünde eleştiriler yapılmıştır. Bu noktada 40 kilometre derinlik talebinin kabul edilmediği Türkiye'nin mesafeyi esnetmeye razı olduğu, buna karşılık PYD'nin de Afrin talebi ve 5 kilometre kadar çekilebiliriz tavrından taviz vererek 15 kilometre güneye inmeyi kabul ettiği belirtilmiştir.⁷⁰⁸ ABD'nin Türkiye'ye verdiği ödün ise derinlik değil uzunluk bağlamında olduğu ve 140 kilometre önerisinden geri adım atarak sınırın tamamında bir koridor oluşturulmasını onayladığı vurgulanmıştır.⁷⁰⁹ Bu bilgilere istinaden basında çıkan haritalar ise Türk kamuoyunu daha da endişelendirmiştir. Harita 12'de görüldüğü üzere, Türkiye, ABD ile ortak hareket ederek yalnızca 5 kilometrelik alana asker sokabilirken, PYD'nin de yer yer bulunacağı 13 kilometrelik bölgeye ABD hâkim olacak ve Türkiye bu alanları sadece müşterek harekât merkeziden havadan sanal olarak denetleyebilecektir.⁷¹⁰ Ancak ABD ile varılan anlaşmada Türk askerlerinin Kürt yerleşim yerleri ve kent merkezlerine girmemesi koşulu ve ABD'nin hâlâ PYD'ye olan askeri desteği bu haritayla birlikte değerlendirildiğinde Türkiye'nin güvenlik kaygılarının giderilmediği ortaya çıkmaktadır. Üstelik Pentagon tarafından yapılan açıklamada, uzlaşma Türkiye'nin endişelerini giderdiği gibi TSK'nin müdahalesini düşünmeyi bırakan SDG'nin de IŞİD'e ve bölgenin güvenliğine yoğunlaşmasını sağlayacağını açıklaması ABD'nin PYD'yi koruma altına aldığı sonucunu doğurmuştur.⁷¹¹ Türk devlet adamları bu tehlikeyi göz ardı etmeyerek, güvenli koridorun Menbiç sürecindeki gibi oyalama taktiğine dönmemesi konusunda hassas davrandıklarını ve gerekirse kendi inisiyatifiyle Türkiye'nin PYD'yi temizleyerek güvenli bölge oluşturabileceğini beyan etmiştir.⁷¹² Türkiye ve ABD arasındaki güvenli bölge anlaşmasıyla, yeni bir Çekiç Güç mü doğuyor tartışmalarına rağmen Türk hükümeti Fırat'ın doğusuna girmeyi ve bölgeyi pazarlık sürecine sokmayı başarmıştır. Böylece Türk hükümeti, PYD'nin varlığını kesin kes

⁷⁰⁸ Taştekin, "Ne Kürtlerin Dediği Oldu Ne Türkiye'nin".

⁷⁰⁹ Muharrem Sarıkaya, "İşte ABD'nin Dayattığı 3 Bantlı Güvenlik Alanı", *Habertürk*, 2019, <https://www.haberturk.com/yazarlar/muharrem-sarikaya/2513009-iste-abdnin-dayattigi-3-bantli-guvenlik-alani>, (11.08.2019).

⁷¹⁰ A.g.e..

⁷¹¹ "Pentagon'dan Rûdaw'a: Kuzey Suriye'nin Güvenliği Sağlanacak", *Rûdaw*, 2019, <https://www.rudaw.net/turkish/world/13082019>, (11.08.2019).

⁷¹² Hatice Özdemir Tosun, "Çavuşoğlu: Fırat'ın Doğusu Ne Pahasına Olursa Olsun Temizlenecektir", *Anadolu Ajansı*, 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cavusoglu-firatin-dogusu-ne-pahasina-olursa-olsun-temizlenecektir/1555031>, (11.08.2019).

gerekmektedir. Çünkü sonuçları sadece dış politika alanında değil, ekonomik, toplumsal ve uluslararası alanda da Türkiye’yi olumsuz etkileyebilmektedir.

İlerleyen günlerde ise, güvenli bölgenin sınırları ve kapsamı hususunda taraflar arasında sık sık görüşmeler düzenlenmesine karşın, PYD’nin bölgeden çekilmesi gerçekleşmemiş ve Türkiye diplomasi ile istediği sonucu alamamıştır. Bu nedenle Türk hükümeti, güvenli bölge konusunun ABD’nin yeni bir oyalama taktiğine dönüştüğünü ima etmiş ve Fırat’ın doğusuna operasyon düzenleyerek güvenli alanı kurma kararı almıştır. Türkiye’nin, Suriye sınırındaki askeri hareketliliğini artırması ve harekât düzenleme konusundaki kararlılığı, Cumhurbaşkanı Erdoğan ile ABD Başkanı Donald Trump arasındaki telefon görüşmesine yansımıştır. Bu görüşmede ikilinin, Türkiye’nin operasyonu sırasında ABD askerlerinin çatışmalara katılmayacağı ve bölgeden çekileceği hususunda ve alandaki tutuklu IŞİD militanlarının sorumluluğunu ise Türk hükümetinin üstleneceği noktasında uzlaştıkları açıklanmıştır.⁷¹⁶ Operasyonun sınırları konusunda ise Amerikalı yetkililerin beyanlarına göre uzlaşma olduğu anlaşılmıştır. Trump’ın, “Belirlediğim sınırların dışına çıkarsa Türkiye’nin ekonomisini mahvederim.” sözleri bu durumu kanıtlar niteliktedir.⁷¹⁷ Gelişmeler üzerine ABD Başkanı Trump’a karşılık ABD’li devlet yetkilileri, Türkiye’nin operasyonunu reddetmiş ve onaylamadıklarını açıklamışlar, aynı zamanda da ABD askerlerinin bölgeden çekilmesinin ve olaya müdahil olmamasının Trump’ın askeri harekâta yeşil ışık yaktığı anlamına gelmediğini belirtmişlerdir.⁷¹⁸ Ayrıca Pentagon, Türkiye’ye hava gözlem ve keşif bilgilerinin verilmesinin durdurulduğunu duyurmuştur.⁷¹⁹

Ancak tüm bu tepkilere rağmen 8 Ekim 2019’da, Türk askerinin Suriye ve Irak’ta operasyon düzenlemesine izin veren tezkerenin bir yıl uzatılması kararı TBMM’de kabul edilmiştir.⁷²⁰ Ertesi gün de MSB, sınır güvenliğini sağlamak, PKK/PYD/IŞİD gibi terör örgütlerini etkisiz hale getirmek, güneyde bir terör koridorunun kurulmasını önlemek ve yerinden edilmiş Suriyelilerin ülkelerine dönmesini sağlamak amacıyla

⁷¹⁶ White House, “Statement from the Press Secretary”, 2019, <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/statement-press-secretary-85/>, (11.10.2019).

⁷¹⁷ Donald Trump, Twitter, 2019, <https://twitter.com/realDonaldTrump/status/1181232249821388801>.

⁷¹⁸ “ABD Savunma Bakanlığı: Harekâti Desteklemiyoruz”, *T24*, 2019, <https://t24.com.tr/haber/pentagon-dan-yeni-aciklama-turkiye-ye-kesif-ve-gozlem-bilgileri-verilmeyecek.842742>, (11.10.2019).

⁷¹⁹ A.g.e..

⁷²⁰ Ali Eyvaz, “Suriye ve Irak Tezkeresi TBMM Genel Kurulunda Kabul Edildi”, *Anadolu Ajansı*, 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/suriye-ve-irak-tezkeresi-tbmm-genel-kurulunda-kabul-edildi/1606234>, (11.10.2019).

Bariş Pınarı Harekâtı (BPH) adlı operasyonun başlatıldığını duyurmuştur.⁷²¹ Çavuşoğlu, operasyonun hukuki zeminini BM'nin 51. maddesine dayandırırken,⁷²² Erdoğan ise Adana Mutabakatı'ndan doğan haklara da vurgu yapmıştır.⁷²³ Ancak harekâtın başlaması üzerine, AB ve Arap ülkeleri başta olmak üzere birçok devlet Türkiye'yi kınama açıklaması yayımlamıştır. BMGK ise Türkiye'yi kınamak için toplanmış ancak ABD ve Rusya'nın vetosu nedeniyle uzlaşa sağlayamamıştır.⁷²⁴ ABD'nin bu hamlesi, Türkiye'yi iyice Rusya'ya itmemeye yönelik olduğu şeklinde yorumlanabilir.

BPH ile, yaratılmak istenen güvenli bölgenin, Harita-13'te turuncu olarak gösterilen alan üzerinde otuz kilometrelik bir derinliğe sahip şekilde kurulması planlandığı basına açıklanmıştır.⁷²⁵ Haritaya bakıldığında Türkiye'nin, ABD ile vardığı güvenli bölgeyi kendi inisiyatifiyle hayata geçirmeye başladığı yorumu yapılabilir. Harekâtın ilk aşamasında, (Harita-13'te kırmızı siyah çizgili alan) Tel Abyad ve Rasulayn bölgelerinde kontrol sağlanmak istenmiş, öncelikle hava kuvvetlerinin, sonrasında ise kara kuvvetleri ve ÖSO unsurlarının bölgeye intikal ettirilmesiyle BPH başlamıştır.⁷²⁶ Ayrıca Türkiye'nin IŞİD militanlarını kontrol altına alacağını öğrenilmesinden sonra, Harita-13'te görüldüğü üzere, Türkiye'nin hedeflediği bölgede sadece üç tane IŞİD hapishanesi olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte Türkiye'nin, diğer IŞİD kampları için daha güneye inip inmeyeceği konusunda tartışmalar yaşanmaktadır ancak Çavuşoğlu, sadece otuz kilometrede oluşturulacak güvenli bölgedeki IŞİD militanlarından sorumlu olacaklarını açıklamıştır.⁷²⁷ Bunların yanında

⁷²¹ T.C. MSB, "Bariş Pınarı Harekâtı Başladı", 2019, <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/9102019-53737>, (11.10.2019).

⁷²² Nazlı Yüzbaşıoğlu, Tefvik Durul ve Tuğrul Çam, "Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu: Bariş Pınarı Harekati Uluslararası Hukuktan Kaynaklanan Hakkımızdır", *Anadolu Ajansı*, 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/baris-pinari-harekati/disisleri-bakani-cavusoglu-baris-pinari-harekati-uluslararasi-hukuktan-kaynaklanan-hakkimizdir/1607520>, (11.10.2019).

⁷²³ "Erdoğan: Adana Mutabakatı'na Dayalı Olarak Suriye'deyiz", *Aydınlık*, 2019, <https://www.aydinlik.com.tr/erdogan-adana-mutabakati-na-dayali-olarak-suriye-deyiz-turkiye-ekim-2019-1>, (11.10.2019).

⁷²⁴ "BMGK'da 'Bariş Pınarı Harekati' İle İlgili Ortak Açıklama Konusunda Mutabakat Sağlanmadı", *Sputnik*, 2019, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201910101040367379-bmgkda-turkiye-kinama-oylamasi-abd-ve-rusyanin-oyu-ile-veto-edildi/>, (11.10.2019).

⁷²⁵ "Çavuşoğlu: 30 Km'nin Altına İnmeyi Planlamıyoruz", *Sputnik*, 2019, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201910101040366704-cavusoglu-30-kmnin-altina-inmeyi-planlamiyoruz/#comments>, (11.10.2019).

⁷²⁶ "Bariş Pınarı Harekati Nereye Yapılıyor? İşte Suriye Haritası ve Fırat'ın Doğusu...", *Sözcü*, 2019, <https://www.sozcü.com.tr/2019/gundem/baris-pinari-harekati-nereye-yapiliyor-nereleri-kapsiyor-baris-pinari-nedir-5380870/>, (11.10.2019).

⁷²⁷ Deniz Kilislioğlu, "Tutuklu DAES'liler Nerede?", *NTV*, 2019, <https://www.ntv.com.tr/yazarlar/deniz-kilislioglu/tutuklu-daesliler-nerede.FyDIZKjFuE6ihpUSUKIBWw>, (11.10.2019).

Türkiye'nin de askeri kazanımlarını, iyi bir diplomasi yürüterek taçlandırması gerekmektedir.

SONUÇ

Bu tezde, ulusal bir devlet kurmaktan geri kalmış Kürtlerin, küresel ve bölgesel aktörlerin emellerinde aracı olarak kullanıldığı ve mikro milliyetçi bir nitelikle şekillendirilmeye çalışılan Kürt koridoruna yönelik Türkiye'nin diplomatik ve askeri tedbirleri ortaya konulmak istenmiştir. İlk olarak Türkiye'de baş gösteren Kürt sorununun ve Türkiye'nin bu sorundan algıladığı tehdidin kökenine değinilerek, Türkiye'nin Kürt koridoru projesinden duyduğu rahatsızlığın nedenleri verilmek istenmiştir. İkinci bölümde Kürt koridorunun doğrudan aktörleri olan Irak, Suriye ve ABD ile Türkiye'nin Kürtler nezdindeki ilişkileri açıklanarak, günümüzdeki gelişmelerin daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır. Son bölümde ise, ilk iki bölümde oluşturulan altyapı temelinde Kürt koridoru projesinin ne olduğu, nasıl icra edilmeye çalışıldığı ve Türkiye'nin bu planı engellemek için neler yaptığı üzerinde durulmuştur.

Geçmişe bakıldığında, Kürtlerin farklı medeniyetlerin egemenliği altında kendilerine özel bir toplumsal örgütlenme halinde yaşayarak kültürlerini ve benliklerini korudukları görülmüştür. Osmanlı'nın hâkimiyet döneminde Kürtler, imparatorluğun merkezileşmeye önem vermesini takiben özerk konumlarının tehlikeye girmesinden dolayı isyanlar çıkarmış ve bu gelişmeler Kürtlük bilincini filizlendirmiştir. Osmanlı'nın parçalanmasından sonra ise Kürt nüfusu, ortaya çıkan devletlerin siyasi sınırlarıyla ayırım yaşamış ve bu kopuş günümüze çeşitli Kürt senaryolarının ve bölge devletlerinin algıladıkları tehdidin yansıması olmuştur. Bu ülkelerden biri olan Türkiye, kuruluşunun ilk yıllarında modern ve homojen bir ulus devlet pozisyonuna gelmek için uyguladığı politikalarla birçok etnik yapı gibi Kürtlerin de farklılıklarını göz ardı etmesi, Kürt milliyetçiliğini radikalleştirmiştir. Bunun sonucunda Kürtler Şeyh Said, Ağrı ve Dersim olmak üzere üç kez devlete karşı isyan çıkarmışlardır. Ayaklanmaları bastırdıktan sonra Türkiye, ülkesel bütünlüğüne tehdit olarak gördüğü Kürt etnik yapısını yok sayarak Kürdistan kelimesini ve Kürtçeyi yasaklamış ve bir süre Kürt milliyetçiliği durulmuştur. Ancak DP'nin iktidara gelmesi tek partili dönemin baskısını hafifletmiş ve bu dönemde Kürtlerin DP kadrolarında yer bulmasını, kendi burjuvazisini ve aydınlarını çıkarmasını müteakip Kürt milliyetçiliği de aydınlanmacı bir kimlik kazanmıştır. Daha sonra TİP içinde faal olan Kürtler siyasi tecrübe edinmeye başlamış ve

Kürtçülüğü esas alan DDKO'nun kurulmasında TİP'ten kopan Kürt gençlerinin rolü büyük olmuştur. DDKO'dan sonra ortaya çıkan Kürt partileri de Kürtçülüğü ana amaç haline getirmiştir. Bu partilerden öne çıkan PKK, silahlı mücadeleyi benimseyerek terör faaliyetlerine girişmiş ve Kürt meselesinin baskın aktörü konumuna yükselmiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin, Türk üst kimliği yaratma siyaseti Kürtçülük fikrini bitiremediği gibi yapılan baskılar sonucu daha da alevlendirmiştir. Bu nedenle Türkiye'nin, amaçları doğrultusunda tedhiş eylemlerini benimseyen Kürt yapılanmalarından algıladığı güvenlik tehdidi de günümüze değin artarak devam etmiştir. Özellikle PKK'nın KCK çatısında Irak, İran ve Suriye ile birlikte Türkiye'yi doğrudan hedef alarak konfederasyon amacı gütmesi Türkiye'yi oldukça rahatsız etmiştir. Çünkü Suriye ve Irak'ta şekillenen Kürt yapılarından sonra, büyük bir Kürt nüfusa sahip olmasını da göz önüne alarak, sıra kendi ülkesine geleceğinden endişelenen Türkiye, Irak ve Suriye'deki gelişmelere müdahil olma ihtiyacı hissetmiştir.

Türkiye'nin ilk yıllarından itibaren, Kürtlerin dağınık nüfusu ve kolaylıkla sınırlardan giriş çıkış yapabilmesi, komşu olan Türkiye, İran, Irak ve Suriye arasındaki ilişkilerin önemini açığa çıkarmıştır. Özellikle Irak ve Suriye'deki gelişmeler, siyasi, ekonomik, toplumsal ve psikolojik anlamda Türkiye'yi önemli ölçüde etkilemiştir. Türkiye, Musul ihtilafında İngiltere'nin yarar sağlamak için Berzenci'yi ve Şeyh Said Ayaklanmasını desteklemesiyle karşılaşmıştır. Molla Mustafa'nın Irak'ta isyan çıkarması, Türkiye'deki Kürt milliyetçilerine tesir etmiş ve KDP paralelinde TKDP'nin kurulmasını tetiklemiştir. Saddam'ın Enfal Operasyonu kapsamında ve Körfez Savaşı sonrası Kürtlere hücum etmesiyle, çok sayıda Kürt mülteci Türkiye'ye sığınmış ve ülke ekonomisini olumsuz etkilemiştir. ABD'nin iki kez Irak'a müdahale etmesi sonucu Irak'ın kuzeyinde doğan yönetim boşluğunu PKK terör örgütü ve IKBY doldurmuştur. Suriye'de de, Fransızların hâkimiyet yıllarında Kürtlerin *Hoybun Cemiyeti* altında örgütlenmelerine göz yumulmuş ve Fransa Hatay meselesini lehine sonuçlandırmak için Ağrı ve Dersim isyanlarında Kürtleri desteklemiştir. Ayrıca Suriye, olgunlaşma döneminde PKK terör örgütüne rahat hareket imkânı sunmuş ve örgütün Türkiye'ye yönelik terör eylemlerini artırmasına neden olmuştur. Hafız Esad ise Türkiye-Suriye arasındaki su sorununa karşı PKK terör örgütünden yaralanmak için örgüte tolerans göstermiştir. Hafız Esad'ın bu politikası ise hem Türkiye hem de Suriye'nin aleyhine bir sonuç

doğurmuş, PKK terör örgütü tabanında örgütlenen PYD 2011’de başlayan krizden sonra toprak elde ederek iki ülkeye de tehdit oluşturmuştur. Görüldüğü üzere Irak ve Suriye’de gelişen olaylar Türkiye’yi yakından ilgilendirmekte ve Kürtlerin politik bir araç gibi kullanılması söz konusu ülkeler için olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla ulusal çıkar ve güvenliğini düşünen Türkiye ve bölge devletlerinin, komşularıyla iyi ilişkiler geliştirerek onların toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını savunması elzem olmalıdır.

Sadece bölge devletleri değil, İngiltere ve Fransa örneğinde olduğu gibi küresel emellere sahip ülkeler de Orta Doğu’nun stratejik önemini dikkate alarak, politik çıkarları doğrultusunda Kürt varlığından yararlanmak istemiştir. Bu devletlerin başında gelen ABD, Soğuk Savaş yıllarında Irak’ı rakibine kaptırmamak için Kürtlere mesafeli davranırken, SSCB destekli gördüğü 1958 General Kasım darbesi sonrasında ise Molla Mustafa’nın çıkardığı ayaklanmaya yardım etmiştir. Aynı şekilde İran ile yakın ilişkilerde olduğu dönemde Irak’ı zor durumda bırakmak adına Kürtleri isyana teşvik etmiş, ancak 1979’da gerçekleşen devrimle İran ve ABD birbirinden koparken bu kez de Irak’ı yanına çekmek için İran-İrak savaşında ayaklanan Kürtlere el uzatmamıştır. Saddam’ın Kuveyt’i işgal etmesini takiben Irak’a müdahale eden ABD, işini kolaylaştırmak amacıyla isyan çıkarmaları için Şiiler ve Kürtleri kışkırtmıştır. Yine 2003’te Irak’a girerken ABD, 1 Mart Tezkeresinin onaylanmaması üzerine Türkiye’den aradığı desteği bulamaması sebebiyle KDP ve KYB’yi müttefik edinmiştir. ABD’nin izlediği bu ikircikli politika anlayışı, zaman zaman Kürtlere Enfal gibi acılar yaşatsa da, Irak’ın kuzeyinde IKBY’nin kurulması ve PKK terör örgütünün yuvalanmasına neden olarak bölgedeki huzur ve istikrarı bitirmiştir.

Enerji kaynakları ve güzergâhları bakımından zengin Orta Doğu’nun jeopolitik öneminin, coğrafyada hâkimiyet kuran devletin dünyanın kaderini belirleyebileceğini belirten kuramlarla açıklanması, ABD’nin gözünde bölgenin değerini artırmıştır. Ancak sadece ABD değil diğer devletler de Orta Doğu’nun kıymetini görmüş ve dünyanın çok merkezli yapısı bölgeyi uluslararası rekabetin ana çatışma alanlarından biri haline getirmiştir. ABD de, küresel üstünlüğünün devamı için kendisine rakip bir küresel gücün ortaya çıkmasını engellemek istemiş ve bölgedeki Kürt varlığını kullanarak amacına ulaşmayı hedeflemiştir. Bu bağlamda

Basra Körfezi'nden Akdeniz'e uzanan bir Kürt koridoru ile kendi denetiminde enerji nakil hattı inşa etmeyi arzulamıştır. Böylece ABD, enerji ihracatçısı Rusya'yı fiyat dalgalanmalarıyla finansal açıdan sarsabileceğini, petrol ihtiyacının yarısını Orta Doğu'dan tedarik eden Çin'i kendisine bağımlı kılabileceğini ve AB'nin, enerji ithalatını çeşitlendirerek Rusya'ya bağımlılığını bitirebileceğini hesaplamıştır. Yani Kürt koridoru ile ABD, rakip olarak gördüğü Çin, Rusya ve AB'nin artan güçlerini kontrol ederek küresel üstünlüğünü devam ettirmeyi planlamıştır.

Kürt koridorunun ilk parçası, uzun yıllar boyunca Irak'ın kuzeyinde ayaklanan KDP ve KYB'nin, ABD müdahaleleri sonrasında etkisini artırarak oluşmuştur. Kürt aktörler, ABD'nin 1990'da Irak'a girmesini izleyen süreçte, Kürtlerin güvenliğini sağlamak adına kurulan Çekiç Güç'ün faaliyetleriyle ülkenin kuzeyinde doğan otorite boşluğundan yararlanarak güçlenmişlerdir. ABD'nin 2003'te Irak'a saldırması sonrasında ise iş birliği yaptığı KDP ve KYB, IKBY adıyla Irak anayasasında haklar elde ederek resmen özerkleşmiştir. Koridorun ikinci kısmı ise, hattın denizle bağlantısını sağlayacak olması yönünden ehemmiyet kazanan Suriye'de şekillendirilmeye çalışılmıştır. Çünkü denize açılan Kürt yapısı, bölgesel bir gücün inisiyatifinden arınmış bir biçimde enerjiyi ihraç etmeye muvaffak olabilecektir. Bu kapsamda ABD, 2011'de Suriye'de başlayan krizlerden fırsat bularak etkinliğini artıran PYD'yi IŞİD'e karşı mücadele çerçevesinde destekleyerek örgütün Suriye'nin kuzeyinde genişlemesinin önünü açmıştır. Nitekim Irak'ın kuzeyinden Fırat Nehri'ne kadar Kürt hâkimiyeti kurulmuş, koridorun tamamlanması için geriye sadece Fırat'ın batısını aşarak Akdeniz'e bağlanmak kalmıştır.

Kürt koridoru projesinin ilerlemesini müteakip, yıllardan beri Kürt sorununu çözememiş ve PKK terör örgütü ile mücadele halinde olan Türkiye beka sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Çünkü Türkiye, sınırında meydana gelen Kürt yapısını, uzun vadede ülkesinde yaşayan Kürtlere örnek teşkil ederek Türkiye'den ayrılmayı talep etmelerine neden olabilecek bir gelişme olarak görmektedir. Kürt hattı denize bağlanırsa, Türkiye'nin enerji denkleminden dışlanması söz konusu olacak ve hatta Türkiye'nin Arap coğrafyası ile iletişimi kesilecektir. Türkiye, Osmanlı'nın doğal

uzantısı olarak gördüğü topraklardan, ABD güdümündeki Kürt yapılanmasıyla dışlanacak ve denetim yetkisini kaybedecektir.

Ancak Türkiye'nin sonuçsuz kalan dış politika manevraları da Kürt hattının ortaya çıkmasında azımsanmayacak ölçüde rol oynamıştır. 1990'da Türkiye, BM'nin Irak'a yönelik aldığı ekonomik ambargo kararına uymuş, ABD'nin Irak'a girmesi için üslerini açmış ve savaş sonrasında Kürt mülteciler için güvenli bir alan oluşturulmasını talep etmiştir. Doğal olarak Irak'ın istikrarının bozulmasına, güvenli bölgede Çekiç Güç konuşlanmasıyla da otorite boşluğunun doğmasına neden olmuştur. Türkiye, KDP ve KYB'nin boşluğa yerleşmesiyle ve PKK terör örgütünün saldırılarının artmasıyla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Daha sonra ABD'nin BOP'u ile AK Partinin yeni Osmanlılık fikirlerinin çakışmasıyla Orta Doğu'da iş birliğine gidilmiş ve bu doğrultuda Türkiye İKBY ile ilişkileri geliştirmiştir. Ayrıca bu dönemde iç siyasette Kürt sorununu da halletmek isteyen Türkiye, açılımlar vasıtasıyla PKK terör örgütü ile demokratik bir çözüm arayışına girmiştir. Ancak bu süreçte başarı sağlanamamış, tam tersine İKBY'nin güçlenerek bağımsızlık referandumu yapacak iradeye sahip olmasına, PKK terör örgütünün de devletten taleplerini attırmasına ve şehir ayaklanmasına kalkışmasına sebebiyet vermiştir. Suriye'de ise Türkiye'nin Esad'ı iktidardan indirme siyasetinde ısrar ederek, muhaliflere ev sahipliği yapıp onları desteklemesi, Irak'taki gibi bir otorite boşluğunun doğmasına ve PYD'nin fırsatı kullanarak denetim kurmasına yaramıştır.

Türkiye, ulusal çıkar ve güvenliğini tehlikeye atan Kürt koridorunun sınırında genişlemesine kayıtsız kalamamış ve PYD'nin Fırat'ın batısını hedef tahtasına koyduğu anda önünü kesmek için operasyonlara başlamıştır. İlk olarak FKH ile IŞİD'in elindeki Azez, Cerablus ve El-Bab'ı alarak, PYD'nin Afrin ve Kobani kantonları arasında girmiştir. Sonrasında Astana sürecinde Rusya ve İran ile anlaşan Türkiye, İdlib'de askeri gözlem noktaları kurmuş ve devamında Afrin'e ZDH'yi düzenleyerek şehir merkezinde kontrolü sağlamıştır. Türkiye, Menbiç ve Fırat'ın doğusu konusunda da PYD'ye arka çıkan ABD ile görüşmeler yürütmüştür. Menbiç'ten PYD'nin çıkarılmasını onaylayan ABD, tasfiyeyi Türkiye'yi oyalama sürecine evirtmiş ve Türkiye istediği sonucu alamamıştır. Ancak Türkiye-Suriye sınırı boyunca kurulması planlanan güvenli bölge hususunda anlaşan iki ülke, müşterek harekât merkezinin kurulması gibi adımlar atılmasına rağmen alanın

oluşturulması noktasında sonuç elde edilememiştir. Dolayısıyla güvenli bölge görüşmelerini, ABD'nin yeni bir oyalama stratejisi olarak algılayan Türkiye, kendi inisiyatifiyle bir güvenli alan kurmak için BPH'yi başlatmıştır ve operasyon hâlâ devam etmektedir.

Türkiye, bölge devletlerinin toprak btnlgn, bağımsızlığını ve egemenliğini savunarak ve krizleri önleyici bir tutum sergileyerek hem kendi güvenliğini muhafaza edebilir hem de çevresiyle iyi ilişkilere sahip olabilirdi. Ancak gelişmeler, Suriye'de şu noktada Türkiye'nin müdahalesini zaruri kılmıştır. Sınırında Kürt koridorunu istemeyen Türkiye, aynı zamanda Suriye'nin toprak btnlgne vurgu yaparak Esad'ın da işine gelen bir politika izlemektedir. Fakat Fırat'ın batısında Rusya, doğusunda ABD ile diplomasi yürüten Türkiye'nin hassas dengeyi iyi kurması gerektiği gibi, büyük devletlerin birbirinin düşmanı değil rakibi olduğunu da unutmamalıdır. Ayrıca ABD, tıpkı IKBY ile Türkiye arasındaki ilişkiler gibi, Türkiye'ye PYD'yi kabul ettirmeye çalışabilir. Ancak Türkiye'nin yeniden böyle bir politik hataya imza atması pek ihtimal dhilinde gözükmemektedir. Bunların yanında her ne kadar Barzani ve PYD liderlik kavgası içinde olsa da, ABD'nin KYB ve KDP nezdinde izlediği uzlaştırma siyasetinin benzeri gelişmelerle, bu aktörlerin de çıkarlarının uyumlaştırılabileceği ve ortak bir yapı inşa edebilecekleri atlanmamalıdır.

KAYNAKÇA

- “‘Bütün Ülkeler Tercihini Yapsın’”. *Milliyet*, 2001. <http://www.milliyet.com.tr/gundem/bütün-ulkeler-tercihini-yapsin-5275528>.
- “İşte Çözüm Sürecinin Kronolojisi”. *Odatv*, 2015. <https://odatv.com/iste-cozum-surecinin-kronolojisi-1108151200.html>.
- “2012 Yılında Değiştirilen Angajman Kuralları Neleri Kapsiyor?”. *T24*, 2015. <https://t24.com.tr/haber/2012-yilinda-degistirilen-angajman-kurallari-neleri-kapsiyor,303829>.
- “34 PKK'lı Da Serbest”. *Sabah*, 2009. https://www.sabah.com.tr/gundem/2009/10/20/100150_pkkli_daha_teslim_olacak, (20.07.2019).
- “9 Soruda Kobane; IŞİD Neden Bu Kenti İstiyor, Kürtler İçin Neden Vazgeçilmez”. *T24*, 2014. <http://t24.com.tr/haber/9-soruda-kobane-isis-neden-bu-kenti-istiyor-kurtler-icinneden-vazgecilmez,273198>.
- “ABD Destekli PKK/PYD Rakka'yı Ele Geçirdi”. *Anadolu Ajansı*, 2017. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-destekli-pkk-pyd-rakkayi-ele-gecirdi/940034>.
- “ABD 'PYD/PKK Ordusu' Planını Açıkladı”. *Anadolu Ajansı*, 2018. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-pyd-pkk-ordusu-planini-acikladi/1030847>.
- “ABD Savunma Bakanlığı: Harekâtı Desteklemiyoruz”. *T24*, 2019. <https://t24.com.tr/haber/pentagon-dan-yeni-aciklama-turkiye-ye-kesif-ve-gozlem-bilgileri-verilmeyecek,842742>.
- “ABD Üç PKK Yöneticisi İçin Ödül Koydu”. *Amerika'nın Sesi*, 2018. <https://www.amerikaninsesi.com/a/abd-uc-pkk-yoneticisi-icin-odul-koydu/4646867.html>.
- “ABD'nin Suriye'ye Asker Çağrısına Almanya'dan Farklı Yanıtlar Geldi”. *Ahval*, 2019. <https://ahvalnews-com.cdn.ampproject.org/c/s/ahvalnews.com/tr/suriye/abdnin-suriye-ye-asker-cagrisina-almanyadan-farkli-yanitlar-geldi?amp>.
- “ABD'de Dünyanın En Büyük 4. Petrol Sahası Bulundu”. *INVESTAZ*, 2016. <https://www.investaz.com.tr/analiz/abd-de-dunyanin-en-buyuk-4-petrol-sahasi-bulundu-n26273>.
- “Alman Zenith Dergisi Kürdistan Kapağıyla Çıktı”. *Timeturk*, 2013. <https://www.timeturk.com/tr/2013/07/17/alman-zenith-dergisi-kurdistan-kapagiyla-cikti.html>.
- “Ana üs: Hatay, Turkey”. *Hürriyet*, 2012. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/ana-us-hatay-turkey-21333062>.
- “Barış Pınarı Harekâtı Nereye Yapılıyor? İşte Suriye Haritası ve Fırat'ın Doğusu...”. *Sözcü*, 2019. <https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/baris-pinari-harekati-nereye-yapiliyor-nereleri-kapsiyor-baris-pinari-nedir-5380870/>.
- “Başlangıçtan Bugüne Gün Gün Çözüm Süreci”. *CNN Türk*, 2014. <https://www.cnnturk.com/fotogaleri/turkiye/baslangictan-bugune-gun-gun-cozum-sureci>.
- “BDP Heyeti İmralı'ya Gitti”. *Hürriyet*, 2013. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/bdp-heyeti-imraliya-gitti-22664518>.
- “BMGK'da 'Barış Pınarı Harekâtı' İle İlgili Ortak Açıklama Konusunda Mutabakat Sağlanmadı”. *Sputnik*, 2019.

- <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201910101040367379-bmgkda-turkiyeye-kinama-oynamasi-abd-ve-rusyanin-oyu-ile-veto-edildi/>.
- “BOP Eş Başkanlığı Görevini Kim Verdi?”. *Yeniçağ*, 2012. <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/bop-es-baskanligi-gorevini-kim-verdi-72228h.htm>.
- “Çavuşoğlu: 30 Km'nin Altına İnmeyi Planlamıyoruz”. *Sputnik*, 2019. <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201910101040366704-cavusoglu-30-kmnin-altina-inmeyi-planlamiyoruz/#comments>.
- “Davutoğlu ve Barzani'den Ortak Karar”. *Haber7*, 2010. <http://www.haber7.com/siyaset/haber/543271-davutoglu-ve-barzaniden-ortak-karar>.
- “Demirtaş'tan Davutoğlu'na: YPG Fırat'ı Gececek, Sen De Mal Mal Bakacaksın!”. *T24*, 2015. <https://t24.com.tr/haber/demirtastan-davutogluna-ypg-firati-gececek-sen-de-mal-mal-bakacaksin,314447>.
- “Demokratik Suriye Güçleri Resmen Kuruldu”. *Timetürk*, 2015. <https://www.timeturk.com/demokratik-suriye-gucleri-resmen-kuruldu/haber-75085>.
- “Dokuz Soruda: Türkiye Sokaklarında Kobani Gerilimi”. *BBC*, 2014. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/10/141010_dokuzsoruda_kobani_eylemleri.
- “Eğrisi Doğrusu”. *CNN Türk*, 2017. <https://www.youtube.com/watch?v=mXhahnuc8p4>.
- “Erdoğan: Adana Mutabakatı'na Dayalı Olarak Suriye'deyiz”. *Aydınlık*, 2019. <https://www.aydinlik.com.tr/erdogan-adana-mutabakati-na-dayali-olarak-suriye-deyiz-turkiye-ekim-2019-1>.
- “Erdoğan: Kürt Açılımı İçin Çalışma Başlattık”. *Milliyet*, 2009. <http://www.milliyet.com.tr/siyaset/erdogan-kurt-acilimi-icin-calisma-baslattik-1120538>.
- “Fırat'ın Batısı Kırmızı Çizgi”. *Milliyet*, 2015. <http://www.milliyet.com.tr/siyaset/firat-in-batisi-kirmizi-cizgi-2081424>.
- “Gül, İlk Kez 'Kürdistan' Dedi”. *T24*, 2009. <https://t24.com.tr/haber/gul-ilk-kez-kurdistan-dedi,36286>.
- “Harekatın Küresel İlişkilere Etkisi / Barış Pınarı Harekatı”. *Haber Global*, 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=OOSQNEhncqE&list=WL&index=10&t=0s>, (12.10.2019).
- “Hedef; Akdeniz'e Açılan ‘Kürt Koridoru’”. *Habernida*, 2017. <http://habernida.com/hedef-akdenize-acilan-kurt-koridoru/?fbclid=IwAR2YptrxYIrhTdqNy3mqJDZjRfL-Y069oDswSuWj99cjpTR7QTG9K1LAU6o>.
- “İlkeler”. *Suriye Muhalifleri ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu*. <http://tr.etilaf.org/about-us/ilkeler.html>.
- “İsrail Bağımsız Kürt Devleti Kurma Fikrini Neden Destekledi?”. *Sputnik*, 2017. <https://tr.sputniknews.com/analiz/201709151030151225-israil-bagimsiz-kurt-devleti-kurma-fikrini-neden-destekledi/>.
- “İşte Afrin Operasyonunun 12 Nedeni Başbakanlık Açıkladı...”. *İnternethaber*, 2018. <https://www.internethaber.com/iste-afrin-operasyonunun-12-nedeni-basbakanlik-acikladi-1840673h.htm>.

- “Katar'ın Ardındaki Gaz Oyunu”. *Odatv*, 2017. <https://odatv.com/katarin-ardindaki-gaz-oyunu-1306171200.html>.
- “Kürt Sorunu Benim Sorunum”. *Hürriyet*, 2005. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/kurt-sorunu-benim-sorunum-341847>.
- “National Security Strategy of the United States of America”. *White House*, (<https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>).
- “Ne Mutlu Türküm Diyene' Yazıları Silinecek”. *Gazetevatan*, 2009. <http://www.gazetevatan.com/-ne-mutlu-turkum-diyene--yazilari-silinecek--239307-gundem/>.
- “Obama'dan IŞİD'e Karşı 4 Aşamalı Plan”. *Yeni Asır*, 2014. <https://www.yeniasir.com.tr/dishaberler/2014/09/12/obamadan-iside-karsi-4-asamali-plan>.
- “Ortadoğudaki Boru Hattı Savaşları”. *Gençlik Araştırmaları Derneği*, 2017. <http://www.gencc.org.tr/2017/04/24/ortadogudaki-boru-hatti-savaslari/>.
- “Ortak Açıklamanın Tam Metni”. *Aljazeera Türk*, 2015. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/ortak-aciklamanin-tam-metni>.
- “Öcalan'ın Yol Haritası”. *BBC*, 2011. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/03/110303_ocalan_road_map.
- “Öz Yönetim İlan Edilen Merkez Sayısı 16'ya Yükseldi”. *T24*, 2015. <https://t24.com.tr/haber/oz-yonetim-ilan-edilen-merkez-sayisi-16ya-yukseldi,306949>.
- “Pentagon'dan Rûdaw'a: Kuzey Suriye'nin Güvenliği Sağlanacak”. *Rûdaw*, 2019. <https://www.rudaw.net/turkish/world/13082019>.
- “PKK İlk Kez Açıkladı...Oslo'da Neler oldu?”. *Akşam*, 2013. <https://www.aksam.com.tr/siyaset/pkk-ilk-kez-acikladiosloda-neler-oldu/haber-199057>.
- “PKK/KCK Terör Örgütünün Suriye Kolu: PYD-YPG”. *T.C. İçişleri Bakanlığı*, Mayıs (2017): 1-66.
- “PKK/PYD, Deyrizor'un En Büyük Gaz Üretim Tesisini Ele Geçirdi”. *İnternethaber*, 2017. <https://www.internethaber.com/pkkpyd-deyrizorun-en-buyuk-gaz-uretim-tesisini-ele-gecirdi-1809614h.htm>.
- “PKK/PYD, Suriye'nin En Büyük İkinci Petrol Sahasını Ele Geçirdi”. *Anadolu Ajansı*, 2017. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/pkk-pyd-suriyenin-en-buyuk-ikinci-petrol-sahasini-ele-gecirdi/964252>.
- “PYD Özerklik İlan Etti, PKK Türkiye'ye Komşu Oldu”. *Cumhuriyet*, 2013. http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/9101/PYD_ozerklik_ilan_etti_P_KK_Turkiye_ye_komsu_oldu.html.
- “PYD'den 'Zorunlu Askerlik’”. *Aljazeera Türk*, 2014. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/pydden-zorunlu-askerlik..>
- “Rusya Arabuluculuk Yapacak, Ciddi Gazete”, 2019. <https://www.ciddigazete.com/gundem/rusya-arabuluculuk-yapacak-h17841.html>.
- “S-400 ve F-35: ABD İle Türkiye Arasındaki Kriz Hakkında Bilinmesi Gerekenler”. *BBC*, 2019. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-47809807>.

- “Saddam`ın Euro Sevgisi”. *Hürriyet*, 2000. http://bigpara.hurriyet.com.tr/haberler/genel-haberler/saddam-in-euro-sevgisi_ID339770/.
- “SDG, Menbiç`i IŞİD`den Aldı”. *Hürriyet*, 2016. <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/sdg-menbici-isidden-aldi-40183893>.
- “SDG: Rakka Operasyonu Başladı”. *DW*, 2016. <https://www.dw.com/tr/sdg-rakka-operasyonu-ba%C5%9Fad%C4%B1/a-36282522>.
- “SDG-YPG`den Tişrin Barajı Operasyonu”. *Suriye Gündemi*, 2015. <http://www.suriyegundemi.com/2015/12/26/sdg-ypgden-tisrin-baraj-operasyonu/>.
- “Stratejik Kapıyı PYD Ele Geçirdi”. *Milliyet*, 2013. <http://www.milliyet.com.tr/stratejik-kapiyi-pyd-ele-gecirdi/gundem/detay/1782978/default.htm>.
- “Suriye Genel Durum Haritası [01.02.2019]”. *Suriye Gündemi*, 2019. <http://www.suriyegundemi.com/2019/02/01/suriye-genel-durum-haritasi-01-02-2019/>.
- “Suriye Halkı: PKK/PYD Temizlenmediği Sürece Suriye`ye Huzur Gelmez”. *Akşam*, 2018. <https://www.aksam.com.tr/dunya/suriye-halki-pkkpyd-temizlenmedigi-surece-suriyeye-huzur-gelmez/haber-783678>.
- “Suriye Konusunda Almanya`yı İkna Edemeyen Trump, İngiltere ve Fransa`yla Anlaştı”. *Timeturk*, 2019. <https://www.timeturk.com/suriye-konusunda-almanya-yi-ikna-edemeyen-trump-ingiltere-ve-fransa-yla-anlasti/haber-1125248>.
- “Suriye, Türk Uçağını Düşürdü”. *Aljazeera Türk*, 2012. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriye-turk-ucagini-dusurdu>.
- “Suriye`de Kürtlere Yarım Asır Sonra Vatandaşlık Hakkı”. *Sol Haber Portalı*, 2011. <http://haber.sol.org.tr/dunyadan/suriyede-kurtlere-yarim-asir-sonra-vatandaslik-hakki-haberi-41171>.
- “TSK İdlib`de Son Ateşkes Gözlem Noktasını Kurdu”. *Anadolu Ajansı*, 2018. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tsk-idlibde-son-ateskes-gozlem-noktasini-kurdu/1147979>.
- “Türkiye İle 50 Yıllık Anlaşma İmzaladık”. *Anadolu Ajansı*, 2014. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-ile-50-yillik-anlasma-imzaladik/153899>.
- “Türkiye ve ABD Menbiç`te Ortak Devriyeye Başladı”. *Amerika`nın Sesi*, 2018. <https://www.amerikaninsesi.com/a/menbi%C3%A7-t%C3%BCrkiye-ortak-devriye/4638369.html>.
- “Türkiye`nin Terörist İlan Ettiği PYD`nin Lideri Ankara`da Nasıl Ağırlandı”. *Odatv*, 2019. <https://odatv.com/turkiyenin-terorist-ilan-ettiği-pydnin-lideri-ankarada-nasil-agirlandi-10021802.html>.
- “Türkiye-Suriye İlişkileri: İnişler ve Çıkışlar”. *Aljazeera Türk*, 2014. <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/turkiye-suriye-iliskileri-inisler-ve-cikislar>.
- “Üç Aşamalı Menbiç Yol Haritası Nasıl İşleyecek?”. *BBC*, 2018. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-44370011>.
- “YPG Münbiç`ten Çekileceğini Açıkladı”. *SDE*, 2018. <https://www.sde.org.tr/teror/ypg-munbicten-cekilecegini-acikladi-haberi-4763>.

- “Zeytin Dalı Harekâtı”. *TSK Genelkurmay Başkanlığı*, 2018. <https://www.tsk.tr/Home/Detay/373>.
- Acun, Can ve Bilal Salaymeh. “Suriye Krizinde Yeni Safha İdlid”. *SETA*, Sayı: 255 (2018): 1-28.
- Acun, Can ve Bünyamin Keskin. “PKK’nın Kuzey Suriye Örgütlenmesi PYD-YPG”. *SETA*, Sayı: 61 (2016): 1-44.
- Acun, Can. “Kuzey Suriye’de PYD Kuşağı”. *SETA*, Sayı: 107 (2015): 1-8.
- Aegleton Jr., William. *Mehabad Kürt Cumhuriyeti 1946*. Almanya: Komkar Yayınları, 1989.
- Ağca, Akın. “Şark Meselesinde Kürtçülük (1787-1923)”. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2012.
- Akbulut, İlhan. *Devlet Terörizm ve Ülke Bölücülüğü*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1990.
- Akdevelioğlu, Atay ve Ömer Kürkçüoğlu. “Ortadoğu’yla İlişkiler (1923-1939)”. İçinde: *Türk Dış Politikası Cilt: I*, ed. Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Akgün, Mensur. “Ahmet Davutoğlu: “Eksen Kayması Diyen ‘Siz Karışmayın Demek’ İstiyor””. *TÜSİAD Görüş*, Sayı: 63 (2010): 14-21.
- Akkaya, Ahmet Hamdi. “Kürt Hareketi’nin Örgütlenme Süreci Olarak 1970’ler”. *Toplum ve Bilim Dergisi*, Sayı: 127 (2013): 88-120.
- Akkaya, Ahmet Hamdi. “Ulusal Kurtuluş, Ayaklanma ve Sınırların Ötesi: 1970’lerden 1990’lara Kürt Hareketi’nin Değişim Dinamikleri”. *Toplum ve Kuram Dergisi*, Sayı: 9 (2014): 75-98.
- Aksan, Sertaç. “Barış Koridoru Hamlesi: Güvenli Bölge Türkiye İçin 'Ara Formül'”. *Yeni Şafak*, 2019. <https://www.yenisafak.com/gundem/baris-koridoru-ne-anlama-geliyor-3500435>.
- Akyener, Oğuzhan. “Fırat Kalkanı Harekâtı-Kürt Koridoru Projesi”. *TESPAM*, 2016. <https://www.tespam.org/firat-kalkani-harekati-kurt-koridoru-enerji/?v=ebe021079e5a>.
- Akyener, Oğuzhan. “Suriye İç Savaşı-Enerji, Güvenlik ve Siyaset Boyutlarıyla”. *TENVA*, Rapor No: 10 (2018): 1-163.
- Akyürekli, Mahmut. “Dersim Sorunu (1937–1938)”. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2010.
- Alp, Helin. “Hükümetin Çözüm Sürecinin İkinci Aşamasındaki Yol Haritası Ne?”. *T24*, 2013. <https://t24.com.tr/haber/hukümetin-cozum-surecinin-ikinci-asamasindaki-yol-haritasi-ne,230050>.
- Alpkaya, Faruk. “Kronik: “Kürt Açılımı””. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 64, Sayı: 3 (2009): 221-237.
- Alptekin, Hüseyin ve Talha Köse, “AK Parti’nin Kürt Politikası”. İçinde: *AK Parti’nin 15 Yılı-Siyaset*, ed. Nebi Miş ve Ali Aslan. İstanbul: SETA, 2018.
- Alptekin, Hüseyin. “Suriye’de Oluşturulacak Güvenli Bölgede Taraflar ve Tutumlar”. *SETA*; Sayı: 278 (2019): 1-20.
- Altun, Nurullah. “Modern Türkiye’de Kimlik: Kürt Kimliğinden Kürt Sorununa”. *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 2 (2013): 45-67.
- Amedi, Botan. *Kürtler ve Kürdistan Tarihi Cilt: I*. İstanbul: Fırat-Dicle Yayınları, 1991.

- Arıboğan, Ülke, Gülden Ayman ve Beril Dedeoğlu. *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, der. Faruk Sönmezoğlu. İstanbul: DER Yayınları, 2013.
- Armaoğlu, Fahir. “Türkiye’de Amerikan Okulları Krizi 1927-1928 (Bir Laiklik-Milliyetçilik Olayı)”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 37 (1997): 1-29.
- Arpacık, Cihat. “Suriye Sınırına Yapılan Askeri Sevkiyatın Arka Planında “Çekiç Güç” Endişesi Yatıyor”. *Independent*, 2019. <https://www.independentturkish.com/node/50261/haber/suriye-s%C4%B1n%C4%B1r%C4%B1na-yap%C4%B1lan-askeri-sevkiyat%C4%B1n-arka-plan%C4%B1nda-%E2%80%9C%3%A7eki%C3%A7-g%C3%BC%C3%A7%E2%80%9D-endi%C5%9Fesi#.XSdRCgtABJo.twitter>.
- Asker, Ahmet ve Emrah Yıldız. “Ezberin İnşası: Millî Mücadele ve Erken Cumhuriyet Dönemi Basınında Kürt Meselesi”. *Kebikeç Dergisi*, Sayı: 32 (2011): 15-40.
- Aslan, Gürbüz. “Diplomatik İlişkilerin Kesilmesinden Stratejik Ortaklığa Giden Süreçte Türk-Amerikan İlişkileri (1917-1945)”. *Vakanüvis*, Cilt: 3, Sayı: 2 (2018): 1-50.
- Atabey, Figen. “Hatay’ın Anavatana Katılma Süreci”. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 7 (2015): 192-209.
- Ataman, Muhittin. “Değerler ve Çıkarlar: ABD’nin Ortadoğu Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar ve İlkeler”. İçinde: *Ortadoğu Yılığ 2006*, ed. Kemal İnat ve Muhittin Ataman. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2008.
- Atay, Erdem. “Uzmanlardan Hükümete Münbiç Uyarısı: ABD Planına Su Taşır!”. *Aydınlık*, 2018. <https://www.aydinlik.com.tr/uzmanlardan-hukumete-munbic-uyarisi-abd-planina-su-tasir-dunya-haziran-2018>.
- Avcı, Erkan. “2003 ABD’nin Irak’ı İşgali Sonrası Türkiye’nin Irak Politikası ve PKK Sorunu (2003-2013)”. *USBED*, (2014): 1-19.
- Ayata, Ali ve Murat Ercan. “Soğuk Savaş Sonrası Ortaya Çıkan Bölgesel Sorunlar Bağlamında Türkiye-ABD İlişkilerinin Kazandığı Yeni Boyutlar”. *Bilgi*, Cilt: 15, Sayı: 2 (2007): 18-32.
- Aydoğan, Bekir. “PYD’nin ABD-Rusya Denklemindeki Tercihini”. *Ortadoğu Analiz*, Cilt:7, Sayı: 71 (2015): 58-59.
- Aydoğan, Erdal ve Ahmet Edi, “Şeyh Sait İsyanı Sonrası Ağrı İsyanları (1925-1930)”. İçinde: *III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh’un Gemisi Sempozyumu*, ed. Oktay Belli. İstanbul: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, 2010.
- Ayhan, Veysel. “Türkiye-İrak İlişkileri: Bölge Ülkelerinin Irak Politikası Bağlamında Bir Analiz”. *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 1, Sayı: 9 (2009): 24-32.
- Balcı, Ali. “Enerji’sine Kavuşan Komşuluk / Türkiye-Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri”. *SETA*, Sayı: 97 (2014): 1-26.
- Balcı, Ali. “AK Parti Dönemi Dış Politikası (2002-2009)”. İçinde: *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*, Ali Balcı. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2013.
- Balcı, Ali. “Koalisyonlar Dönemi Türk Dış Politikası (1993-1999)”. İçinde: *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*, Ali Balcı. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2013.
- Balcı, Ali. “Özal Dönemi Dış Politikası (1987-1993)”. İçinde: *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*, Ali Balcı. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2013.

- Barkey, Henri. "Preventing Conflict over Kurdistan". *Carnegie Endowment*, 2009. https://carnegieendowment.org/files/preventing_conflict_kurdistan.pdf.
- Bayer, Dinçer. "Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Krizlerin Müttefiklik İlişkileri Açısından Değerlendirilmesi: İlişkilerin Geleceğine İlişkin Düşünceler". *Journal Of Social And Humanities Sciences Research*, Cilt: 5, Sayı: 18 (2018): 462-475.
- Baykal, Zana. "Irak Kürdistan Bölgesinin Bağımsızlık İsteği". *SETA*, Sayı: 57 (2014): 2-7.
- Bayraktar, Muharrem. *Batının Kanatları Altında PKK*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2009.
- Bayramoğlu, Ali. "Çözüm Süreci". *Democratic Progress Institute* (2015): 1-37.
- Bengin, Tunca. "19 Mayıs Işığında Hatay ve Kürt Koridoru". *Milliyet*, 2017. <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/tunca-bengin/19-mayis-isi-ginda-hatay-ve-kurt-2453759/>.
- Best, Anthony, Jussi Hanhimaki, Joseph Maiolo ve Kirsten Schulze, 20. *Yüzyılın Uluslararası Tarihi*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2012.
- Biçer, Bekir. "Ortaçağda Kürtler ve Türkler". *International Journal of Social Science*, Cilt: 6, Sayı: 6 (2013): 231-261.
- Bingöl, Arif. "Milli Devlet ve Kürtler". Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2011.
- Bingöl, Oktay. "Suriye'de Kürt Hareketi: PYD/YPG'nin PKK ve Bölgesel Kürt Dinamiği İle İlişkisi ve Türkiye'ye Etkileri". *Merkez Strateji Enstitüsü*, Rapor No: 14 (2016): 1-22.
- Birand, Mehmet Ali. *Apo ve PKK*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1992.
- Bowen, Jeremy. "İŞİD'e Karşı Kim Savaşacak?". *BBC*, 2014. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/09/140919_isid_analiz_bowen.
- Bozarslan, Hamit. "Kürt Milliyetçiliği ve Kürd Hareketi (1898-2000)". İçinde: *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce- Milliyetçilik*, ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekin. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- Bozarslan, Hamit. "Türkiye'de (1919-1980) Yazılı Kürt Tarihi Söylemi Üzerine Bazı Hususlar". İçinde: *Kürt Milliyetçiliğinin Kökenleri*, ed. Abbas Vali. İstanbul: Avesta, 2005.
- Bozarslan, Hamit. "Türkiye'de Kürt Milliyetçiliği: Zımnî Sözleşmeden İsyana (1919-1925)". İçinde: *Kürt Milliyetçiliğinin Kökenleri*, ed. Abbas Vali. İstanbul: Avesta, 2005.
- BP. "BP Statistical Review of World Energy". 2018.
- Bruinessen, Martin Van. "Kürt Toplumunu ve Modern Devlet: Uluslaştırmaya Karşı Etnik Ulusçuluk". İçinde: *Kürdistan Üzerine Yazılar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.
- Brzezinski, Zbigniew. *Büyük Satranç Tahtası*. İstanbul: İnkılap, 2015.
- Bulut, Arslan. "Erdoğan'ın BOP ve Ergenekon İtirafı". *Yeniçağ*, 2009. <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/erdoganin-bop-ve-ergenekon-itiraf-lari-6743yy.htm>.
- Buran, Ahmet. "Kürtler ve Kürt Dili". *Turkish Studies*, Cilt: 6, Sayı: 3 (2011): 43-57.
- Cleveland, William. *Modern Ortadoğu Tarihi*. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008.

- Çakır, Fevzi. “Terör Örgütü IŞİD’in Türkiye’ye Yönelik Gerçekleştirdiği Saldırıları”. *Habertürk*, 2016. <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1264903-teror-orgutu-isisin-turkiye-ye-yonelik-gerceklestirdigi-saldirilar>.
- Çakmak, Zafer. “Hoybun Cemiyeti”. *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2 (2008): 27-61.
- Çal, Gökhan. “Kürt Siyasal Hareketinde Devrimci Doğu Kültür Ocakları Deneyimi (1969 – 1971)”. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2014.
- Çevikbaş, Ahmet. “Tarihsel Süreçteki Nedenleriyle Birlikte Türkiye-Suriye İlişkilerinde Terör Sorunu”. Doktora Tezi, Kara Harp Okulu, 2016.
- Çiçek, M. Fatih. “Osmanlı'dan Cumhuriyete Kürt Milliyetçiliğinin Tarihsel Kökenleri ve Gelişimi”. İçinde: *Kimlik, Kültür ve Değişim Sürecinde Osmanlı'dan Günümüze Kürtler Uluslararası Sempozyumu*, ed. Cengiz Yıldız. Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Daban, Cihan. “Turgut Özal Dönemi Türkiye Dış Politikası”. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 33 (2017): 77-96.
- Dalar, Mehmet. “Türkiye-İrak Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri: Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Bağlamında Petrol İlişkisine Dayalı Bir Analiz”. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 34, Sayı: 1 (2015): 47-70.
- Davutoğlu, Ahmet. *Stratejik Derinlik*. İstanbul: Küre Yayınları, 2001.
- Dayı, Esin. “Hatay Devleti ve Hatay’ın Anavatan'a Katılması”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 19 (2002): 331-340.
- Deli, Hurşid. “Kobani Savaşı'nın Etkileri ve Sonuçları”. *Aljazeera Türk*, 2014. <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/kobani-savasinin-etkileri-ve-sonuclari>.
- Demir, Arzu. *Devrimin Rojava Hali*. İstanbul: Ceylan Yayınları, 2015.
- Demir, Cenker Korhan. “Öğrenen Örgütler ve Terör Örgütleri Bağlamında PKK”. *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 5, Sayı: 19 (2008): 57-88.
- Demir, Şerif. “Dünden Bugüne Türkiye'nin Suriye ve Ortadoğu Politikası”. *Turkish Studies*, Cilt: 6, Sayı: 3 (2011): 691-713.
- Demiryol, Tolga ve Hasan Deniz Pekşen. “Enerji ve Güvenlik Ekseninde Türkiye-İrak İlişkileri (1990-2018)”. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2 (2018): 127-157.
- Deniz, Şadiye. “Ortadoğu'nun Yeniden İnşasının Yapı Bozumu: Büyük Ortadoğu Projesi Üzerine Bir Analiz”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 20 (2012): 168-183.
- Deniz, Taşkın. “Mekânsal Paylaşım Açısından Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye”. *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı: 26 (2012): 147-171.
- Deniz, Taşkın. “Suriye'nin Durumu, ABD - Rusya ve Türkiye'nin Tutumu”. *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı: 27 (2013): 314-332.
- DeYoung, Karen, Souad Mekhennet ve Louisa Loveluck. “U.S. Launches Last-Ditch Effort To Stop Turkish Invasion of Northeast Syria”. *Washington Post*, 2019. https://www.washingtonpost.com/national-security/us-launches-last-ditch-effort-to-stop-turkish-invasion-of-northeast-syria/2019/08/04/3b0fd5a8-b55f-11e9-8949-5f36ff92706e_story.html?noredirect=on#click=https://t.co/gEJslTYLLe.

- Doğan, Tuğba. “Arşiv Belgelerine Göre 1937-1938 Dersim İsyanı”. *History Studies*, Cilt: 4, Sayı: 1 (2012), 157-169.
- Doğanoğlu, Mustafa. “Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO) ve Siyasal Ayrışma”. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 71, Sayı: 3 (2016): 941-959.
- Duran, Hasan. “Adana Protokolü Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri”. İçinde: *Ortadoğu Yılı 2011*, ed. Kemal İnat, Bilal Yıldırım, Fuat Aydın ve Muhittin Ataman. İstanbul: Açılım Kitap, 2012.
- Durmuş, Remzi. “Geçmişten Günümüze Türk- Amerikan İlişkileri”. *TASAM*, (2011): 1-14.
- Duru, Ogün. “Irak Kürt Muhalefet Hareketinde Uluslararası Boyut: 1918-1975 Arası Dönemin Analizi”. *Alternatif Politika*, Özel Sayı: 1 (2010): 74-112.
- Ediger, Volkan, Balkan Devlen ve Deniz Bingöl McDonald. “Levant’ta Büyük Oyun: Doğu Akdeniz’in Enerji Jeopolitiği”. *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 9, Sayı: 33 (2012): 73-92.
- Efegil, Ertan. “Bush Doktrini ve Dünya Güvenliğine Etkileri”. *Türkiyat Araştırmaları*, Sayı: 8 (2008): 103-122.
- Ekşi, Muharrem. “AK Parti Döneminde Ortadoğu’da Türk-Amerikan İlişkilerinin Jeokültürel Eksen: İslami Kimlik”. *Akademik Bakış*, Cilt: 9, Sayı: 18 (2016): 59-77.
- Emeklier, Bilgehan ve Nihal Ergül. “Petrolün Uluslararası İlişkilerdeki Yeri: Jeopolitik Teoriler ve Petropolitik”. *Bilge Strateji*, Cilt: 2, Sayı: 3 (2010): 59-86.
- Emeklier, Bilgehan. “Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Analizi”. *BİLGESAM*, 2010. <http://www.bilgesam.org/incele/1901/-soguk-savas-sonrasi-uluslararasi-sistemin-analizi/#.XHcsBYj7TIU>.
- Erbil, Hazel Çağan. “Amerika Birleşik Devletleri Alışkanlıklarını Sürdürüyor”. *Avrasya İncelemeleri Merkezi*, Sayı: 1 (2018): 1-5.
- Erboz, Fatih. “Fırat’ın Doğusu Kadar Menbiç de Çok Önemli”. *Yeniçağ*, 2019. <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/firatin-dogusu-kadar-menbic-de-cok-onemli-245265h.htm>.
- Erdal, İbrahim. “Türk Basını ve Arşiv Belgelerine Göre Atatürk Dönemi (1920–1938) Türk - Irak İlişkileri ve Sadabad Paktı”. *International Journal of Social Science*, Cilt: 5, Sayı: 5 (2012): 93-104.
- Erdoğan, Şemsettin ve Ergün Deligöz. “Irak Şam İslam Devleti (İŞİD): Gücü ve Geleceği”. *Savunma Bilimleri Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1 (2015): 5-37.
- Erdoğan'dan Suriye'ye Operasyon Sinyali”. *Deutsche Welle*, 2019. <https://www.dw.com/tr/erdoğandan-suriyeye-operasyon-sinyali/a-49921915>.
- Ergül, Erhan. “Kürdistan İşçi Partisi (PKK) Terör Örgütü: Etnik Terörün Fikri Yapısı, Anatomisi ve Şiddet Stratejileri”. Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 2007.
- Erhan, Çağrı. “ABD ve NATO’yla İlişkiler (1945-1960). İçinde: *Türk Dış Politikası Cilt: I*, ed. Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Erhan, Çağrı. “ABD ve NATO’yla İlişkiler (1960-1980). İçinde: *Türk Dış Politikası Cilt: I*, ed. Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.

- Erkin, Aytunç. “2018’de Münbiç’te Bizi Oyalayan Amerika Bugün Ne Yapacak?”. *Sözcü*, 2019. https://www.sozcu.com.tr/2019/yazarlar/aytunc-erkin/2018de-munbichte-bizi-oyalayan-amerika-bugun-ne-yapacak-5279659/?utm_source=yazarlar&utm_campaign=diger_yazilar&utm_medium=diger.
- Erkmen, Serhat. “1945–1989 Yılları Arasında ABD’nin Kuzey Irak Politikası”. *Akademik Orta Doğu*, Cilt: 3, Sayı: 1 (2008): 67-96.
- Erkmen, Serhat. “Türkiye ve Suriyeli Kürtler: Güven Bunalımı, Tıkanmışlık ve Bir Arada Yaşama”. *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 4, Sayı: 47 (2012): 18-29.
- Erol, Mehmet Seyfettin ve Kadir Ertaç Çelik. “ABD’nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği”. *ANKASAM*, Cilt: 2, Sayı: 2 (2018): 14-45.
- Ersever, Ahmet Cem. *Kürtler, PKK ve Öcalan*. Ankara: Kiyap Yayınevi, 1993.
- Ertem, Barış. “Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 11 (2010): 252-273.
- Ertosun, Erkan. “Dış Politikada Özal’lı Yıllar: 1983-1993”. İçinde: *İç ve Dış Gelişmelerle Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1946-2012)*, ed. Cihat Göktepe ve Tuğba Ünlü Bilgiç. İstanbul: Ufuk Kitapları, 2014.
- Eryılmaz, Bilal ve Mücahit Bektaş. “Lozan Perspektifinden Türkiye’de Azınlık Politikaları 1923-2016”. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2 (2017): 25-50.
- Eyvaz, Ali. “Suriye ve Irak Tezkeresi TBMM Genel Kurulunda Kabul Edildi”. *Anadolu Ajansı*, 2019. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/suriye-ve-irak-tezkeresi-tbmm-genel-kurulunda-kabul-edildi/1606234>.
- Fırat, Melek ve Ömer Kürkçüoğlu. “Arap Devletleriyle İlişkiler (1945-1960)”. İçinde: *Türk Dış Politikası Cilt: I*, ed. Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Fırat, Melek ve Ömer Kürkçüoğlu. “Arap Devletleriyle İlişkiler (1960-1980)”. İçinde: *Türk Dış Politikası Cilt: I*, ed. Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Fırat, Melek ve Ömer Kürkçüoğlu. “Arap Devletleriyle İlişkiler (1980-1990)”. İçinde: *Türk Dış Politikası Cilt: II*, ed. Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Fırat, Melek ve Ömer Kürkçüoğlu. “Arap Devletleriyle İlişkiler (1990-2001)”. İçinde: *Türk Dış Politikası Cilt: II*, ed. Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Fuccaro, Nelida. “Manda Yönetimi Suriye’inde Kürtler ve Kürt Milliyetçiliği: Siyaset, Kültür ve Kimlik”. İçinde: *Kürt Milliyetçiliğinin Kökenleri*, ed. Abbas Vali. İstanbul: Avesta, 2005.
- Galbraith, Peter. *Irak’ın Sonu: Ulus Devletlerin Çöküşü Mü?*. İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2007.
- Goldberg, Jeffrey. “After Iraq”, *The Atlantic*. Sayı: Ocak-Şubat, 2008. <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2008/01/after-iraq/306577/>.
- Gökcan, Özkan. “Türkiye-Suriye İlişkilerinde Bir Kırılma Noktası: Ekim 1998 Krizi veya Diğer Bir İfadeyle “İlan Edilmemiş Savaş””. *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 1 (2018): 169-198.
- Göksedef, Ece. “Mutabakatta PYD Belirsizliği”. *Aljazeera Türk*, 2015. <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/mutabakatta-pyd-belirsizligi>.
- Göktepe, Ömer Faruk. “Tunceli İsyanı”. Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, 2013.

- Gönlübol, Mehmet ve Cem Sar. “1919-1939 Dönemi”, içinde: *Olaylarla Türk Dış Politikası Cilt: I-Cilt: II*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1987.
- Güler, Yavuz. “II. Dünya Harbi Sonrası Türk–Amerikan İlişkileri (1945-1950)”. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi*, Cilt: 5, Sayı: 2 (2004): 209-224.
- Güler, Yavuz. “Osmanlı Devleti Dönemi Türk–Amerikan İlişkileri (1795-1914)”. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1 (2005): 227-240.
- Güller, Mehmet Ali. *Büyük Kürdistan / ABD'nin Neo-Osmanlı Projesi*. İstanbul: Kaynak, 2015.
- Gündoğan, Barış. “Türk ve ABD'li Askeri Yetkililerden 'Münbiç' Kararı”. *Anadolu Ajansı*, 2018. <https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/turk-ve-abdli-askeri-yetkililerden-munbic-karari/1174640>.
- Gür, Deniz Ali. “Kürt Dinamiğinin Tarihsel Gelişimi”. *Antitez*, Sayı: 2 (2012): 28-39.
- Gürbüz, Vedat. “Petrol, Petrol Politikaları ve Orta Doğu: Global Politikaların Bölgesel Yansımaları ve Irak Savaşı”. *Avrasya Dosyası*, Cilt: 9, Sayı: 1 (2003): 133-168.
- Gürgür, Nuri. “Kerkük İlk Savunma Hattımızdır”. *Türk Yurdu*, Cilt: 27, Sayı: 234 (2007): 2-4.
- Gürler, Recep Tayyip ve Ömer Behram Özdemir. “‘Tevhid ve Cihad Örgütü’nden ‘İslam Devleti’ne”. *SETA*, Sayı: 60 (2014): 1-8.
- Gürseler, Ceren. “‘Yeni’ Olgusu: 100. Yılında Sykes-Picot Antlaşması, Orta Doğu ve Türkiye”. *Akademik Bakış*, Cilt: 9, Sayı: 18 (2016): 79-91.
- Gürses, Emin. *Ayrılıkçı Terörün Anatomisi/IRA-ETA-PKK*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1997.
- Güzel, Hasan Tevfik. “Soğuk Savaş Sürecinde Irak'ta Kürt Hareketi ve Molla Mustafa Barzani”. *History Studies*, Cilt: 10, Sayı: 4 (2018): 121-139.
- Güzel, Hasan Tevfik. “Son Gelişmeler Işığında Irak'ın Kuzeyindeki Bölgesel Kürt Yönetimi”. *21. Yüzyıl*, Sayı: 15 (2010): 21-30.
- Hale, William. *Türk Dış Politikası 1774-2000*. İstanbul: Mozaik Yayınları, 2003.
- Hamsici, Mahmut. “MİT TIR'ları Davası: Neler Yaşandı?”. *BBC*, 2017. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-40275619>.
- http://gulf2000.columbia.edu/images/maps/Kurds_Distribution_in_Mid_East_lg.png.
- Hür, Ayşe. *İnönü ve Bayar'lı Yıllar (1938-1960)*. İstanbul: Profil Yayıncılık, 2015.
- Işık, Mithat. “İdlib Kim İçin Neden Önemli?”. *SDE*, 2018. <https://www.sde.org.tr/mithat-isik/genel/idlib-kim-icin-neden-onemli-kose-yazisi-6952>.
- İlyas, Ahmet. “Cumhuriyet Döneminde Ortaya Çıkan İsyanlarda Aşiretlerin Rolü”. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1 (2015): 182-200.
- İmamzade, Meryem. *Irak Dosyası*. İstanbul: Akabe Yayınları, 1986.
- İmset, İsmet. *PKK Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı (1973-1992)*. Ankara: Turkish Daily News, 1993.
- İsmayıl, Elnur. “Suriye’de Ateşkes Anlaşması: Beklentiler ve Gerçekler”. *BİLGESAM*, Sayı: 1352 (2017): 1-8.

- İşyar, Ömer Göksel. “Suriye İç Savaşı’nda PYD’nin Aktörleşmesinin Başlıca Nedenleri”. *Bilge Strateji*, Cilt: 9, Sayı: 16 (2017): 33-67.
- Kahraman Ahmet. *Kürt İsyanları-Tedip ve Tenkil*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2004.
- Kakışım, Can. *Sınıf, Etnisite ve Kimlik-Sosyalist Paradigmanın Evrimi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Kaplan, Ebubekir Sıddık. “Türkiye-İrak İlişkileri (1918-1960)”. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2011.
- Karabulut, Bilal. *Strateji, Jeostrateji, Jeopolitik*. Ankara: Platin Yayınları, 2005.
- Karabulut, Umut ve Engin Eryılmaz. “PKK Terör Örgütü ve Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkileri (1991-2003)”. *Belgi Dergisi*, Sayı:11 (2016): 17-40.
- Karadağ, Raif. *Petrol Fırtınası*. İstanbul: Emre Yayınları, 2003.
- Karadiş, Zeynep. “II. Meşrutiyet Dönemi'nden Lozan Barış Antlaşması'na Kadar Kürt Teali ve Teavün Cemiyeti'nin Faaliyetleri”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2006.
- Karadoğan, Yaşar. “Kürd Demokratik Mücadelesinde Bir Kilometre Taşı: 1967 -1969 Doğu Mitingleri ve Kürd Uyanışı”. *Kovara Lêgerin Û Lêkoliine Bîr Araştırma-İnceleme Dergisi*, Sayı: 5 (2006): 253-270.
- Karakaş, Nuri. “Amerikan “Ödünç Verme ve Kiralama” Yardımlarında Türkiye”. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 1 (2009): 21-52.
- Kasapoğlu, Çağıl. “Rojava'daki Petrol Savaşı Mı?”. *BBC*, 2013. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/08/130820_rojava_enerji.
- Kavaz, İsmail. “Küresel Piyasalar Kapsamında ABD'nin Son Dönem Enerji Politikaları”. *SETA*, Sayı: 185 (2018): 1-8.
- Kaymaz, İhsan Şerif. “Arap – Kürt Karşıtlığı Temelinde Irak'ın Parçalanmasına Giden Yol ve Türkiye”. *Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1 (2005): 7-33.
- Kaymaz, İhsan Şerif. “Emperyalizmin “Kürt” Kartı”. *Akademik Bakış*, Cilt:1, Sayı:1 (2007): 155-193.
- Kekilli, Emrah. “Türkiye-İKBY İlişkilerinin Geleceği: Geçmişin Gölgesinde Geleceği İnşa Etmek”. *SETA*, Sayı: 209 (2018): 1-4.
- Kennedy, Robert F. “Why The Arabs Don't Want Us in Syria”. *Politico Magazine*, 2016. <https://www.politico.com/magazine/story/2016/02/rfk-jr-why-arabs-dont-trust-america-213601?o=1>.
- Kerman, İbrahim ve Ertan Efeğil, “Terör Örgütü PKK/PYD'nin Suriye'de İzlediği İç Savaş Stratejisinin Değerlendirilmesi”. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, Hibrit Savaşları Özel Sayısı, Cilt: 1, Sayı: 2 (2017): 162-198.
- Kılıç, Altemur. *Büyük Kürdistan Küçük Türkiye*. Ankara: Akasya Kitap, 2007.
- Kıran, Abdullah. “Türkiye'nin Kuzey Irak Politikası”. *Birikim*, Sayı: 148 (2001): 88-99.
- Kızmaz, Zahir ve M. Seyman Önder. “Köy Korucularının Kürt Sorunu ve PKK Örgütü Konusundaki Görüşleri Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 26, Sayı: 1 (2016): 245-260.

- Kilislioglu, Deniz. "Tutuklu DAES'liler Nerede?". *NTV*, 2019. <https://www.ntv.com.tr/yazarlar/deniz-kilislioglu/tutuklu-daesliler-nerede,FydIZKjFuE6ihpUSUKIBWw>.
- Kissinger, Henry. *Diplomasi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Kocakenar, Mustafa. "Amerikan Dış Politikasında Jeopolitik Teoriler ve Pratikler". *TASAM*, 2015. http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/amerikan_d%C4%B1%C5%9F_politika_s%C4%B1nda_jeopolitik_teoriler_ve_pratikler.pdf_bbb8f41e-d1bd-47e0-9202-38be4882d7b8.pdf.
- Koç, Nurgün. "Şeyh Sait Ayaklanması". *Turkish Studies*, Cilt: 8, Sayı: 2 (2013): 153-166.
- Koçak, Doğan. "Tarihsel Süreç İçerisinde Türkiye İle ABD Arasında Olan İlişkilerin Gelişimi ve Türkiye-ABD Ticaret Antlaşması (1 Nisan 1939)". *Atatürk Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1 (2018): 95-120.
- Köçer, Mehmet. "Ağrı İsyanı (1926-1930)". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 2 (2004): 379-388.
- Köker, İrem. "Eyalet Sistemi: Evren, Özal, İnönü ve Erdoğan Ne Demişti?". *BBC*, 2017. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39599042>.
- Köse, Talha. "Çözüm Sürecinin Yükseliş ve Düşüşü". *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1 (2017): 13-40.
- Köylü, Murat. "Büyük Ortadoğu Projesi, Türkiye ve Suriye". *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1 (2015): 88-100.
- Köylü, Murat. "Kuzey Irak Kürt Siyasi Hareketinin Türkiye, Irak, İran ve Suriye Politikası". *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 7 (2017): 72-100.
- Köylü, Murat. "Suriye, PYD/YPG Yapılanması ve Zeytin Dalı Harekâtı". *ASSAM*, Sayı: 11 (2018): 70-86.
- Kurubaş, Erol. "Kuzey Irak'ta Olası Bir Ayrılmanın Meşruluğu ve Self-Determinasyon Sorunu". *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 59, Sayı: 3 (2004): 147-179.
- Kurubaş, Erol. "Amerika'nın Kürt Politikası: Bir Varmış Bir Yokmuş". *Aljazeera Türk*, 2017. <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/amerikanin-kurt-politikasi-bir-varmis-bir-yokmus>.
- Kurubaş, Erol. "Arap Baharında Türk Dış Politikası ve Türkiye'nin Orta Doğu'daki Konumuna Etkisi". İçinde: *Uluslararası 1. Ortadoğu Sempozyumu Bildirileri 1. Cilt*. Ankara: Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, 2014.
- Kurubaş, Erol. "Irak'ta Kürt Ayrılıkçılığı ve Başarı Şansı". *Avrasya Dosyası Jeopolitik Özel Sayısı*, Cilt: 8, Sayı: 4 (2002): 124-159.
- Kurubaş, Erol. *Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu ve Türkiye (Cilt-2)*. İstanbul: Nobel Basımevi, 2004.
- Kutschera, Chris. *Kürt Ulusal Hareketi*. İstanbul: Avesta, 2001.
- Kürkçüoğlu, Ömer. *Türk İngiliz İlişkileri*. Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1978.
- Larrabee, F. Stephen. "Turkey's New Geopolitics". *Survival*, Cilt: 52, Sayı: 2 (2010): 157-180.

- Maden, Tuğba Evrim. “Türkiye-Suriye İlişkilerinde Suyun Rolü”. *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 3, Sayı: 35 (2011): 33-40.
- Makovsky Alan. “Amerika Birleşik Devletlerinin Türkiye Politikası: Gelişme ve Sorunlar”. İçinde: *Türkiye'nin Dönüşümü ve Amerikan Politikası*, ed. Morton Abramowitz. Ankara: Liberte Yayıncılık, 2001.
- Mansfield, Peter. *Ortadoğu Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları, 2012.
- Marcus, Aliza. *Kan ve İnanç-PKK Kürt Hareketi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- McDowall, David. *Modern Kürt Tarihi*. İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2004.
- McGrath, Matt. “ABD'nin Paris İklim Anlaşması'ndan Çekilmesinin Yaratacağı 5 Etki”. *BBC*, 2017. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40128876>.
- Miş, Nebi. “Suriye 2011”, İçinde: *Ortadoğu Yıllığı 2011*, ed. Kemal İnat, Bilal Yıldırım, Fuat Aydın ve Muhittin Ataman. İstanbul: Açılım Kitap, 2012.
- Mumcu, Uğur. *Kürt Dosyası*. İstanbul: Tekin Yayınevi, 1993.
- Munyar, Vahap. “Erdoğan, ABD'nin Teklifini Açıkladı”. *Hürriyet*, 2018. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/dogu-gutadan-tahliye-edilenler-bize-gelmeliydi-40759533>.
- Ocak, Serkan. “Suriye'nin Kuzeyinde Kürt-Arap Çatışması Mı?”. *BBC*, 2012. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/11/121121_syria_raselain_kurds_ar_abs_conflict.shtml.
- Oğuzlu, Tarık. “ABD Sonrası Irak ve Türkiye”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 4, Sayı: 37 (2012): 26-38.
- Oktav, Özden Zeynep. “Çok Boyutlu Türk Dış Politikasına Bir Örnek: Türkiye-İrak-Bölgesel Kürt Yönetimi Arasında Gelişen İlişkiler ve Nedenleri”. *Ortadoğu Etütleri*, Cilt: 1, Sayı: 2 (2010): 53-74.
- Oktav, Özden Zeynep. “Suriye Krizi, Türkiye- İran'ın Çatışan Çıkarları ve Küresel Aktörlerle İlişkileri”. İçinde: *Türk-Arap İlişkileri: Çok Boyutlu Güvenlik İnşası*, ed. Reyhan Doğan. İstanbul: TASAM, 2016.
- Oral, Mahmur. “Dohuk'ta ABD ile PYD Arasında Gizli Zirve”. *Cumhuriyet*, 2014. http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/dunya/131667/Dohuk_tan_ABD_ile_PYD_arasinda_gizli_zirve.html.
- Oran, Baskın. “Dönemin Bilançosu (2001-2012)”. İçinde: *Türk Dış Politikası Cilt: III*, ed. Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Oran, Baskın. “Kürt Milliyetçiliğinin Diyalektiği”. İçinde: *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce- Milliyetçilik*, ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- Oran, Baskın. *Kalkık Horoz Çekiç Güç ve Kürt Devleti*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1998.
- Orhan, Oytun. “İŞİD'in Ayn el Arap (Kobane) Kuşatması ve Türkiye”. *ORSAM*, 2014, <https://orsam.org.tr/tr/isid-in-ayn-el-arap-kobane-kusatmasi-ve-turkiye/>.
- Öcalan, Abdullah. *Bir Halkı Savunmak*. İstanbul: Çetin Yayınları, 2004.
- Öğür, Berkan, Zana Baykal ve Ali Balcı. “Kuzey Irak – Türkiye İlişkileri: PKK, Güvenlik ve İşbirliği”. *Ortadoğu Araştırma Merkezi*, Rapor No: 1 (2014): 1-58.
- Öğür, Berkan. “Kürdistan Haritalarındaki Jeopolitik Söylem”. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2 (2014): 115-146.

- Ömür Atmaca, Ayşe. “Yeni Dünyada Eski Oyun: Eleştirel Perspektiften Türk-Amerikan İlişkileri”. *Ortadoğu Etütleri*, Cilt: 3, Sayı: 1 (2011): 157-191.
- Önceler, Seda. ”Google’da ‘Kürdistan’ Propagandası”. *Sözcü*, 2018. <https://www.sozcu.com.tr/2018/gundem/google-da-kurdistan-propagandasi-2701286/>.
- Özalp, Mustafa. “Türkiye’nin Suriye’ye Düzenlemiş Olduğu Fırat Kalkanı Operasyonu”. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 18: (2018): 169-186.
- Özaltındere, Eser. “Erdoğan ve Davutoğlu’nun Emperyalistlere Hediye Ettiği Uydu Devlet: Kürdistan”. *İleri*, Sayı: 59 (2013): 195-212.
- Özçelik, Sezai. “Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri-Irak İlişkileri: Bermuda Şeytan Üçgeni – 2000 - 2007 Dönemi Boyunca Kuzey Irak, Jeopolitik ve PKK”. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1 (2013): 27-46.
- Özdemir, Hakan ve Ahmet Çiftlikçi. “Avrupa Birliği (AB)’ne Üyelik Sürecinde Türkiye’de Hukuk Devletinin Dönüşümü: Helsinki Zirvesi’nden Günümüze İç Hukukta Yapılan Düzenlemeler Üzerine”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 25, Sayı: 1 (2015): 123-144.
- Özdemir, Volkan. “Rusya Suriye’de Ne Yapmak İstiyor? Enerjipolitik Bir Analiz”. *Enerji Piyasaları ve Politikaları Enstitüsü*, 2015. <http://www.eppen.org/index.php?sayfa=Yorumlar&link=&makale=202>.
- Özpek, Burak Bilgehan. “En Uzun On Yıl: 11 Eylül Sonrası Ortadoğu”, *Ortadoğu Etütleri*, Cilt: 3, Sayı: 2 (2012): 183-215.
- Özer, Adem. “Kabuk Devlet ve IŞİD”. İçinde: *Suriye-Çatışma ve Uluslararası Hukuk*, ed. Fatma Taşdemir. Ankara: Nobel, 2016.
- Özkaya, Abdi Noyan. “Suriye Kürtleri: Siyasi Etkisizlik ve Suriye Devleti’nin Politikaları”. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 2, Sayı: 8 (2007): 90-116.
- Paksoy, Emre. *Kürt Tarihi Üzerine*. Derin Düşünce Fikir Platformu, 2010.
- Parlar, Suat. *Barbarlığın Kaynağı Petrol*. İstanbul: Anka Yayınları, 2003.
- Peters, Ralph. “Blood Borders”. *AFJ*, Sayı: Haziran, 2006. <http://armedforcesjournal.com/blood-borders/>.
- Phillips, David L. “Confidence Building Between Turks and Iraqi Kurds”. *The Atlantic Council of The United States*, 2009. https://www.atlanticcouncil.org/images/files/publication_pdfs/65/ConfidenceBuildingBetweenTurksandIraqiKurds.pdf.
- Phillips, David L. “Disarming, Demobilizing and Reintegrating The Kurdistan Worker’s Party”. *National Committee On American Foreign Policy*, 2007. <https://www.ncafp.org/articles/07%20Report%20on%20Disarming,%20Demobilizing%20and%20Reintegrating%20the%20Kurdistan%20Workers%20Party.pdf>.
- Pınar, Latif. “1 Mart Tezkeresi”. Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi, 2008.
- Pişkin, Tansu. “Peki, Çözüm Süreci Neden Bitti?”. *BİA*, 2018. <https://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/194809-peki-cozum-sureci-neden-bitti>.
- Portakal, Fatih. *Aklımla Dalga Geçme*. İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2016.

- Pusane, Özlem Kayhan. "Türkiye'nin Kürt Sorunu: Arap Baharı ile Değişen Yurtiçi ve Bölgesel Dinamikler". *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 11, Sayı: 41 (2014): 115-138.
- Sancar, Mithat ve Samim Akgönül. "İnsan Hakları Konusu (2001-2012)". İçinde: *Türk Dış Politikası Cilt: III*, ed. Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Sarıkaya, Muharrem. "İşte ABD'nin Dayattığı 3 Bantlı Güvenlik Alanı". *Habertürk*, 2019. <https://www.haberturk.com/yazarlar/muharrem-sarikaya/2513009-iste-abdnin-dayattigi-3-bantli-guvenlik-alani>.
- Savrun, Ergenekon. "Doğu Akdeniz ve Ege Adaları Enerji Koridoru Üzerinden Megali İdea ve Yeni Soğuk Savaş Senaryoları". *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 7 (2018): 141-160.
- Sayın, Ayşe. "Analiz: Tezkerenin Anlamı". *BBC*, 2012. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/10/121004_turkey_vote_analysis.shtml.
- Schmidt, Dana Adams. *Barzani'yle Konuşmalar*. İstanbul: Yöntem Yayınları, 1977.
- Semin, Ali. "Türkiye'nin Irak Politikası Işığında Kuzey Irak Açılımı". *Bilge Strateji*, Cilt: 3, Sayı: 5 (2011): 179-205.
- Sezer, Cemal. "Amerikan Misyonerlerinin Ermeni Meselesine Etkileri (1890-1914)". *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 1-2 (2010): 57-69.
- Sinkaya, Bayram. "Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi". *Adam Akademi*, Sayı: 1 (2011): 79-100.
- Sorularla ve Cevaplarıyla Demokratik Açılım Süreci: Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi*. Ankara: AK Parti Tanıtım ve Medya Başkanlığı, 2010.
- Sönmezoğlu, Faruk. *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. İstanbul: DR Yayınları, 2014.
- Şafak, Nurdan. *Osmanlı-Amerikan İlişkileri*. İstanbul: OSAV, 2003.
- Şahin, Mehmet. "Türkiye'nin Su Sorunu". İçinde: *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, ed. Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin. Ankara: Platin Yayınları, 2004.
- Şen, Abdülkadir. *Tüm Yönleriyle Suriye Devrimi*. İstanbul: Yapı Bozum, 2016.
- Şener, Bülent. "Ağrı İsyanı (1926-1930) ve Türkiye-İran Krizi (1930): Türk Dış Politikası Tarihinde Bir Zorlayıcı Diplomasi Uygulaması". *History Studies*, Cilt: 4, Sayı: 4 (2012): 385-413.
- Şimşek, Hazal. "Modern Kürt Hareketinde Sıçrama: 58'ler". *GazeteBilkent*, 2015. <http://www.gazetebilkent.com/2015/01/07/modern-kurt-hareketinde-sicrama-58ler/>.
- Şimşir, Bilal. *Kürtçülük II (1924-1999)*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2009.
- T.C. ETKB. "Dünya ve Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü". *Strateji Geliştirme Başkanlığı*, Sayı: 15 (2017): 1-74.
- T.C. MSB. "ABD Askeri Heyeti ile Görüşmeler Tamamlandı". 2019. <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/782019-04531>.
- T.C. MSB. "Barış Pınarı Harekâtı Başladı". 2019. <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/9102019-53737>.
- T.C. MSB. "Müşterek Harekat Merkezi Oluşturma Çalışmaları Başladı". 2019. <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/1282019-37063>.

- Tan, Altan. *Kürt Sorunu - Ya Tam Kardeşlik, Ya Hep Birlikte Kölelik*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.
- Tanış, Tolga. “Tel Abyad’da Ne Oldu?”. *Hürriyet*, 2015, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/tolga-tanis/tel-abyad-da-ne-oldu-29340701>.
- Tarakçı, Nejat. “Fırat Kalkını Harekâtının Jeopolitik Etkileri”. *TASAM*, (2018): 1-3.
- Taşçı, İlhan. “10 Soruda Suriye Sınırında 'Güvenli Bölge'”. *BBC*, 2015. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/07/150728_guvenli_bolge_nedir.
- Taşkın, Tayfun. “11 Eylül Saldırıları Sonrası ABD Dış Politikasında Ortadoğu ve Türkiye-ABD İlişkileri”. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2010.
- Taştekin, Fehim. “7 Soruda İdlid: Türkiye Ne Yapıyor, Neyi Amaçlıyor?”. *BBC*, 2017. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-41542725>.
- Taştekin, Fehim. “Büyük Düşün Küçük Kırıntıları: Tel Rıfat Hesapları”. *Gazete Duvar*, 2019. <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2019/05/06/buyuk-dusun-kucuk-kirintilari-tel-rifat-hesaplari/>.
- Taştekin, Fehim. “Ne Kürtlerin Dediği Oldu Ne Türkiye’nin”. *Gazete Duvar*, 2019. <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2019/08/08/ne-kurtlerin-dedigi-oldu-ne-turkiyenin/>.
- Taştekin, Fehim. *Rojava: Kürtlerin Zamanı*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Taştekin, Fehim. *Suriye-Yıkıl Git, Diren Kal*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- TBMM. <https://www2.tbmm.gov.tr/d22/7/7-16190c.pdf>.
- Tejel, Jordi. *Syria’s Kurds: History, Politics and Society*. London: Routledge, 2009.
- Telatar, Gökhan. “AK Parti’nin Düzen Kurucu Dış Politika Söylemi ve Ortadoğu”. *Alternatif Politika*, Cilt: 7, Sayı: 3 (2015): 490-523.
- Temizer, Selen. “ABD'nin Suriye Özel Temsilcisi Jeffrey: YPG'yi Terör Örgütü Olarak Tanımlamıyoruz”. *Anadolu Ajansı*, 2018. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-nin-suriye-ozel-temsilcisi-jeffrey-ypg-yi-teror-orgutu-olarak-tanimlamiyoruz/1305244>.
- Tezkan, Yılmaz. *Jeopolitik Yazılar*. İstanbul: Ülke Yayınları, 2007.
- Tınç, Ferai. “Stratejik Vizyon”. *Hürriyet*, 2006. <http://www.hurriyet.com.tr/stratejik-vizyon-4712057>.
- Tiryakioğlu, Muhammed. “Petro-Dolar ve Petro-Yuan Savaşı”. *SASAM*, 2018. <http://sahipkiran.org/2018/07/29/dolar-yuan-savasi/>.
- Tok, Levent ve Ömer Koparan. “YPG/PKK Tel Rıfat'ta Rusya ve Rejim Güçleriyle Ortak Hareket Ediyor”. *Anadolu Ajansı*, 2019. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ypg-pkk-tel-rifatta-rusya-ve-rejim-gucleriyle-ortak-hareket-ediyor/1456753>.
- Topal, Coşkun. “Sancak (Hatay) Sorunu ve İkinci Dünya Savaşı Öncesi Süreçte Arap Kamuoyundaki Etkileri”. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 2 (2009): 1-16.
- Toparlık, Bahar. “Türkiye Cumhuriyeti’nde Dördüncü Umumi Müfettişliğin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Faaliyetleri”. *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 53 (2016): 222-238.

- Topraksuenerji Çalışma Grubu. “AB'nin Rusya'ya Enerji Bağımlılığı Azalır Mı?”. Rapor No: 11 (2013): 1-29.
- Torun, Abdullah. “Türkiye-Suriye İlişkilerinde Güvenlik İkilemi”. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, Sayı: 15 (2012): 63-68.
- Tosun, Hatice Özdemir. “Çavuşoğlu: Fırat'ın Doğusu Ne Pahasına Olursa Olsun Temizlenecektir”. *Anadolu Ajansı*, 2019. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cavusoglu-firatin-dogusu-ne-pahasina-olursa-olsun-temizlenecektir/1555031>.
- Törel, Türkmen. “PKK Terör Örgütü (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi) 1978-1998”. Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2002.
- Trump, Donald. Twitter, 2019. <https://twitter.com/realDonaldTrump/status/1181232249821388801>.
- Tuncer, Hüner. *Özal'ın Dış Politikası 1983-1989*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2015.
- Tunç, Abdullah. “Suriye’de Uçuşa Yasak Bölge ve Güvenli Bölge”. *Ankara Strateji Enstitüsü*, Analiz Sayı: 2 (2014): 1-23.
- Turan, Işıl. “Komintern Belgelerinde Şeyh Sait İsyanı ve Ankara’daki Kabine Değişikliği”. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Sayı: 11 (2007): 183-191.
- Turanlı, Erdal. “Başbakan Davutoğlu, ‘PYD’yi 2 Kere Vurduk’ Dedi.”, *Anadolu Ajansı*, 2015. <https://www.aa.com.tr/tr/politika/basbakan-davutoglu-pydyi-2-kere-vurduk-dedi/456357>.
- Uçar, Fuat. “Demokrat Parti Döneminde Kürt Sorunu: Gelişimi ve Etkileri”. *The Journal of Academic Social Science Studies*, Sayı: 43 (2016): 175-200.
- Ulukan, Alparslan. “PKK Terör Örgütü: Geçmişi, Yapısı, Geleceği ve Faaliyetleri”. *BİLGESAM* (2007): 1-18.
- United Nations. Security Council, Resolution 661 (1990). [https://undocs.org/S/RES/661\(1990\)](https://undocs.org/S/RES/661(1990)).
- United Nations. Security Council, Resolution 678 (1990). [https://undocs.org/S/RES/678\(1990\)](https://undocs.org/S/RES/678(1990)).
- United Nations. Security Council, Resolution 688 (1991). [https://undocs.org/S/RES/688\(1991\)](https://undocs.org/S/RES/688(1991)).
- Ural, Abdullah. “ABD’nin Enerji Hâkimiyeti Teorisi ve Büyük Ortadoğu Projesi”. *Akademik Orta Doğu*, Cilt: 3, Sayı: 2 (2009): 131-147.
- Uslu, Nasuh. “1947’den Günümüze Türk-Amerikan İlişkilerinin Genel Portresi”. *Avrasya Dosyası*, Cilt: 6, Sayı: 2 (2000): 203-232.
- Uslu, Nasuh. “Körfez Savaşı ve Amerika'nın Politikaları”. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 54, Sayı: 3 (1999): 165-199.
- Uzgel, İlhan ve Ömer Kürkçüoğlu. “İngiltere’yle İlişkiler (1923-1939)”. İçinde: *Türk Dış Politikası Cilt: I*, ed. Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Uzgel, İlhan. “ABD ve NATO’yla İlişkiler (1980-1990)”. İçinde: *Türk Dış Politikası Cilt: II*, ed. Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Uzgel, İlhan. “ABD ve NATO’yla İlişkiler (1990-2001)”. İçinde: *Türk Dış Politikası Cilt: II*, ed. Baskın Oran. İstanbul, İletişim Yayınları, 2018.
- Uzgel, İlhan. “ABD ve NATO’yla İlişkiler (2001-2012). İçinde: *Türk Dış Politikası Cilt: III*, ed. Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.

- Uzgel, İlhan. “Fransa’yla İlişkiler (1923-1939)”. İçinde: *Türk Dış Politikası Cilt: I*, ed. Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Ülke, Cemal. “Kürdistan Eyaleti’nin İdari Yapısı (1847-1867)”. Yüksek Lisans Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi, 2014
- Ünal, Fatih. “II. Meşrutiyet, Ulusçuluk ve Kürt Ayrılıkçı Hareketi”. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Sayı: 46 (2008): 69-106.
- White House. “Statement from the Press Secretary”. 2019. <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/statement-press-secretary-85/>.
- Wilgenburg, Wladimir Van. “PYD Türkiye’den Ne İstiyor?”. *Orsam*, 2013. <https://www.orsam.org.tr/tr/pyd-turkiye-den-ne-istiyor/>.
- Yalçın, Osman. “İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Türk Amerikan İlişkileri”. *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 21 (2012): 89-118.
- Yalçınkaya, Haldun. “Yabancı Terörist Savaşçılara Karşı Uluslararası İşbirliği: Türkiye Tecrübesi”. *Orsam Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*, Sayı: 22 (2015): 1-16.
- Yavaşca, Kerem. “Kürt Milliyetçiliği Tartışmaları Çerçevesinde Musa Anter”. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2013.
- Yavuz, Celalettin. *Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri*. Ankara: Ankara Ticaret Odası Yayınları, 2005.
- Yazıcı, Nuri. “Kobani (Ayn El-Arap) Kuşatması Bağlamında Uluslararası İlişkilere Bir Bakış”. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2 (2018): 59-72.
- Yeğen, Mesut. *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Yeğen, Murat. “Devrimci Halk Savaşı”. *Ufkumuz Haber*, 2015. <http://www.ufkumuzhaber.com/devrimci-halk-savasi-11744yy.htm>.
- Yeşilbursa, Behçet Kemal. “Geçmişten Günümüze Irak Meselesi”. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 29, Özel Sayı: 2 (2009): 1315-1343.
- Yeşiltaş, Murat ve Ali Balcı. “AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita”. *Bilgi*, Sayı: 23 (2011): 9-35.
- Yeşiltaş, Murat, Merve Seren ve Necdet Özçelik. “Fırat Kalkanı Harekâtı- Harekâtın İcrası, İstikrarın Tesisi ve Alınan Dersler”. *SETA*, (2017): 1-56.
- Yeşilyurt, Nuri. ”Orta Doğu’yla İlişkiler (2001-2012)”. İçinde: *Türk Dış Politikası Cilt: III*, ed. Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Yıldırım, Zafer. “1932-1975 Dönemi Irak’ın “Ulus Devlet” Yapısını Sarsan İsyancı Bir Hareket Olarak Barzaniler ve Irak Kürdistan Demokrasi Partisi”. *Akademik Orta Doğu*, Cilt: 1, Sayı: 2 (2007): 157-199.
- Yıldız, Dursun. “Yeni Enerji Koridoru: Doğu Akdeniz”. *Topraksuenerji*. http://www.topraksuenerji.com/New_Energy_Corridor_For_The_Eastern_Mediterranean.pdf.
- Yılmaz, Halil İbrahim. “Ortadoğu’nun Jeo-Ekonomik Önemi ve ABD’nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri”. *TESAM Akademi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1 (2016): 99-128.
- Yiğit, Dilek. “Suudi Arabistan’ın Suriye Politikası”. İçinde: *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar ve Zafer Yıldırım. İstanbul: Beta, 2016.

- Yüksel, Erman. “ABD’nin Stratejik Hedefi: Irak”. *Aljazeera Türk*, 2014. <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/abdnin-stratejik-hedefi-irak>.
- Yüzbaşıoğlu, Nazlı, Tefvik Durul ve Tuğrul Çam. “Dışışleri Bakanı Çavuşoğlu: Barış Pınarı Harekatı Uluslararası Hukuktan Kaynaklanan Hakkımızdır”. *Anadolu Ajansı*, 2019. <https://www.aa.com.tr/tr/baris-pinari-harekatı/disisleri-bakani-cavusoglu-baris-pinari-harekatı-uluslararası-hukuktan-kaynaklanan-hakkımızdır/1607520>.
- Zelyut, Rıza. *Dersim İsyancıları ve Seyit Rıza Gerçeği*. Ankara: Kripto Kitaplar, 2010.
- Zürcher, Eric Jan. *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.

ÖZ GEÇMİŞ

Temmuz 1994'te Karabük'te dünyaya gelen Emre Bursa, 2012'de Bağcılar Akşemsettin Anadolu Lisesinden mezun olmuştur. Aynı yıl Karabük Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde lisans eğitimine başlamıştır. 2017'de lisans eğitimini bitiren Emre Bursa, ara vermeden Karabük Üniversitesi Uluslararası Politik Ekonomi alanında yüksek lisansa kabul edilmiştir. Ayrıca “Türkiye-Kazakistan İlişkileri ve Yüksek Eğitim Politikaları” adlı bir makalesi vardır.

